

Deel 3

Het rechtsherstel na de bevrijding

3.1 De Dienst van het Sekwester en het sekwester op de vijanden

3.1.1 Het naoorlogse sekwester op de goederen van de vijanden en de oprichting van de Dienst van het Sekwester

De ervaring van de Eerste Wereldoorlog indachtig, trof de Belgische regering in Londen maatregelen om bij de bevrijding van het grondgebied de goederen van de vijanden in verzekerde bewaring te kunnen nemen.¹ Met deze politieke maatregel wenste zij een onderpand te creëren voor de schade die door de vijanden aan het nationale patrimonium was aangericht. De Besluitwet van 23 augustus 1944 sloeg op de goederen, rechten en belangen van de vijandelijke staten, organisaties en onderdanen. Anders dan na 1918 (toen er een tussenkomst van de Procureur des Konings was voorzien) kwam nu elk vijandelijk bezit automatisch en van rechtswege onder sekwester te staan. Deze eerste Besluitwet gaf evenwel niet aan welke de vijandelijke staten waren; hieraan werd pas een jaar later verholpen door Duitsland en Japan aan te wijzen als vijandelijke staten.² Ook de mogelijkheid tot opheffing van het sekwester was in de oorspronkelijke Besluitwet niet voorzien en werd pas in augustus 1945 ingesteld; wie meende dat zijn goederen onterecht onder sekwester waren geplaatst, kon nu bij de Rechtbank van Eerste Aanleg een vordering tot opheffing instellen.

Naast het sekwester op de vijandelijke goederen werden op 17 januari 1945 ook sekwestermaatregelen genomen m.b.t. de goederen en rechten van de 'verdachten' van medewerking met de vijand. Deze categorie speelt evenwel in de materie die ons interesseert, de joodse goederen, geen rol.

Om deze sekwesteroperatie te realiseren werd op 4 september 1944, dag van publicatie van de eerste Besluitwet in het Belgisch Staatsblad, de

Dienst van het Sekwester opgericht; deze Dienst kreeg het statuut van een openbare dienst met een eigen rechtspersoonlijkheid, met een eigen Raad van Beheer, een regeringscommissaris en een college van drie commissarissen verantwoordelijk voor het financieel toezicht. Artikel 4 van de Besluitwet verplichtte al wie op de hoogte was van het bestaan van een vijandelijk goed, recht of belang dat bij de Dienst van het Sekwester aan te geven. In de praktijk was het niet altijd mogelijk te achterhalen wie aangifte deed van een vijandelijk vermogen. De geallieerde overheden verstrekten blijkbaar aan het Sekwester inlichtingen die het mogelijk maakten om vijandelijke goederen te identificeren.³ Wel kon de Studiecommissie vaststellen dat de financiële instellingen overgingen tot een systematische aangifte van titularissen met een vijandelijke nationaliteit. De Dienst van het Sekwester kreeg de wettelijke bevoegdheid de goederen onder Sekwester te bewaren en te beheren en niet om erover te beschikken; een eventuele vereffening ervan was slechts in uitzonderlijke omstandigheden (bijvoorbeeld bederf) voorzien. Slechts 7 jaar later werd het, met de Wet van 14 juli 1951, mogelijk om systematisch over te gaan tot de vereffening van Duitse goederen, rechten en belangen (dit gold niet voor de sekwesters op de goederen van de 'verdachten').

Op 31 oktober 1944 startte de effectieve werking van de Dienst. Het Hoofdbestuur van de Dienst van het Sekwester wees mandatarissen – of lasthebbers – aan die verantwoordelijk werden voor het dagelijks beheer van de vermogens en goederen die onder sekwester waren geplaatst. Twee sekwesters speelden een belangrijke rol in de vereffening van de joodse goederen die tijdens de bezetting onder Duits beheer waren gekomen : het sekwester op de *Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes in Belgien* en vooral het sekwester op de *Brüsseler Treuhandgesellschaft*. Beide sekwesters komen hierna in afzonderlijke hoofdstukken aan bod. Voor beiden stelde zich het juridische probleem dat de Dienst van het Sekwester plots verantwoordelijk werd voor een uitermate groot patrimonium aan door de Duitsers in beheer gehouden 'niet-vijandelijke' goederen, terwijl daar geen enkele juridische basis voor bestond. Hierop komt het volgende hoofdstuk over het sekwester op de *Brüsseler Treuhandgesellschaft* uitgebreid terug.

Daarnaast rijst er evenwel nog een ander probleem m.b.t. de goederen van de Duitse en Oostenrijkse joden; door een samenloop van omstandigheden werden deze eveneens systematisch als 'vijandelijke' goederen onder Belgisch sekwester geplaatst en later, ten dele, ten voordele van de Belgische Schatkist vereffend.

3.1.2 **Het sekwester op de goederen van de Duitse en Oostenrijkse joden**

Door het afschaffen door de geallieerde bezettingsautoriteiten in Duitsland van de rassenwetten die tijdens de nazi-tijd waren ingevoerd geworden, herwonnen vele joden hun oorspronkelijke Duitse en Oostenrijkse nationaliteit. Het gevolg daarvan was dat zij vielen onder de toepassing van de Besluitwetten van 23 augustus 1944 en 1 augustus 1945. Aangezien de

Dienst van het Sekwester besliste Duitsland te definiëren met de grenzen van het *Reich* op 1 september 1939, werden ook alle Oostenrijkers en inwoners van Gdansk, de Sudeten en het Memelgebied bij de 'vijanden' ingedeeld. De Duitse en Oostenrijkse joden die voor de oorlog om raciale of politieke motieven Duitsland waren ontvlucht en in de meidagen van 1940 en tijdens de bezetting reeds een bijzondere behandeling hadden gekregen vanwege respectievelijk de Belgische en bezettende autoriteiten, werden nu een derde maal als jood en als 'Duitser' getroffen : hun goederen werden op precies dezelfde wijze als deze van de nazi's onder sekwester geplaatst.

Bij de Dienst van het Sekwester was men niet onwetend over het feit dat Duitsers en Oostenrijkers die vervolgd waren geweest door het nazi-regime onrechtmatig werden behandeld. In afwachting van een aangepaste wetgeving, hanteerde het Sekwester daarom twee voorwaarden die in de praktijk resulteerden in de niet-uitoefening van het sekwester : 1/de gesekwestreeerde diende te bewijzen dat hij Duitsland vóór 10 mei 1940 had verlaten en door Duitsland als vijand was beschouwd en 2/zijn gedrag tegenover de Belgische staat moest onberispelijk zijn. Waren deze voorwaarden vervuld dan mochten Duitse en Oostenrijkse joden, in afwachting van verdere wettelijke bepalingen, het beheer van hun goederen terug waarnemen. De sekwestermaatregelen bleven, in theorie, nog steeds gelden.

Pas met het in voege treden van de Besluitwet van 13 januari 1947, twee en een half jaar na de bevrijding, werd voor dit probleem ook een wettelijke oplossing gevonden. Onderdanen van vijandelijke landen die de Belgische en geallieerde zaak hadden gediend, of door het 'Hitler-regime' als vijanden waren beschouwd, konden de opheffing van hun sekwester vragen. Zij dienden daarvoor de vermelding 'niet vijandelijk' op hun identiteitskaart of hun gemeentelijk inschrijvingsformulier te kunnen voorleggen samen met een attest van burgertrouw, en, de vreemdelingenpolitie mocht geen 'voorbehoud' maken.

Met de Wet van 14 juli 1951 werd de toepasbaarheid van de Besluitwet van 23 augustus 1944 opnieuw nader geformuleerd. Duitsers die tijdens de oorlog in België hadden verbleven (periode 1 september 1939 tot 25 januari 1946) en wiens gedrag geen aanleiding tot kritiek had gegeven, of Duitsers die voor 1 september 1939 in België hadden verbleven en er waren weggevlucht voor de nazi's, werden vrijgesteld van sekwestermaatregelen. Hetzelfde gold nu, volgens artikel 7, ook voor de Oostenrijkse joden.

Nog belangrijker is dat de Wet van 14 juli 1951 nu ook toeliet de goederen, rechten en belangen van de 'vijanden' te vereffenen. Deze bepaling sloot aan bij de ondertekening van het Internationaal akkoord van Parijs, op 14 januari 1946, m.b.t. de Duitse herstelbetalingen (goedgekeurd bij Wet op 30 maart 1948). België was het laatste land dat m.b.t. het Internationaal akkoord van Parijs tot uitvoerende wetgevende maatregelen overging. Belangrijk voor het onderzoek van de Studiecommissie was dat de Dienst van het Sekwester vanaf 14 juli 1951 kon overgegaan tot de vereffening van de goederen van de Duitse en Oostenrijkse joodse slachtoffers die nog onder sekwester waren gebleven.

3.1.3 **Onderzoek van de Studiecommissie in het archief van het Sekwester vijanden**

Alle betrokken diensten van het Sekwester brachten het Hoofdbestuur op de hoogte van de dossiers die onder de bepalingen van de Besluitwet van 23 augustus 1944 vielen. Dat was ondermeer het geval met de sekwesters op Duitse maatschappijen, in het bijzonder de *Brüsseler Treuhandgesellschaft*, die tijdens de bezetting de joodse goederen hadden beheerd. Op die wijze bevonden zich tussen de dossiers 'vijanden' ook dossiers van joodse slachtoffers. Om erachter te komen over hoeveel dossiers het handelde, en hoeveel van deze sekwesters uiteindelijk via deze weg aan de Schatkist waren vervallen, deed de Studiecommissie een steekproefsgewijs onderzoek.⁴

In totaal opende het Sekwester vijanden 28.495 dossiers. De Studiecommissie kruiste 8.700 van deze 28.495 namen met de Mala Zimetbaum databank. Dit resulteerde in 229 positieve identificaties. Uiteindelijk konden 181 dossiers in het archief van het Sekwester worden gelokaliseerd (zie Bijlage 6 : steekproef sekwester vijanden). Voor 48 gevallen vonden we geen enkel spoor (geen dossier of boekhoudkundige fiche). In 112 teruggevonden dossiers besliste de Dienst van het Sekwester het sekwester op te heffen. In 69 gevallen besliste het Sekwester over te gaan tot de vereffening van de bezittingen. De Schatkist verwierf hierdoor 2.773.284,33 BEF. Daarop had de Dienst 273.299 BEF aan beheerskosten afgehouden; samen maakt dat 3.046.583,33 BEF.

De Dienst van het Sekwester ging om diverse redenen over tot de vereffening van de goederen van Duitse joden :

- de gesekwestreerde beantwoordde niet aan de voorwaarden om als 'niet-vijandelijk' te worden beschouwd. Vaak waren kleine afwijkingen voldoende om tot deze beslissing te komen. Zo werd de aanvraag van een (oorspronkelijk Duitse) gesekwestreerde afgewezen omdat hij de Amerikaanse nationaliteit pas na 28 augustus 1944 had verworven. Het Sekwester concludeerde hieruit dat de gesekwestreerde tijdens de bezetting een onderhorige was van een 'vijandelijke' natie; vooral het feit dat vele Duitse en Oostenrijkse joden tussen mei 1940 en september 1944 niet in België hadden verbleven (bijvoorbeeld omdat ze door de Belgische autoriteiten in de meidagen van 1940 waren aangehouden en naar Frankrijk gedeporteerd) was hiervoor verantwoordelijk;
- de Dienst slaagde er niet in erfgenamen te lokaliseren. Ook al was hij er zich van bewust dat het ging om goederen van oorlogsslachtoffers was de Dienst eraan gehouden de wettelijke regels toe te passen en het dossier volgens de voorschriften van het sekwester op de 'vijandelijke' goederen aan de Schatkist te vereffenen;
- de gesekwestreerde diende zijn verzoek tot opheffing te laat in;
- de gesekwestreerde of rechthebbende slaagde er niet in de nodige formulieren op te sturen of samen te brengen om de opheffing te verwezenlijken (velen onder hen verbleven in het buitenland).

De aanvragen tot opheffing, die bepalend waren voor het al dan niet vereffenen van goederen ten voordele van de Schatkist, werden systematisch in de Raad van Bestuur van de Dienst van het Sekwester besproken en beslist.

3.1.4 **Schatting van het op deze wijze aan de Schatkist toegekomen bedrag**

Het onderzoek van de Studiecommissie slaagde er dus in 181 van de 229 dossiers te lokaliseren, de andere waren verdwenen. Voor die 181 dossiers vond de Studiecommissie een bedrag van 3.046.583,33 BEF als toegekomen aan de Schatkist en afgehouden door de Dienst. Met de volgende formule extrapoleren wij dit bedrag naar de oorspronkelijke 229 weerhouden dossiers :

$$\frac{3.046.583,33 \text{ BEF} \times 229}{181} = 3.854.516,7 \text{ BEF}$$

Ten slotte brengen wij dit bedrag in verhouding tot het totaal aantal dossiers van het Sekwester vijanden :

$$\frac{3.854.516,7 \text{ BEF} \times 28.495}{8.700} = 12.624.649 \text{ BEF}$$

Het besluit van het onderzoek m.b.t. het sekwester 'vijanden' op de goederen van de Duitse en Oostenrijkse joden is dat er vanaf 1951 naar schatting 12,6 miljoen BEF naar de Schatkist is overgemaakt.

3.2 **Het sekwester op de Brüsseler Treuhandgesellschaft**

Bij de onder bewaring gestelde goederen van de Duitse vijand behoorden tevens de bezittingen van de *Brüsseler Treuhandgesellschaft* (BTG), de door het Duitse Militair Bestuur in oktober 1940 gecreëerde vennootschap voor het beheer van de 'vijandelijke' en 'joodse' goederen.

Volgens de geplogenheden uitgelegd in het vorige hoofdstuk, werd het naoorlogse beheer van de BTG in december 1944 toevertrouwd aan een afzonderlijke Dienst Sekwester BTG onder de leiding van twee mandatarissen : Alfred Pranger, Eerste Inspecteur (later directeur) bij Registratie en Domeinen, en Charles Moureaux, notaris te Etterbeek. De kantoren van deze Dienst werden gevestigd in de Koningsstraat, 72a te Brussel waar zich ook de zetel van de *Société française de Banque et de Dépôts* bevond. In oktober 1947 verhuisde de Dienst van Pranger naar de kantoren van de vroegere, onder sekwester geplaatste, Duitse Hansa Bank.

Op 16 oktober 1945 brachten Pranger en Moureaux een eerste verslag uit over hun activiteiten bij het Hoofdbestuur van het Sekwester; zij zouden dat gedurende de eerste jaren enkele keren per jaar doen.⁵ Vanaf 1 mei 1946 zette Eerste Inspecteur Pranger het sekwester van de BTG alleen verder : notaris Moureaux ging dan op rust. Vanaf 26 november 1948 werd

dit voor Pranger een halftijdse betrekking tot april 1956, datum waarop het mandaat van Pranger ten einde liep.

Op basis van deze verslagen kan de naoorlogse vereffening van de door de BTG beheerde rekeningen en van het eigen door de BTG opgebouwde (en uit haar spoliatieactiviteiten voortgesproten) vermogen, stap voor stap worden gevolgd. Deze vereffening begon eigenlijk in november 1944 en liep door tot de opheffing van het Bestuur van het Sekwester op 1 januari 1960 (waarna de bevoegdheden van de Dienst werden overgenomen door Belgische Staat, Administratie van Registratie en Domeinen van het Ministerie van Financiën).

Dat het in dit dossier handelt om een systematische vereffening vanaf december 1944 is op zich reeds bijzonder, aangezien de Dienst van het Sekwester slechts met de Wet van 14 juli 1951 de bevoegdheid verwierf tot vereffening van de 'vijandelijke' goederen. In dit opzicht vormde het sekwester op een 'vijandelijke' maatschappij, die goederen van de slachtoffers van de 'vijand' beheerde, inderdaad een bijzonder dossier. Op de juridische fundering van de activiteit van de Dienst van het Sekwester inzake 'niet vijandelijke' goederen, gaan wij verder meer in het bijzonder in.

3.2.1 De situatie eind 1944⁶

Op 10 november 1944, nauwelijks twee maanden na de bevrijding van Brussel, leverde de Eerste inspecteur bij Registratie en Domeinen Alfred Pranger een eerste voorlopig verslag af over de oorsprong en de activiteit van de *Brüsseler Treuhandgesellschaft* (BTG). Eind augustus 1944 hadden de diensten van de BTG met hun talrijk personeel (de BTG betrok de 5de en 6de verdieping van de Shell Building) Brussel verlaten met meeneming van alle archieven. De voorbereiding van de vereffening van het vermogen van de BTG was dan ook niet eenvoudig. Pranger steunde zich in den beginne uitsluitend op de documentatie van de banken die de BTG-rekeningen beheerden (met uitzondering van de Duitse Westbank en de Continentale bank die eveneens hun archieven hadden meegenomen).

De financiële situatie van het 'BTG-vermogen' (ter inleiding bespreken wij hier eerst dit globaal vermogen, d.w.z. dat van de 'vijandelijke' en 'joodse' goederen samen) bij de 9 betrokken banken zag er op basis van de op 10 november 1944 samengebrachte gegevens als volgt uit⁷ :

Tabel 22 : inventaris van het BTG-vermogen op 10 november 1944

<i>Bank</i>	<i>Aantal deposito- rekeningen</i>	<i>Saldo deposito- rekeningen</i>	<i>Aantal effecten- rekeningen</i>	<i>Kluizen</i>
1. <i>Crédit Lyonnais</i>	550	58 milj.	3	2
2. SFBD	4.000	140 milj.	± 2.000	12
3. <i>Banque de Commerce</i>	500	75 milj.	25	
4. <i>Lloyds & National</i>	800	33 milj.	17	
5. <i>Banque de Paris et des Pays-Bas</i>	650	79 milj.	10	
6. <i>Westminster Foreign Bk</i>	700	39 milj.	22	
7. Hansa Bank	500	26 milj.		
8. Continentale Bank	3	± 35 milj.		
9. Westbank	?	± 68 milj.		

Voor de meeste banken was het passief gedekt door het in België aanwezige vermogen. Enkel voor de Westbank en de Continentale Bank bestond daaromtrent nog twijfel. Wij zullen hier verder enkel die elementen volgen die van belang zijn voor de door de BTG beheerde joodse goederen.

De opvatting van Pranger m.b.t. de restitutie van het vermogen dat door de BTG werd beheerd was dat dit vermogen één geheel vormde, waarvoor het op een solidaire wijze debiteur was t.a.v. alle rechthebbenden. Wanneer zou blijken dat de bedragen die tegen de wil van de eigenaars bij bepaalde bankinstellingen waren geplaatst niet volledig gedekt waren, drong een rechtvaardige verdeling tussen alle rekeninghouders zich op (zelfs voor de rekeningen die nog in dezelfde instelling waren gebleven als voor de oorlog). Pranger voorzag uiteraard dat deze opvatting tot juridische disputen zou leiden, zodat in feite de gerechtelijke autoriteiten onrechtstreeks het laatste woord zouden krijgen in deze netelige kwestie.

Het totaal van de rekeningen bedroeg 554 miljoen BEF; daarvan waren - inclusief de 26 miljoen van de Hansa Bank - 450 miljoen BEF gedekt. Enkel dus de rekeningen van de Westbank en de Continentale Bank - ca. 30 % van het door de BTG beheerde vermogen - waren niet gedekt. Bij de SFBD, waar de tegoeden van de joodse gespolieerden werden ondergebracht, waren de rekeningen wel voor 100 % gedekt.

In afwachting van een definitieve oplossing, en omdat de druk op zijn diensten steeds groter werd, stelde Pranger in november 1944 voor een schijf van 50 % van de rekeningen vrij te geven. Hiervoor bestond in ieder geval een voldoende grote veiligheidsmarge. De teruggave kon evenwel niet met een algemene maatregel gebeuren, maar vereiste een beslissing voor iedere rekening afzonderlijk. Daarvoor moest de betrokkene :

- zijn eigendomsrecht en de niet verdachte oorsprong van het bezit aantonen; bij afwezigheid van de archieven van de BTG werd het eenvoudig bestaan van een BTG-subrekening op naam in een bank als onvoldoende bewijs aanzien;

- zijn 'niet vijandelijke' hoedanigheid aantonen met een attest van de politie (voor Belgen) of van de Vreemdelingenpolitie (voor buitenlanders).

Een bijkomend probleem vormden bepaalde rekeningen die slechts met initialen waren geïdentificeerd of die de betiteling 'onbekend' droegen. Zo stond onder andere een rekening met 24 miljoen BEF bij de SFBD onder de naam *Mecheln* ingeschreven.

M.b.t. de effectenrekeningen stelden zich volgens Pranger minder problemen. Aangezien ze individueel waren gebleven kon de teruggave, mits het vervullen van dezelfde formaliteiten als voor de lopende rekeningen, worden aangevat.

Daarnaast bestonden er bij de SFBD ook verzegelde omslagen op naam van de BTG en van particulieren. Hun teruggave leek aan dezelfde voorwaarden onderworpen te kunnen worden als de effectenrekeningen, behalve dat een bijzondere voorzichtigheid moest aan de dag gelegd worden bij de controle van het eigendomsrecht.

Ten slotte huurde de BTG ook kluizen bij de *Crédit Lyonnais* en bij de SFBD. Het inventariseren van de inhoud, onder de hoede van een notaris, moest nog worden aangevat. Hun teruggave kon vervolgens op dezelfde manier gebeuren als voor de waardepapieren.

In december 1944 werd op basis van deze voorstudie van de BTG een afzonderlijke Dienst Sekwester-BTG opgericht onder de leiding van Eerste Inspecteur Pranger bijgestaan door notaris Charles Moureaux.

3.2.2 Een jaar later : problemen bij het restitueren van de joodse rekeningen

Bijna een jaar later kan de eerste balans opgemaakt worden van de activiteiten van de Dienst. De precieze evolutie van de vereffening van het BTG-vermogen m.b.t. de joodse goederen kan in Bijlage 7 (Tabel : vereffening rekeningen SFBD) worden nagekeken. De sommen zoals ze in de eerste voorlopige opgave van november 1944 werden vermeld, bleken *grosso modo* ook correct.

De eindsom op 4 september 1944 (bevrijding) bedroeg voor de SFBD :

- 3.365 lopende rekeningen voor een totaalbedrag van 138,7 miljoen BEF;
- 1.345 effectenrekeningen (aandelen, obligaties en kasbons) voor een totale waarde op dat moment van 189,8 miljoen BEF;
- samen ca. 328,5 miljoen BEF.

Een jaar later, op 30 september 1945, was de stand van zaken als volgt :

- 1.973 lopende rekeningen voor een totaal bedrag van 102,6 miljoen BEF;

- 797 effectenrekeningen voor een op die datum niet geschat bedrag (was volgens Pranger een te arbeidsintensieve operatie voor de bank).

De vrees die de mandatarissen van het Sekwester BTG in oktober 1944 koesterden m.b.t. het niet gedekt zijn van de rekeningen bleek onterecht. Op 23 november 1944 besliste de Raad van Beheer van het Sekwester dat zowel de lopende rekeningen als de effectenrekeningen die afkomstig waren van banken die tijdens de bezetting niet onder Duitse controle vielen, konden vrijgegeven worden aan de eigenaars of hun rechthebbenden, mits aan enkele voorwaarden werd voldaan :

- zij mochten zelf niet onder de Besluitwet van 23 augustus 1944 vallen m.b.t. de vijandelijke goederen (dat was voor de joodse rekeninghouders, met uitzondering van de Duitse en Oostenrijkse joden niet het geval);
- de vrijgave gebeurde onder voorbehoud van de Besluitwetten op de muntsanering⁸;
- de vrijgave gold enkel voor de '*cas simples*' (eenvoudige gevallen), d.w.z. voor rekeningen die tijdens de oorlog slechts als normaal te bestempelen verrichtingen hadden ondergaan. Daaruit volgde dus impliciet dat rekeningen waarop ook de opbrengsten van liquidaties van onroerend goed, handelsfondsen, bedrijfsvoorraden, etc. waren gestort niet werden vrijgegeven. Deze gevallen moesten steeds aan de mandatarissen van het Sekwester BTG worden voorgelegd.

In december kwamen er bij het Hoofdbestuur van het Sekwester klachten binnen van bepaalde niet genoemde banken dat "*certaines banques dépositaires*" (hiermee werd vanzelfsprekend ook de SFBF bedoeld) klanten poogden te overtuigen hun rekeningen niet terug over te brengen naar de banken waar de rekeningen zich oorspronkelijk bevonden.⁹ Zij wensten de tussenkomst van het Hoofdbestuur van het Sekwester om de SFBF ertoe te verplichten de rekeningen naar die oorspronkelijke bankinstellingen te transfereren. De Raad van Beheer was evenwel in eerste instantie de mening toegedaan dat de Dienst van het Sekwester hierin niet kon tussenkomen. Naderhand nam het Hoofdbestuur toch een initiatief in deze materie, zonder haar mandatarissen van het Sekwester BTG daarin te kennen.

Dit initiatief resulteerde in het rondschrijven van de Belgische Vereniging van Banken (31 januari 1945) naar haar leden waarin werd gemeld dat de Minister van Financiën zijn akkoord had betuigd met een door hen gewenste collectieve transfer ("dat de vermogens ... in hun geheel in de banken van herkomst mogen overgedragen worden").¹⁰ De directie van de SFBF vond dit rondschrijven strijdig met de richtlijnen van de mandatarissen van het Sekwester BTG en vroeg daarom of nu alle rekeningen zonder verdere plichtplegingen konden overgemaakt worden aan de oorspronkelijke banken of slechts die rekeningen die in de categorie '*cas simples*' thuis hoorden.¹¹

Met betrekking tot dit probleem, en de meer algemene vraag naar de bevoegdheid van de Dienst van het Sekwester in het beheer van de goederen van 'niet vijanden' onder *Verwaltung* gebracht door de *Brüsseler Treuhandgesellschaft*, besliste de Raad van Beheer van het Sekwester het juridisch advies in te winnen van drie eminente advocaten.¹² In hun advies wezen de meesters Hermans, Marck en Marx erop dat het bij Besluitwet van 23 augustus 1944 ingevoerde sekwester op geen enkele wijze met een klassiek sekwester kon vereenzelvigd worden; de rechten en de plichten van de Dienst van het Sekwester konden uitsluitend op basis van de Besluitwet zelf vastgesteld worden.¹³ Volgens artikel 8 van deze Besluitwet werd aan de Dienst de inventarisatie, de bewaring en het beheer van de vijandelijke goederen toevertrouwd. De BTG (evenals de *Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes*, zie Hoofdstuk 3.3) beheerde evenwel goederen die het zich onder dwang had toegeëigend en dit beheer had opgehouden op de dag van de bevrijding. Hieruit volgde, nog steeds volgens het juridisch advies, dat de goederen die de BTG beheerde (voor zover het goederen betrof die na 4 september 1944 als 'niet vijandelijk' konden gekarakteriseerd worden, wat bijv. voor het eigen vermogen van de BTG niet het geval was) volgens de Besluitwet van 23 augustus 1944 niet vielen onder het beheer van de Dienst van het Sekwester: "*C'est donc à bon droit que l'Office (...) a rendus libres, sans aucune formalité, les comptes fiduciaires provenant d'un transfert de banque à banque*". De 3 advocaten wezen, op basis van de bestaande wetgeving, elke verplichting tot beheer van de BTG-goederen door de Dienst van het Sekwester van de hand: "*(...) la seule obligation qui paraît résulter pour l'Office de la situation dans laquelle il est placé par la loi en sa qualité de séquestre des biens ennemis, c'est de signaler aux tiers non ennemis les biens et créances appartenant à ceux-ci et qu'il trouve dans le patrimoine ennemi dont il prend la charge*".

In de praktijk blijkt evenwel dat de Sekwesters die goederen van 'niet vijanden' onder hun bevoegdheid hadden, zich zeker niet uitsluitend hebben beperkt tot het verwittigen van de eigenaars, maar dat zij met de nodige improvisatie en binnen zekere grenzen deze goederen als 'goede huisvaders' hebben beheerd. Dit geldt in het bijzonder voor het Sekwester BTG, maar ook voor het Sekwester op de *Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes*.

De belangrijkste vaststelling na een jaar was dat de som op de rekeningen van de SFBD niet parallel aan de rekeningen bij de andere banken was gezakt. Het betrof hier uiteraard joodse rekeningen, die daarenboven vaak de resultante waren van gedwongen liquidaties van bedrijven of handelszaken in het kader van de door de bezetter opgelegde 'ontjoodsing'. Deze operaties werden door de Besluitwet van 10 januari 1941, uitgevaardigd door de regering in Londen, collectief teniet gedaan. Het gevolg hiervan was dat de eigenaars niet zonder meer opnieuw bezit konden nemen van hun goed (wanneer dit uiteraard nog bestond) en tegelijkertijd de som van de geannuleerde verkoop (op naam van de oorspronkelijke eigenaar gestort op een subrekening van de BTG bij de SFBD) opeisen. Hier stelde zich volgens Pranger en Moureaux een juridisch probleem. Het was aan de

oorspronkelijke eigenaars om een keuze te maken : ofwel verzaakten zij aan het goed en dan konden zij beschikken over hun SFBD-rekening, ofwel namen zij terug bezit van hun goed maar dan bleef de verkoopsom op de SFBD-rekening geblokkeerd. Beide mandatarissen beklemtoonden trouwens dat zij het niet eens waren met de stelling van sommigen dat deze bedragen als schadeloosstelling aan de titularissen konden worden gelaten : “*l’Office des Séquestres n’est pas l’Office des Dommages de guerre*”.¹⁴ Om de bedragen te recupereren moest men zijn recht aantonen; de situatie van de betrokkene zal daarom soms moeilijk zijn, beklemtoonden beide mandatarissen nog, “*mais la nôtre, en l’absence de toute documentation, ne l’est pas moins, tandis que notre responsabilité est grande*”.

Een ander probleem werd gevormd door enkele als anoniem beschouwde subrekeningen bij de SFBD : de rekening Frensel (de *Verwalter* van de diamantsector) en de rekening *Mecheln* (waarop 1/de liquide middelen van de gedeporteerden uit het Dossin-verzamelkamp waren samengebracht en 2/de lonen waren gestort van de op dat ogenblik nog niet geïdentificeerde joodse arbeiders die verplicht waren tewerkgesteld door de *Organisation Todt* in Noord-Frankrijk).¹⁵ Er was, midden 1945, geen informatie aanwezig om de rekeninghouders of hun eventuele rechthebbenden te identificeren. Samen stond er bijna 42,5 miljoen BEF op deze rekeningen.

Verder vielen tevens de juwelen en andere aan de joden in België ontstolen waardevolle voorwerpen onder het BTG-sekwester. Deze werden bewaard in kluizen van de Nationale Bank in Mechelen, 12 kluizen bij de SFBD, 2 kluizen van de *Crédit lyonnais*, 1 kluis bij de *Banque de Paris et des Pays-Bas* en een ‘geblindeerde ruimte’ bij de Bank van Brussel. Enkele dagen voor de bevrijding werden de meest waardevolle voorwerpen door bedienden van de BTG meegenomen. Dat gold ook voor liquide geld dat in de Dossinkazerne in Mechelen in beslag was genomen en nog niet bij de SFBD was gestort. In de ruimte van de Bank van Brussel werden schilderijen aangetroffen, waaronder meerdere van bekende meesters.

Ten slotte had de BTG ook een eigen rekening geopend bij de SFBD ter beheer van het eigen geroofde vermogen. De beheerskosten die door de BTG voor haar *Verwalters* werden aangerekend werden meestal doorgestort naar Postcheckrekening PCR020 van de BTG of naar rekening 29.346 bij de *Banque de Paris et des Pays-Bas*. Dit liet de BTG toe haar werknemers te betalen. Het grootste deel vloeide evenwel af naar de Dresdner Bank in Berlijn of, minder voorkomend, de Continentale Bank in Brussel. Deze transfers naar Duitsland schatte Pranger op minstens 50 miljoen BEF. Het resultaat hiervan was dat de eigen middelen van de BTG in september 1944 zeer beperkt waren.

3.2.3 De vereffening van de collectieve rekeningen

3.2.3.1 De rekening *Mecheln*

De rekening *Mecheln* bestond voor het overgrote deel uit een anonieme rekening en voor een klein deel uit de samengebrachte lonen van de joodse arbeiders die in Noord-Frankrijk waren tewerkgesteld geweest (1.490 in

1946). Deze materie wordt verder in detail uitgewerkt in Hoofdstuk 3.9.1. Wij beperken ons hier tot de interventie van het Sekwester BTG.

Pranger stelde eind 1945 vast dat bijzonder weinig lonen waren uitbetaald. Aangezien veel van deze arbeiders rechtstreeks naar Mechelen waren gebracht en vandaar naar Auschwitz gedeporteerd, hoeft deze vaststelling niet te verbazen. Hij stipte in dit verband aan dat de ontstentenis van wettelijke regels bij het ontbreken van een overlijdensattest de aanwijzing van rechthebbenden, en bijgevolg de vereffening van de rekening *Mecheln*, bemoeilijkte. Dit gold vanzelfsprekend ook voor de niet-collectieve SFBD-rekeningen. Op 1 mei 1946 was op een totaalbedrag van 1.350.251,08 BEF op de rekening *Mecheln* (lonen) 227.485,95 BEF gerestitueerd.

Wellicht omdat deze vereffening riskeerde over een lange periode gespreid te worden, werd de rekening *Mecheln* met toestemming van het Ministerie van Financiën in mei 1946 van de SFBD naar de Postcheck (PCR) getransfereerd. Deze rekening werd in twee Postcheckrekeningen opgesplitst waarop in juni 1946 respectievelijk 1.122.765,13 BEF (lonen) en 21.878.916,87 BEF (onbekend) gedeponereerd was.¹⁶

Op 18 november 1947 was er van de lonen 281.714,35 BEF uitgekeerd aan 273 personen en op 30 juni 1948 293.345,20 BEF aan 289 personen.

Op basis van de beslissing van de Raad van Beheer van het Sekwester van 27 juli 1948 werden begin 1949 de tegoeden op de Postcheckrekening *Mecheln*-onbekend (20,8 miljoen BEF) via de Administratie der Domeinen naar de staatskas getransfereerd. Door het Sekwester BTG werd hierop 5 % ingehouden voor administratie- en beheerskosten, waardoor een som van 1.093.945,80 BEF kon overgeschreven worden op de rekening van het Hoofdbestuur.¹⁷

De verdere evolutie van de vereffening van de lonen zag er als volgt uit : in maart 1953 waren 325 personen uitbetaald, in november 1955 347; op het einde van dat jaar bedroeg het saldo op de rekening 974.615,33 BEF. Uiteindelijk werd, op basis van de Wet van 2 april 1958, het resterende bedrag van 965.758,70 BEF via de Deposito- en Consignatiekas (DCK) aan het Nationaal Werk voor Oud-strijders en Oorlogsslachtoffers overgemaakt.

3.2.3.2 De rekening Frensel

Een ander probleem vormde de rekening Frensel. William Frensel was de spilfiguur in de ontjoodsing van de Belgische diamanthandel en -nijverheid. Pas laat in de oorlog, tussen 17 juli en 29 augustus 1944, waren 11 stortingen gedaan van de Westbank naar de SFBD op de rekening Frensel voor een totaalbedrag van 19.660.438,68 BEF. Wij beperken ons hier verder tot de aspecten waarin het Sekwester BTG is tussengekomen. Het rechtsherstel in de diamantsector wordt verder in Hoofdstuk 3.9.2 in detail uitgewerkt.

Begin 1946 werden in Duitsland lijsten teruggevonden die, behalve voor de tweede storting, toelieten dit bedrag uit te splitsen naar individuele rechthebbenden.¹⁸ Op die wijze werden 879 personen als Frensel-

rekeninghouders geïdentificeerd. Het Ministerie van Financiën ging ermee akkoord deze als aparte onderscheiden rekeningen te beschouwen.

Pranger kon op die wijze, binnen de limieten van de door de munt-sanering voorgeschreven regels, starten met de vereffening van deze rekeningen. Er werd door het Ministerie ook beslist deze rekeningen bij de SFBD te houden.

Later kwam Pranger ten dele op deze vereffening terug. Na de recuperatie uit Duitsland van een deel van de in België geroofde diamanten, ging de Federatie der Belgische diamantbeurzen over tot de verdeling van de opbrengst van de verkoop ervan. Eerder vrijgegeven tegoeden (resultante van de verplichte verkoop van diamanten tijdens de bezetting) van de SFBD-rekeningen Frensel werden als gevolg daarvan door Pranger, in samenspraak met de Federatie der Belgische diamantbeurzen, voor rekening van de Administratie der Domeinen gerecupereerd. Op 31 december 1954 bedroegen de gerecupereerde en aan de Domeinen gestorte bedragen 6.181.222,78 BEF.

3.2.4 De depositorekeningen

Wat de SFBD-rekeningen in contanten betreft kan een langzame progressie van de vereffening worden vastgesteld : 138,7 miljoen BEF in september 1944; 107,7 miljoen BEF in juni 1945; 93 miljoen BEF in maart 1946. Door de transfer van de rekening *Mecheln* naar de PCR viel het globaal bedrag bij de SFBD op 30 juni 1946 terug op 65,2 miljoen BEF en in november 1946 op 57,8 miljoen BEF (incl. de rekening Frensel).

De Dienst Sekwester BTG had toen nog geen initiatief genomen om de rekeninghouders op de hoogte te brengen van het bestaan van een rekening. Het initiatief moest volgens Pranger trouwens van de geïnteresseerden zelf uitgaan. Wel stelde hij een initiatief naar de buitenlandse handelsvertegenwoordigers in het vooruitzicht, maar dit was voor de overgrote meerderheid van joodse rekeningen van ondergeschikt belang. *“D’une façon générale”,* meldde Pranger in augustus 1946, *“la liquidation des affaires israélites que la Brüsseler Treuhandgesellschaft avait centralisées chez la Société française sera une oeuvre de longue haleine, à raison d’abord de la disparition d’un grand nombre de titulaires, souvent avec des membres de leur famille; ensuite, de l’origine des fonds consignés; il s’agit fréquemment en effet du produit d’actes de disposition posés par les autorités occupantes à l’égard des biens appartenant à des israélites, source fréquente de litiges qui paralyseront la liquidation des comptes”*.

Eind 1946 kwam, voor wat Pranger betrof, het inzicht in de werking van de BTG in een stroomversnelling. Op 6 december werden namelijk de archieven van de BTG, via de Dienst voor Economische Recuperatie (DER) van het Ministerie van economische Zaken, uit Duitsland naar België gepatriëerd. De Emissiebank stond in voor de klassering, waarna ze aan het Bestuur van het Sekwester werden toevertrouwd.¹⁹

Eveneens via de DER kon respectievelijk 3.479.519,40 BEF en 171.738,40 FRF behorende tot het patrimonium van de BTG uit Duitsland gerecupereerd worden.

De gewone lopende SFBD-rekeningen waren op een jaar tijd – tussen november 1946 en eind september 1947 – van 57,8 miljoen BEF naar 42,5 miljoen BEF gezakt. Bij Pranger groeide toen langzaam maar zeker het bewustzijn dat de gemakkelijk op te lossen zaken achter de rug waren en dat de verdere vereffening erg langzaam zou verlopen. Dit deed hem er eind 1947 toch toe besluiten van tactiek te veranderen en zelf initiatieven te nemen om de titularissen van de rekeningen of hun rechthebbenden op te sporen. In eerste instantie werden namenlijsten doorgegeven aan bepaalde joodse organisaties, maar dat leverde niet veel resultaat op. Op 18 november 1947 werd dan via het agentschap Belga een persmededeling verspreid voor de Nederlandstalige en Franstalige geschreven pers en de radio; joden (in de teksten steevast *Israélites* genoemd) die in Mechelen hadden verbleven of tewerkgesteld waren geweest in Noord-Frankrijk werd gevraagd met de Dienst van het Sekwester contact op te nemen. Als gevolg van dit initiatief konden heel wat zaken geliquideerd worden. Pranger nam zich trouwens voor deze operatie te herhalen.

In februari 1948 kwam hij nogmaals terug op wat hem een basisprobleem leek bij de trage vereffening van de SFBD-rekeningen. Vele van deze rekeningen waren de resultante van door de bezetter opgelegde verkopen van roerende of onroerende bezittingen. Het vrijgeven van die rekeningen hing af van de houding die de betrokkenen aannamen t.a.v. deze “*dépossession*” (Pranger gebruikt de term “buitenbezitstelling”; het betrof hier meestal de resultanten van de verkoop van voorraden, handelsfondsen, productiemachines of onroerende goederen). Kozen ze voor hun bezit (op basis van de Besluitwet van 1941 of de wet van 12 april 1947) of voor de resultante van de verkoop van hun bezit op een geblokkeerde SFBD-rekening? Sommigen, aldus Pranger, aarzelden nog om een keuze te maken, anderen wachtten af tot er duidelijkheid kwam (via onderhandelingen of door een rechterlijke uitspraak) in hun geschil met de huidige eigenaars. Ook waren er nog heel wat betrokkenen niet op de hoogte van het bestaan van een rekening en waren er ten slotte ook velen overleden.

Wanneer vorige opzoekingen geen resultaat hadden opgeleverd, schreef Pranger steeds de gemeente aan waar de betrokkene het laatst had verbleven. Op die manier werd gepoogd de persoon opnieuw op het spoor te komen, zonder dat dit evenwel veel resultaten opleverde. Van een systematische zoektocht naar nabestaanden-rechthebbenden was er op geen enkel ogenblik sprake. Prangers besluit was reeds in 1948 dat “*une bonne partie des sous-comptes fera finalement profit à l’Etat, à titre de biens vacants et sans maître*”.²⁰

Opmerkelijk is in dit verband dat tussen de twee administratieve diensten die, elk op hun terrein, zo intens met de afwikkeling van het oorlogsgebeuren bezig waren, de Dienst Oorlogsslachtoffers bij het Ministerie van Wederopbouw en de Dienst van het Sekwester, er vele jaren geen enkel contact bestond. Slechts op 1 januari 1951 vernam Pranger het bestaan van een dienst “*qui détient une documentation établie par des organisations juives et*

qui s'est occupé de l'identification des disparus et de l'établissement de leur décès".²¹

De lopende SFBD-rekeningen werden progressief vereffend en zakten tussen september 1947 en december 1954 van 42,5 miljoen BEF naar 14,3 BEF.

3.2.5 De effectenrekeningen

Complexer is de evolutie bij de effectenrekeningen. Een eerste waardebepaling in september 1944 van 189,8 miljoen BEF was bij een eerstvolgende bepaling op 31 december 1945 op 46,2 miljoen BEF en in maart 1946 op 42,5 miljoen BEF teruggevallen; tegen november van dat jaar liep de waarde verder tot 36,1 miljoen BEF terug. Een verklaring daarvoor, en voor de opmerkelijke discrepantie met de trage vereffening van de lopende rekeningen, kon in de rapporten van Pranger niet worden teruggevonden.

Wellicht kunnen daarvoor meerdere verklaringen worden naar voor geschoven. Het aantal effectenrekeningen was tussen 4 september 1944 en 31 december 1945 van 1.345 naar 741 teruggelopen. Daar waar het aantal ongeveer was gehalveerd, was hun waarde op één-vierde teruggevallen. Nu bestonden deze effectenrekeningen uit zowel obligaties en kasbons, als aandelen; de meeste van deze aandelen waren ongetwijfeld aan toonder, maar een aantal waren ongetwijfeld ook op naam. Verder waren de aandelenportefeuilles zeer dispaaraat qua samenstelling, hoewel de Belgische aandelen duidelijk overheersten, met daarnaast een belangrijk deel op de Amerikaanse Beurs genoteerde aandelen.

Een terugval van de Belgische Beurs viel er in die periode niet vast te stellen. De index van de contantmarkt – met basis 100 op 9.5.1940 – bedroeg op de Belgische Beurs 393 in augustus 1944 en 382,3 in december 1945; slechts vanaf november 1946 kan er van een terugval worden gesproken. De Dow Jones index in de Verenigde Staten steeg voor wat de aandelen in de industriële sector betreft tijdens diezelfde periode van 146 naar 192.

Zoals in Hoofdstuk 2.5 werd uiteengezet waren er op het einde van de bezetting bijna 640 bedrijven en vooral bedrijfjes nog niet helemaal 'ontjoodst'. Met andere woorden de bezetter was er niet in geslaagd de aandelen die het bedrijfskapitaal vertegenwoordigden te verkopen aan niet-joden. Vele van deze aandelen werden vanzelfsprekend na de bevrijding opnieuw in het bezit gesteld van de eigenaars of van de banken van oorsprong. Wanneer men ermee rekening houdt dat in de judeocide de meer kapitaalkrachtigen een grotere overlevingskans hadden, kan men er van uitgaan dat vele van deze grote aandelenpakketten vrij snel naar eigenaars en rechthebbenden zijn gegaan. Wellicht verklaart dit element, meer dan welk ander ook, de spectaculaire terugval van de waarde van de effectenrekeningen in het jaar volgend op de bevrijding.

De effectenrekeningen die na december 1945 overbleven in 'open bewaargeving' bij de SFBD vielen echter niet gemakkelijk te beheren. Reeds in 1945 was Pranger verplicht hieromtrent tussen te komen bij het Belgisch Luxemburgs Wisselinstituut (BLW). Vreemde waardepapieren die onder

sekwester waren geplaatst konden als gevolg van de regels voorgeschreven door die instelling niet langer actief of zelfs passief beheerd worden (verbod op innen van coupons en vervallen obligaties of kasbons, verbod op het uitvoeren van ruiloperaties, inschrijvingsrechten, etc.). De SFBD verzocht Pranger tussen te komen bij het BLW om hierop voor de 'niet vijandelijke' vreemdelingen (voor wie de regels op het sekwester 'vijanden' niet van toepassing waren, zie Hoofdstuk 3.1) uitzondering te bekomen. De bedoeling daarvan was de SFBD toe te laten de waardepapieren onder beheer van het Sekwester BTG als een goede huisvader te beheren ten voordele van de legitieme eigenaars. Het BLW stelde daarop als voorwaarde dat moest worden aangetoond dat de waardepapieren sinds 10 mei 1940 aan dezelfde eigenaar toebehoorden. Op deze voorwaarde wenste Pranger niet in te gaan: *"Nous ne savons rien de l'origine de propriété des titres en dépôt. Cependant il s'indique de ne pas laisser périmer leur droits"*.²² Het BLW ging uiteindelijk op zijn vraag in; dit akkoord werd trouwens een eerste maal in 1947 en een tweede maal in 1951 verlengd.

Een ander netelig punt waren de bewaarlonen die door de SFBD op de effectenrekeningen werden ingehouden. In januari 1947 ging Pranger daarover met de directie van de bank onderhandelen.²³ De bewaarlonen voor de effecten 'in open bewaargeving' werden afgehouden op de depositorekeningen van de desbetreffende titularissen, ook wanneer het, in bepaalde gevallen, inmiddels effecten met een minimale waarde waren geworden. Daardoor groeide het negatief saldo op sommige depositorekeningen onrustwekkend. Het voorstel van Pranger om dan zelf het beheer van de waardepapieren over te nemen, kon op weinig enthousiasme rekenen bij de SFBD-directie. De bank stelde daarop voor de bewaarlonen, in principe in interbancair overleg vastgelegd, aan te passen. Daar waar de titularis nog een positieve depositorekening bezat veranderde er niets; daar waar er een passief vastgesteld werd zou de inning van de bewaarlonen worden opgeschort tot de belanghebbende zich opnieuw manifesteerde en er dan met hem een akkoord kon worden bereikt. In ieder geval zouden er ook achteraf aan de Dienst van het Sekwester of de Schatkist geen onkosten voor het bewaren van deze effecten worden aangerekend.

De effectenrekeningen werden in de loop van de jaren, net als de depositorekeningen, geliquideerd. De evolutie daarvan kan in de Tabel in bijlage worden gevolgd tot 1954. Daarna werden eerst de waardepapieren met onbekende eigenaars, en later in 1959 de waardepapieren met bekende eigenaars, vereffend. Zoals dat met de depositorekeningen het geval was gebeurde dat voor de eerste categorie via de Administratie der Domeinen naar de Schatkist, en voor de tweede categorie naar de Deposito- en Consignatiekas. In hoofdstukken 3.5 en 3.7 wordt van deze operaties de cijfermatige balans opgemaakt.

3.2.6 De juwelen en andere waardevolle voorwerpen

Ten slotte waren er de omslagen met juwelen en andere waardevolle voorwerpen die in de Dossinkazerne in beslag waren genomen. Van de 1.202

geïnterpreteerde omslagen waren er in januari 1945 206 gerestitueerd. Onder deze omslagen bevonden er zich ook die het etiket *unbekannt* hadden opgeplakt gekregen. In juni 1946 waren er bij het einde van de inventarisatie 2.286 omslagen geteld (met een totaal van 6.741 objecten) waarvan er 314 door eigenaars of rechthebbenden waren afgehaald. In november waren er dat 350 geworden.

In de afdeling van de juwelen en andere waardevolle voorwerpen was het aantal teruggegeven omslagen in september 1947 gestegen tot 530. Het aanzienlijk aantal als 'onbekend' gemerkte omslagen zette Pranger er in november 1947 toe aan bij zijn Hoofdbestuur een verzoek in te dienen om over te gaan tot de verkoop van de inhoud ervan. Deze vraag werd evenwel niet ingewilligd : art. 3 van de Londense Besluitwet van 10 januari 1941 legde een termijn van 3 jaar vast na het afsluiten van een vredesakkoord om het bezit op een gestolen goed te claimen. Pranger was het evenwel oneens met deze redenering van het Hoofdbestuur; volgens hem sloeg de Besluitwet van 1941 op gedwongen verkopen, terwijl de voorwerpen die hij wenste te verkopen door de Duitsers gestolen waren.²⁴ In feite, zo argumenteerde hij, kon een eigenaar zijn goed opeisen gedurende een periode van 30 jaar; maar hoe zou dat in de praktijk kunnen gebeuren als de eigenaar onbekend was ? En hoe ging een eventuele eigenaar dan wel zijn eigendomsrecht aantonen ? "*Enfin pour mesurer les chances de revendication, il faut se rappeler que 95 % des Israélites qui sont passés par Malines ne sont pas rentrés*" besloot Pranger.

Wat de juwelen betreft had Pranger in 1948 aan het 3de Bureau van de Domeinen te Brussel 198 omslagen met etiket *unbekannt* overgemaakt met het oog op hun verkoop. Daarin zaten juwelen, diamanten, uurwerken, ontwaarde gouden muntstukken en diverse andere voorwerpen voor een geschatte waarde van 400.000 BEF. Opnieuw werd een heffing van 5 % in het vooruitzicht gesteld met het oog op de dekking van inventaris- en beheerskosten (onder meer de huur van de kluizen).

De juwelen *unbekannt* werden op last van het 3de Bureau van de Domeinen te Brussel verkocht. Ze brachten in totaal 558.179,20 BEF op, waarvan 5 % werd ingehouden door het Sekwester BTG als beheerskosten; de resterende som werd in december 1950 doorgestort naar de Administratie der Domeinen.

Op 10 maart 1953 schreef Pranger : "*Les demandes de restitution d'objets ou de remboursement de salaires ne sont plus fréquentes. J'ai épuisé, en ce qui me concerne, toutes les possibilités de recherche ou d'information des intéressés*".²⁵ Op 31 december 1954 waren er in de afdeling juwelen 983 omslagen aan de rechthebbenden teruggegeven; ter vergelijking : het cijfer van september 1947 betrof 530 gerestitueerde omslagen. De gouden muntstukken die in de omslagen *unbekannt* waren aangetroffen, werden in 1951 ter vervefening aan de Nationale Bank toevertrouwd; zij brachten 30.274,90 BEF op die, na aftrek van de 5 % beheerskosten, werden doorgestort naar het 3de Bureau der Domeinen te Brussel.

Op vraag van het Hoofdbestuur van het Sekwester had Pranger in december 1954 4.810 omslagen met juwelen en persoonlijke voorwerpen afkomstig uit het verzamelkamp Mechelen doorgegeven aan de dienst 'realisaties' met het oog op hun verkoop. Hier betrof het, in tegenstelling tot de verkoop in 1950, objecten waarvan de eigenaar wel degelijk gekend was. Pranger had in dit verband twee mogelijk oplossingen voorgesteld : ofwel behield het Sekwester deze voorwerpen nog gedurende de wettelijk voorziene periode van 30 jaar, ofwel werden ze verkocht en bleef het product van de verkoop nog gedurende dezelfde periode beschikbaar. Zijn voorkeur ging uit naar de tweede oplossing, een keuze waarin hij door het Hoofdbestuur werd gevolgd.

Zelf had het Sekwester BTG 725 omslagen in depot gehouden omdat daar het vooruitzicht op eventuele teruggave aan rechthebbenden reëalistisch was. De opbrengst van de verkoop door de Administratie van Domeinen (juli 1956) van de 4.810 omslagen, geordend volgens 654 nummers, bedroeg 91.940 BEF.

3.2.7 **Aanspraken van eigenaars van bedrijven**

Pranger meldde in 1949 dat bepaalde bedrijven die tijdens de bezetting beheerskosten hadden dienen te betalen aan de *Brüsseler Treuhandgesellschaft*, schuldvorderingen hadden ingediend bij zijn Dienst zich steunend op de wet van 28 december 1948. Zijn antwoord daarop was geweest dat de BTG (lees hier het Sekwester BTG) zichzelf niet kon beschouwen als de schuldenaar van die bedragen, "*qu'elle (= de BTG) n'a fait qu'encaisser pour le compte du Militärbefehlshaber*" en dat bovendien de achtergebleven eigen middelen van de BTG geabsorbeerd werden door de vereffeningskosten van het Sekwester BTG.²⁶

3.2.8 **De vereffening van de resterende fondsen van het Sekwester BTG**

Op 3 april 1953 vroeg het Hoofdbestuur van het Sekwester aan Pranger de mogelijkheid te onderzoeken de resterende fondsen van het Sekwester BTG over te hevelen naar de DCK. In 1954 ging de DCK akkoord met de transfer van de rekeningen bij de Hansa Bank en de Westbank (dit gebeurde in de loop van 1955), de SFBD-rekeningen bleven voorlopig waar ze waren.

Op 17 november 1955 stelde Alfred Pranger (toen directeur bij Registratie en Domeinen) zijn laatste rapport op m.b.t. de vereffening van de BTG. In april 1956 eindigde zijn mandaat als opdrachthouder van het Sekwester BTG. Vanaf dan werden alle rapporten m.b.t. de BTG-rekeningen rechtstreeks door het Hoofdbestuur van de Dienst van het Sekwester behandeld.²⁷

Tussen 31 december 1954 en 31 december 1958 waren de rekeningen SFBD van 15,3 miljoen BEF naar 11,3 miljoen BEF gezakt; de waardepapieren vertegenwoordigden nog 3,1 miljoen BEF eind 1954. Eind 1958 besliste de Raad van Beheer van het Sekwester de SFBD-rekeningen van personen die sinds 1944 geen teken van leven meer hadden gegeven naar de DCK te

transfereren. Begin 1959 werd 5.340.000 BEF gespreid over 900 rekeningen naar de Depositokas overgeschreven.

In 1963 bleven er enkel nog BTG-rekeningen bij de SFBD over, alle andere waren vereffend t.a.v. de rechthebbenden of de DCK. De nog overgebleven SFBD-rekeningen waren slechts deze waar reeds een opeising was gebeurd en de Dienst de zaak verder in behandeling had genomen.

In 1963 vroeg het Rekenhof de onmiddellijke transfer naar de Staatskas van alle goederen die nog door de BTG (op dat ogenblik reeds de Administratie van Registratie en Domeinen) werden beheerd.

In de hoofdstukken die de interventie behandelen van de twee instellingen die als transmissiekanalen naar de Schatkist fungeerden, de Deposito- en Consignatiekas bij het Ministerie van Financiën en de Administratie der Domeinen (respectievelijk Hoofdstukken 3.5 en 3.7), zal op een systematische manier de boekhouding worden opgemaakt van de sommen die van het Sekwester BTG naar de Schatkist afvloeiden.

3.2.9 **Besluit**

In het naoorlogse vermogensrechtsherstel van de joodse oorlogsslachtoffers speelde het Sekwester op de *Brüsseler Treuhandgesellschaft* de belangrijkste rol. De Dienst kreeg die rol toebedeeld tegen wil en dank. Opgericht om de goederen van 'vijanden' en 'verdachten' te beheren, kreeg hij een gigantisch 'niet-vijandelijk' vermogen in de schoot geworpen dat door de roofmaatschappij BTG was beheerd geworden. 190 miljoen BEF (zonder de waarde van de objecten in rekening te brengen) daarvan was gespolieerd joods vermogen.

De juridische positie van het Sekwester BTG kan op zijn minst onduidelijk en kwetsbaar worden genoemd. In feite bezat het Sekwester geen enkele rechtsgrond om ook niet-vijandelijke goederen te beheren. Niettemin ging het Sekwester BTG, bij gebrek aan alternatief, door. In feite had het de politieke (en administratieve) verantwoordelijken aan inzicht ontbroken om een oplossing te zoeken voor het beheer van alle gespolieerde, achtergelaten en niet-beheerde goederen, los van de algemene intentie van het sekwester om in de schadeloosstelling te voorzien voor de economische verliezen die België had geleden.

Ondanks deze zwakke positie kweet de verantwoordelijke van het Sekwester BTG zich op een voorbeeldige manier van zijn taak, met inzicht, inzet en de nodige soepelheid in het zoeken van oplossingen voor de vele problemen die zich aandienen.

Anders dan bij het echte sekwester op de vijandelijke goederen, startte de vereffening van de BTG-goederen reeds eind 1944. De 'gewone' depositorekeningen en effectenrekeningen werden vrijgegeven, aan de titularissen en bij ontstentenis ervan ook aan de banken van oorsprong. De collectieve rekeningen, ontstaan uit de roof van de diamant en de verplichte tewerkstelling, werden in de mate van het mogelijke individueel uitgesplitst. Voor de diamant werd een specifieke oplossing gevonden, maar daarop komt dit rapport verder uitgebreid terug. Zelfs werden, toen bleek

dat veel zaken niet werden opgelost, enige bescheiden inspanningen gedaan om de eventuele titularissen of hun rechthebbenden op de hoogte te brengen van het bestaan van een tegoed. Van enige vorm van samenwerking met de Dienst voor de Oorlogsslachtoffers was er evenwel geen sprake. Ook op dit punt ontbrak een globale visie, faalde het beleid.

Wat niet aan rechthebbenden kon worden vereffend verviel, in meerdere etappes, aan de Schatkist. Eerst werden de goederen waarvan de eigenaars onbekend waren via de Administratie der Domeinen geliquideerd. Later volgden de goederen die onbeheerd bleven : zij werden op het einde van de jaren vijftig naar de Deposito- en Consignatiekas getransfereerd. Daar kregen ze nog 30 jaar respijt (en kon een rechthebbende ze nog opvragen) vooraleer aan de Schatkist te vervallen. Ook de, voor vele families unieke, objecten werden in de jaren vijftig verkocht en het product ervan werd naar de Depositokas gekanaliseerd.

3.3 De Diensten van het Sekwester m.b.t. het onroerend goed

3.3.1 Inleiding

Op 8 januari 1945 werden Thomas Magnus, advocaat, en Aimé Hopchet, hoofdinspecteur (later directeur) bij de Administratie van Registratie en Domeinen, door de Dienst van het Sekwester aangesteld als mandatarissen voor de vereffening van de *Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes in Belgien* (VJGB) en de *Verwaltung Nicolay*. Deze laatste was de voormalige Duitse beheerder voor vijandelijke vermogens. Hopchet en Magnus kregen deze taak toevertrouwd omdat ze reeds werkzaam waren als mandatarissen bij de Dienst van het Sekwester voor het beheer van de Continentale Bank, de Hansa Bank en de Westbank. Het feit dat bovenvermelde banken ook de fondsen van beide *Verwaltungen* beheerden, speelde mee in hun benoeming. Vanaf 1 juni 1946 droeg Hopchet alleen de verantwoordelijkheid voor bovenvermelde sekwesters. Een maand later nam hij opnieuw zijn oude functie op als inspecteur bij de Administratie van Registratie en Domeinen en vervulde hij zijn werkzaamheden voor het Sekwester buiten de diensturen.

De vereffing van de VJGB, gebaseerd op de achtergelaten dossiers van de voormalige Duitse *Verwalter*, kon gereconstrueerd worden aan de hand van Hopchets verslagen voor de Dienst van het Sekwester. Het eerste verslag dateert van 31 december 1948 en het laatste werd ingediend, bij het neerleggen van zijn mandaat, op 31 december 1954.

3.3.2 De bevoegdheid van de Dienst

De vereffening van de VJGB stelde de Dienst van het Sekwester voor een juridisch probleem. Zoals eerder vermeld, was de *Verwaltung* verantwoordelijk voor het beheer van het joodse vastgoed in België, met uitzondering van Antwerpen. Hopchet en Magnus werden niet alleen geconfronteerd met het product van dat beheer, maar ook met ongeveer 1.600 onroerende

goederen waarvan de eigenaars na de bevrijding nog niet naar België waren teruggekeerd en die dus voorlopig onbeheerd bleven.

De Raad van Bestuur van de Dienst van het Sekwester besliste op 15 februari 1945 juridisch advies in te winnen bij drie prominente juristen in verband met de verantwoordelijkheid van het Sekwester ten opzichte van deze 'niet-vijandelijke' goederen (zie Hoofdstuk 3.2).

Hopchet was zich ervan bewust dat het Sekwester enkel bevoegd was voor de vijandelijke goederen (in dit geval het persoonlijk vermogen van de *Verwaltung*) en niet voor de 'niet-vijandelijke' die de *Verwaltung* tijdens de bezetting had beheerd. Elke aanspraak die de *Verwaltung* tijdens de oorlogsjaren had uitgeoefend op deze goederen was onmiddellijk na de bevrijding vervallen en de oorspronkelijke eigenaar kon zijn eigendom meteen terug in bezit nemen.²⁸

Het merendeel van de eigenaars was echter nog niet in België aanwezig. Daarom vroeg Hopchet of hij zich kon beroepen op artikel 1.373 van het Burgerlijk Wetboek om het beheer van de achtergelaten onroerende goederen te blijven verzekeren tot de oorspronkelijke eigenaars terug in België waren. De mandataris wilde weten of zijn dienst in dat geval het recht had om 5 % beheerskosten aan te rekenen.

In de formulering van haar standpunt aan de drie juristen maakte de Dienst van het Sekwester gewag van een eventuele morele plicht ten aanzien van de afwezige eigenaars en uitte de wens een procedure op te starten om voorlopige bewindvoerders aan te stellen die de belangen van de afwezige eigenaars konden veilig stellen. Hopchet en Magnus stelden voor om die procedure via de Procureur des Konings te laten verlopen, waarbij de Rechtbank van Eerste Aanleg voorlopige bewindvoerders aanstelde voor het verdere beheer van eventueel achtergelaten of verlaten eigendommen.²⁹

Zoals reeds in het vorige hoofdstuk werd uiteengezet liet het advies van de meesters Marck, Marx en Hermans geen twijfel bestaan over de rol van het Sekwester. Er werd duidelijk gestipuleerd dat het Sekwester geen wettelijke noch juridische bevoegdheden had over deze "niet-vijandelijke" goederen. Het Sekwester moest deze onroerende goederen én het product van het Duits beheer onmiddellijk aan de oorspronkelijke eigenaars overdragen, zonder dat deze enige formaliteiten moesten vervullen.

De drie juristen oordeelden dat de taak van het Sekwester zich beperkte tot het signaleren aan de 'niet-vijandelijke' eigenaars dat er goederen en kredieten opgenomen waren in een 'vijandelijk' patrimonium, zijnde de *Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes in Belgien*. Indien de eigenaar van een onroerend goed zich niet kwam aanmelden, dan kon de Dienst van het Sekwester het eigendom overdragen aan een persoon die de belangen van de eigenaar, in afwachting van zijn terugkeer, waarnam. Maar de juristen benadrukten nogmaals dat het Sekwester hiertoe niet verplicht werd. De meest voor de hand liggende procedure hiervoor was een voorlopige bewindvoerder aan te stellen via de Rechtbank van Eerste Aanleg. De Dienst van het Sekwester kon daartoe een aanvraag indienen bij de Procureur des Konings.³⁰

Hopchet en Magnus verklaarden zich grotendeels akkoord met dit juridisch advies. Wel tekenden beiden bezwaar aan tegen het onbeheerd laten van achtergelaten onroerende goederen. Beiden waren ervan overtuigd dat het slechts ging om een tijdelijk probleem en dat de oorspronkelijke eigenaars of hun erfgenamen op korte termijn hun goederen terug zouden opeisen.

Hun voorspelling kwam grotendeels uit. In augustus 1945 bevonden zich nog slechts een veertigtal eigendommen onder hun beheer. Telkens een eigenaar of een gevolmachtigde een eigendom kwam opeisen, restitueerden Hopchet en Magnus het desbetreffende eigendom; de betrokken persoon diende daarbij de Dienst van het Sekwester te ontslaan van iedere verantwoordelijkheid en te beloven geen verdere juridische stappen te ondernemen tegen de vorige bewoners. Voor de overblijvende onroerende goederen had Hopchet tegen die tijd contact opgenomen met de Procureur des Konings te Brussel om voorlopige bewindvoerders te laten aanstellen. Voor de overige provincies (behalve Antwerpen, zie Hoofdstuk 3.4) werd eveneens met de betrokken parketten contact opgenomen.³¹

3.3.3 De geleidelijke vereffening van de tegoeden van de VJGB

3.3.3.1 De eerste maatregelen : periode 1946-1947

De VJGB beschikte over een globale rekening bij de Continentale Bank, waarop, volgens de berekeningen van Hopchet, bij de bevrijding een saldo uitstond van ongeveer 10 miljoen BEF. Het was op deze rekening dat de huuropbrengsten werden gestort afkomstig van het beheer, door de VJGB, van de onroerende goederen. Deze rekening gaf geen uitsluitsel over de herkomst van de gelden : daarvoor diende Hopchet elke rechthebbende die aanspraak kon maken op een deel van de globale rekening, te identificeren aan de hand van de afzonderlijke en gedetailleerde boekhouding van Müller. Er zijn daarenboven aanwijzingen dat de Continentale Bank bij andere Duitse banken, onder andere bij de Westbank, een rekening had geopend op naam van de VJGB.

Volgens de bevindingen van Hopchet liet Müller 1.295 dossiers achter voor 1.332 gebouwen die hij beheerde in Brussel en Brabant en 371 eigendommen in de overige provincies. Aan de hand van de aanwezige dossiers kon Hopchet al dadelijk 484 joodse eigenaars identificeren die samen aanspraak konden maken op 10 miljoen BEF.

Welnu, de Continentale Bank beschikte niet over voldoende fondsen om de tegoeden van de VJGB in één keer vrij te geven. De Dienst van het Sekwester besloot daarom dat de Continentale Bank het bedrag in schijven vrij zou geven, wat gebeurde als volgt :

- 31.1.1947 : schijf van 4.622.846,55 BEF (45 %)
- 31.5.1948 : schijf van 1.027.299,25 BEF (10 %)
- 30.4.1950 : schijf van 1.027.299,25 BEF (10 %)

hetzij in totaal 6.677.445 BEF of 65 %.

Hierdoor kreeg iedere titularis 65 % van het hem verschuldigde bedrag uitbetaald. De afhouding van fiscale bijdragen zoals bijvoorbeeld de belasting op het kapitaal was afhankelijk van de omvang van de rekening. Het is niet altijd duidelijk in welke mate hierop de muntsanering werd toegepast. Ondertussen had de Dienst van het Sekwester een persbericht laten verspreiden met een oproep tot personen wiens eigendommen tijdens de bezetting beheerd werden door de VJGB of de *Verwaltung* van Rudolf Nicolay om zich aan te melden bij de verantwoordelijke beheerder van deze voormalige Duitse administraties.

Bij terugbetaling werd de titularis of mandataris verplicht een document te ondertekenen dat het Sekwester van iedere verantwoordelijkheid ontsloeg wat het naoorlogse beheer betrof. De betrokken eigenaar of mandataris beloofde bovendien geen juridische stappen te ondernemen tegenover voormalige huurders, die hun eigendommen huurden tijdens de bezetting.

3.3.3.2 Het verder verloop van de vereffening : periode 1948 tot 1953

Het in kaart brengen van het verloop van de vereffening was niet eenvoudig : enerzijds zijn de verslagen van Hopchet aan de Dienst van het Sekwester erg summier, anderzijds kregen de schuldeisers hun tegoed niet in één keer gerestitueerd. Zij kregen slechts een beperkt percentage van de verschuldigde bedragen uitbetaald, zonder dat dit op een eenvormige manier gebeurde. De taak van Hopchet beperkte zich overigens niet alleen tot het identificeren van de schuldeisers, maar ook van de schuldenaars van de VJGB. Er stonden immer 554 rekeningen met een negatief saldo, voor een totaal bedrag van 730.635 BEF. De recuperatie van dit bedrag verliep zeer moeizaam : Hopchet slaagde er slechts in 91.720 BEF (negatief saldo van 42 rekeningen) te innen.

Hopchet beheerde in 1948 nog steeds een tiental eigendommen, waarvan hij de opbrengsten inde. De wijze waarop hij dit beheer waarnam roept verschillende vragen op. De opbrengsten van het beheer zouden door Hopchet op twee nieuwe rekeningen, op naam van de afwezige eigenaar, zijn gestort : het gaat hier over twee postchequerekeningen "*compte chèque* nr. 10012" en "*Israélites absents compte numéro 68385*".

Sinds de bevrijding waren de huuropbrengsten ten voordele van de afwezige eigenaars opgelopen tot 2.575.518 BEF. Daarvan kon Hopchet in 1948 reeds 1.764.433 BEF terugstorten aan teruggekeerde eigenaars of hun mandatarissen.

In 1950 ontdekte het sekwester op de BTG het bestaan van rekeningen van VJGB bij de SFB. Het betrof een tiental rekeningen die oorspronkelijk door Müller op bevel van de MV bij de BTG waren geopend om er de

tegoeden op over te dragen van voormalige Duitse, Poolse en Tsjechische joden die nadien naar de SFBD waren getransfereerd. De mandataris van het sekwester BTG, Alfred Pranger, stelde voor de rekeningen, waarvan de titularissen of rechthebbenden nog geen contact hadden opgenomen met de Dienst van het Sekwester, over te schrijven op het rekeningnummer van de administratie van Hopchet.

Voor een aantal rekeningen – 223 in totaal – bleek in april 1950 nog nauwelijks enige schijf te zijn terugbetaald. Het bleek dat niet alle eigenaars akkoord gingen met de door het Sekwester voorgestelde procedure om geen verdere juridische stappen te ondernemen. De eigenaars verkozen een schadevergoeding te eisen van de huurders die tijdens de bezetting hun eigendom bewoonden; in die gevallen keerde Hopchet geen schijven uit en bleef de rekening, in afwachting van het vonnis, onder zijn beheer. Er waren ook rekeninghouders die – om onduidelijke redenen – onderhandelden met het Ministerie van Financiën en in afwachting hun geld niet wensten te ontvangen.

Men merkte nu ook dat andere rekeninghouders waarschijnlijk tijdens de oorlog waren omgekomen. Ook hun rekeningen bleven onder het beheer van de administratie, in afwachting van de aanmelding van eventuele erfgenamen die over de nodige documenten zouden beschikken. Er waren ook rekeningen waarvan de titularis als vermist stond opgegeven en waarvan de erfgenamen, ondanks de opsporingen van de Dienst, onbekend bleven.

In de loop van de volgende jaren evolueerde het dossier als volgt :

31.12.1951 : 304 van de oorspronkelijke 484 rekeningen waren vereffend; totaal bedrag : 4.847.171,17 BEF. Er bleven derhalve 180 openstaande dossiers (totaal bedrag : 1.870.273,88 BEF), waarop helemaal niets of slechts een schijf van 10 % was gerestitueerd. De uitbetaling van deze rekeningen werd voorlopig stopgezet, n.a.v. de wet van 14 juli 1951 (het merendeel van de rekeninghouders was van vreemde nationaliteit; de wet stipuleerde dat enkel de schuldeisers met Belgische, geallieerde of neutrale nationaliteit mochten worden terugbetaald. Pas einde maart 1952 werd aan deze toestand een einde gesteld).

31.12.1952 : voor 262 rekeningen was de volle 65 % uitbetaald; voor 48 andere was enkel een schijf van 10 % uitgekeerd en voor de 172 resterende diende de volledige 65 % nog te worden vergoed.

31.12.1953 : er bleven nog 106 rekeningen waarvan het volledige bedrag moest worden uitgekeerd; voor 2 andere moest nog 20 %, voor 9 resterende rekeningen nog 10 % betaald worden. Ook hield Hopchet nog 5 gebouwen onder zijn beheer.

3.3.3.3 Naar de vereffening van de dienst Hopchet : periode 1953-1962

Op 12 mei 1953 verzocht de Dienst van het Sekwester Hopchet een voorstel in te dienen om de definitieve vereffening van zijn administratie voor te bereiden.³² In zijn rapport van 24 september 1953 werkte Hopchet hiertoe

enkele concrete voorstellen uit. Hij besloot de titularissen die tot dan toe nog niet hadden gereageerd, schriftelijk te contacteren. Indien de betrokken titularissen niet binnen de opgelegde termijn reageerden, zou Hopchet deze rekeningen overdragen aan de Deposito- en Consignatiekas. Deze procedure zou niet worden toegepast voor de 38 rekeninghouders wiens balans minder dan of 500 BEF bedroeg. Deze rekeningen werden onmiddellijk getransfereerd naar de Deposito- en Consignatiekas.³³ De rekeningen onder de 100 BEF wenste hij niet meer uit te betalen maar in de boekhouding in te schrijven als algemene kosten.

De Raad van Bestuur verklaarde zich tijdens haar vergadering van 29 september 1953 akkoord met deze voorstellen.³⁴ De Raad uitte tijdens diezelfde vergadering de wens om de tegoeden bij de *Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes in Belgien* toebehorend aan Duitse schuldeisers over te dragen aan de Dienst van het Sekwester. De nog aan andere schuldeisers verschuldigde sommen moesten gestort worden bij de banken waaraan de eerste schijven werden overgemaakt.³⁵

De Raad van Bestuur gaf ook de opdracht om de rekeningen van de Hansa Bank onmiddellijk over te schrijven naar de Deposito- en Consignatiekas. De oorsprong van deze 25 rekeningen bij de Hansa Bank lag bij de *Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes in Belgien* : het waren door Müller geïnde huuropbrengsten.³⁶

De Dienst van het Sekwester gaf aan Hopchet de opdracht om 51 rekeningen (79.957,30 BEF), waaronder een groot aantal van de hierboven vermelde rekeningen afkomstig van de Hansa Bank, naar de DCK te storten. Uiteindelijk stortte Hopchet het bedrag van 46 rekeningen voor een totaal bedrag van 77.973 BEF naar de DCK.³⁷ Een eerste storting werd gedaan op 14 mei 1954, het ging om 36 rekeningen ter waarde van 56.289 BEF. Een tweede en laatste storting werd uitgevoerd op 27 oktober 1954, het ging om 10 rekeningen ter waarde van 21.684 BEF.³⁸ Hopchet stuurde een lijst mee met vermelding van de naam van de titularis of rechthebbende en het laatst gekende adres. Bij sommige rekeningen werd vermeld dat het ging om een nalatenschap. Het oorspronkelijke bedrag van de rekening werd vermeld. Ook in dit geval werd slechts 65 % van het oorspronkelijke bedrag uitgekeerd. Op dit bedrag werd het verschuldigd aandeel van de belasting op het Kapitaal afgetrokken.

Wanneer Hopchet op 30 juni 1954 verslag uitbracht over de stand van de vereffening was er een duidelijke kentering waar te nemen. Slechts 33 rekeningen, ter waarde van 141.356 BEF, dienden nog te worden vereffend. Daarvan moesten 29 rekeningen nog voor de volledige 65 % worden uitgekeerd.

Op 23 december 1954 diende Hopchet zijn laatste rapport in bij de Dienst van het Sekwester. Er bleef één rekening over van de voormalige *Verwaltung*, waarvoor geen enkel voorschot was uitgekeerd en twee rekeningen die door Hopchet werden geopend voor het naoorlogse beheer van joods vastgoed. Bij de aanvang van Hopchets mandaat bedroeg het aantal onroerende goederen onder zijn beheer 73. De uiteindelijke opbrengst van

het naoorlogse beheer bedroeg meer dan 4 miljoen BEF (4.100.960,09 BEF), de aangerekende beheerskosten hierop bedroegen 347.006 BEF.³⁹ Slechts twee onroerende goederen stonden nog steeds onder het beheer van het Sekwester. Beide dossiers werden door Hopchet overgedragen naar de ontvanger van Registratie en Domeinen.⁴⁰ Beide nalatenschappen werden uiteindelijk niet door de Staat opgeëist.

Hopchet wees erop dat de kosten van het sekwester op de *Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes in Belgien* opliepen tot meer dan 1 miljoen BEF (1.024.385,45 BEF). Daarvan ging een groot gedeelte, namelijk 771.339 BEF, naar het uitbetalen van salarissen. Hopchet dekte de algemene kosten onder andere met de geïnde intresten op de algemene rekening van de administratie. Verder werden ook de rekeningen waarop minder dan 100 BEF stond door Hopchet gerecupereerd. Rekeningen die door de titularis werden afgewezen, werden eveneens aangewend om de kosten van de administratie te dekken. De aangerekende beheerskosten voor het naoorlogse beheer dienden om de werking van de administratie te verzekeren. De Continentale Bank had bovendien in 1949 55 % van de door Müller geïnde beheerskosten (633.217 BEF) uitgekeerd. Dit bedrag gebruikte Hopchet eveneens om de algemene kosten van zijn administratie te dekken. Hopchet sloot zijn mandaat af met een verlies van 81.358,18 BEF. De Continentale Bank moest weliswaar nog een dividend van 5 % uitkeren aan de voormalige *Verwaltung*, goed voor 513.649 BEF. Hopchet raadde aan dit bedrag in te schrijven als administratiekosten, en stelde voor om de postcheckrekening met referentie "*Immeubles Israélites*" te behouden.

Op 24 maart 1956 keerde de Continentale Bank een voorschot van 3 % (308.190 BEF) uit. De Dienst van het Sekwester inde nog steeds de huurgelden voor twee eigendommen. Daarvan werd één rekening datzelfde jaar overgedragen aan de ontvanger van Domeinen en Registratie.⁴¹

Op 15 november 1962 ontving de Dienst van het Sekwester de som van 256.825 BEF van de *Banque de Bruxelles*, het was het voorlaatste dividend van 2½ % van de Continentale Bank. Nog een dividend van 0,5 % (51.365 BEF) werd uitbetaald op 17 september 1964. Hiervan werd nog een bedrag 5.136 BEF uitgekeerd voor "*indemnité de gestion*". Het resterende bedrag (46.229 BEF) kwam toe aan de Schatkist.⁴²

3.3.4 **De vrijgave door de Dienst van het Sekwester van het product van tijdens de oorlog verkochte joodse eigendommen**

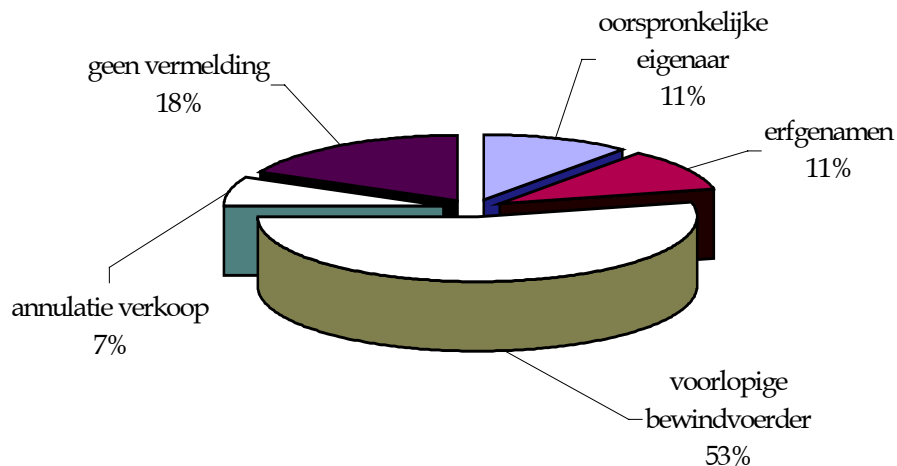
3.3.4.1 Verkoop door de Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes in Belgien
De verkoop van joods vastgoed door de VJGB, zonder merkbare goedkeuring of tussenkomst van de rechtmatige eigenaar, werd waarschijnlijk door het Sekwester of door een bevoegde Rechtbank ongeldig verklaard op grond van de Besluitwet van 10 januari 1941 of om een andere juridische reden (niet bekrachtigd door een Belgische notaris of het ontbreken van een akte van verkoop).⁴³

Bij de Continentale Bank beheerde Müller nog een andere rekening : de *Sammelkonto für Grundstuckverkauf*. Deze rekening vermeldt telkens de naam van de rechthebbende wiens eigendom was verkocht. Was dit de rekening waarop de opbrengsten van de verkoop van vastgoed werden gestort ? Die vraag blijft voorlopig onbeantwoord omdat de archieven van de Continentale Bank nog niet zijn gelokaliseerd. Zowel de aard van de rekening als de vereffening ervan blijft onduidelijk.

3.3.4.2 De restitutie van het product van een vrijwillige of een 'gedwongen' verkoop

Het product van de verkopen die waren terechtgekomen op geblokkeerde SFBD-rekeningen, werd vereffend volgens de richtlijnen van het Sekwester. De onderstaande grafiek geeft de bestemming van deze vereffening schematisch weer.

Grafiek 12 : overzicht vrijgave SFBD rekeningen

Een beperkt onderzoek door het Sekwester diende uit te wijzen of de verkoop geldig was volgens de Belgische wetgeving. De betrokken notaris diende aan te tonen dat de verkoop niet onder dwang van de bezetter had plaatsgevonden. Na de bevrijding vroeg de Dienst van het Sekwester aan de oorspronkelijke eigenaar, voorlopige bewindvoerder, erfgenamen of mandataris of hij die verkoop wenste te annuleren. Indien de rechtmatige eigenaar of de rechthebbende hiervan afzag, kon hij aanspraak maken op het product van de verkoop. De Dienst van het Sekwester stortte de opbrengst, op vraag van de titularis of aangestelde voorlopige bewindvoerder, terug naar de bank van oorsprong (hiermee bedoelde het Sekwester de *Banque de Commerce* of de *Banque de Paris et des Pays-Bas*). Bij annulatie keerde het onroerend goed terug naar de oorspronkelijke eigenaar of diens rechthebbenden.

Dit was de procedure indien de titularis over een niet-vijandelijke nationaliteit beschikte. In sommige gevallen had de titularis de Duitse of

Oostenrijkse nationaliteit en vielen zijn eigendommen onder de bevoegdheid van het Sekwester. Pas op 13 januari 1947 bestonden er duidelijker richtlijnen voor het opheffen van het sekwester op de bezittingen van Duitse of Oostenrijkse joden (zie Hoofdstuk 3.1).⁴⁴

Het product van een gedwongen verkoop werd door de Dienst van het Sekwester nooit rechtstreeks vrijgegeven aan de bank van herkomst, hier meestal de *Banque de Commerce*.⁴⁵ Het Sekwester nam in dat geval contact op met de betrokken notaris en informeerde naar de aard van de verkoop. Indien een voorlopige bewindvoerder was aangesteld, ging het sekwester bij hem te rade. Beide partijen moesten bevestigen dat de verkoop niet viel onder de wet van 10 januari 1941. Wanneer zowel de notaris als de voorlopige bewindvoerder meldden dat het ging om een gedwongen verkoop die uitging van een niet-vijandelijke schuldeiser en dat de verkoop had plaatsgevonden via een wettelijke gerechtelijke procedure, gaf het Sekwester de rekening vrij op twee voorwaarden : de voorlopige bewindvoerder moest het bewijs aandragen van zijn benoeming en van de niet-vijandelijke nationaliteit van de rekeninghouder. Zodra de rekening was vrijgegeven kwam de verantwoordelijkheid over de rekening aan de voorlopige bewindvoerder toe. Indien de titularis vroeg om de vrijgave van de SFBD-rekening diende die de verkoop notarieel te laten bekrachtigen, wat betekende dat hij zich akkoord verklaarde met de omstandigheden van de gedwongen verkoop. Sommige eigenaars hoopten dat de regering hun de mogelijkheid zou bieden om de gedwongen verkoop te annuleren. Meestal gaven de titularissen uiteindelijk toe aan de voorwaarden van het Sekwester om de vrijgave van het saldo te bekomen. Slechts in één geval werd de verkoop geannuleerd op basis van de wet van 10 januari 1941. Het ging hier eveneens om een gedwongen verkoop, maar de koper was de echtgenote van een Duitse *Verwalter* en de verkoop werd bekrachtigd door een Duitse notaris.

Indien het Sekwester het saldo vrijgaf aan de voorlopige bewindvoerder beschouwde het die zaak als afgehandeld. Geen enkele instantie oefende naderhand een systematische controle uit op het beheer van de aangestelde voorlopige bewindvoerders.

3.4 De interventie van de rechtbanken en de voorlopige bewindvoerders

3.4.1 Het voorlopig beheer van de voormalige *Verwaltung* van Hütteman, Voigt, Wauters en Wäser

De vereffening van het joods onroerend goed in Antwerpen verliep volgens een ander scenario dan die van de *Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes in Belgien* verantwoordelijk voor Brussel en de rest van het land (zie Hoofdstuk 3.3). De *Verwaltung für feindlichen und Jüdischen Haus- und Grundbesitz* telde vier bewindvoerders die tijdens de bezetting verantwoordelijk waren voor het joods en 'vijandelijk' vastgoed in de provincie Antwerpen : Adolf Hütteman, Adolf Voigt, Ernest Wauters en Walter Wäser. Op 16 september

1944 gaf de Rechtbank van Eerste Aanleg van Antwerpen aan de advocaten Marck, Boelens en Van Put de opdracht om deze voormalige Duitse *Verwaltung* te beheren. De Dienst van het Sekwester werd niet rechtstreeks bij de vereffening betrokken. De taak van de drie voorlopige bewindvoerders werd door de Rechtbank als volgt omschreven :

- het nazicht van de boekhouding, bankrekeningen, postcheckrekeningen, dossiers en archieven van bovenvermelde *Verwaltung*;
- het opmaken van de afrekening van gezegde *Verwaltung* betreffende elke eigendom dat onder Duits beheer stond;
- het innen van alle sommen aan de *Verwaltung* als dusdanig verschuldigd en de uitbetaling van de verschuldigde bedragen aan de betrokken eigenaars en schuldeisers van de *Verwaltung*;
- het beheer van alle niet onder sekwester vallende goederen die onder het beheer der *Verwaltung* stonden voor zolang de eigenaars van die goederen afwezig zijn of hun volmacht dragers of hun door de Rechtbank aangestelde voorlopige bewindvoerders dat beheer niet zijn komen opeisen.⁴⁶

De reden waarom de Dienst van het Sekwester niet verantwoordelijk was voor de vereffening van bovenvermelde *Verwaltung* is niet duidelijk. Een mogelijke hypothese is dat de rechter niet op de hoogte was van de Besluitwet van 23 augustus 1944.⁴⁷ Het is bovendien onmogelijk vast te stellen hoe de beslissing voor de aanstelling van de voorlopige bewindvoerders in Antwerpen was tot stand gekomen. Kwam het verzoek van de procureur des Konings ? Volgde men nog de richtlijnen van de Besluitwet van 10 november 1918 voor het onder sekwester plaatsen van vijandelijk goed, in de plaats van de nieuwe Besluitwet ? Nergens werd melding gemaakt van de reden waarom de rechtbank tot die beslissing overging.

De drie voorlopige bewindvoerders installeerden hun bureau op de Belgïelei 33 te Antwerpen, waar ze tot 1948 bleven. Daarna stelde de voorzitter van de Rechtbank van Eerste Aanleg een kantoor ter beschikking in het Paleis van Justitie.⁴⁸ Het Ministerie van Financiën was op de hoogte van de aanstelling van de voorlopige bewindvoerders. De ontvanger der Domeinen, handelend in naam van het Sekwester, schreef begin oktober 1944 : “Deze goederen zijn volgens mij door de sequestratiemaatregelen voorzien door de besluitwet van den 23.8.1944 niet getroffen. Ik heb trouwens vernomen dat de heer Voorzitter van de Rechtbank van Eerste Aanleg door bevel d.d. 16.9.1944 de heren advocaten Marck, Boelens en Van Put aangesteld heeft om die eigendommen te beheren. De H. advocaat Rombout werd daarvan op de hoogte gesteld, ik stel u dus voor de zaak zonder verder gevolg te laten”. Het Hoofdbestuur van de Dienst van het Sekwester ging hiermee akkoord, maar wilde bevestiging dat er geen goederen waren die onder bevoegdheid van het Sekwester vielen.⁴⁹

Op 5 oktober 1944 brachten de drie voorlopige bewindvoerders samen met notaris Antoine Cols een bezoek aan de kantoren van Adolf Voigt. Er werd een inventaris opgemaakt van de aanwezige stukken over de *Ver-*

waltung.⁵⁰ Twee maanden later dienden de drie voorlopige bewindvoerders opnieuw een verzoekschrift in bij de rechtbank; ditmaal voor de uitbreiding van hun mandaat. Ze wensten het beheer te verkrijgen van de *Verwaltung* van Voigt : “Dat ook de burelen van Voigt uitstaans hadden met de Duitse *Verwaltung für feindlichen und jüdischen Grundbesitz*”.⁵¹

3.4.2 De bevoegdheden van de voorlopige bewindvoerders

Wie was verantwoordelijk voor de taakverdeling van de drie voorlopige bewindvoerders ? Waarschijnlijk verdeelden de drie de taken intern. Meester Boelens behandelde de dossiers van de *Verwaltung* van Adolf Voigt. Meester Marck nam de dossiers van Adolf Hütteman over, terwijl meester Van Put de zaken van Ernest Wauters en Walter Wäser voor zijn rekening nam. De voorlopige bewindvoerders leken zich bewust van hun ongewone positie : “Dat zij, bij de vervulling van hun opdracht tegenover onoplosbare moeilijkheden en betwistingen worden geplaatst voortkomende uit het feit dat gezegd vonnis tot de meest uiteenlopende interpretaties aanleiding kan geven ...”.⁵²

Verder bestond er onduidelijkheid over de reikwijdte van hun bevoegdheden. De werkzaamheden van de drie voorlopige bewindvoerders werden door bepaalde instanties met argusogen bekeken. Dit kwam bijvoorbeeld tot uiting wanneer de voorlopige bewindvoerders wensten te beschikken over de fondsen afkomstig van het Duitse beheer. De betrokken financiële instellingen weigerden aan de voorlopige bewindvoerders meermaals de toegang tot bepaalde fondsen. De voorlopige bewindvoerders dienden soms de toelating af te dwingen via de rechtbank. Een verzoekschrift diende bijvoorbeeld de voorlopige bewindvoerder toegang te verschaffen tot de postchequerekening, geopend door Ernest Wauters voor zijn beheersactiviteiten. Het Bestuur der Postchecks weigerde de rekening vrij te geven aan de voorlopige bewindvoerders. De instelling argumenteerde dat de rekening op naam van Ernest Wauters stond. Het Bestuur wees erop dat de voorlopige bewindvoerders geen verantwoordelijkheid hadden over het persoonlijk bezit van Ernest Wauters : “... het beheer der postcheque weigert aan vertoners toe te laten over deze gelden te beschikken onder voorwendsel dat deze rekening geopend werd op naam (persoonlijk) en dat vertoogers niet aangesteld werden als bewindvoerders over de goederen van deze Wauters persoonlijk”. Kort daarna verzochten Marck, Van Put en Boelens aan de rechtbank de aanstelling van voorlopige bewindvoerders over de goederen van Ernest Wauters. De rechtbank willigde dit verzoek in.⁵³

3.4.3 De restitutie van joodse eigendommen door de drie voorlopige bewindvoerders

Het blijft voorlopig onduidelijk in welke mate Marck, Boelens en Van Put beschikten over het oorspronkelijk archief van alle betrokken *Verwalters*.

Over hun werkwijze is nog minder bekend. Volgens meester Jos Marck - zoon van bewindvoerder Marck - kwamen de rechtmatige eigenaars na de bevrijding druppelsgewijs terug. Zo meldde Meester Van Put aan het Sekwester dat het overgrote deel van de eigenaars of hun erfgenamen reeds hun eigendommen hadden opgeëist.⁵⁴ Dat kon wanneer ze hun eigendomsrecht konden bewijzen. Nog volgens meester Marck kreeg de rechtmatige eigenaar ook het volledige, originele dossier overhandigd. Meester Jos Marck verklaarde dat Van Put en Boelens hun taak grotendeels hadden beëindigd toen hij in 1957 benoemd werd tot opvolger van zijn overleden vader.

Op het eerste gezicht leken hun taken niet veel te verschillen van de opdracht van Hopchet. Er was weliswaar één wezenlijk verschil : het vonnis stipuleerde nergens dat de drie voorlopige bewindvoerders contact dienden op te nemen met de rechtmatige eigenaars. Ze dienden ook, in tegenstelling tot Hopchet, aan niemand verantwoording af te leggen voor hun beheer. Misschien schuilt hierin de oorzaak van het feit dat Meester Jos Marck vandaag nog steeds het beheer waarneemt van een joodse eigendom daterend uit de oorlogsperiode.

3.4.4 **De relatie tussen de Dienst van het Sekwester en de voorlopige bewindvoerders**

Er bestaat geen twijfel, de Dienst van het Sekwester erkende het mandaat van de drie voorlopige bewindvoerders en betoonde in feite weinig belangstelling voor hun beheer. Het Sekwester liet enkel beslag leggen op de persoonlijke bezittingen van de vier betrokken *Verwalters*.⁵⁵ De afhandeling hiervan viel onder de bevoegdheid van het provinciale agentschap van het Sekwester te Antwerpen. De persoonlijke bezittingen van Hütteman, Wäser, en in mindere mate van Voigt en Wauters, waren soms nauw verweven met hun voormalige beheersactiviteiten. De Dienst van het Sekwester kwam daardoor in het vaarwater terecht van de drie aangestelde voorlopige bewindvoerders.

3.4.4.1 De voorlopige bewindvoerder van de *Verwaltung* Hütteman en de samenwerking met het Sekwester

Voor de afhandeling van de *Verwaltung* van Hütteman werkte meester Marck nauw samen met de Diensten van het Sekwester op de Continentale Bank en op de *Brüsseler Treuhandgesellschaft*.⁵⁶ Eind december 1947 nam meester Marck contact op met het Sekwester. Hij wenste inlichtingen over rekeningen bij de Contintale Bank en de Westbank die mogelijk toebehoorden aan de *Verwaltung*. Meester Marck was in het bezit van de boekhouding van Hütteman. Hieruit bleek dat Hütteman bij beide banken rekeningen had geopend. Marck vroeg om de vrijgave van deze rekeningen. Het Sekwester meldde dat ze niet bevoegd was die inlichtingen te verschaffen, de vereffening van beide bankinstellingen was in handen van Hopchet.

Meester Marck was reeds op 15 september 1944 (voor zijn benoeming dus) op de hoogte van het actief van de *Verwaltung*. Hij had een boekhouder verzocht de boekhouding van Hütteman door te lichten. Zo kwam

aan het licht dat Hütteman over verschillende bankrekeningen beschikte : twee rekeningen bij de *Banque de Commerce* (nr. 4016 en nr. 4017) en een rekening bij de *Banque d'Anvers*. Het totaal van deze rekeningen bedroeg meer dan 5 miljoen BEF (5.186.652,82 BEF). Er was eveneens sprake van een privé-rekening bij de Continentale Bank op naam van Hütteman met daarop 375.817,43 BEF.⁵⁷

Het passief (verschuldigde huurgelden en waarborgen aan de rechtmatige eigenaars) van de *Verwaltung* bedroeg 5.804.895,8 BEF. Marck stelde evenwel een aanzienlijk tekort vast. De samenstelling van dit passief werd door de boekhouder als volgt berekend :

Tabel 23 : samenstelling passief

Niet verantwoord in kas	101.629,55 BEF ⁵⁸
Stortingen Continentale Bank	375.817,43 BEF
Verdeelde lonen (personeel)	5.474,00 BEF
Algemene onkosten	15.692,50 BEF
Twijfelachtige vorderingen ⁵⁹	124.728,54 BEF
Min kassaldo	5.109,22 BEF
Totaal passief	618.232,00 BEF

Meester Marck verkreeg de vrijgave van de rekeningen bij de *Banque de Commerce*. De bank vroeg enkel een schriftelijke bevestiging van het Ministerie van Financiën dat zij het beheer van meester Marck erkende.⁶⁰ De vrijgave van de rekening bij de Continentale Bank verliep moeizamer. Meester Marck schreef aan Hopchet, verantwoordelijk voor het sekwester op de Continentale Bank : “Daar het ons mogelijk is te bewijzen dat de gelden die zich op voormelde rekening bevinden huurgelden zijn die toebehoren aan gevluchte of gedeporteerde eigenaars aan de welke wij als bewindvoerders werden aangesteld, hebben wij besloten uw dienst te dagvaarden in opheffing van het sekwester op het kwestig tegoed”. Meester Marck was bereid om de rechtbank uitspraak te laten doen over de uiteindelijke bestemming van de rekening.

Hopchet beschikte over geen enkel bewijs dat de rekening verbonden was met de beheersactiviteiten van Hütteman. Hij vroeg daarom aan het Sekwester toelating om een voorschot van 55 % aan de voorlopige bewindvoerder uit te betalen.⁶¹ De Dienst van het Sekwester nam daarop contact op met meester Marck met het verzoek zijn aanspraken op de rekening te bewijzen. Een mandataris van het Sekwester bezocht op 28 juni 1948 meester Marck om het bewijsmateriaal te controleren. Het sekwester besliste dat de gelden bij de bank inderdaad deel uitmaakten van de *Verwaltung* en verwees meester Marck door naar het sekwester op de Continentale Bank. Daarop bracht de Dienst van het Sekwester Hopchet op de hoogte van zijn bevindingen. Waarschijnlijk verkreeg meester Marck de vrijgave van de rekening.

3.4.4.2 De vereffening van het Sekwester Adolf Hütteman

Het Sekwester maakte een duidelijk onderscheid tussen de activa van de voormalige *Verwaltung* en de persoonlijke bezittingen van Hütteman. De mandataris van het Sekwester stipuleerde meermaals dat meester Marck verantwoordelijk was voor het beheer van de voormalige *Verwaltung*. Het Sekwester eiste dat zowel Marck als de andere voorlopige bewindvoerders de bezittingen van de als vijandelijk beschouwde personen aan het Sekwester overdroegen. Meester Marck schreef op 27 december 1944 aan het Sekwester dat volgens het archief van Hütteman slechts vijf personen de Duitse nationaliteit bezaten.⁶² Het Sekwester zou voor deze personen een dossier geopend hebben. In het archief van het Sekwester vonden we slechts twee dossiers terug. In beide gevallen werd het sekwester opgeheven.⁶³

De Dienst van het Sekwester ontving voor het sekwester Hütteman een aanslagbiljet voor het betalen van 250.857 BEF aan directe en indirecte belastingen. Het Sekwester beschikte over geen enkel actief en besloot het achtergelaten meubilair in het appartement van Hütteman, aan de Charlotalei 37, te gelde te maken. Verder verkocht het Sekwester ook de meubelen die zich op het kantoor van de *Verwaltung* bevonden.

Bepaalde meubelen werden door de voorlopige bewindvoerders voor eigen gebruik meegenomen. Het Sekwester beschouwde alle achtergelaten meubelen als eigendom van Hütteman en stelde geen vragen over de herkomst ervan. Uiteindelijk bleek dat sommige verkochte stukken eigendom waren van de heer N.L., die voor de oorlog naar de Verenigde Staten was gevlucht. Het Sekwester betwiste de aanspraken van de heer L., tenzij deze laatste zijn eis kon bewijzen.⁶⁴ Hetzelfde probleem deed zich voor in het appartement van Hütteman, dat in feite eigendom was van de heer T., die tegelijk aanspraak maakte op de inboedel ervan.

Bepaalde eigendommen die onder beheer van Hütteman hadden bestaan, werden belast voor onbewoonbaarheid. De hoofdontvanger van de belastingen vroeg of het Sekwester de niet betaalde aanslagen zou vergoeden. Hij meldde dat de rechtmatige eigenaars in sommige gevallen weigerden te betalen: "De vraag stelt zich of er enige hoop is de aanslagen waarvan hierboven spraak door de Dienst van het Sekwester betaald te zien daar het m.i. niet billijk zou zijn deze belastingen door de eigenaar te doen betalen, daar waar zij beroofd geweest zijn van de opbrengst hunner goederen".⁶⁵ De ontvanger wilde daarom een voorstel indienen voor de ontlasting van de aanslagen op de eigendommen die onder beheer van Hütteman hadden bestaan. Het Sekwester nam volgend standpunt in: "... het dunkt ons dat de inkomsten van onroerende goederen, gedurende de oorlog onder *Verwaltung* geplaatst, welke in handen van de eigenaars kwamen, kunnen belast worden. In sommige gevallen, natuurlijk niet in allen, zijn er namelijk rekeningen en tegoeden van het *Verwaltungsbeheer* achtergebleven, die gedeponereerd werden bij Duitse Banken en bij de Dienst van *Verwaltungen* te Brussel". Het Sekwester verwees de ontvanger door naar het Sekwester van de *Brüsseler Treuhandgesellschaft*.⁶⁶ De persoonlijke bezittingen van Hütteman

man werden door het Sekwester ten gelde gemaakt voor een bedrag van 121.556,6 BEF. Na afhouding van de beheersvergoeding van 10 % bedroeg het actief 109.401,6 BEF. Het actief werd in zijn geheel gebruikt voor de aflossing van het passief van het sekwester. De balans van het sekwester Hütteman was dus in evenwicht.

3.4.4.3 De vereffening van de *Verwaltung* van Walter Wäser

De voorlopige bewindvoerders waren oorspronkelijk niet op de hoogte van de beheersactiviteiten van Walter Wäser. De ontvanger der Belastingen van Kalmthout meldde aan de voorlopige bewindvoerders dat ook Wäser verantwoordelijk was geweest voor het beheer van joodse eigendommen. Wäser beheerde vooral eigendommen ten noorden van Antwerpen. Een vonnis van 22 februari 1945 zorgde ervoor dat de bevoegdheden van de voorlopige bewindvoerders zich uitstrekten tot heel het arrondissement Antwerpen.⁶⁷ Meester Van Put kreeg de verantwoordelijkheid over de dossiers van Wäser.

Tijdens zijn vlucht naar Duitsland had Wäser de boekhouding van de *Verwaltung* meegenomen. Begin mei 1945 werd het door twee Belgische en een Engelse soldaat terug naar België gebracht. Het is onduidelijk wie de opdracht gaf – het Sekwester of de voorlopige bewindvoerders – om de boekhouding van de *Verwaltung* terug te brengen.

De persoonlijke bezittingen van Walter Wäser kwamen onder beheer van het Sekwester. Die liet beslag leggen op verschillende banktegoeden en machines.⁶⁸ Wäser bezat een rekening bij de Westbank (nr. 7842) waar het saldo op 2 september 1944 17.917,47 RM bedroeg.⁶⁹ Een tweede rekening bij dezelfde bank (nr. 78.119) bevatte op 2 september 1944 145.960 BEF.⁷⁰ Verder was er sprake van een postchequerekening met een tegoed van 43.077,1 BEF.⁷¹ Over de herkomst van al deze rekeningen stelde het Sekwester zich geen vragen. Toen meester Van Put de vrijgave vroeg van de rekening (nr. 78.119) bij de Westbank, stelde het Sekwester een onderzoek in naar de oorsprong van de rekening.⁷²

De voorlopige bewindvoerders hadden reeds in april 1945 toenadering gezocht tot de Westbank om aanspraak te maken op een voorschot van 55 %. Het ging om de uitbetaling, na afhouding van 5 % belastingen op het kapitaal, van een eerste schijf van 55.569 BEF (40 %) en een tweede van 20.839 BEF (10 %). Hierdoor werd voor het eerst duidelijk dat het geld op de rekening afkomstig was van het beheer van joodse eigendommen in Antwerpen. Het geld werd midden februari 1949 overgeschreven naar de postchequerekening van Dienst van het Sekwester.⁷³ Het Sekwester vroeg Meester Van Put te bewijzen dat het actief bij de Westbank inderdaad voortkwam uit het beheer van joodse eigendommen. Dat kon hij niet. De rekening (nr. 78.119) bij de Westbank werd door het Sekwester beschouwd als eigendom van Wäser. Het Sekwester veranderde van mening toen het contact opnam met Hopchet, de verantwoordelijke mandataris voor het sekwester op de Westbank. Hopchet oordeelde dat de aanvraag van Meester Van Put gerechtvaardigd was aangezien de rekening bij de Westbank als

vermelding droeg : “*Von der Feldkommandantur 520 bestellter kommissarischer Verwalter für Feindvermögen*”.

Het Sekwester vroeg aan het Hoofdbestuur om stappen te ondernemen om het geld over te dragen aan Meester Van Put. Het Hoofdbestuur schreef dat ze aan dat verzoek geen gevolg konden geven. De vermelding bij de rekening was onvoldoende bewijs : “*De aanduiding onder de rubriek bewijst niet dat het ter zake gaat om gelden, die niet van het patrimonium Wäser zouden afhangen*”. Verder oordeelde het Sekwester dat het onmogelijk was om uit te maken aan wie precies de gelden toebehoorden, aangezien het ging om een algemene rekening. Personen wiens goederen tijdens de bezetting onder het beheer van Wäser stonden, konden bij het Sekwester een schuldvordering tegen Wäser indienden.⁷⁴ Het agentschap van het Sekwester Antwerpen drong er bij het Hoofdbestuur op aan om op haar beslissing terug te komen. Het was van oordeel dat Meester Van Put bevoegd was om de gelden in ontvangst te nemen en de mogelijke rechthebbenden op te sporen.⁷⁵ Op 2 juli 1949 bracht het Hoofdbestuur Meester van Put ervan op de hoogte dat het de rekening niet wenste vrij te geven. We vonden geen aanwijzingen dat eigenaars wiens eigendommen onder beheer van Wäser hadden gestaan een schuldvordering bij het Sekwester indienden.

3.4.4.4 De afhandeling van het Sekwester Voigt

Bij het Sekwester Adolf Voigt lagen de zaken iets ingewikkelder. Voigt trad namelijk op als gerant van een expeditiekantoor dat gedurende de bezettingsperiode werkzaam bleef. Na de bevrijding legde het sekwester beslag op de persoonlijke bezittingen van Adolf Voigt en het bedrijf *Frachtkontor*. Meester Sano werd door de Dienst van het Sekwester aangesteld als mandataris van de naar Duitsland gevluchte Voigt.⁷⁶ Voigt bezat drie privé-rekeningen (rekeningnummers 7.301, 7.306 en 7.304) bij de Continentale Bank. Twee rekeningen waren in Duitse Mark en bleven geblokkeerd. De firma *Frachtkontor* beschikte eveneens over een rekening bij de Continentale Bank (rekeningnummer 5.503). Voor zijn beheersactiviteiten van joods vastgoed opende Voigt eveneens een rekening bij de Continentale Bank (rekeningnummer 7.319). Het saldo van de rekening bedroeg in september 1944 196.674, 65 BEF. Op 15 juni 1948 werd de rekening overgedragen aan Meester Charles Boelens. Het Sekwester erkende zijn bevoegdheid als voorlopige bewindvoerder van de voormalige *Verwaltung Voigt*. Voor de Dienst van het Sekwester bestond er geen discussie over de aard en oorsprong van deze bankrekening bij de Continentale Bank.

Tijdens de bezetting kocht de echtgenote van Adolf Voigt een joods eigendom dat ze eerst huurde van de *Verwaltung Hütteman*. Het saldo kwam terecht op een geblokkeerde rekening van de *Brüsseler Treuhandgesellschaft (BTG)* bij de *Société française de Banque et de Dépôts* op naam van de rechtmatige eigenaars. Na de bevrijding werd de verkoop op vraag van de joodse eigenaars geannuleerd.⁷⁷ De verkoopsom werd door het Sekwester BTG overgedragen naar het Sekwester Voigt. De Schatkist verwierf bij de afhandeling van het Sekwester Voigt 76.686 BEF.

3.4.4.5 De vereffening van het Sekwester Ernest Wauters

Het Sekwester op de verdachten was verantwoordelijk voor de afhandeling van het dossier van Ernest Wauters. Hij werd veroordeeld tot het betalen van een schadevergoeding van 200.000 BEF en een andere som van 328.000 BEF werd verbeurd verklaard. Zijn bezittingen waren ontoereikend om deze sommen te dekken. De Dienst van het Sekwester beschouwde hem als insolvent en het dossier werd als dusdanig afgehandeld.⁷⁸ Het sekwesterdossier bevatte nauwelijks verwijzingen naar de beheersactiviteiten van Wauters en naar de eventuele opbrengsten ervan.

3.4.5 De ondoorzichtigheid van het voorlopig beheer in Antwerpen

Hoe verliep de opheffing van het voorlopig beheer van Meester Marck, Van Put en Boelens ? Waren ze gebonden aan een gerechtelijke procedure ? Zoals de procedure voorschreef moesten de rechthebbenden bij de Rechtbank een verzoekschrift indienden voor de opheffing van het voorlopig beheer. Het was echter onmogelijk om vast te stellen of dit ook zo is gelopen voor diegenen wiens eigendom onder Duits beheer had gestaan en na de bevrijding onder de verantwoordelijkheid van de drie voorlopige bewindvoerders viel.

Wat gebeurde er indien er geen rechthebbenden meer waren ? Het leek wel of de voorlopige bewindvoerders hun mandaat eeuwig konden blijven uitoefenen. Slechts bij hoge uitzondering droegen de voorlopige bewindvoerders hun dossiers over aan een andere officiële instantie. Slechts in één geval gingen de voorlopige bewindvoerders over tot de vereffening van een eigendom. Onderzoek in het bijkantoor van de Deposito- en Consignatiekas in Antwerpen bracht namelijk aan het licht dat Boelens, Van Put en Marck in de jaren vijftig een met een hypotheek belaste eigendom openbaar lieten verkopen. Een procedure via de Rechtbank van Eerste Aanleg leidde op 9 april 1953 tot de openbare verkoop. De aangestelde notaris stortte het aandeel van de schuldenaar (214.425 BEF) bij de Deposito- en Consignatiekas (DCK). De rekening verviel in februari 1988 aan de Belgische staat. Het eindsaldo (13.994 BEF) van het beheer van de verkochte eigendom werd eveneens bij de DCK gestort.

In het begin van de jaren vijftig gaf het Ministerie van Financiën opdracht om de onbeheerde onroerende goederen en vermogens (gelegen in Antwerpen) van afwezige joden in kaart te brengen. Dit onderzoek bracht de beheersactiviteiten van de drie voorlopige bewindvoerders bij het Ministerie van Financiën aan het licht. We besteden hieraan uitgebreid aandacht in het volgend hoofdstuk (zie Hoofdstuk 3.10.3)

3.4.6 Besluit

Het Sekwester maakte een onderscheid tussen de persoonlijke bezittingen van de onder sekwester geplaatste *Verwalters* en de activa die afhingen van hun beheersactiviteiten. Het Sekwester erkende de bevoegdheden van de

aangestelde voorlopige bewindvoerders Marck, Van Put en Boelens. Op geen enkel moment werd hen gevraagd om verantwoording af te leggen over hun beheersactiviteiten.

Het Sekwester ging over tot de identificatie van de goederen die mogelijk het bezit waren geweest van de voormalige Duitse bewindvoerders. Bij deze identificatie stelde het Sekwester zich zelden vragen over de oorsprong van de teruggevonden goederen of fondsen. Indien niemand het tegendeel kon bewijzen, beschouwden ze de goederen als persoonlijke eigendom van de voormalige *Verwalters*. Dit leidde meermaals tot discussies met andere betrokken partijen. We verwijzen bijvoorbeeld naar de verkoop van de meubels uit het appartement en het kantoor van Adolf Hütteman. Beide gebouwen waren eigendom van gevluchte joden. Het Sekwester nam niet echt de moeite om na te gaan of de achtergelaten meubelen werkelijk aan Hütteman toebehoorden.

In het geval van Walter Wäser kwamen eveneens de tegenstellingen tussen de verschillende afdelingen van het Sekwester aan het licht. Meester Van Put wees het Sekwester erop dat het onwaarschijnlijk was dat een kleine bakker over een dergelijke bankrekening kon beschikken. Het leek aannemelijk dat het hier ging om het product van het beheer van joodse eigendommen. Meester Van Put achtte de vermelding bij de rekening voldoende bewijs dat het geld niet aan Wäser, maar aan de *Verwaltung* toebehoorde. De verantwoordelijke mandataris van het Sekwester op de Westbank was dezelfde mening toegedaan en adviseerde het Hoofdbestuur van het Sekwester de rekening vrij te geven. De Antwerpse afdeling van het Sekwester ging uiteindelijk akkoord met de vrijgave, maar het Hoofdbestuur legde de opmerking naast zich neer. Die achtte de beweringen van Meester Van Put onvoldoende bewezen en eiste de rekening op.

Over de afhandeling van de *Verwaltungen* van Hütteman, Voigt, Wauters en Wäser blijven heel wat vragen onbeantwoord. Een duidelijke verklaring voor de aanstelling van de voorlopige bewindvoerders ontbreekt. Waarom stelde de Dienst van het Sekwester deze aanstelling niet in vraag? De Meesters Van Put, Boelens en Marck waren zowel tijdens als na de bezetting actief als voorlopige bewindvoerders en als plaatsvervangende rechters. Hun namen kwamen meermaals voor in de verzoekschriften voor de aanstelling van voorlopige bewindvoerders voor afwezige joden, reeds tijdens de oorlogsperiode. Zo kwam het voor dat de Meesters Van Put, Boelens en Marck reeds tijdens de bezetting door de Rechtbank waren aangewezen als voorlopige bewindvoerder voor de eigendom van een afwezige persoon, terwijl zij na de oorlog een tweede maal bewindvoerder werden over dezelfde eigendom, maar dan als beheerders van de Duitse *Verwaltungen*. Vanuit de Rechtbank werd hierop geen enkele controle uitgeoefend.

3.5 De tussenkomst van de Deposito- en Consignatiekas (DCK)

3.5.1 Doel en werking van de DCK

België heeft geen enkele bijzondere wettelijke beschikking genomen m.b.t. de goederen van personen die tijdens de oorlog 1940-1945 verdwenen of vertrokken waren zonder een spoor achter te laten. De zicht- of spaarrekeningen en waardepapieren die toebehoorden aan gekende, identificeerbare personen over wie men geen nieuws meer had, werden volgens de Belgische wetgeving terzake overgedragen aan de Deposito- en Consignatiekas.

De Deposito- en Consignatiekas is een administratie, opgericht volgens de Wet van 15 november 1847, met als opdracht bedragen en waardepapieren in ontvangst te nemen die om een of andere reden niet aan de houder of rechthebbende konden worden teruggegeven. Die Kas is meer bepaald "een openbare dienst, verbonden aan het Ministerie van Financiën, die onder toezicht van een bewakingscommissie de deposito's in ontvangst moet nemen van contanten en waardepapieren, voorgeschreven door wetten, reglementen, gerechtelijke of administratieve beslissingen, de bewaring van die deposito's moet waarnemen en ze aan de rechthebbenden moet teruggeven".⁷⁹

Die administratie is, met uitsluiting van elke andere instelling, belast met het in ontvangst nemen [en terugbetalen] van onder meer⁸⁰ :

- gerechtelijke consignaties in speciën en in waardepapieren;
- deposito's en consignaties in speciën en in waardepapieren;
- de te consignerende bedragen en waardepapieren, zoals voorzien in de wetgeving op de onvrijwillige ontzetting van bezit van effecten aan toonder, en in de wetgeving op de handelsondernemingen, met name bij de vereffening van vennootschappen;
- de borgstellingen in speciën en in waardepapieren teneinde tegenover een openbare administratie of een administratie van algemeen belang ofwel de uitoefening van functies met geldelijke verantwoordelijkheid te waarborgen, ofwel om verplichtingen na te komen of ondernemingen uit te voeren waar het publiek belang bij heeft; ...
- zij ontvangt ook de deposito's die door het Koninklijk Besluit van 14 december 1935 worden voorgeschreven, met betrekking tot de organisatie en controle van de boekhouding van notarissen.

De Deposito- en Consignatiekas hangt sinds 1937 af van de Administratie der Thesaurie en Dienst van de Staatsschuld (Ministerie van Financiën). Maar "de fondsen die haar worden toevertrouwd mogen niet worden verward met het tegoed in de Schatkist".⁸¹ De Schatkist (Staatskas) beschikt niet over gedetailleerde archieven; de stortingen door de administraties zijn globaal en meestal trimestrieel.

De resultaten van het onderzoek van de Studiecommissie betreffen dus bedragen die momenteel nog in deposito bij de DCK zijn, en uit verjaarde bedragen die deze aan de Schatkist heeft gestort.

Vanaf de jaren '50 - en tot in de jaren '70 - hebben openbare of privé-instellingen aan de Deposito- en Consignatiekas 'slapende' waardepapieren en contanten overgedragen die toebehoorden aan personen die tijdens de oorlog 'verdwenen' waren en waarvan de eventuele rechthebbenden niet konden worden opgespoord. Veel van die deposito's hadden betrekking op gedeporteerde of als gevolg van de oorlog uitgeweken joden.

Een dossier bij de Deposito- en Consignatiekas wordt door de bewaargever, dat kan een privé-persoon of openbaar organisme zijn, geopend op naam van de betrokkene. Er zijn ook andere gevallen mogelijk : opening van een dossier op naam van de begunstigde, of van de deposant (dat is bijvoorbeeld het geval voor sommige deposito's door notarissen), aanmaak van een globaal dossier op naam van een instelling met subrekeningen op naam (banken, sekwester, ...). Elke deposant krijgt een ontvangstbewijs dat geldt als schuldvordering tegenover de Deposito- en Consignatiekas.

Op de speciën die bij de Deposito- en Consignatiekas worden gedeponeerd, is een rentevoet van kracht die speciaal bij Ministerieel Besluit werd bepaald in uitvoering van de begrotingswet. Die intrestvoet evolueert volgens de markt : in 1936 bedroeg hij 2 % (min 25 % voorheffing), momenteel bedraagt hij 2,25 % (min 15 % voorheffing). Die intresten worden door de Administratie der Thesaurie elk kwartaal aan de Deposito- en Consignatiekas gestort. Bij de vrijmaking van een rekening is het bedrag van die intresten echter altijd vrij beperkt, gezien de beperkingen die volgens artikel 2.277 van het Burgerlijk Wetboek gelden : "interessen op deposito's in speciën verjaren per periode van vijf jaar".

Zodra een individu, dat over de wettelijk vereiste stukken beschikt, de restitutie van de geconsigneerde contanten of waardepapieren opeist, worden zij vrijgemaakt. Wanneer na een depositoperiode van dertig jaar noch de titularis noch zijn rechthebbenden zich kenbaar hebben gemaakt, worden de bedragen in de Schatkist gestort; dat betekent dat zij definitief eigendom worden van de Staat.⁸² "De verjaringstermijn gaat in op de datum van de storting of eventueel van de laatste verrichting op de rekening".⁸³ Hetzelfde geldt voor de effecten.

De verjaring na dertig jaar is in de praktijk vaak relatief : een kapitaalbeweging (eventuele schuldeisers, ...) of een partiële vrijmaking (naar een van de rechthebbenden of naar een subrekening ingeval van een globaal dossier met verschillende subrekeningen) volstaan om opnieuw een periode van dertig jaar te beginnen. Dat verklaart het feit dat sommige dossiers die tot het onderzoeksdomain van de Studiecommissie behoren, nog altijd niet afgesloten zijn. Bovendien moeten sommige instellingen pas na een bepaalde periode (bijvoorbeeld na de officiële afsluiting van een dossier, na zekerheid over de afwezigheid van een individu, ...) een transfer naar de Depositokas uitvoeren. Een bedrag dat toebehoorde aan een persoon die in 1943 is verdwenen, kan dus pas vanaf 1955 aan de Kas zijn overgedragen.

Het onderzoek van de Studiecommissie bij de DCK diende om na te gaan welke dossiers naar de Kas werden getransfereerd als gevolg van de judeocide en om daar het globale bedrag van te bepalen.

De deposito's bij de DCK zijn van drieërlei aard :

- deposito's in speciën bij de Centrale Administratie;
- deposito's in speciën bij de regionale agentschappen;
- deposito's van effecten bij de Centrale Administratie.

3.5.2 **Deposito's van contanten bij de Centrale Administratie van de Deposito- en Consignatiekas**

Deze deposito's betreffen 'vrijwillige deposito's', met name deposito's zonder voorafgaande toestemming van de DCK, en "bedragen die tijdelijk in het bezit zijn van notarissen voor rekening van hun cliënten, bedragen of waardepapieren als waarborg voor de betaling van de huur van gebouwen of roerende voorwerpen".⁸⁴ Die bedragen worden gestort op de rekening van de Centrale Administratie, Postcheckrekening nr. 41.

Elke afzonderlijke storting aan de Deposito- en Consignatiekas wordt genoteerd op een fiche met beknopte informatie (naam, eventueel voornaam, datum van het deposito, ...); die fiche verwijst naar een dossier met meer volledige informatie over het deposito. De Deposito- en Consignatiekas beschikt over meer dan 20.000 dergelijke fiches.

In het eerste deel van het onderzoek werden die fiches vergeleken met de gegevens in de Mala Zimetbaum databank (MZDB) en met de lijsten van gedeporteerden uit Nederland en Frankrijk. Na die eerste toetsing op basis van de familienaam (en eventueel van de voornaam als die werd vermeld) bleven er 700 fiches over. De volgende stap was de analyse van de dossiers waarnaar die fiches verwijzen. Er bestaan drie types dossiers :

- afgesloten dossiers : deze zijn ofwel verjaard - en het betreffende bedrag werd aan de Schatkist overgemaakt - of werden reeds verevend ten voordele van de rechthebbenden.
- Openstaande dossiers
- Vernietigde dossiers : dat zijn alle dossiers die vóór 1965 werden afgesloten; als spoor van die dossiers blijven alleen de bovenvermelde fiches over.

Na een nieuwe toetsing van de gegevens uit de 700 dossiers met de Mala Zimetbaum databank (geboortedata en -plaatsen, adres van de betrokkenen), werden er 200 dossiers overgehouden. Zij behoren met zekerheid tot het onderzoeksdomein van de Studiecommissie en hebben betrekking op ongeveer 1.500 personen; één fiche kan op verschillende personen betrekking hebben. De resterende fiches betreffen dossiers van vóór of na de oorlog, of namen van personen die na onderzoek niet joods bleken te zijn. We vermelden dat sommige van die 1.500 personen, of hun rechthebbenden, hun tegoeden hebben kunnen recupereren. De deposito's werden tussen 1945 en 1974 gedaan.

De Deposito- en Consignatiekas opent eveneens globale dossiers die dan individuele subrekeningen bevatten. Deze werden eveneens getoetst

aan de MZDB van de Studiecommissie; hetzelfde geldt voor de dossiers die op naam van notarissen werden geopend.

Er zijn dus twee grote types dossiers : de individuele dossiers, die hier per deposant worden gerangschikt, en de globale dossiers die tot honderd namen kunnen bevatten.

➤ Emissiebank

De bedragen die door de Emissiebank bij de DCK werden gedeponeed, hebben meestal betrekking op clearing-operaties. Het dossier Emissiebank slaat op individuen die tijdens de bezetting vanuit België een som geld hebben gestort, bestemd voor andere individuen in het buitenland. Het kon gebeuren dat de betalingsinstelling de begunstigde niet kon vinden of dat deze om een of andere reden de som niet kon innen. In dat geval werd het oorspronkelijke bedrag teruggestort aan de deposant. Als deze niet meer gevonden kon worden, werd het geld aan de DCK gestort. Heel wat dossiers bij de DCK, afkomstig van de Emissiebank, hebben betrekking op joden die omstreeks 1942 geld hebben opgestuurd naar hun familie of kennissen. Deze waren ondertussen opgesloten in kampen (bijvoorbeeld de Kampen van Gurs of Rivesaltes in Frankrijk) of verbleven in een bezet land (zoals Polen) en konden het geld niet innen dat voor hen bestemd was. De deposanten waren dan ondertussen gedeporteerd, geëmigreerd of verhuisd zonder adres achter te laten en konden dus niet gevonden worden. Meer dan 200 dossiers hebben betrekking op het onderzoeksterrein van de Commissie, voor een bedrag van 147.000 BEF.

➤ De Zelfstandige Kas voor Oorlogsschade

Krachtens artikel 63 van de Wet van 1 oktober 1947, werd de vereffening van de schadeloosstellingen en de restauratiekredieten toevertrouwd aan een openbare instelling, met name de Zelfstandige Kas voor Oorlogsschade.⁸⁵ Die instelling werd op 19 mei 1948 daadwerkelijk opgericht.⁸⁶

De goederen (huis, ...) waarvoor schadeloosstelling voor geleden oorlogsschade werd verstrekt, behoorden meerdere eigenaars toe, waaronder joden, slachtoffers van de judeocide. Het dossier werd door de overlevende eigenaar ingediend bij Oorlogsschade; hij kon alleen schadeloosstelling krijgen voor het deel van de eigendom dat hem toekwam. Geboekt totaal : 142.194 BEF.

➤ Administratieve borgstellingen

Het gaat om borgstellingen die uitgaan van "personen die deelnemen aan aanbestedingen of die concessies krijgen voor werken van openbaar nut, ongeacht of die werken of leveringen gebeuren voor rekening van de Staat, de gemeenten of voor om het even welke ander openbaar bestuur of bestuur van openbaar belang".⁸⁷ De aannemer moet zich dus wapenen tegen een eventueel faillissement of een slechte uitvoering van de werkzaamheden door bij de DCK een waarborg te deponeren waarvan de grenzen en voorwaarden bij Ministerieel Besluit worden vastgelegd.⁸⁸ De borgstellin-

gen, gedeponereerd door joodse ondernemers die hun taak wegens deportatie of verdwijning niet hebben kunnen uitvoeren, vertegenwoordigen een totaal van 18.627 BEF.

➤ Diverse individuele dossiers

Het betreft deposito's door diverse instellingen, waarvan sommige tot het onderzoeksterrein van de Commissie behoren : de Nationale Bank van België, het Belgisch-Luxemburgs Wisselinstituut, de Bijzondere Verrekeningskas voor Gezinsvergoedingen ten bate van de Arbeiders der Diamantnijverheid, Aegon Leven, de *Banque Sud Belge*, De bedragen die bij die instellingen werden geboekt, leken ons te gering om verder gedetailleerd te worden. Het gaat om 23 personen voor een totaal van 140.283 BEF.

➤ *Brüsseler Treuhandgesellschaft* (BTG) onder Sekwester

Het BTG-dossier bevat het leeuwendeel van de joodse tegoeden die bij de DCK werden teruggevonden. Het gaat om een duizendtal personen of ondernemingen, voor een bedrag van meer dan 9.000.000 BEF. Het bestaat uit stortingen gedaan tussen 1956 en 1976, in opdracht van de Dienst van het Sekwester, door het Sekwester BTG en door verschillende financiële instellingen : de *Société française de Banque et de Dépôts* (SFBD), Westbank, Hansa Bank, *Banque de Commerce*,⁸⁹

Pro memorie : sinds eind 1944 maakte de Dienst van het Sekwester de BTG-rekeningen vrij die door de bezetter waren gecentraliseerd in zes Belgische en in drie Duitse in Brussel gevestigde banken, ten voordele van hun titularissen of oorspronkelijke banken.⁹⁰ In april 1953 vroeg Alfred Pranger, mandataris van de Dienst, aan de Raad van Beheer van die dienst de toestemming om de niet-opgeëiste fondsen van het Sekwester BTG naar de DCK te transfereren. Het ging om rekeningen met betrekking tot identificeerbare personen die sinds 1944 geen teken van leven meer hadden gegeven. De centraliserende banken transfereerden alle speciën op de subrekeningen van de BTG naar Postcheckrekening nr. 41 van de DCK, dit tussen 1956 en 1965. Het BTG-dossier omvat ook alle stortingen met betrekking tot de verkoop van juwelen en niet-opgeëiste objecten. Tot in 1976 vonden er nog zeldzame vrijmakingen plaats ten voordele van rechthebbenden. Geboekt totaal voor het BTG-dossier : 9.230.370 BEF.

Sommige subrekeningen van de BTG die door de Studiecommissie werden geïdentificeerd, omvatten, naast vrije fondsen en obligaties aan toonder, ook effecten van de Muntsanering.⁹¹ Volgens de archieven van de Dienst van het Sekwester werd een totaalbedrag van 2.208.000 BEF, gestort tussen 1953 en 1965, dat overeenstemde met de 'niet-volstorte obligaties van de Lening Muntsanering (LMS)' bij de DCK geboekt onder de vermelding 'BTG-obligaties LMS'.

3.5.2.1 Bijzondere Verrekeningskas voor Gezinsvergoedingen ten bate van de Arbeiders der Diamantnijverheid

Dat dossier bevat nog 34.267 BEF bestemd voor verdwenen joodse arbeiders uit de diamantindustrie.

➤ Hetzelfde geldt voor de Speciale Onderlinge Kas n° 1 van de Diamantnijverheid die 23.096 BEF aan de DCK heeft gestort.

➤ Twee van de in Brussel gevestigde Duitse banken, de Westbank en de Hansa Bank (onder sekwester geplaatst en na de oorlog vereffend) droegen hun niet opgeëiste tegoeden over aan de DCK. De som die ons onderzoek aanbelangt, bedraagt 679.201 BEF.

➤ Het Beheer van de joodse onroerende bezittingen in België (*Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes in Belgien* 'onder sekwester'), onder de leiding van de mandataris van het Sekwester Aimée Hopchet, droeg in 1956 bedragen over die betrekking hadden op tijdens de bezetting door *Verwalter Muller* geïnde huren. Dat dossier bevat nog 68.213 BEF.

➤ De Antwerpse Volksbank en het *Crédit Anversois*, twee financiële instellingen die aan het einde van de jaren '50 en begin van de jaren '60 werden vereffend, droegen eveneens de niet-opgeëiste saldi over aan de DCK. In deze studie wordt rekening gehouden met een bedrag van 323.371 BEF.

➤ Notariële stortingen

Artikel 3 van het Koninklijk Besluit van 14 december 1935 met betrekking tot het notariaat bepaalt het volgende : "Moeten in de Deposito- en Consignatiekas worden gestort, al de sommen van gelijk welk bedrag, die door de belanghebbenden niet werden teruggevorderd noch aan deze laatsten werden overhandigd twee jaren na het afsluiten van de verrichting naar aanleiding van welke zij door de notaris werden ontvangen". Bovendien wordt de boekhouding van de notarissen in principe om de drie jaar gecontroleerd, via de regionale notariële kamers.

Die verplichtingen - en nog vele andere die echter buiten het kader van deze studie vallen - lijken in het verleden niet altijd vruchten te hebben afgeworpen; het notariaat was aan een hervorming toe. Zo legt de Wet van 4 mei 1999 de nieuwe regels vast voor de organisatie en werking van de zopas opgerichte Nationale Kamer der Notarissen. Die Wet vormt de regionale kamers van notarissen om tot provinciale kamers. Eind 1999 heeft de Kamer der Notarissen aan de Raad van State een ontwerp van Koninklijk Besluit voorgelegd over het beheer van de bedragen die notarissen ontvangen en over de controle van hun boekhouding. Dat ontwerp wil een en ander rechtzetten. De provinciale kamers zouden de opdracht krijgen om jaarlijkse controles te doen bij de notarissen en deze zouden jaarlijks alle niet opgeëiste bedragen in hun bezit aan de Deposito- en Consignatiekas

moeten overmaken. Daar het onderzoek van het ontwerp door de Raad van State meer tijd in beslag nam dan voorzien, heeft het Directiecomité van de Kamer der Notarissen in februari 2000 het initiatief genomen een omzendbrief te sturen naar de voorzitters van de Provinciale Kamers opdat “onder voorbehoud van het verwachte KB ... alle boekhoudingen één keer per jaar gecontroleerd zouden worden in aanwezigheid van een expert-boekhouder of van een bedrijfsrevisor”.⁹² Die instructie heeft gevolgen gehad, want vanaf september 2000 kon een toename van de notariële deposito's bij de Deposito- en Consignatiekas worden vastgesteld.

De notariële deposito's hebben meestal betrekking op nalatenschappen waarvan de begunstigten gekend maar afwezig zijn. De Deposito- en Consignatiekas beschikt momenteel over meer dan 2.000 dossiers, geopend door bijna 450 notarissen-deposanten. Die dossiers geven helaas geen informatie over de aard van de consignaties. Worden alleen vermeld : de naam van de betrokkene (de voornaam wordt zelden opgegeven), en de datum van storting (soms ook het debet als gevolg van de tussenkomst van een schuldeiser). Daar het afsluiten van een dossier veel tijd kan vragen (het zoeken van rechthebbenden, ...) en daar sommige notarissen de verplichting niet naleven om het deposito bij de Kas binnen de twee jaar uit te voeren, moet er rekening worden gehouden met alle stortingen van 1945 tot vandaag.

Na kruising met de Mala Zimetbaum databank blijkt dat 46 dossiers op joden betrekking hebben, voor een bedrag van ongeveer 10.000.000 BEF. Toch kunnen wij, zonder voorafgaande analyse van de dossiers in de notarisstudies, niet met zekerheid beweren dat al die personen tot het onderzoeksterrein van de Studiecommissie behoren.

Het zou nuttig kunnen geweest zijn om in de notariële archieven in brede zin onderzoek uit te voeren, daar niet alle 'slapende' rekeningen naar de Deposito- en Consignatiekas werden overgebracht.

Door tijdsgebrek is dat deel van de studie niet afgerond geworden. Bij de globale berekening voor de Staat moet daarmee rekening worden gehouden. Wij vermelden ook de mogelijkheid van vrijwillige deposito's bij de Kas van “sommen die tijdelijk in het bezit waren van de notarissen, voor rekening van hun cliënten”.⁹³ Na drie maanden zijn de notarissen immers verplicht om de bedragen waarover zij beschikken voor rekening van anderen - meestal gaat het om 'lopende' dossiers - te storten bij een daartoe gekozen bank of bij de Deposito- en Consignatiekas. De notarissen storten meestal niet bij de Depositokas, daar dat weinig voordelen oplevert (lage intrestvoet, jaarlijkse rekeninguittreksels, ...) en wenden zich liever tot privé-instellingen.

➤ Vermelden we ten slotte de Wet van 2 april 1958 die de niet-opgeëiste fondsen, afkomstig van de lonen van joodse dwangarbeiders, aan het Nationaal Werk voor Oudstrijders en Oorlogsslachtoffers (NWOO) toekende. De hierop betrekking hebbende som van 965.758,70 BEF bleef gedurende drie maanden bij de Deposito- en Consignatiekas, zodat eventuele

rechthebbenden zich konden aandienen en werd daarna ter beschikking gesteld van genoemd Nationaal Werk (zie Hoofdstuk 3.10.1).

Tabel 24 : overzichtstabel

<i>Depositarissen</i>	<i>Bedragen</i>
Emissiebank	147.000 BEF
Zelfstandige Kas voor Oorlogsschade	142.194 BEF
Borgstellingen	18.627 BEF
BTG onder sekwestre	9.230.370 BEF
Rekening BTG-LMS	2.208.000 BEF
Bijzondere Verrekeningskas voor Gezinsvergoedingen ten bate van de Arbeiders der Diamantnijverheid	34.267 BEF
Speciale Onderlinge Kas n° 1 van de Diamantnijverheid	23.096 BEF
Westbank en Hansa Bank	679.201 BEF
Bestuur van de joodse onroerende goederen	68.213 BEF
Antwerpse Volksbank	147.895 BEF
<i>Crédit Anversois</i>	175.476 BEF
Diversen ⁹⁴	140.283 BEF
Joodse dwangarbeiders (NWOO)	965.758 BEF
Totaal	13.980.380 BEF
Notarissen	*

*Dat bedrag kon door gebrek aan gegevens niet worden berekend

3.5.3 **Deposito's bij de Regionale Agentschappen van de Deposito- en Consignatiekas**

Het gaat om deposito's ten gevolge van een rechterlijke beslissing, zoals :

- de borgstellingen voor voorlopige invrijheidstelling. Deze worden gedeponereerd wanneer de beschuldigde geen teken van leven meer geeft, wat het geval is geweest voor sommige joden die door de bezetter werden aangehouden en gedeporteerd, terwijl ze zich in voorlopige vrijheid bevonden;
- de schadeloosstellingen, toegekend bij onteigeningen voor algemeen nut;
- de overschotten van faillissementen, overgedragen door de voorlopige bewindvoerders van onbeheerde goederen;
- de opbrengst van de tegeldemaking van goederen toebehorend aan personen die als 'afwezig' werden erkend;
- de opbrengst van verplichte verkopen van onroerende goederen. Het gaat om personen die bijvoorbeeld de hypothecaire lening op hun onroerend goed niet kunnen betalen, met als gevolg dat het goed op vraag van de schuldeisers wordt verkocht. De aangestelde notaris moet de verkoop registreren. Als de eigenaar afwezig is, of

- wanneer sommige schuldeisers zich niet aanmelden, wordt het overige deel verplicht bij de DCK gedeponneerd;
- de opbrengst van onbeheerde nalatenschappen. Een onbeheerde nalatenschap is “een nalatenschap die door geen enkele erfopvolger wordt aanvaard, ook niet door de Staat”.⁹⁵ Het kan gebeuren dat de curatele van een onbeheerde nalatenschap door de Rechtbank van Eerste Aanleg aan de Ontvanger van Domeinen wordt toevertrouwd. Deze vereffent eerst de kosten van verzegeling, van inventarisatie, van de aanstelling van een curator, van de verkoop van de goederen, ... en betaalt desgevallend ook de schulden (ten bedrage van de geïdentificeerde sommen). Wanneer alle goederen te gelde zijn gemaakt en de kosten zijn betaald, wordt het eventuele overschot aan de Deposito- en Consignatiekas gestort.⁹⁶

De 27 regionale agentschappen zijn over het hele land verspreid en functioneren parallel aan de gerechtelijke arrondissementen. In het arrondissement Brussel wordt de directie waargenomen door een aangesteld agent; in de andere arrondissementen wordt de leiding waargenomen door de Hypotheekbewaarder.

Er werd een onderzoek ingesteld bij de drie agentschappen die op het onderzoeksdomein van de Commissie het belangrijkste zijn, met name Antwerpen, Brussel en Luik. Door gebrek aan tijd en middelen heeft de Studiecommissie geen onderzoek kunnen doen in de 24 andere agentschappen. Sommige cijfers zijn dus de vrucht van een extrapolatie die rekening houdt met de onvolledigheid van de bronnen, de reikwijdte van de opzoekingen (van 1940 tot 1960 maximum) en de landelijke spreiding van de joodse bevolking in 1940, met name 53% in Antwerpen; 40% in Brussel, 3% in Luik en 4% in de rest van het land).⁹⁷

De rekening- en consignatieboeken van die drie agentschappen werden onderzocht. De eerste boeken vermelden de naam van de deposant, van de (afwezige) begunstigde en eventueel ook de naam van één of meerdere schuldeisers (de Belastingadministratie, bijvoorbeeld). Het consignatieboek vermeldt de reden van het deposito.

Het Antwerpse agentschap heeft alle boeken sinds 1940 bewaard. De archieven van het Brusselse agentschap zijn heel wat minder volledig : het agentschap heeft de boeken uit de cruciale periode van het voorjaar van 1941 tot het begin van het jaar 1944 niet bewaard. Het agentschap in Luik heeft alle rekeningboeken bewaard, maar de meeste consignatieboeken zijn verdwenen.

Er werd geen enkele wettekst gevonden over het bewaren van die archieven, maar volgens de verantwoordelijken van de Kas mogen de boeken na verjaring worden vernietigd, dat is na dertig jaar. De lacunes in die archieven konden, wat onroerend goed betreft, tot op zekere hoogte worden opgevuld door onderzoekingen bij de regionale administraties van Domeinen.

De regionale Agentschappen brachten maandelijks verslag uit aan de Centrale Administratie van de DCK.⁹⁸

➤ Regionaal agentschap Antwerpen

De boeken van mei 1940 tot juli 1957 werden gecontroleerd. Na dat jaar zijn er alsmear minder consignaties die tot het studiegebied van de Commissie behoren, zonder echter helemaal te verdwijnen. Het onderzoek heeft 36 deposito's opgeleverd, voornamelijk door notarissen, als gevolg van de verkoop en onroerend goed. Het gaat om 656.000 BEF.

➤ Regionaal agentschap Brussel

Niet alle dossiers in dit agentschap konden worden ingekeken, omdat ze niet allemaal toegankelijk waren. Toch konden er 19 dossiers die ons aanbelangen worden geconsulteerd; zij hebben betrekking op een totaalbedrag van 281.100 BEF. Het gaat voornamelijk om "deposito's van diverse aard" en om "afwezige fondsen", gestort door voorlopige bewindvoerders.

Rekening houdend met het voorgaande kan op grond van de Antwerpse gegevens een extrapolatie worden gemaakt. Als men weet dat eind 1940 40 % van de joodse bevolking in Brussel gevestigd was, en 53 % in Antwerpen, waar de consignaties (1940-1957) 656.000 BEF bedroegen, komen wij tot een cijfer van 495.000 BEF voor Brussel.⁹⁹

➤ Regionale agentschap Luik

De Studiecommissie heeft twee joodse dossiers gevonden die betrekking hebben op een totaalbedrag van 322.536 BEF. Het gaat om een onbeheerde nalatenschap en om fondsen van een afwezige. Daar de archieven in dit agentschap volledig zijn, moet voor de jaren 1940-1957 geen enkele extrapolatie worden gemaakt.

➤ Andere agentschappen (niet geraadpleegd)

Volgens een historische studie zou eind 1940 ongeveer 4 % van de joodse bevolking buiten de genoemde steden gewoond hebben.¹⁰⁰ Door extrapolatie en op grond van de Antwerpse maatstaf, komen wij tot een bedrag van 49.500 BEF.

Voor de periode 1940-1957 bedraagt het totale bedrag, dat ten dele op extrapolatie berust, 1.523.036 BEF. Dit bedrag heeft de Studiecommissie verhoogt met 20 % voor de ontbrekende jaren 1958-2001 : dit brengt het totaal op 1.827.643 BEF.

3.5.4 **Deposito's van waardepapieren bij de Centrale Administratie**

Naast contanten moet de Deposito- en Consignatiekas ook waardepapieren in ontvangst nemen, bijvoorbeeld in de vorm van borgstellingen of rechterlijke consignaties. De desbetreffende dossiers worden door één enkele dienst beheerd en deze is gevestigd op de Centrale Administratie van de Deposito- en Consignatiekas. De regels voor de effecten zijn analoog met de reeds behandelde regels voor de deposito's in contanten. De waardepapieren worden bewaard op de Nationale Bank, met name op de dienst van de

Rijkskassier voor de consignaties; voor de borgstellingen gebeurt dat op het agentschap van de Nationale Bank dat ze in ontvangst heeft genomen.

Bij gebrek aan een alfabetisch bestand van de effectendossiers, heeft de Studiecommissie systematisch alle dossiers (de individuele en globale) onderzocht en ze getoetst aan de Mala Zimetbaum databank. Dankzij die kruising hebben wij naast het dossier van het sekwester op de *Brüsseler Treuhandgesellschaft*, een vijftigtal namen gevonden van personen die deel uitmaken van het studiegebied van de Commissie.

3.5.4.1 Het deposito

Bank in vereffening

Krachtens artikel 186 van de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen moeten de bankinstellingen in vereffening zich van hun restpassivum - contanten en effecten - ontdoen ten voordele van de Deposito- en Consignatiekas.¹⁰¹

Bij het uitpluizen van de effectendossiers zijn wij op het dossier van het *Crédit anversois* gestoten. Na afloop van de vereffening (1941 - 1954) bepaalde het College van Vereffenaars dat “de bedragen die toekomen aan schuldeisers die door de diensten van het [Herdiscontering- en Waarborg-] Instituut niet meer kunnen worden bereikt, of aan rechthebbenden van zij die nalaten zich kenbaar te maken of de door de wetten vereiste documenten voor te leggen die hun effect vormen, evenals de bedragen die toekomen aan zij die verdwenen of afwezig zijn en geen voorlopige bewindvoerder hebben, na een laatste oproep aan de Deposito- en Consignatiekas zullen worden gestort”.¹⁰² In 1954 volgden de dossiers ‘Effecten’ dezelfde weg : ze werden geregistreerd onder het algemene nummer 416. Een tiental ervan kadert in het onderzoek van de Studiecommissie. Zij zijn in 1984 verjaard, en zijn nu door de Staat verworven (5.250 BEF).

In vergelijkbare omstandigheden deponeert het *Crédit financier de Bruxelles* in 1957 effectenportefeuilles (125,85 BEF). Zij worden geregistreerd onder het algemene nummer 505. De Antwerpsche Volksbank (39.676 BEF) doet hetzelfde in 1963.

Bank in activiteit

Banken die op het moment van het deposito op de Belgische financiële markt actief zijn, ontdoen zich soms van hun effectenportefeuilles ten voordele van de Deposito- en Consignatiekas. Dat gebeurt in de vorm van algemene of van individuele stortingen.

De Antwerpse Diamantbank is de enige instelling die ook zonder eventuele dwang ten gevolge van overname of fusie, vrijwillig waardepapieren bij de DCK heeft gedeponereerd.¹⁰³ In 1992 ontdeed zij zich van 26 effectenportefeuilles waarvan de titularissen, op een paar zeldzame uitzonderingen na, tot het studiegebied van de Commissie behoren. Die effecten werden geregistreerd onder het algemene nummer 1.175 en hadden geen

waarde. Na een periode van dertig jaar, dat is in 2022, komen zij aan de Staat toe.

Andere financiële instellingen hebben heel af en toe hetzelfde gedaan. Dat is het geval voor de *Banque Sud belge* (11.505 BEF), de Bank Frédéric Jacobs & Cie (10.952 BEF), de Kredietbank (38.147 BEF), etc.. Dergelijke vrijwillige bewaargevingen worden door geen enkele wettelijke bepaling voorgeschreven : zij worden aan het oordeel van de bankinstellingen overgelaten, die er maar heel uitzonderlijk gebruik van maken.¹⁰⁴

Diverse natuurlijke en rechtspersonen

➤ Notarissen, wisselagenten

Artikel 34 bis van de Wet van 25 *ventôse an XI*, integraal overgenomen in het Koninklijk Besluit van 14 december 1935, bepaalt de modaliteiten voor het beheer van de “effecten en waardepapieren die aan de notaris worden toevertrouwd in de uitoefening van zijn ambt”.¹⁰⁵ Net als voor de speciën, wordt bepaald dat zij “binnen de drie maanden van hun ontvangst, in overdispositie, op naam van de notaris en voor rekening van de cliënt of mandataris” bij een bank, de Nationale Bank of een van haar agentschappen gedeponereerd zullen worden. Ook de Deposito- en Consignatiekas, die weliswaar niet expliciet wordt vermeld, komt daarvoor in aanmerking.

Het beroep van wisselagent valt onder de organieke Wet van 15 oktober 1934 die, buiten de borgstellingen die voor de toetreding tot het beroep zijn vereist, geen andere deposito's aan de Deposito- en Consignatiekas voorziet.¹⁰⁶ Er is nergens sprake van deposito's voor rekening van derden, waarvan hier sprake is.

Het geval van de heer S. dat bij de Deposito- en Consignatiekas werd ontdekt, heeft duidelijk te maken met de gebeurtenissen die de Commissie bezighouden. Het gaat wellicht om effecten die de eigenaar in het kantoor van zijn wisselagent had achtergelaten, in afwachting van een aankoop- of verkooporder, dat wegens de oorlog niet uitgevoerd is kunnen worden. Dat is wellicht geen alleenstaand voorbeeld. Daar er geen wettelijke bepalingen op dat vlak bestaan, gebeurt het uiterst zelden dat een wisselagent niet-opgeëiste effecten aan de Deposito- en Consignatiekas stort. Voor welke bestemming hebben de wisselagenten in dergelijke omstandigheden gekozen ? De Studiecommissie had in die sector een systematisch onderzoek kunnen doen, maar door tijdgebrek is dat niet mogelijk geweest.

➤ BTG onder Sekwester

In november 1958 vroeg de Dienst van het Sekwester aan de algemeen directeur van de Deposito- en Consignatiekas “de toestemming, voor de Dienst, om sommige tegoeden vrijwillig bij [zijn] Kas te consigneren”. Het gaat om subrekeningen die door de BTG bij de SFBD werden geopend.¹⁰⁷ Een analoge vraag uit januari 1959 had betrekking op de vrijwillige inbewaargeving van effectenportefeuilles. Nadat hij preciseringen m.b.t. de modaliteiten had ontvangen, schikte Dienst van het Sekwester zich daarnaar in de daaropvolgende maanden.¹⁰⁸

De contantenrekeningen, verbonden met de effecten waarvan sprake, vertoonden vaak een negatief saldo doordat er bewaarrechten werden opgenomen. In januari 1947 interpelleerde de mandataris van het Sekwester BTG de adjunct-directeur van de SFBD daaromtrent. Na de ontmoeting besloot de SFBD het volgende : “als de effecten uiteindelijk ofwel aan de Dienst van het Sekwester worden bezorgd of aan een organisme dat door die dienst werd aangesteld, met name de Deposito- en Consignatiekas (...) zullen op de overhandiging van de effecten geen kosten worden geheven, in welke vorm dan ook”.¹⁰⁹

Het Sekwester van de *Brüsseler Treuhandgesellschaft* ging over tot twee globale deposito's, ingeschreven onder het nummer 554. Zij werden respectievelijk uitgevoerd in maart 1959 en in maart 1965. Het deposito van maart 1959 had betrekking op 153 titularissen van portefeuilles die bij naam worden genoemd. De effecten, die al sinds de oorlog waren ontwaard, werden op 1.107.992 BEF geraamd. De intresten bedroegen 601.182 BEF. Zij vormden klaarblijkelijk het gros van de portefeuilles die door de Dienst werden beheerd. Het deposito van maart 1965 had betrekking op 70 houders van portefeuilles, eveneens bij naam genoemd. De tegenwaarde van die effecten, waarvan er vele elke marktwaarde hadden verloren, bedroeg 577.044 BEF; de intresten bedroegen 582.868 BEF. Sommige portefeuilles bevatten ook obligaties van de LMS.

Tussen 1965 en 2000 werden er een paar zeldzame restituties gedaan ten voordele van rechthebbenden (dossiers 554/4, 554/71, 554/128, 554/220). Op grond van de stukken die de Wet en de van toepassing zijnde reglementen voorschrijven, geeft de Deposito- en Consignatiekas de Nationale Bank de opdracht om de waardepapieren waarvan sprake terug te geven. Voor elk van de dossiers begint dan de verjaringstermijn opnieuw te lopen.

➤ Zelfstandige Kas voor Oorlogsschade

Op basis van artikel 63, §2, van de wetten op de oorlogsschade aan private goederen, gecoördineerd op 30 januari 1954, kunnen de schadevergoedingen uitgekeerd worden in speciën en in toonderobligaties. Om die reden registreert de Depositokas bepaalde stortingen in contanten (zie Hoofdstuk 3.5.2) en andere in effecten. Deze laatste brachten een totaal van 70;608 BEF m.b.t. de materie van de Studiecommissie aan de oppervlakte.

3.5.4.2 Het beheer

De Deposito- en Consignatiekas maakt een onderscheid tussen de effecten die zij in bewaring heeft als borgstelling en deze die zij in bewaring heeft als consignatie. De eerste effectenportefeuilles - die in onderhavig geval heel zeldzaam zijn - blijven in bewaring bij het agentschap van de Nationale Bank dat ze in ontvangst heeft genomen. Dat agentschap int de vervallen coupons en stort de opbrengst aan de Deposito- en Consignatiekas. Het is de titularis die moet nagaan of de waarden niet zijn uitgeloot of aflosbaar gesteld, en die het nodige moet doen om ze te vervangen.

De andere waarden - die in dit geval talrijker zijn - worden gecentraliseerd bij de Nationale Bank in Brussel, Dienst van de Rijkskassier. De dividenden, intresten, bedragen en om het even welke andere voordelen die op de in consignatie gegeven waardepapieren betrekking hebben, evenals de aflosbaar gestelde kapitalen, worden door de Rijkskassier geïnd en door hem op de PCR van de Deposito- en Consignatiekas gestort. Als de waarden recht geven op andere effecten, door overhandiging van coupons, door omruiling of omzetting, verschaft de Rijkskassier zich die effecten en geeft ze in consignatie. Voor hij een daad stelt, moet hij het principeakkoord van de Deposito- en Consignatiekas vragen.

Na het verstrijken van de wettelijke termijn worden de effecten die nog altijd een marktwaarde hebben, te koop gesteld. De opbrengst van de tegeldemaking komt de Staat toe, na aftrek van de makelaarskosten en andere taksen. De effecten zonder koopwaarde worden teruggegeven aan de Deposito- en Consignatiekas die ze bij het dossier van de titularis voegt.

3.5.4.3 Resultaten

De waarde van effecten schommelt veel meer in de tijd dan deze van constanten. Veel roerende waarden zijn in de loop van de laatste zestig jaar zeer sterk ontwaard. Daar zijn verschillende redenen voor. Sommige hebben rechtstreeks met de aard zelf van de effecten te maken, andere met de identiteit van de houders ervan.

- Effecten op naam hebben *ipso facto* elke verkoopwaarde verloren op het moment dat de titularis ervan verdwenen is.¹¹⁰
- Vennootschappen werden vereffend, zonder enige uitkering aan de aandeelhouders.
- In het kader van de Belgisch-Joegoslavische en de Belgisch-Roemeense akkoorden werden financiële schadeloosstellingen toegerekend aan de houders van Joegoslavische en Roemeense waardepapieren die door de nationalisering van de bedrijven werden benadeeld. Maar alleen Belgische onderdanen konden hun rechten doen gelden. Vele joden, meestal immigranten en zelden genaturaliseerd, waren hiervan meteen uitgesloten. Hun waardeloos geworden effecten werden teruggegeven aan de Deposito- en Consignatiekas waar ze gewoon werden vernietigd.

Het enige bedrag dat uit de analyse van de archieven van de Deposito- en Consignatiekas naar voren kan worden gebracht, is het equivalent van de huidige waarde van de effecten, dus meer dan 40 jaar na de inbewaringgeving ervan. Dat bedrag is onbruikbaar voor de Studiecommissie die werkt met bedragen die zo dicht mogelijk bij de oorlogstijd liggen.

De laatste berekening van de effectenrekeningen die in 1954 op verzoek van de Dienst van het Sekwester werd gemaakt, maakt gewag van een bedrag van 3.119.061 BEF. Daarnaast moet rekening worden gehouden met 202.536,85 BEF, wat slaat op de effecten die door andere natuurlijke of rechtspersonen aan de DCK werden gestort.

3.5.5 Besluit

Tabel 25 : overzichtstabel

<i>DCK : aard van de deposito's en consignaties</i>	<i>Bedrag</i>
Contanten bij de centrale administratie	13.980.380 BEF
Effecten bij de centrale administratie	3.392.205 BEF
Contanten bij de arrondissementele agentschappen	1.827.643 BEF
Totaal	19.200.228 BEF

Het resultaat van de onderzoeken door de Studiecommissie bij de Deposito- en Consignatiekas heeft een totaalbedrag van 19.200.228 BEF naar voren gebracht, contanten én effecten samen, die toebehoorden aan slachtoffers van de judeocide of hun rechthebbenden. Doordat het onderzoek van de notariële deposito's niet kon worden afgerond, is dit totaal niet volledig.

Uit het onderzoek zijn bovendien twee nog niet onderzochte terreinen aan het licht gekomen : de niet opgeëiste tegoeden bij de notarissen en bij de wisselagenten.

3.6 De Dienst Economische Recuperatie (DER) en de recuperatie van cultuurgooederen¹¹¹

De antithese van de nationaal-socialistische cultuurroof was de geallieerde restitutiepolitiek na de bevrijding van Europa in 1945. Van Amerikaanse zijde werd een doordachte teruggavepolitiek gevoerd, gebaseerd op inlichtingswerk, historisch inzicht en het vermijden van elke vorm van culturele oorlogsbuit. De culturele restitutiepolitiek was een klein onderdeel van de heropbouw van Duitsland en Europa. Daarin moest Duitsland, zonder het stigma van het nationaal-socialisme, opnieuw een plaats verwerven in Europa.

Tijdens de Conferenties van Yalta en Potsdam in 1945 werd de naoorlogse toekomst van Duitsland door de geallieerden besproken en omgezet in *A plan for reparations and the level of postwar Germany*. Alle Duitse oorlogsindustrieën moesten ontmanteld worden, de door de Duitsers veroorzaakte materiële schade moest in natura gecompenseerd worden en een internationale commissie zou toezien op de uitvoering van de 'herstelbetalingen'.

In het slotakkoord van de Herstelconferentie van Parijs, ondertekend op 14 januari 1946, werd de compensatieverdeling tussen de Westelijke Geallieerden vastgelegd. België ontving als compensatie voor de geleden oorlogsschade 4,5 % van de industriële uitrusting en schepen en 2,7 % van het overige. Het Duitse monetaire goud werd verdeeld tussen de achttien landen. De geïdentificeerde 'geroofde' goederen werden eveneens gerestitueerd aan de landen. De *Inter-Allied Reparation Agency* (IARA) zag vanaf 1946 toe op een correcte en efficiënte afhandeling van deze herstelbetalingen.¹¹²

De *Allied Councils* stonden in voor het bestuur van de Amerikaanse, Britse, Franse en Russische zones in Duitsland en Oostenrijk.

3.6.1 **De Dienst Economische Recuperatie (DER) : oprichting en opdrachten**

In navolging van de internationale akkoorden werd in België op 16 november 1944 een openbare dienst opgericht, de Dienst Economische Recuperatie, die de missies van de *Office d' Identification et de Liquidation des Marchandises belges* (OIL) en de *Office belge de Gestion et de Liquidation* (OBGL), respectievelijk te Londen en te Brussel opgericht, gedeeltelijk overnam.¹¹³ De DER werd belast met een dubbele missie, omschreven in artikel 2 : "1° zowel in België als in het buitenland, de waren en roerende goederen op te sporen (...) [die] werden achtergelaten, geheel of gedeeltelijk vernield, verloren [waren]", "2° te onderzoeken wat er van deze koopwaren of roerende goederen geworden is", "3° de teruggevonden koopwaren of roerende goederen te identificeren door het opsporen van hun eigenaars of rechthebbenden", "4° er voor te waken dat de noodige maatregelen tot bewaring door de derdenhouders getroffen worden", "5° de eigenaars of rechthebbenden te helpen om (...) a) terug in het bezit te komen van hun koopwaren of roerende goederen; b) deze te gelde te maken; c) (...) een vergoeding voor de opeisching deze goederen te bekomen; d) het noodige te doen om de terugbetaling hunner waarde te verkrijgen". Artikel 3 voorzag dat de werking van de DER in nauw overleg gebeurde met de Dienst van het Sekwester en de Algemene Dienst voor de Recuperatie van het Ministerie van Landsverdediging.¹¹⁴ De Besluitwet van 16 januari 1945 breidde de missie van de DER uit met het opsporen van vijandelijk oorlogsmaterieel. De DER moest een "algemeenen inventaris van het vijandelijk oorlogsmaterieel, dat zich in de Belgische opslagplaatsen, in den geallieerde opslagplaatsen of op ieder ander punt van 's lands grondgebied bevindt of bevond" opstellen.¹¹⁵

De DER organiseerde in het kader van de compensaties in natura en in nauw overleg met de IARA permanente zendingen naar Duitsland i.v.m. de te verdelen industriële goederen en schepen. Na prospectie door de DER en geallieerde goedkeuring stond hij in voor de ontmanteling en het transport van de toegewezen goederen.¹¹⁶ Tot 1952 ontving België 211 fabrieken (waarvan 57 uit de Amerikaanse, 133 uit de Britse en 21 uit de Franse zone). Deze fabrieken waren te situeren in de zware metaalverwerkende, chemische, textiel- en steenkoolindustrie. Uit de Russische zone ontving België graan, vloeibare brandstoffen en mijnhout. De DER realiseerde van 1945 tot 1952 een financiële compensatie van 567.368.388 BEF, waarvan het industrieel materiaal 429.223.299 BEF en de voormalige Duitse schepen 132.813.797 BEF vertegenwoordigden.¹¹⁷

Een tweede luik van de activiteiten van de DER waren de restituties van goederen, afkomstig uit België. Deze activiteit kaderde in de *Allied Declaration against Dispossession Committed in Territories under Enemy Occupation or Control* van 5 januari 1943, waarin gestipuleerd werd dat elke transactie in de bezette gebieden tijdens de Tweede Wereldoorlog nietig was en de

identificeerbare geroofde goederen moesten gerestitueerd worden. Deze clausule werd overgenomen in de slotresolutie van de Conferentie van Parijs : *“d’une façon générale, les restitutions seront limitées aux biens identifiables qui (I) existaient au moment ou est intervenue l’occupation du pays en cause et qui ont été enlevés avec ou sans paiement; (II) ont été produits pendant l’occupation et dont l’enlèvement résulte d’un acte de force”*.¹¹⁸

In 1945 recupereerde de DER 131 binnenvaartschepen en legde zich toe op het lokaliseren van treinwagons, waarvan er slechts 15 % in 1946 gerecupereerd waren. In 1946 werden 126 schepen gerecupereerd.¹¹⁹ 1948 was het laatste jaar waarin restitutieaanvragen konden ingediend worden in de Amerikaanse en Britse zones. Naast het industrieel materieel werden in hetzelfde jaar de waardepapieren Concordia teruggevonden en werden grote loten diamant door de DER gerecupereerd, afkomstig uit de *Reichsbank* in Frankfort. In de loop van deze periode werden uit de Russische zone slechts 17 goederen, waaronder 9 schepen voor een waarde van 8 miljoen BEF en de telescoopspiegel van het Nationaal Observatorium te Ukkel gerecupereerd.¹²⁰ Vanaf 1949 verschoof de DER zijn activiteiten meer en meer naar de compensatiepolitiek en de te ontmantelen industriële fabrieken.¹²¹

In nauwe samenwerking met de Administratie van Registratie en Domeinen van het Ministerie van Financiën organiseerde de DER de liquidatie van de gerecupereerde goederen, voornamelijk de verkopen van machines en schepen. De DER bezat de deskundigheid om deze industriële goederen te beschrijven en op waarde te schatten. De meeste veilingen, zowel gehouden in Duitsland als in België bestonden uit machines, oud ijzer en schepen, afkomstig van de Duitse compensaties.¹²² Er werd eveneens gepoogd eigenaars van geroofde goederen op te sporen en deze te restitueren.

De DER was eveneens verantwoordelijk voor de recuperatie van de tijdens de Tweede Wereldoorlog in België geroofde cultuurgoederen (kunstwerken, archieven en bibliotheken), die zowel in het buitenland als in België konden gelokaliseerd worden. Een kleine cel van de DER o.l.v. R. Lemaire hield zich specifiek met deze culturele restituties bezig. Voor België werd een eerste belangrijk resultaat geboekt met het terugzenden via diplomatieke weg van het Lam Gods van de gebroeders Van Eyck en de kerkschatten van OLVrouwekerk te Brugge, die in september 1945 als eerste officiële Amerikaanse restitutie golden.¹²³

3.6.2 De DER en de recuperatie van cultuurgoederen

In dit overzicht van de culturele activiteiten van de DER maken we een onderscheid tussen de resultaten in het buitenland en in België, evenals tussen archieven en bibliotheken enerzijds, en kunstwerken en -objecten anderzijds.

3.6.2.1 Duitsland, Oostenrijk en andere landen

De restitutie van cultuurgoederen volgde een gelijkaardige procedure als de economische goederen. Voornamelijk van Amerikaanse zijde werd het belang van het patrimonium onderstreept : “*only the restoration of cultural objects to the rightful owners. (...) It is the preservation of this irreplaceable cultural heritage of all nations which is recognized, today, as an international responsibility*”.¹²⁴ De Amerikanen vonden de voornaamste opslagplaatsen van cultuurgoederen in Duitsland en Oostenrijk terug en wezen elke vorm van compensatie uit het Duitse of Oostenrijkse kunstpatrimonium af. In Belgische culturele middens leefde hieromtrent een andere visie (zie 3.6.2.2).

De restitutiepolitiek van de Amerikaanse *Monuments, Fine Arts & Archives Division (M, FA & A)* was gebaseerd op inlichtingswerk, ondervragen van de nationaal-socialistische verantwoordelijken, het in beslag nemen van de beschikbare documentatie en het in veiligheid brengen en inventariseren van de cultuurgoederen in *Collecting Points*. Deze historische en museale werkwijze leidde tot een positieve identificatie en een groot aantal restituties.¹²⁵

Archieven en bibliotheken

De *M, FA & A* ontdekte in Frankfurt am Main 130.000 geroofde boeken van het *Institut zur Erforschung der Judenfrage* van de ERR. In zes opslagplaatsen van Hungen van de ERR werden 1.200.000 boeken en archieven aangetroffen. In september 1945 richtte de *M, FA & A* in het vijf verdiepingen hoog tellende gebouw van IG Farben te Offenbach een *Collecting Point*, het *Offenbach Archives Depot (OAD)* in. Dit verzamelpunt was actief tot april 1949.¹²⁶ De Nederlandse restitutedienst recupereerde, onder leiding van Dr. Graswinckel op vijf maand tijd in 1946 1.430 kisten met archieven en boeken.¹²⁷

De Belgische restitutie verliep erg moeizaam door een gebrek aan kennis van de roof en het laattijdig inschakelen van Belgische specialisten. Uit de OAD kwamen de volgende transporten in België aan : 9 kisten met “*Belgian mostly Free Mason materials and Jewish libraries from Antwerp and Brussels*” op 11 april 1946, 14 kisten met “*library and archival material belonging to various Belgium libraries*”, op 7 januari 1947, 1 kist met “*117 items books*” op 24 oktober 1947 en 1 kist met “*175 items books belonging to various Belgium libraries*” op 28 augustus 1948.¹²⁸ De DER recupereerde uit de OAD slechts 25 kisten op vier jaar tijd.

Een tweede grote ontdekking van geroofde bibliotheken werd gedaan in de Oostenrijkse stad Tanzenberg, waar de bewaarplaats van de centrale bibliotheek van de ERR was gehuisvest. In mei 1947 ontving de DER 154 kisten met boeken, zonder verdere specificering. Uit de rapporten van Frans Baudouin, zendingsgelastigde van de DER valt op te maken hoe moeizaam het Belgische onderzoek verliep. De klemtoon lag op het onderzoek naar kunstwerken en de boekenroof van de ERR kreeg steeds een secundaire plaats. F. Baudouin, als cultureel manusje-van-alles schetste zijn problemen : “*Le fichier contient 7700 noms. J'ai trouvé parmi ceux là quelques*

noms (probablement) de Belges : Prof. Eviera, Edmond et Lucien Tolkonski (deux musiciens habitant à Anvers), M. Seyffers, Van Hulthem, M. de Blauwe, Alfred et Arthur Stern, Paul Oppenheim. Est-ce que vous avez ces noms dans la documentation à Bruxelles ?".¹²⁹ F. Baudouin stelde zich terecht de vraag : "A Tanzenberg se trouve une grande quantité de livres d'une importance primordiale, appartenant aux bibliophiles précités, dont on ne connaît pas l'adresse. Des recherches en Belgique dans les milieux juifs et bibliophiles s'imposent".¹³⁰ Een antwoord is niet gekend, maar gezien Alfred Stern, M. Seyffers, L. Tolkowski geen enkel boek van de DER recupereerden, is het duidelijk dat Brussel Baudouin niet heeft kunnen helpen. Daarenboven waren de Nederlandse transporten al meer dan een half jaar voordien verzonden. Slechts één specialist, de toekomstige rijksarchivaris Etienne Sabbe, ondernam als afgevaardigde van de DER vier missies naar Duitsland tussen 1947 en 1952. E. Sabbe toonde hoofdzakelijk interesse voor de archieven van Eupen-Malmédy en andere rijksarchieven en bijzonder weinig aandacht voor de geroofde bibliotheken of privé-archieven.

De DER deed geen enkel onderzoek in Nederland en een samenwerking met Frankrijk kwam slechts langzaam op gang. Via de Franse *Services de Récupération* ontving de DER : op 16 februari 1949 15 kisten "*P[arti] O[uvrier] B[elge]-Soc[iété] Théos[ophique]-Parlem[ent]-É[cole] H[au]tes Ét[udes]*" en op 25 februari 1949 4 kisten met "*livres [Alice] Pels- H[au]tes Études de Gand-Agudath Zion-livres maconniques-divers*".¹³¹ Het is zeker dat de Franse restitutedienst deze boeken en archieven in Oostenrijk of Duitsland teruggevonden heeft en pas een paar jaar later aan België overmaakte. Van Belgische zijde werd geen onderzoek te Parijs ingesteld. De DER stelde zich tevreden met de terugkeer van de boeken.

F. Baudouin ondernam slechts eenmaal een onderzoeksmis­sie in de Russische zone te Berlijn. Van een onderzoek naar boeken en archieven was geen sprake.¹³² Ook de missie van Etienne Sabbe in Berlijn leverde geen noemenswaardig resultaat op, buiten het besef dat van Russische zijde archieven en boeken waren buitgemaakt.

In totaal kwamen er 198 kisten met archief en boeken terug uit Duitsland, Oostenrijk en Frankrijk. Een gedeelte werd gerestitueerd aan de eigenaars, indien deze konden geïdentificeerd worden. De DER hield hiervan geen precieze boekhouding bij. Het overgrote deel werd door de DER openbaar verkocht als "*dépôt de livres du Cinquantenaire liquidé par restitutions & vente par Domaines*".¹³³ Het minimaal totaal van 198 gerestitueerde kisten op 800 of 1.216 geroofde kisten voert ons tot het besluit dat slechts tussen de 16,2 % en 24,8 % van de geroofde boeken uit de zones van de Westelijke Geallieerden werden gerecupereerd. Dit staat in schril contrast met onze buurlanden Nederland en Frankrijk die allebei 80 % opgeven als percentage van restitutie. Van de 56.250 bij joodse verzamelaars geroofde bibliotheekmaterialen (op een totaal van 150.000), werden 685 boeken (1,2 %) met zekerheid gerestitueerd.¹³⁴ Van alle joodse namen op de ERR-lijst ontvingen slechts Alfred (i.p.v. Jacques) Errera 215 boeken, Alice Pels 200 boeken, Verenigde Israëlitische gemeenten 200 boeken, David Berman 32 boeken en

Isidore Saks 38 boeken. Het percentage van de gerestitueerde boeken per verzameling bereikte zelden de grens van de 10 % van de omvang van de oorspronkelijke bibliotheek (Alfred Stern 0 %; Herbert Speyer 0 %; Alice Pels 2,7 % en Alfred Errera 10 %).¹³⁵ Zowel de Verenigde Israëlitische Gemeenten als Alice Pels moesten eveneens elk nog 80 BEF betalen aan de DER voor het transport van boeken uit Frankrijk.¹³⁶

Kunstvoorwerpen en -objecten

In totaal ontving België slechts 1.155 cultuurgoederen uit de verschillende geallieerde zones in Duitsland en Oostenrijk. Volgens een onvolledig Amerikaans rapport van maart 1949, opgesteld op het einde van de werking van de *Collecting Points* kreeg België 545 kunstvoorwerpen terug uit de Amerikaanse zone. Daartegenover ontving Frankrijk 30.207 en Nederland 6.891 cultuurgoederen.¹³⁷ Hoofdzakelijk werden plastische kunsten (schilderijen, tekeningen, gravures) gerecupereerd (38,4 %). Twee redenen hiervoor : ten eerste de grote interesse van nationaal-socialistische diensten voor de beeldende kunsten en ten tweede de gemakkelijker identificeerbaarheid van deze goederen.

Het belangrijkste gedeelte, zowel qua aantal als qua kwaliteit werd in de Amerikaanse zone gerecupereerd; daar waren ook de voornaamste nationaal-socialistische verzamelingen gelokaliseerd. De M, FA & A vond de Linzverzameling en de privé-verzameling van Hermann Göring, respectievelijk in de zoutmijn van Alt Aussee en in een opslagplaats in Berchtesgaden. Deze werden naar het *Collecting Point* van München overgebracht. Een aantal opslagplaatsen van de ERR, namelijk Neuschwanstein, Füssen, Vöcklermarkt bei Sankt Georgen en Schloss Kogl, waar joodse geroofde cultuurgoederen uit België waren opgeslagen, vielen eveneens onder de controle van de M, FA & A (zie 2.8.2.3).¹³⁸ Gezien het beperkt aantal personeelsleden opereerde de DER steeds in Duitsland en Oostenrijk, dit in tegenstelling met de Nederlandse en Franse specialisten, die missies in Polen en Tsjechoslowakije ondernamen.¹³⁹

In het minimale aantal van 885 kunstvoorwerpen die tijdens de bezetting naar Duitsland en Oostenrijk werden verzonden, kunnen we drie groepen van joodse goederen onderscheiden. Van de eerste groep van 249 kunstvoorwerpen, geroofd door de *ERR Belgien* werden, via Amerikaanse en Franse diensten, slechts 28 objecten gerecupereerd (11,2 %). De meeste verzamelingen, o.a. van Niko Gunzburg en Emile Bernheim, werden zelfs niet door de DER opgespoord. Van de 12 beroofde joodse verzamelaars ontvingen er slechts 2 een gedeelte van hun collectie terug : Hugo en Elisabeth Andriessse (26 kunstobjecten, 24 schilderijen en 2 wandtapijten), Eric Lyndhurst (2 schilderijen).¹⁴⁰

Van de tweede groep van 351 kunstvoorwerpen, verzonden naar Keulen en door de ERR geselecteerd in Duitsland, werd niets gerestitueerd aan België (0 %). We bezitten geen enkele aanwijzing of de DER deze kunstwerken ooit opgespoord heeft. De informatie omtrent de roof werd slechts bekend in de jaren vijftig bij de Dienst van het Sekwester en het Mi-

nisterie van Wederopbouw en voor zover we konden nagaan werd deze informatie nooit overgemaakt aan de DER.¹⁴¹

Van de derde groep van 285 kunstvoorwerpen, geroofd door de BTG en de *Sonderstab Bildende Kunst* van de ERR te Parijs, kwamen 200 kunstobjecten uit joods bezit naar België terug, waaronder 193 uit de Amerikaanse zone en 7 via Parijs. Slechts 34 schilderijen werden gerestitueerd aan 2 joodse eigenaars : 28 schilderijen aan David en Jacob Reder en 6 aan Robert en Alice de Bauer (11,9 %).¹⁴²

Als conclusie kan gesteld worden dat voor de gerecupereerde cultuurgoederen uit het buitenland de DER een beroep deed op de deskundigheid van de Amerikanen en Fransen, die instonden voor de identificatie. Net als bij de bibliotheken werd geen controle uitgevoerd op de cultuurgoederen die onze buurlanden recupereerden. Alhoewel de roof van archieven en bibliotheken voor de ERR een nationaal-socialistische prioriteit was, besteedde de DER de meeste aandacht aan kunstwerken. De restitutie van joodse verzamelingen kreeg geen enkele prioriteit. Van de 885 weggevoerde cultuurgoederen uit joods bezit, kwamen uiteindelijk slechts 62 (7 %) bij de voormalige eigenaars terecht. Het ging slechts over 4 verschillende geïdentificeerde joodse verzamelingen.

3.6.2.2 In België

De DER en andere Belgische diensten

Waar de *M, FA & A* erin slaagde op basis van inlichtingswerk de belangrijkste nationaal-socialistische depots van cultuurgoederen te lokaliseren, wist de Belgische Staatsveiligheid te Londen in mei 1944 nog niet dat het Lam Gods van de gebroeders 'Van Dijck' [sic] zich al twee jaar in Duitsland bevond.¹⁴³ Na de bevrijding hielden, naast de DER, een aantal diensten in België zich direct of indirect met de restitutie van cultuurgoederen bezig, waarbij de samenwerking tussen deze diensten meestal onbestaande was.

In het najaar van 1944 werd Leo Van Puyvelde, Hoofdconservator van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten, in de hoedanigheid van Directeur-generaal van de *Service pour la protection du patrimoine culturel* schriftelijk benaderd door slachtoffers. Hij legde dossiers met hun culturele verliezen aan, zowel voor private personen als voor openbare instellingen. Een aantal joodse verzamelaars als E. Andriessse, R. Aronstein, H. Goldschmidt, B. Goldschmidt, P. Hirsch, M. Horn, P. Oppenheim-Errera, e.a. benaderden zijn dienst.¹⁴⁴ Daarnaast recupereerde hij eigenhandig een vijftigtal schilderijen in het Brusselse (o.a. in de Militaire School). Dat de verhouding tussen de *Service pour la protection du patrimoine culturel* en de DER niet optimaal was, bewijst een telegram van R. Lemaire, waarbij Van Puyveldes toegang in Wenen expliciet geweigerd werd.¹⁴⁵

Alhoewel de DER het archief en een deel van de gestolen goederen van de BTG uit Duitsland recupereerde, maakte ze weinig gebruik van deze cruciale documentatie onder het beheer van de Dienst van het Sekwester, waardoor ze een beter zicht had kunnen krijgen op de rol van de BTG in de roof. De Dienst Sekwester BTG hield eveneens een aantal geroofde kunst-

werken, o.a. een tekening van L. Corinth, in zijn bezit tot in 1949.¹⁴⁶ Alhoewel de DER hiervan weet had, konden voormalige eigenaars deze kunstwerken niet bezichtigen in de depots van de DER. Persoonlijke akten, spaarboekjes, levensverzekeringen, bedrijfsboeken en zelfs Hebreeuwse boeken bleven tot vandaag bij deze Dienst bewaard.

Het Auditoraat-Generaal bij het Militair Gerecht te Brussel, verantwoordelijk voor het opsporen en veroordelen van Duitse en Belgische oorlogsmisdadigers en collaborateurs, legde beslag op een groot aantal archiefstukken als bewijsmateriaal voor zijn processen. In 1951 maakte het een thorarol uit deze documentatie over aan de Koninklijke Bibliotheek.¹⁴⁷ Het Ministerie van Wederopbouw, Dienst Oorlogsslachtoffers, verzamelde o.a. gegevens omtrent de *Möbelaktion*, zonder dat de DER hiervan op de hoogte werd gebracht. De *Belgian War Crimes Commission* verzamelde gegevens betreffende oorlogsmisdaden op Belgisch grondgebied, ook op het culturele domein, waaronder informatie betreffende de ERR, de roof bij D. Reder, M. Stokvis en de kunsthandel in België tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het lijkt onwaarschijnlijk dat de DER inzage had in deze dossiers. Terwijl een slachtoffer, voor hij een dossier betreffende oorlogsschade kon indienen bij het Ministerie van Wederopbouw, een attest van de DER moest voorleggen, werd omgekeerd de informatie in een aantal afgewezen dossiers niet doorgegeven aan de DER.

Verderstrekkende gevolgen had het gebrek aan samenwerking tussen de *Service des Réquisitions* in Brussel en de DER. Deze stedelijke dienst had nauw samengewerkt met het Duitse *Quartieramt* en werd na de bevrijding onmiddellijk ingezet om de Geallieerde legers van meubilair te voorzien. Alhoewel de bevoegdheid voor het liquideren uitsluitend de DER toebehoorde, was de *Service des Réquisitions* daar al in 1945 mee gestart. Pas in maart 1947, twee jaar na actieve handel in meubilair, werd een samenwerking tussen beide diensten besproken.¹⁴⁸ In dit akkoord van 1947 werd op geen enkel ogenblik de situatie van de roerende goederen van de joodse slachtoffers bekeken. Alhoewel deze stadsdienst beschikte over een belangrijke documentatie m.b.t. de activiteiten van het *Quartieramt* en de *Möbelaktion* in het Brusselse, kwam het bij de DER niet op dit archief te consulteren. Daar waar de Amerikaanse *M, FA & A* erin slaagde onder moeilijke omstandigheden honderdduizenden cultuurgoederen op vier jaar tijd te restitueren, slaagden deze twee in Brussel gevestigde diensten erin twee jaar lang naast elkaar te werken, waarbij de ene soms zocht wat de andere verhandeld had.¹⁴⁹

In de Belgische culturele middens leefde een andere visie op de restitutiepolitiek dan deze die door de Geallieerden werd gehuldigd. In de Koninklijke Academie van Archeologie van België werd een lijst opgesteld van kunstwerken, getijdenboeken en archieven als compensatie van het verdwenen en vernietigd Belgisch patrimonium. De politicus Louis Pierard wierp zich op als de voornaamste woordvoerder van deze middens. Tenslotte maakte de Koninklijke Academie, na advies ingewonnen te hebben bij de grootste culturele instellingen van België in 1947 een lijst aan het Minis-

terie van Openbaar Onderwijs over. Deze inventaris bevatte schilderijen, beeldhouwwerken, zilverwerk, wandtapijten en archieven, voornamelijk Vlaamse kunst van de 14de t.e.m. de 17de eeuw uit het Duitse en Oostenrijkse patrimonium.¹⁵⁰ In deze middens was geen enkel spoor van interesse waar te nemen voor de joodse slachtoffers en hun cultureel bezit.

Voor de culturele cel van de DER was het zeer moeilijk een geslaagde restitutiepolitiek te voeren. De archieven van de Duitse diensten die betrokken waren bij de culturele roof in België, kwamen bij verschillende Belgische administraties terecht : de summere gegevens van de ERR bij de DER, het BTG-archief bij de Dienst van het Sekwester, het *Quartieramt* bij de *Service de Réquisitions* en de archieven van de *Propaganda-Abteilung*, het *Devissenschutzkommando* en de Duitse politiediensten bij het Auditoraat-Generaal. Geen enkele van deze administraties poogde een inzicht te verwerven in de culturele roof in België tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het rudimentaire en onsystematische onderzoek van de DER bevorderde geenszins de restituties en leidde tot het bedroevend lage recuperatiecijfer voor beroofde joodse eigenaars.

Archieven en bibliotheken

Momenteel kan de precieze omvang van de door de Duitsers achtergelaten deelrestanten van archieven en bibliotheken niet achterhaald worden. Zeker kwamen de achtergelaten opslagplaatsen van de ERR en de BTG uiteindelijk onder het beheer van de DER te staan.

In de schadedossiers ingediend door de slachtoffers of hun erfgenamen bij het Ministerie van Wederopbouw werden de culturele verliezen, ook de verdwenen boeken, in de vorm van inventarissen opgenomen. Indien er geen dossier lopende was, voerde de DER geen enkel onderzoek uit naar de verdwenen cultuurgoederen en werd elke vorm van restitutie uitgesloten. Voor de joodse beroofden waarvan de Studiecommissie kon uitmaken dat hun bibliotheek niet naar Duitsland was verzonden, waren de restitutiecijfers even laag als deze m.b.t. het buitenland : Valerie Daniel recupereerde 61 op 2.000 boeken (3 %), Salvator Van Wien 8 op 600 boeken (1,3 %) en Frédéric Stern 124 op 1.000 boeken (12,4 %).¹⁵¹ Het merendeel onder hen kreeg geen enkel boek terug.

Een onderzoek naar de ritualia, verdwenen heilige geschriften en thorarollen, afkomstig uit de synagoges in België werd nooit uitgevoerd door de DER. Alhoewel de DER bevoegd was voor deze materie, beschikte het Auditoraat-Generaal over de meeste gegevens omtrent deze plunderingen. Ze kende de interesse van de SD voor het joodse erfgoed en had beslag gelegd op het archief van de Duitse politiediensten en de in hun kielzog actieve antisemitische collaboratiebewegingen. Volksverwering van R. Lambrechts of de Landelijke Anti-Joodsche Centrale (vanaf 1943 het Bureau voor Ras- en Sibbekundige Opzoekingen) van P. Beeckmans werden nooit in verband gebracht met de roof.

Twee voorbeelden ter illustratie : P. Beeckmans werkte als aanbrenger voor de ERR van 'zionistische bibliotheken' en Hebreeuwse boekenver-

zamelingen. 450 hebreeuwse boeken belandden onlangs met de stempel van Landelijke Anti-Joodsche Centrale, Philippe de Champaignestraat nr. 52 te Brussel in het Joods Museum van België.¹⁵²

De DER ging soms nog een stap verder. In de opslagplaats van Neder-Over-Heembeek bevonden zich 565 Hebreeuwse boeken, teruggevonden in het depot van de Nieuwe Brug nr. 20.¹⁵³ Alhoewel het overduidelijk ging om geroofde werken uit joods bezit, stelde de Administratie van domeinen voor om deze te verkopen. Eerst werd contact opgenomen met de Koninklijke Bibliotheek, die *“ne désire pas entrer en possession de ces livres. Vu le caractère spécial de cette marchandise, on ne pourrait pas trouver d'autres amateurs que le Consistoire Israélite”*.¹⁵⁴ Zonder enige schroom verkocht de DER dit lot boeken voor 3.000 BEF aan het Centraal Israëlitisch Consistorie van België in 1948.

Alhoewel we niet beschikken over nauwkeurige cijfers van de restitutie van bibliotheken en archieven aan joodse beroofden, waren de restitutiecijfers bedroevend laag en onder de 10 % van het oorspronkelijk bezit.

Kunstvoorwerpen en -objecten

De Studiecommissie bezit slechts indirecte informatie betreffende de Duitse meubelopslagplaatsen. De voornaamste opslagplaatsen in het Brusselse van de BTG, de ERR en het RMfbO kwamen onder het beheer te staan van de DER en de *Service des Réquisitions* (SR). De DER richtte nieuwe opslagplaatsen in te Neder-Over-Heembeek en Vilvoorde om het industrieel materiaal van de 'herstelbetalingen' uit Duitsland onder te brengen. Verschillende andere bewaarplaatsen als het Jubelpark en Nieuwe Brugstraat bleven lang onder de verantwoordelijkheid van de SR. De samenwerking tussen beide diensten verliep zoals gemeld moeizaam. In juni 1949 meldde de SR dat *“M. Le Receveur des Domaines à Bruxelles a repris entièrement la gestion du Dépôt du Cinquantenaire et les agents du Service des Réquisitions n'y ont plus eu accès”*. Ondertussen had de SR tot in 1949 voor meer dan 15.000.000 BEF goederen verkocht.¹⁵⁵ De hall van het Jubelpark werd pas in 1948 ingericht als centrale verzamelplaats ter voorbereiding van de verkopen van de DER.

Duizenden cultuurgoederen en meubelen werden in erbarmelijke omstandigheden bewaard, getuige hiervan deze apocalyptische beschrijving van het depot in de Nieuwe Brugstraat : *“(…) même le strictement inutilisable, s'y entasse, heure par heure, du plancher au plafond, sur des centaines de mètres carrés, noyé dans la poussière, croulant, pourissant, moisissant lentement, dans un demi-jour macabre, sous l'eau de pluie que laisse passer, abondamment par places, un toit meurtri. (...) Il y a des salles où se dressent des forêts d'armoires, dont peu sont intactes, la plupart brisées, incomplètes, brinqueballantes”*.¹⁵⁶ Daarbij kwamen de talrijke transporten van de cultuurgoederen, die van de ene naar de andere opslagplaats werden overgebracht. Dit bevorderde de identificatie noch voor de DER noch voor de beroofden. Was het verwonderlijk dat veel joodse eigenaars hun meubelen niet herkenden ?

Slechts 73 cultuurgoederen vanuit het buitenland gerecupereerde kunstwerken werden gerestitueerd aan de voormalige joodse eigenaars,

waarbij Julius Gerson een speciale plaats innam. Slechts 62 werken uit 4 verschillende joodse verzamelingen : Elisabeth en Hugo Andriessse, Alice en Robert de Bauer, Eric Lyndhurst en Jacob en David Reder, waarbij de identificatie hoofdzakelijk door de Geallieerden werd uitgevoerd.

Aan slechts een twintigtal joodse verzamelaars werd voor een driehonderdtal kunstwerken en meubelen gerestitueerd. Het groter aantal restituties aan Jacob en David Reder, Isidore Saks en Suzanne Sulzberger was eerder uitzondering dan regel. Opvallend was dat, voor zover we konden nagaan, geen enkele joodse verzamelaar uit Antwerpen een kunstwerk terugkreeg van de DER in Brussel.

3.6.3 De bestemming van de gerecupereerde cultuurgoederen

Eenmaal naar België overgebracht werden aan de cultuurgoederen - aangevuld met de in België teruggevonden objecten - drie bestemmingen gegeven. Het kleinste gedeelte werd gerestitueerd aan beroofde instellingen en privé-personen of hun erfgenamen. Het grootste gedeelte van de uit het buitenland gerecupereerde werken (55,3 %) werd afgestaan aan Belgische culturele instellingen. Het overige gedeelte werd ten voordele van de Belgische Schatkist verkocht door de DER.

3.6.3.1 De DER en de restitutieprocedure

In totaal werden slechts 62 werken uit 4 verschillende joodse verzamelingen gerecupereerd. De identificatie was grotendeels door de geallieerden uitgevoerd. De identificatie van de cultuurgoederen in België, onder het beheer van de DER, was grotendeels gebaseerd op identificatie door de voormalige eigenaars zelf. Deze moesten in de opslagplaatsen hun cultuurgoederen aanwijzen en het bewijsmateriaal voorleggen. De bezichtiging was kort en bevoordeligde de beroofden die in België verbleven. Maar ook dit was niet altijd een garantie voor welslagen. Allereerst moest toestemming verleend worden door de DER om de opslagplaatsen te bezoeken op een bepaald uur "*l'accès des locaux sera refusé en dehors des heures prévues*". Ten tweede werd gemeld dat om veiligheidsredenen "*les revendications ne pourront porter que sur les meubles mentionnés à l'inventaire joint à la demande de recherches qu'ils ont souscrite*".¹⁵⁷ De DER stelde daarenboven "*notre Office se montrera extrêmement rigoureux dans l'examen des preuves qui lui seront soumises*".¹⁵⁸ Hierbij geven we drie voorbeelden ter illustratie van de werkwijze van de DER.

In het kader van de *Möbelaktion* werd op 5 en 10 januari 1944 de woning van Alfred Errera leeggehaald. Na de Tweede Wereldoorlog diende hij op vraag van de DER een negentig pagina's tellende lijst in van zijn bibliotheek en een inventaris van zijn meubelen.¹⁵⁹ Alfred Errera onderhield een drukke briefwisseling met de DER. Hij bezocht eveneens alle meubelopslagplaatsen van de DER en de *Service de Réquisitions* in het Brusselse : Nieuwe Brugstraat nr. 20 op 27 september 1945; Laekensestraat nr. 153 op 20 november 1945; Neder-Over-Heembeek tussen 1 en 3 april 1947 en de hall van het Jubelpark tussen 15 en 25 september 1948. Alfred Errera was de

DER uiterst behulpzaam : “*Il est exact que mes livres, au moment ou je les catalogue, reçoivent un petit ‘c’, noir ou rouge, soit sur la couverture, soit, le plus souvent, sur la page de garde. Mais outre que ce signe peut avoir été omis sur certains d’entre eux, il n’est pas difficile de l’effacer. (...) Certains livres aussi contenaient des dédicaces à mon nom ou à celui de Léo Errera, mon père*”.¹⁶⁰ Hij nam zelfs m.b.t. aanvullende merktekens in één boek terug contact op met de DER.¹⁶¹ In mei 1948 kreeg Alfred Errera twee uit Tanzenberg gerecupereerde kisten met boeken terug, die vermoedelijk uit de bibliotheek van zijn neef Jacques Errera waren.¹⁶² De DER legde geen enkel verband tussen de twee Errera’s. Van de ingediende inventaris van ongeveer 2.200 boeken ontving hij uiteindelijk 214 boekdelen (10,3 %) van de ‘oorspronkelijke’ bibliotheek terug. De restitutie van meubelen leverde meer resultaat op. A. Errera recupereerde 4 stoelen, 4 fauteuils, 2 taboeretten, 3 tafels, 2 bureaus, 1 basrelief in gips en 1 glas van zijn volledige inboedel. Alle meubelen had A. Errera nota bene zelf herkend op de bezichtiging voor de veiling van 30 december 1948 in het Paleis van Schone Kunsten (PSK). De meubels werden door de DER uit de veiling gehaald (lot nrs. 2, 15, 25, 26, 29 30, 31, 38, 50, 53, 144) en gerestitueerd. Dat A. Errera deze niet in de Laekensestraat of in de hall van het Jubelpark had herkend, roept veel vragen op in verband met de wanorde in de meubelopslagplaatsen. Alhoewel A. Errera alle inspanningen had geleverd voor de identificatie werden hem 6 % kosten, 1.224 BEF aangerekend op de totale waarde van het gerestitueerd meubilair (20.400 BEF).¹⁶³ Tegenover het *Bundesamt für äussere Restitutionen* wekte de DER de indruk dat A. Errera de volgende schilderijen had ontvangen “*sind in Deutschland wiederlangt : 1 Gemälde des Dubois (MA-B 21), 1 Gemälde des Bastien (MA-B 25), 1 Gemälde des Permeke MA-B 23*”, terwijl in werkelijkheid deze drie schilderijen door de DER waren verkocht op de veiling van 30 en 31 januari 1950 in het PSK (lot nrs. 3, 11 en 24). Alhoewel deze drie schilderijen niet in de verlieslijsten van A. Errera vermeld stonden, maar toch gerestitueerd waren op zijn naam, heeft de DER A. Errera nooit de vraag gesteld of deze hem toebehoorden. Verder ontving hij een belangrijke partij juwelen, een grammofoon, een harmonium, een tikmachine en een postzegelverzameling. Ondanks de inspanningen die Alfred Errera zich getrooste om zijn boeken en meubelen terug te vinden was de hulp voor de restitutie van de DER erg beperkt. De eigenlijke identificatie was gebeurd door de geallieerden of A. Errera zelf.

Robert von Wassermann, die een schadedossier bij het Ministerie van Wederopbouw en een aanvraag bij de DER had ingediend, ontving geen enkel kunstvoorwerp terug. De DER beschikte over een ERR-document met de vermelding “*aus dem Hause Wassermann (...) Brüssel*”, waardoor de M, FA & A elf Perzische tapijten aan België restitueerde.¹⁶⁴ Alhoewel R. von Wassermann volledig administratief in orde was, verkocht de DER deze in de veiling van 30 en 31 januari 1950 (lotnr. 165). Deze informatie stond in 1955 in de briefwisseling van de DER met het Westduitse *Bundesamt für äussere Restitutionen*, maar aan de beroofde werd de verkoop van zijn Perzische tapijten niet gemeld, noch werd een compensatie voor-

zien. De DER heeft daarenboven nooit het verband gelegd tussen geroofde bezittingen van R. von Wassermann en zijn gedeporteerde moeder Alice von Taussig, die een uitgebreid dossier bezat bij de BTG onder de naam Alice Verheyden. Van haar rijke verzameling onder het beheer van de BTG, geroofd in haar woning op de Louisaan 235, kreeg de DER een aantal kunstvoorwerpen uit Duitsland en Oostenrijk terug. Deze belandden ongeïdentificeerd in de veilingen in het PSK. Een 'bijkomend probleem' was dat de bezittingen van R. von Wassermann, gezien hij de Duitse nationaliteit bezat, bij het Sekwester als vijandige goederen beschouwd werden. Het Sekwester op zijn bezittingen werd pas met de beslissing van 22 april 1952 (van de Dienst van het Sekwester) opgeheven.¹⁶⁵ Ondertussen waren de cultuuroederen al verkocht door de DER. Voor beide verzamelingen, zowel die van zijn moeder als zijn persoonlijke, was de restitutie door de DER nihil.

Na de Tweede Wereldoorlog diende Alfred Stern, woonachtig in Los Angeles (Verenigde Staten), een schadedossier in bij het Ministerie van Wederopbouw met een summere beschrijving van zijn verdwenen bibliotheek en van een buste van Nietzsche : "*2000 livres de philosophie, art, histoire. (...) 1 buste de Nietzsche, marbre rouge 75 kgs*".¹⁶⁶ Alhoewel F. Baudouin de naam Alfred Stern in de steekkaarten in Tanzenberg had gezien, restitueerde de DER geen enkel boek.¹⁶⁷ Het borstbeeld van Nietzsche, dat gezien de rode kleur en het gewicht een opvallend beeldhouwwerk was, kwam evenmin bij de eigenaar terecht. De DER vond een "*Inconnu, 20ième siecle, buste de Frédéric Nietzsche en marbre rouge*" met een etiket "*44, rue du Chatelain 20*". De DER verkocht de buste in de veiling van 30-31 januari 1950 in het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel, onder lotnummer 451 met omschrijving "*Canciani, A., Tête de Nietzsche, marbre daté 1910*".¹⁶⁸ Alhoewel Alfred Stern een schadedossier had ingediend, leverde het onderzoek van de DER geen enkel resultaat op. Indien Alfred Stern zich in de mogelijkheid bevond zich naar Brussel te begeven, had hij met quasi zekerheid zijn borstbeeld van Nietzsche geïdentificeerd.

Deze drie voorbeelden tonen duidelijk aan hoe passief de restitutiepolitiek van de DER in België was. De *M, FA & A* geconfronteerd met miljoenen objecten en boeken, slaagde erin een groot aantal restituties door te voeren. Toch was het feit dat de naam van de beroofde bekend was bij de DER, geen garantie voor de restitutie van teruggevonden cultuuroederen. Indien hij of zij niet persoonlijk zijn of haar verdwenen goederen in de depots of op veilingen herkende en dit kon bewijzen, was elke vorm van onderzoek en restitutie door de DER uitgesloten.

3.6.3.2 Belgische culturele instellingen

Een tweede groep van cultuuroederen, voornamelijk plastische kunsten kwam in Belgische musea terecht. Bij het departement Schone Kunsten van het Ministerie van Openbaar Onderwijs werd in 1949, na de eerste veiling van de DER en de tentoonstelling 'Herwonnen kunstwerken uit Duitsland', beide in het PSK, een commissie belast om een selectie door te voeren van

cultuurgoederen, opgeslagen bij de DER. Belgische musea die dat wensten, konden deze uit Duitsland teruggekeerde schilderijen aan een gematigde prijs aanschaffen.

De commissie bestond uit L. Christophe, directeur-generaal van de Administratie van Schone Kunsten en Letteren; P. Fierens, Hoofdconservator van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van Brussel; W. Vanbelsaere, Hoofdconservator van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten van Antwerpen en H. Lavachery, Hoofdconservator van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis. Ze werden bijgestaan door leden van de technische commissies van de musea. De selectie van de kunstwerken gebeurde in tegenwoordigheid van de chef van de cel cultuurgoederen van de DER R. Lemaire.¹⁶⁹ Kunstwerken met een museaal belang en ter vervollediging van de eigen verzamelingen werden uitgekozen. De verdeling verliep evenzeer volgens de collecties (alle etnografische objecten kwamen bijvoorbeeld terecht in het Koninklijk Museum voor Midden Afrika te Tervuren).

In totaal stond de DER 132 kunstwerken voor een waarde van 5.301.000 BEF af aan de Belgische culturele instellingen. Alle kunstwerken waren afkomstig uit Duitsland en Oostenrijk en niet uit de Belgische opslagplaatsen. Het Ministerie van Openbaar Onderwijs voorzag in 1950 een even groot budget om deze werken aan te kopen. Dit bedrag werd gestort op de bankrekening van het Derde Bureau van Domeinen, Ministerie van Financiën te Brussel.¹⁷⁰

Uiteindelijk ontvingen 11 musea via deze weg belangrijke kunstwerken voor hun verzameling. Het grootste aantal cultuurgoederen belandde in de Brusselse musea, in de Koninklijke Musea voor Schone kunsten van België en de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis. Verder ontvingen het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten en het pas opgerichte Rubenshuis te Antwerpen, het Groeningemuseum te Brugge, het Museum voor Schone Kunsten te Gent, het Stedelijk Museum Vander Kelen te Leuven, het Museum Wuyts-van Campen en Baron Caroly te Lier, het *Musée des Beaux-Arts* te Luik, het Hof van Busheyden te Mechelen en het *Musée des Beaux-Arts* te Doornik een aantal kunstwerken. Door een persoonlijke actie van F. Baudouin verwierf de Leuvense universiteit 197 incubabelen.¹⁷¹ Aan andere culturele instellingen als het Algemeen Rijksarchief, de Koninklijke Bibliotheek en het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika werden, gezien hun aard, restanten van de gerecupereerde cultuurgoederen afgestaan. In totaal verwierven 15 musea cultuurgoederen van de DER (zie Bijlage 8).

De DER stond archeologisch materiaal af aan de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (293 stuks). Deze archeologische, Aziatische en Grieks-Romeinse stukken werden door de Franse recuperatiediensten in het ERR-depot in Nikolsburg (Tsjechoslovakije) teruggevonden en waren afkomstig uit de *Möbelaktion*. Ze werden door de DER aan de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis in bewaring gegeven met de uitdrukkelijke vermelding : “*Ces Musées s’engagent à restituer ces oeuvres au service prénommé*

dès que celui-ci l'en priera ou dès que les propriétaires des dites oeuvres auront pu être déterminés".¹⁷²

Daarnaast kochten Brusselse musea driemaal (direct of indirect) cultuurgoederen aan op veilingen georganiseerd door de DER. Een eerste maal verwierven de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België van de DER 3 schilderijen : een Albert Servaes, een Albert Saverijs en een Lovis Corinth voor een totaal bedrag van 20.000 BEF. De Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis verrichtten tweemaal aankopen bij de DER. Ze kochten twee beeldhouwwerken aan op de veiling van 30 december 1948 (lotnr. 177, Vlaams, 16de eeuws, Sint Sebastiaan en nr. 186, het anonieme beeld Calvarie). Daarnaast verwierven ze voor een bedrag van 26.000 BEF een gotisch meubel en een Mariabeeld, beide Vlaamse school uit de 16de eeuw.¹⁷³

De DER stond uiteindelijk 639 cultuurgoederen tegen betaling af aan Belgische culturele instellingen. Deze bestonden voornamelijk uit schilderijen en archeologisch materiaal. Voor de analyse van deze kunstwerken en hun mogelijke joodse herkomst verwijzen we naar het onderzoek van de Studiecommissie in de Belgische culturele instellingen (zie Hoofdstuk 4.4).

3.6.3.3 De DER en veilingen in Brussel (1948-1954)

De overige cultuurgoederen, die niet gerestitueerd of afgestaan waren aan Belgische culturele instellingen werden verkocht door de DER en het Ministerie van Financiën, Administratie van Registratie en Domeinen, ten voordele van de Belgische Schatkist. De meest waardevolle kunstwerken en -objecten kwamen in zes veilingen in het PSK te Brussel terecht (30 december 1948, 30 en 31 januari 1950, 21 mei 1951, 21 en 22 juli 1951, 5 november 1952 en 22 november 1954). 35,8 % van alle gerecupereerde kunstwerken en -objecten uit Duitsland en Oostenrijk werden in het PSK verkocht, aangevuld met de ongeïdentificeerde cultuurgoederen uit de Belgische opslagplaatsen van de DER.

Het PSK, het bekendste veilingshuis in Brussel stond in voor het transport, indien nodig de restauratie en de expertise van de kunstwerken en -objecten. Ook de publicatie, de verspreiding van de catalogus en de publiciteit rond de verkoop waren voor rekening van het PSK. De afhandeling van de verkoop (de vereffening van de aankoopsom en het afhalen van de kunstvoorwerpen) behoorde tot zijn taken. Op de verkoopprijs nam het PSK een commissieloon van 10 %. Het PSK vermeerderde de verkoopprijzen met 20 % om de onkosten en het volgrecht te betalen. In totaal incasseerde het PSK 25 % van het vereffende bedrag. Het veilingshuis transfereerde de nettowinst naar het Derde Bureau van Domeinen te Brussel, dat op zijn beurt 15 % op de verkopen van de DER nam.¹⁷⁴ Nergens in de catalogus werd de DER of de herkomst van de kunstvoorwerpen vermeld, enkel de naam van de inrichter, de *Administration des Domaines*.

De twee veilingen van 1948 en 1950 waren het omvangrijkst en bevatten de waardevolste kunstwerken en meubelen. Nadat de catalogus voor de verkoop van 30 december 1948 gedrukt en verspreid was, meldden er

zich een aantal joodse eigenaars, die op het laatste ogenblik de door hen geïdentificeerde meubels teruggeisten. Zo werden een aantal meubelsstukken in allerijl uit de veiling gehaald en gerestitueerd aan vier joodse eigenaars : A. Errera (lotnrs. 2, 15, 25, 26, 29, 30, 31, gedeeltelijk 38, 50, 53 en 144); Ebstein (lotnrs. 34, 70, 126, 152, 166, 167 en 168); Rosenberg (lotnrs. 69, 155 en 165) en Natengel (lotnr. 115).¹⁷⁵ Voor de veiling van 30 en 31 januari 1950 eisten de erfgenamen van de joodse kunsthandelaar L. Seyffers-Krellstein vijf schilderijen terug (lot.nrs. 52, 93, 181, 190 en 242). W. Katz eiste zijn schilderij van Koekoek (lotnr. 18) terug.¹⁷⁶ De DER trok deze kunstwerken uit de veiling en restitueerde deze mits betaling van kosten.¹⁷⁷ Sommige bezitters kwamen er pas laat achter dat sommige van hun cultuurgooderen verkocht waren. In mei 1950 eiste mevr. H. haar hoekmeubel uit de veiling van december 1948 op. Ze kreeg de verkoopsom terugbetaald (1.200 BEF), maar moest 264 BEF kosten aan de DER afrekenen.¹⁷⁸ Deze vragen tot restitutie of financiële compensatie waren echter eerder uitzonderlijk. We vonden geen enkel spoor van een mogelijke uitnodiging aan de joodse particulieren of organisaties voor een laatste bezichtiging vóór de veilingen in het PSK plaatsvonden.

De eerste veiling van 30 december 1948 telde 297 loten (nrs. 1 t.e.m. 297). Ze bestond uit toegepaste kunst, hoofdzakelijk meubelen, beeldhouwwerken, maar ook porselein, faïence, kristal, lusters, staande klokken en ivoor.¹⁷⁹ Gezien alle kunstvoorwerpen uit de BTG en de ERR-opslagplaatsen afkomstig waren en enkel joodse eigenaars stukken teruggeisten, kan gesteld worden dat de veiling volledig uit joodse cultuurgooderen bestond. De totale opbrengst van de openbare verkoop bedroeg 522.835 BEF, waarop het PSK 10 % nam.¹⁸⁰ De restauratiekosten bedroegen 1.170 BEF. Een bedrag van 469.381,5 BEF werd door het PSK op 4 mei 1949 als "*matériel de guerre, catégorie A*" gestort op PCR 2.588 en daarna door het Derde Bureau aan de Belgische Schatkist overgemaakt (zie Bijlage 9).¹⁸¹

De tweede en omvangrijkste DER-veiling van 30 en 31 januari 1950 telde 491 loten (nrs. 1 t.e.m. 491). Ze bestond uit schilderijen, tekeningen, grafische werken, beeldhouwwerken, wand- en oosterse tapijten en toegepaste kunst. De waardevolste schilderijen van oude meesters, gerecupereerd in Duitsland en Oostenrijk waren verkocht door Belgische antiquairs en privé-verzamelaars tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het grootste deel, van mindere waarde, kwam uit de Duitse bewaarplaatsen in Brussel. Het joodse onderdeel kan geschat worden op 961.307,6 BEF van de totale verkoop.¹⁸² De totale opbrengst bedroeg 2.184.790 BEF, waarop het PSK 10 % nam.¹⁸³ De restauratiekosten voor 16 schilderijen liepen op tot 10.100 BEF.¹⁸⁴ Een bedrag van 1.956.211 BEF werd op 18 maart ingeschreven door het Derde Bureau van Domeinen ten voordele van de Belgische Schatkist.¹⁸⁵

Op de derde veiling van 21 mei 1951 verkocht de DER slechts 5 loten (nrs. 145, 180, 196, 207 en 213) : 3 schilderijen en 3 meubels. De 3 schilderijen waren tijdens de oorlogsjaren verhandeld en kwamen pas na 7 maart 1950 via Frankrijk in Brussel aan. De 3 meubelen kwamen uit de Amerikaanse zone en waren geconfisceerd door de ERR in België. Deze brachten geza-

melijk 5.000 BEF op. De totale opbrengst van deze veiling bedroeg 24.000 BEF.¹⁸⁶ De restauratiekosten bedroegen 65 BEF. Het bedrag van 21.535 BEF werd door het PSK met de opbrengst van de vierde veiling gestort op het rekeningnummer 2.588 van het Derde Bureau.

De vierde veiling van 21 en 22 juni 1951 telde 17 loten (nrs. 178, 180, 188, 317, 336, 337, 347, 523, 532, 577, 578, 580, 583, 584, 607, 608, 609). Ze bestond uit 4 schilderijen, 4 gravures, 8 meubelen, 3 tapijten en 15 kaders. De eerste zeven loten kwamen uit de kunsthandel tijdens de Tweede Wereldoorlog. De tien laatste loten, de toegepaste kunst kwam uit joods bezit. De opbrengst hiervan bedroeg 19.725 BEF. De totale opbrengst van de openbare verkoop bedroeg 24.150 BEF.¹⁸⁷ Het Derde Bureau van Domeinen schreef in haar boekhouding 43.270 BEF in voor de vierde en vijfde veiling samen, onder de vermelding "*Biens récupérées en Allemagne*".¹⁸⁸

De vijfde veiling van 5 november 1952 telde 23 loten (nrs. 66, 77, 105, 124 t.e.m.137, 180, 181, 208, 209, 213, 214). Het ging om 21 schilderijen, 1 lithografie en 1 beeldhouwwerk, waarvan het merendeel gerecupereerd was door L. Van Puyvelde. De loten 180 en 181 werden voor een som van 18.500 BEF verkocht en kwamen van een niet-joodse Belgische verzamelaar, die ze aan Hermann Göring had verkocht. Van alle recuperaties van L. Van Puyvelde werden er 5 kunstwerken aan drie joodse eigenaars (Appelbaum, Kleinberg en H. Mendel) gerestitueerd, 80 % (22.936 BEF) van het resterende bedrag kan als joods beschouwd worden. Het bedrag van 42.453 BEF werd op 20 november 1952 ingeschreven door het Derde Bureau als "*restitutions d'Allemagne*".¹⁸⁹

De zesde veiling van 22 december 1954 bestond uit 17 loten (nrs. 1 t.e.m. 17). De eerste 15 schilderijen waren eerst verkeerdelijk gerestitueerd aan Nederland en Frankrijk en kwamen uit de Belgische kunsthandel tijdens de oorlogsjaren. De twee laatste schilderijen waren eveneens door L. Van Puyvelde gerecupereerd en waren uit joods bezit afkomstig. Deze brachten allebei 1.600 BEF, een totaal van 3.200 BEF op.¹⁹⁰ De totale opbrengst van de openbare verkoop bedroeg 500.450 BEF. De DER bracht zijn repatriëringskosten in rekening voor 15.340,1 BEF. Een bedrag van 435.064,9 BEF werd door het Derde Bureau ingeschreven op 14 januari 1955 en op 17 januari overgeboekt naar de Belgische Schatkist.¹⁹¹

In het totaal verkocht de DER in zes veilingen in het PSK de voornaamste gerecupereerde cultuurgoederen voor een totaal bedrag van 3.303.395 BEF. Het joods onderdeel bedraagt volgens een gefundeerde berekening 1.535.004 BEF.

Daarnaast bracht de DER cultuurgoederen van mindere waarde, maar groter in omvang in verkoop bij het Derde Bureau van Domeinen, dat 15 % op elke verkoop nam. In totaal werden er 23 verkopen van de DER en SR teruggevonden tussen 1946 en 1954 bij het Derde Bureau die uit de Brusselse opslagplaatsen kwamen.¹⁹² De totale opbrengst bedroeg 1.431.458 BEF (zie Bijlage 10).¹⁹³

Zoals met het industrieel materiaal van de 'herstelbetalingen' ging de DER vrij vlug over tot het 'liquideren' van cultuurgoederen en meubilair,

die volgens de DER ongeïdentificeerd achtergebleven waren. Dat een aantal joodse eigenaars intussen kunstvoorwerpen kwamen teruggeisen, leek hun werkwijze niet te verstoren. Alleen al in het Brusselse kwam een som van 2.966.462 BEF via het Derde Bureau van Domeinen, direct of indirect in de Belgische Schatkist terecht. Aangezien geen sporen en cijfergegevens gevonden werden van verkopen van meubilair en cultuurgoederen georganiseerd door de DER in Antwerpen, Luik en Charleroi, werden deze vermoedelijk door lokale diensten verkocht.

3.6.4 **De DER en de cultuurgoederen : een nieuw onderzoek in West-Duitsland (1954-1967)**

Een tweede fase in het onderzoek naar o.a. cultuurgoederen werd met de Conventie van Bonn van 26 mei 1954 ingezet in West-Duitsland (zie punt 3.9). De DER maakte een lijst van "*oeuvres d'art dont la Belgique a été spoliée durant la guerre 1939-1945 et non récupérées à ce jour*" over aan het *Bundesamt für äussere Restititionen* op 28 oktober 1955. Deze lijst bevatte uitsluitend 1.564 schilderijen, beeldhouwwerken en wandtapijten, die tijdens de Tweede Wereldoorlog geroofd of verhandeld werden vanuit België.¹⁹⁴ Hieronder bevonden zich de voornaamste joodse verzamelingen, die gedeeltelijk gerestitueerd waren en waarvan een dossier bij de DER was ingediend. Het waren dezelfde joodse namen die in de publicatie *Répertoire d'œuvres dont la Belgique a été spoliée durant la guerre 1939-1945* waren verschenen in 1948 (de inventaris bevatte 301 kunstwerken, waarvan 137 van joodse herkomst). Een onderzoek naar de geroofde bibliotheken en archieven werd aan West-Duitsland niet gevraagd. De DER hernam slechts de informatie die ze tien jaar voordien had ingewonnen, zonder enige historische vraagstelling. Tussen 1956 en 1962 voerde de DER met het *Bundesamt für äussere Restititionen* zes jaar lang een administratieve briefwisseling, waarbij geen enkel cultuurgoed werd gerestitueerd.¹⁹⁵ Geen enkele joodse verzamelaar ontving een kunstobject terug. De meeste aanvragen werden afgewezen op grond van een tekort aan bewijzen of omwille van het grondgebied waar het verdwenen was.

De joodse eigenaars werden niet op de hoogte gesteld van een nieuw internationaal onderzoek tussen België en West-Duitsland. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de familie M., die beroofd was te Brussel en nooit een kunstvoorwerp gerestitueerd zag door de DER, deze dienst niet op de hoogte stelde van de restitutie van hun schilderij *Le paysan* van Marc Chagall (gerecupereerd via een proceszaak in New York in 1964). Het schilderij bleef op de verlieslijsten van de DER vermeld staan tot in de jaren negentig.¹⁹⁶

3.6.5 **Besluit**

De Dienst Economische Recuperatie werd in 1944 opgericht en was als enige Belgische dienst verantwoordelijk voor het opsporen, het restitueren en het vereffenen van roerende goederen (gevonden in België of in het buitenland) die tijdens de Tweede Wereldoorlog uit openbaar en privaat bezit ver-

dwenen waren. Bijkomend moest de DER vijandelijk oorlogsmateriaal opsporen en inventariseren. In navolging van het slotakkoord van de Herstelconferentie van Parijs was de DER eveneens verantwoordelijk voor de afhandeling van de industriële compensaties in natura. Naast deze economische activiteiten was in de schoot van de DER een culturele cel actief.

Alhoewel de nationaal-socialistische roof van cultuurgoederen in België voornamelijk op bibliotheken en archieven was gericht, concentreerde de DER zich op het opsporen van kunstwerken in Duitsland en Oostenrijk. Voor de identificatie rekende de DER voornamelijk op de deskundigheid van de geallieerden. Voor de joodse beroofde eigenaars waren de restitutieresultaten bedroevend laag, zeker in vergelijking met Frankrijk en Nederland. De DER recupereerde slechts ongeveer 20 % van de geroofde bibliotheken en archieven, waarvan 1,2 % met zekerheid gerestitueerd werd aan joodse verenigingen en privé-personen. 62 van de met zekerheid geroofde kunstwerken en -objecten uit slechts 4 joodse verzamelingen (7 %) werden teruggegeven. 166 kunstwerken en -objecten, hoewel geïdentificeerd door de *Monuments, Fine Arts & Archives Division* kwamen niet bij hun eigenaars terug.

In België waren verschillende diensten betrokken bij de recuperatie van cultuurgoederen, waarbij de samenwerking moeizaam verliep of onbestaande was. De DER verrichtte quasi geen onderzoek naar de roof en de mogelijke eigenaars. Deze stonden zelf in voor de identificatie van hun cultuurgoederen in de Belgische opslagplaatsen. Voor de slachtoffers die enkel administratieve dossiers hadden ingediend, was de restitutie veelal nihil. Uit de beschikbare gegevens kunnen we afleiden dat slechts een twintigtal joodse verzamelaars een driehonderdtal cultuurgoederen gerestitueerd zagen. Daarbij moesten ze ook nog transport- en administratiekosten betalen aan de DER.

Meer dan 90 % van de cultuurgoederen gerecupereerd uit het buitenland kwam ten goede aan de Belgische Staat. 639 schilderijen en diverse loten archeologisch materiaal werden tegen betaling afgestaan door de DER en belandden in 15 Belgische culturele instellingen, waarvan het grootste aantal in de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis te Brussel. Een paar duizend cultuurgoederen, die ongeïdentificeerd achterbleven, werden door de DER en andere Belgische diensten openbaar verkocht tussen 1946 en 1954. De waardevolste kunstwerken en meubelen werden geveild in het Paleis voor Schone Kunsten. De overige cultuurgoederen werden verhandeld door het Derde Bureau van de Administratie van Registratie en Domeinen te Brussel.

Er werd voor een bedrag van 2.966.462 BEF aan kunstwerken en meubilair van joodse herkomst verkocht ten voordele van de Belgische Staat. Dit bedrag dekt evenwel enkel Brussel. Ondanks het bestaan van depots in Antwerpen kon van de vereffening daarvan geen spoor worden gevonden. Met dit element dient rekening gehouden te worden.

3.7 De tussenkomst van de Centrale Administratie van de Registratie en Domeinen

3.7.1 Inleiding

Bij de vereffening van de bezittingen die na de oorlog werden teruggevonden en waarvan de eigenaars afwezig waren, werd de gewone door het Burgerlijk Wetboek voorgeschreven procedure gevolgd. Het onderscheid dat in die procedure werd gemaakt, hing af van het feit of de eigenaars al dan niet identificeerbaar waren. Die wettelijke procedure was op alle goederen van toepassing, joodse en niet-joodse.

Wanneer de eigenaar van een goed - juwelen, contanten, ... - afwezig maar gekend was, wat betekent dat de administratieve diensten zijn identiteit kenden, werd dat tegoed overgedragen aan de Deposito- en Consignatiekas (zie eveneens Hoofdstuk 3.5)¹⁹⁷.

Als de eigenaar van een goed niet identificeerbaar was, werd het tegoed overgedragen aan de Schatkist. Het Burgerlijk Wetboek zegt daarover het volgende :

- Artikel 539 van het Burgerlijk Wetboek preciseert : “alle goederen die onbeheerd zijn en geen eigenaar hebben, alsook de goederen van personen die zonder erfgenamen overlijden of wier erfenis is verlaten, behoren tot het openbaar domein”.
- Artikel 713 van het Burgerlijk Wetboek preciseert dat “goederen die geen eigenaar hebben, behoren toe aan de Staat”.

In ieder geval, ongeacht of het nu ging om goederen waarvan de eigenaars afwezig maar identificeerbaar waren, of om goederen waarvan de eigenaars niet bekend waren, het was altijd het 3de Bureau van Domeinen van Brussel, bevoegd voor de verkoop van roerende goederen, dat de zaak behandelde. Die dienst hing af van de Centrale Administratie van de Registratie en Domeinen.¹⁹⁸ In het eerste geval trad dat bureau gewoon op als verkooporganisme, in het tweede geval stond het in voor de verkoop én voor de transfer naar de Schatkist.

Het 3de Bureau van Domeinen werd in het najaar 1945 gereorganiseerd. Er werd een bijzondere dienst opgericht die van dat Bureau afhing, onder de naam Speciale Dienst Verkoop, belast met de afhandeling van de bijkomende en bijzondere taken als gevolg van de bezetting. Die dienst werd met name belast met “de tegeldemaking van de oorlogsbuit en de vijandelijke goederen onder sekwester, met inbegrip van de tenlasteneming en bewaring van de voorwerpen, het organiseren van de bekendmaking, de verkoop, het bijhouden van de processen-verbaal van de toewijzing en het verlijden van de akten van overdracht”.¹⁹⁹

3.7.2 **Methodologie**

De archieven die in het kader van het onderzoek van de Studiecommissie werden onderzocht, zijn van tweeërlei aard. Ten eerste de algemene dossiers die deel uitmaken van het fonds Oorlogsbuit, uitgaand van de Centrale Administratie van Registratie en Domeinen en die de belangrijkste naoorlogse vereffeningen (diamanten, ...) behandelen. Het fonds bevat lijsten van de overgedragen bedragen, de correspondentie tussen de directeur van de Administratie van Registratie en Domeinen en verschillende instellingen (DER, Dienst van het Sekwester, ...). Ten tweede de 'Leggers 33' van het 3de Bureau van Domeinen van Brussel, met de diverse verkopen en transfers. Legger nr. 33 is "bestemd voor de consignatie van de grondrenten of gevormde renten van kapitalen en andere opeisbare vorderingen, al dan niet rente-afwerpend, en in het algemeen van alle opbrengsten die meestal 'diverse opbrengsten' worden genoemd. De consignaties gebeuren naarmate de rechten door de Staat worden erkend of zodra betaling van de verschuldigde sommen kan worden geëist. Zij bevatten alle informatie die in de opschriften van de kolommen is vervat. Elk artikel wordt geannoteerd met alle nuttige informatie, zoals bijvoorbeeld de afrekening van de verkoopprijzen, de vorderingen of de terugkooprijzen van de renten".²⁰⁰ De leggers van vóór 1954 werden vernietigd of zijn verloren gegaan. Voor die periode hebben wij ons gebaseerd op de archieven van de Dienst van het Sekwester en, voor de verkopen, op de daarop betrekking hebbende proces-verbaal.

De inkomende en uitgaande bedragen m.b.t. deze verkopen in de rekeningen van de Administratie van de Registratie en Domeinen konden niet worden nagetrokken, wegens gebrek aan archieven.

De archieven van de Schatkist zijn van geen enkel nut geweest, daar de stortingen globaal en trimestrieel zijn.

3.7.3 **Tussenkomst van de Administratie van Domeinen in de vereffening van bezittingen van afwezige maar identificeerbare eigenaars (gewone transfer)**

De 'Instructie Domeinen' die alle instructies met betrekking tot de Domeinen bevat, geeft ons de volgende informatie :

- "De boekhouder van de Dienst van het Sekwester, gevestigd te 1000 Brussel, Bischoffsheimlaan, nr. 38a, is alleen bevoegd voor het in ontvangst nemen van de opbrengst van de vereffening van de goederen, rechten en instrenten die na de oorlog 1940-1945 onder sekwester werden geplaatst. De sommen die door de ontvangers van de Registratie en Domeinen voor rekening van de dienst van het Sekwester in ontvangst werden genomen, zullen worden gestort op postrekening nr. 000-2003001-48 van de boekhouder van die dienst".²⁰¹

- "Wanneer de ontvangers voor rekening van de Dienst van het Sekwester een verkoop doen, worden de veilingrechten als ontvangsten geboekt, con-

form de regel".²⁰² Het 3de Bureau van Domeinen kende zich effectief 20 % beheerskosten toe op elk goed dat het verkocht.

- De Dienst van het Sekwester besliste in november 1954 om de voorwerpen van het Sekwester-BTG die aan bederf onderhevig waren of door veroudering hun waarde konden verliezen, te verkopen. Het ging om horloges en juwelen, afkomstig van de spoliaties in de Dossinkazerne in Mechelen. Er werd voor elke eigenaar een aparte subrekening geopend.²⁰³ Die voorwerpen werden in december 1955 en in juni 1956 openbaar verkocht. Die verkoop bracht het Sekwester-BTG 91.944 BEF netto op; dat bedrag werd op zijn rekening gestort.²⁰⁴
- Eind 1967 besliste de Dienst van het Sekwester om alle voorwerpen te gelde te maken die nog in het bezit waren van het Sekwester-BTG. Het ging voornamelijk om juwelen en horloges, maar ook om postzegels. Op 21 maart en 16 mei 1968 organiseerde het 3de Bureau van Domeinen twee verkopen. Deze brachten het Sekwester-BTG een bedrag van 32.065 BEF netto op.²⁰⁵ Voor meer specifieke goederen - met name postzegels en juwelen van grotere waarde - wendde de Dienst van het Sekwester zich tot Brusselse specialisten : het veilinghuis 'Galerie Moderne' (voor een totaalbedrag van 343.005 BEF) en de filateliedeskundige U.E.G. Williame (voor een totaalbedrag van 58.632 BEF). Die privé-huizen, die in totaal voor 401.637 BEF netto verkochten, inden eveneens 20 % op het verkoopbedrag voor kosten.

Opmerkingen :

- Bovenvermelde bedragen zullen hier niet worden verrekend, daar ze werden overgedragen aan de Deposito- en Consignatiekas. Zij zullen worden verwerkt in punt 3.5 dat over die Kas gaat.
- De als 'vijandelijk' gemerkte goederen - voornamelijk van Duitse herkomst - werden eveneens door Domeinen verkocht en de opbrengst werd aan de Dienst van het Sekwester gestort (zie Hoofdstuk 3.1) die ze rechtstreeks aan de Schatkist overdroeg.

3.7.4 **Tussenkomst in de vereffening van onbekende eigenaars (verkoop en transfer)**

Verskillende administratieve diensten die bij de vereffening van goederen zonder eigenaar waren betrokken, deden een beroep op de Administratie van Registratie en Domeinen (3de Bureau van Domeinen) als kanaal voor overdracht aan de Schatkist. Het kon gaan om transfers van liquide middelen, effecten of voorwerpen; in dat laatste geval vond er vooraf een verkoop plaats.

Eenmaal de bezittingen te gelde waren gemaakt, stortte het 3de Bureau van Domeinen de opbrengst van de verkoop door aan de Dienst van het Sekwester. Die laatste hief dan op zijn beurt 5 % beheerskosten en droeg

het saldo opnieuw over aan het 3de Bureau van Domeinen van Brussel.²⁰⁶ De geïnde bedragen werden dan in hun geheel doorgestort aan de Schatkist.

3.7.4.1 Verkoop en overdracht aan de Schatkist, via Domeinen, van de goederen afkomstig van het Sekwester op de BTG

Vanaf 1948 besliste de Dienst van het Sekwester om alle niet identificeerbare goederen te vereffenen (in het Duits : *Unbekannt*). Die goederen werden in hun totaliteit via de Administratie van Domeinen als 'goederen zonder eigenaar' aan de Schatkist overgedragen (na aftrek van 5 % beheerskosten, door de Dienst geïnd).

- Van de 6.741 bewaargevingen van juwelen en dergelijke, het resultaat van spoliaties in de Dossinkazerne in Mechelen, werden er 192 *Unbekannt* genoemd. Daar de eigenaars van die objecten onbekend waren, besliste de Dienst aan het einde van de jaren '40 om ze aan de Domeinen te overhandigen met het doel ze te gelde te maken. De verkoop vond plaats, Domeinen inde 20 % beheerskosten en droeg het saldo in december 1951 over aan de Dienst van het Sekwester, voor rekening van het Sekwester op de BTG. De Dienst inde dan de 5 % beheerskosten en droeg het saldo in december 1951 weer aan de Domeinen over, met de vermelding 'Sekwester BTG'. De netto-opbrengst van de verkoop van de juwelen "*Unbekannt*", bedroeg 558.770 BEF en belandde in de Schatkist.
- In 1948 stortte de Dienst van het Sekwester 13.443 BEF aan de Domeinen, die de marktwaarde vertegenwoordigden van de Belgische munten die in de als "*Unbekannt*" gemarkeerde enveloppes werden aangetroffen. De tegenwaarde van de goudstukken die in diezelfde enveloppes werden aangetroffen, met name 28.919 BEF, werd in 1951 aan de Domeinen overgedragen, na verkoop door de Nationale Bank.²⁰⁷
- Op 27 augustus 1948 besliste de Dienst van het Sekwester om het saldo van de rekening *Mecheln* (door de Duitsers in beslag genomen waarden van niet-geïdentificeerde joden), met name 20.784.971 BEF, aan de Administratie van de Domeinen te storten als 'goederen zonder eigenaars'.²⁰⁸
- De overige BTG-*Unbekannt* subrekeningen bij de SFBD werden in 1956 aan de Schatkist overgemaakt, opnieuw via de Centrale Administratie van de Registratie en Domeinen.²⁰⁹ Het totale bedrag daarvan bedroeg 791.921 BEF.

Bepaalde subrekeningen van de BTG bevatten naast vrij beschikbare sommen (muntsanering) en obligaties aan toonder, ook obligaties van de Muntsanering.²¹⁰ In de praktijk ontving de Administratie van Registratie en Domeinen de volledige inhoud van de subrekeningen : zij inde de speciën (rekening nr. 25.88) en kwam tussen in de verplichting tot inkoop van nog niet gecreëerde obligaties van de Muntsaneringslening en in de verkoop

van de reeds gecreëerde obligaties van die lening. De totaliteit van de subrekeningen belandde uiteindelijk in de Staatskas.

Andere subrekeningen van de categorie *Unbekannt* bevatten zowel speciën als effecten. Deze werden eveneens aan de Administratie van Registratie en Domeinen overgemaakt als goederen zonder eigenaar. De tegenwaarde ervan verviel aan de Staat.

Tabel 26 : subrekeningen BTG

<i>Naam</i>	<i>Bedrag</i>
<i>Verkauf Judisher Pelzwaren</i> (verkoop joods bont)	349.607 BEF
<i>Unbekannt-Fundsache</i> (onbekend - gevonden voorwerpen)	62.049 BEF
<i>Unbekannt</i> (onbekend)	18.780 BEF
<i>Unbekannt Ablieferung Von Vermogen-Werten eines Unbekannt Geblieden</i> (onbekend; aflevering vermogens-waarden onbekend geblevenen)	50.650 BEF
Subrekening 26.998, Mechelen	2.620 BEF
<i>Unbekanntes Feindvermogen</i> (onbekend, vijandelijk bezit)	5.772 BEF
Subrekening 29.998, Mechelen	171.763 BEF
<i>Unbekannt Frensel</i> (onbekend, Frensel)	74.580 BEF
<i>Unbekannt O.M. Paket</i> (onbekend O.M. Paket)	56.100 BEF
Totaal	791.921 BEF

De Administratie van Registratie en Domeinen diende ook als transferkanaal naar de Schatkist van de terugbetaalde subrekeningen Frensel.²¹¹ Pro memorie : de bezetter had subrekeningen geopend op naam van de eigenaars van diamanten en de opbrengst van de gedwongen verkoop ervan (tegen lage prijs) op die rekeningen gestort. Na de oorlog aanvaardden meerdere houders van die subrekeningen het saldo op die rekening. Wanneer later een belangrijke hoeveelheid diamant uit Duitsland werd gerecupereerd, werden de personen die het bedrag op de Frensel-rekeningen hadden aanvaard in de mogelijkheid gesteld hierop terug te komen. Zij konden dan hun aandeel krijgen in de verkoop van de gerecupereerde diamanten op voorwaarde dat zij de bedragen van de Frensel-rekeningen naar de Administratie van Registratie en Domeinen doorstorten (zie ook Hoofdstuk 3.11). Deze bedragen werden aan de Schatkist overgedragen.

Aangezien het hier een bedrag betreft dat goederen vertegenwoordigt (*in casu* diamanten) waarvoor de eigenaars via een ander kanaal werden schadeloosgesteld, heeft de Studiecommissie geoordeeld dat dit bedrag niet zondermeer bij de andere kon worden opgeteld.

Naast vrije middelen en obligaties aan toonder, bevatten die subrekeningen eveneens obligaties van de Muntsanering. Het systeem voor de verkoop en inkoop van de obligaties was hetzelfde als voor de subrekeningen BTG en de totaliteit werd aan de Schatkist gestort.

Tabel 27 : retours subrekeningen BTG-Frensel²¹²

<i>Jaar van transfer aan het 3de Bureau van de Domeinen</i>	<i>Bedrag</i>
1954	6.181.282 BEF

1955	1.091.056 BEF
1956	245.799 BEF
1957	82.401 BEF
1958	263.962 BEF
Totaal	7.864.500 BEF

3.7.4.2 Dienst voor Economische Recuperatie (DER)

De DER deed een beroep op twee organismen voor de tegeldemaking van de in Duitsland gerecupereerde bezittingen : de Administratie van Registratie en Domeinen en het Paleis voor Schone Kunsten (zie Hoofdstuk 3.6).

De opbrengst van al die verkopen (1946-1953) ging via het 3de Bureau van de Administratie van Registratie en Domeinen naar de Schatkist. Wat de joodse goederen betrof, ging het om een bedrag van 2.966.462 BEF.

3.7.5 Besluit

Tabel 28 : overzichtstabel

<i>Benaming</i>	<i>Globaal bedrag</i>
Juwelen	558.770 BEF
Rekening Mechelen	20.784.971 BEF
Tegenwaarde goudstukken	28.919 BEF
Belgische munten	13.443 BEF
Subrekeningen BTG	791.921 BEF
DER	2.966.462 BEF
Totaal	25.144.486 BEF
Subrekening Frensel*	7.864.500 BEF

* cfr. Opmerking in 3.7.4.1.

Op grond van het onderzoek dat de Studiecommissie heeft uitgevoerd bij de Centrale Administratie van Registratie en Domeinen kon een bedrag van 25.144.486 BEF worden bepaald, dat de opbrengst vertegenwoordigt van de vereffening van de bezittingen van de slachtoffers van de judeocide. Dit bedrag werd via die Administratie aan de Schatkist overgedragen.

3.8 De Dienst oorlogsschade bij het Ministerie van Wederopbouw en de naoorlogse wetgeving betreffende materiële oorlogsschade

Met de "Besluitwet inzake de door den vijand genomen maatregelen houdend ontheffing uit het bezit" van 10 januari 1941 voorzag de Belgische regering te Londen voor het eerst de restitutie van geconfiscerde en geplunderde goederen, zowel in het publieke als in het private domein.²¹³ Deze Besluitwet bepaalde dat alle inbeslagnames van goederen van de Staat en

alle confiscaties en verplichte verkopen van private goederen van welke aard dan ook werden teniet gedaan. De Besluitwet betreffende de oorlogsschade aan private goederen van 19 september 1945 was een eerste stap in de schadevergoeding van privaat bezit. Twee jaar later, op 1 oktober 1947 werd de Wet betreffende de herstelling oorlogsschade aan private goederen aangenomen.²¹⁴ Op 30 november 1948 werd de materiële schade in de private sector in België geraamd op 35 miljard BEF. Toen waren reeds 697.392 schadeclaims ingediend bij het Ministerie van Wederopbouw, waarvan 98 % door natuurlijke- en rechtspersonen met de Belgische nationaliteit.²¹⁵

3.8.1 De Belgische wetgeving omtrent de materiële oorlogsschade

Op vier jaar tijd werd in België een uitgebreide wetgeving uitgevaardigd i.v.m. de schadeloosstelling voor de geleden materiële verliezen. In de Wet betreffende de herstelling van oorlogsschade aan private goederen van 1 oktober 1947 werden de financiële tussenkomst, de voorwaarden en het recht op herstel door de Belgische Staat inzake private schadegevallen bepaald. Oorlogsschade werd er als volgt in gedefinieerd : “de regeling van materiële en zekere schade door oorlogshandelingen toegebracht op Belgisch grondgebied na 27 augustus 1939 aan lichamelijke, roerende en onroerende goederen”. Deze Wet had een terugwerkende kracht tot op het ogenblik van het schadegeval.²¹⁶

De voornaamste bepalingen van de Wet waren :

- m.b.t. de oorzaak van de schade : “De misdaden en wanbedrijven tegen private eigendommen (...) bedreven sedert op ’s lands grondgebied tot 15 juli 1945 met openlijke dwanghandelingen of met geweld, door al dan niet gewapende samenscholingen of bijeenkomsten”.²¹⁷
- M.b.t. de aard moest de schade rechtstreeks, materieel en zeker zijn.²¹⁸ Onder rechtstreeks werd een schade verstaan die een onmiddellijk en noodzakelijk gevolg was van de oorlogshandelingen.²¹⁹ Onder materiële schade werd de voltooiing, de opeising, de vernietiging, de beschadiging van lichamelijke, roerende en onroerende goederen verstaan, met uitsluiting van iedere vorm van morele schade.²²⁰ De schade moest zeker zijn, d.w.z. vastgesteld kunnen worden.²²¹ Voor onroerende goederen moest de volledige vergoeding besteed worden aan de heropbouw van het geteisterde of beschadigde gebouw.²²² Voor de roerende goederen kwamen de volgende categorieën in aanmerking : ten eerste de “stoffering, klederen en huisraad forfaitair berekend volgens mobiele eenheden”, ten tweede “de goederen bestemd voor beroepsdoeleinden, voor openbare erediensten, filantropische doelen, opvoeding, onderwijs of maatschappelijke voorzorg”.²²³ Deviezen, banktegoeden, levensverzekeringen, juwelen, kunstobjecten, postzegelverzamelingen, voorraden wijn of privé-voertuigen kwamen niet in aanmerking

voor een schadeloosstelling, uitgenomen indien ze onder beroeps-materiaal gerekend waren.²²⁴

- M.b.t. de rechthebbenden : enkel de eigenaar van het geteisterde goed op het ogenblik van het schadegeval kon rechthebbende zijn.²²⁵ Wie veroordeeld was of ressorteerde onder de epuratiwetgeving werd uitgesloten.²²⁶ Doorslaggevend was het nationaliteitsbeginsel waarbij “alleen de natuurlijke en rechtspersonen, die van Belgische nationaliteit waren op de dag van het schadegeval en op de dag van inwerkingtreding van deze wet” in aanmerking kwamen.²²⁷

Twee afwijkingen op het nationaliteitsbeginsel werden voorzien : ten eerste waar een wederkerigheid was voorzien in internationale akkoorden ten voordele van burgers van Belgische nationaliteit, kon de vreemdeling van de betrokken nationaliteit rechthebbende zijn; en ten tweede “sommige categorieën van vaderlandlozen en vreemdelingen, die tengevolge van hun bedrijvigheid tegen de vijand materiële schade hebben geleden” konden met Belgen gelijkgesteld worden.²²⁸

Op grond van deze nationaliteitsclausule werden de meeste joden uitgesloten van het recht op materieel herstel. Toch voorzag de Wet een integrale vergoeding voor de materiële schade die het gevolg was van de inhechtenisneming of opsluiting van politieke gevangenen en van krijgsgesvangenen, van “om het even welke roerende goederen”.²²⁹ Deze moesten zelfs bij voorrang vereffend worden.²³⁰ Maar ook deze beschikking bood, als gevolg van de invulling van het Statuut van de politieke gevangenen, geen uitkomst voor de ‘raciaal’ gedeporteerden of hun rechthebbenden.

Op 5 februari 1947 verscheen het Statuut van de vreemde politieke gevangenen. Buitenlanders of vaderlandlozen konden het Statuut van politiek gevangene verwerven indien ze tijdens de bezetting van België “een patriottistische activiteit” hadden ontplooid. Deze buitenlanders konden de Belgische nationaliteit verwerven door gewone naturalisatie.²³¹

De gedeporteerde joden en hun rechthebbenden verwierven niet automatisch het Statuut van politiek gevangene omdat daaraan de voorwaarde van het ontplooiën van een verzetsactiviteit was gekoppeld geworden. Zij of hun nabestaanden genoten dus niet van financiële voordelen zoals een pensioen, onderwijsvoordelen voor hun kinderen en een voorrangbehandeling bij de uitkering voor de materiële schade door het Ministerie van Wederopbouw.

De vaststelling van de schade werd met de Besluitwet van de Regent van 7 november 1947 bepaald. De wijze van schatting, expertises en een ingewikkelde procedure voor het bepalen van de schade werden hierbij vastgelegd.

Met het Koninklijk Besluit van 30 januari 1954 werd de bestaande wetgeving (1 oktober 1947, 25 mei 1951, 1 augustus 1952 en 31 juli 1953) betreffende het herstel van oorlogsschade aan private goederen gecoördineerd. Anders dan in de Wet van 1947 werd er voor het nationaliteitsprobleem een zeer kleine opening gecreëerd. Konden nu toch in aanmerking komen voor schadeloosstelling : “de buitenlandse of vaderlandloze natuur-

lijke personen wier gewone verblijfplaats zich vóór 31 december 1930 in België bevond, die vóór het schadegeval op regelmatige wijze hun aanvraag tot naturalisatie hebben ingediend (...) die deze aanvraag op regelmatige wijze opnieuw hebben ingediend vóór 1 Januari 1951 en die vóór 1 januari 1960 door naturalisatie, keuze of herkrijging het Belgisch staatsburgerschap hebben bekomen” en ten tweede “de echtgenoot(-genote) en de kinderen van hen die de in 1° bepaalde voorwaarden vervullen, voor zover ze vóór 1 januari 1960 Belg geworden zijn”.²³² De Wet stipuleerde dat elke aanvrager een adres in België moest hebben. De meeste joodse slachtoffers en/of hun erfgenamen stonden voor de keuze de Belgische nationaliteit aan te nemen of geen aanspraak te maken op de uitkeringen voor materiële oorlogsschade.

3.8.2 Internationale akkoorden

De Belgische Staat sloot op grond van wederkerigheid akkoorden af met een aantal landen om de materiële oorlogsschade van hun onderdanen te vergoeden, zoals voorzien was in artikel 4 van de wetten van 1 oktober 1947 en 30 januari 1954.

Op het ogenblik dat de Wet van 1947 van kracht werd, was slechts één internationaal akkoord, namelijk met Groot-Brittannië en Noord-Ierland, in werking.²³³ Begin de jaren vijftig werden akkoorden afgesloten met Canada, de Verenigde Staten, Nederland, het Groothertogdom Luxemburg en Frankrijk.²³⁴ Later volgde ook Zwitserland.²³⁵ In deze akkoorden werden geen speciale artikels voorzien voor de joodse bevolking. Slechts met door de Duitse BRüG-wet van 19 juli 1957 konden de joodse slachtoffers en hun erfgenamen vergoed worden voor de geleden materiële schade aan hun roerende goederen (zie Hoofdstuk 3.5).²³⁶

3.8.3 Besluit

Gezien ca. 95 % van de joodse gedeporteerden de Belgische nationaliteit niet bezaten, kwamen ze niet in aanmerking voor vergoedingen van materiële oorlogsschade. Indien ze 1/niet in België verbleven of de Belgische nationaliteit niet wensten te verwerven, 2/een nationaliteit bezaten van een staat waarmee België geen akkoord afgesloten had, waren de joodse slachtoffers uitgesloten van mogelijke financiële herstelbetalingen. Daarbij kwam dat banktegoeden, juwelen en kunstvoorwerpen wel in aanmerking kwamen voor restitutie, maar niet voor financieel herstel.

3.9 De Duitse federale wetten inzake restitutie en schadeloosstelling

3.9.1 Historische context

Na het beëindigen van de vijandelijkheden vaardigden de Geallieerden in hun respectieve zones wetten uit om de door de nazi's gespolieerde goederen aan hun oorspronkelijke eigenaars terug te geven. De eerste wet, de *Mi-*

litary Gouvernement Law 59 werd in november 1947 door de Amerikanen afgekondigd.

Dezelfde bekommernis om de gevolgen van het verleden te vereffenen vindt men terug in de Conventie “over de regeling van kwesties ten gevolge van de oorlog en de bezetting” die op 26 mei 1952 in Bonn werd ondertekend, en later, op 23 oktober 1954, werd geamendeerd door het Protocol van Parijs. Frankrijk, de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en de Bondsrepubliek Duitsland (BRD) richtten toen de Scheidsrechterlijke Commissie over de bezittingen, rechten en belangen in Duitsland op en kwamen overeen dat de Duitse Bondsrepubliek een agentschap in het leven zou roepen dat belast werd met “het opsporen, recupereren en restitueren van juwelen, zilverwerk en oude meubelen (wanneer het om voorwerpen van waarde ging) en van cultuurgooderen, wanneer die objecten of cultuurgooderen tijdens de bezetting van een grondgebied werden weggehaald door de Duitse strijdkrachten of overheid, door zijn bondgenoten of door individuele leden ervan”.²³⁷

De Conventie preciseerde dat elke overheid van het grondgebied waaruit goederen waren weggenomen, een restitutie-aanvraag kon indienen. België, dat in die context werd vermeld (art. 5 van de Conventie), stemde in met dit internationale akkoord om mee te kunnen genieten van de bepalingen van de Conventie (Wet van 4 mei 1956).

De BRD verbond er zich volgens die Conventie eveneens toe om “de aard en het bedrag van de schadeloosstelling te regelen van de personen die door onteigening werden getroffen” (§ 8 van de bijlage bij het vijfde hoofdstuk van de Conventie). Het is die bepaling die de weg opende naar de BRüG-wet (*Bundesrückerstattungsgesetz*) van 19 juli 1957.

Maar er moet eerst enige aandacht worden besteed aan een andere Duitse federale wet, deze van 18 september 1953 die meestal de BEG-wet (*Bundesentschädigungsgesetz*) wordt genoemd en “betrekking heeft op de (morele) schadeloosstelling van de slachtoffers van de nationaal-socialistische vervolgingen”.

3.9.2 **De *Bundesentschädigungsgesetz* of BEG-wet**

In oktober 1951 nodigde Duitsland de staat Israël en vertegenwoordigers van de joodse wereldgemeenschap uit om te onderhandelen over het herstel van de misdaden, begaan door het nationaal-socialistische regime. Daarop verenigden 21 joodse organisaties zich in de *Conference on Jewish Material Claims against Germany*. Vanaf dan onderhandelde Duitsland tegelijk met de staat Israël en met de *Claims conference*.

De onderhandelingen werden op 10 september 1952 in Luxemburg afgerond. De *Bundesentschädigungsgesetz* werd een jaar later, op 18 september 1953, uitgevaardigd. De definitieve versie – de BEG-wet werd twee keer geamendeerd, op 10 augustus 1955 en op 29 juni 1956 –, bevatte de volgende elementen :

- de Wet beoogde de schadeloosstelling van personen die door het nationaal-socialistische regime werden vervolgd (periode van 30 januari 1933 tot 8 mei 1945) wegens hun politieke oppositie tegen het regime of wegens hun ras, geloof of overtuiging, en die daardoor nadeel hadden geleden, met de dood, schade aan hun persoon of hun gezondheid, aanslag op hun vrijheid, of nog schade aan hun bezit, hun vermogen, hun professionele loopbaan, voor gevolg.
- De Wet beperkte de gerechtigden. Het recht op schadeloosstelling gold immers alleen voor personen die op 31 december 1952 hun domicilie of permanente verblijfplaats in de BRD hadden. Personen die vóór die datum waren overleden, moesten hun laatste domicilie of permanente verblijfplaats in de BRD hebben gehad, terwijl degenen die vóór 31 december 1952 uitgewezen of gevlucht waren (staatlozen en politieke vluchtelingen) moesten kunnen bewijzen dat hun laatste domicilie of permanente verblijfplaats zich bevond op het deel van het Duitse grondgebied - grenzen van 31 december 1937 - dat de BRD vormde. De enige uitzondering op die regel gold de schade aan onroerende goederen : het recht op schadeloosstelling was niet aan domicilie of verblijfplaats gebonden, wanneer het onroerende goed op het grondgebied van de BRD was gelegen.²³⁸
- Binnen die beperkingen bood de Wet een vrij brede waaier aan schadeloosstellingen, naargelang van de geleden schade. Twee opmerkingen in dat verband : 1/de BEG-wet bood schadeloosstelling, respectievelijk wegens 'vrijheidsberoving' en 'vrijheidsbeperking' voor gedwongen verblijf in een getto en voor het dragen van de Davidster²³⁹; 2/de schade aan eigendom en vermogen kwam maar in aanmerking voor schadeloosstelling als die bezittingen zich op het grondgebied van het *Reich* (grenzen van 31 december 1937) bevonden.

3.9.3 **Het Belgisch-Duitse akkoord van 28 september 1960**

De strikte voorwaarden die in de BEG-wet vervat zaten, vooral m.b.t. de domiciliëring van de rechthebbenden, lokten bij meerdere regeringen reacties uit. Een 'geallieerde' raad met België, Nederland, Frankrijk en Luxemburg, bracht gemeenschappelijke eisen ten voordele van zijn onderdanen naar voren.

In de onderhandelingen bleek evenwel dat de Bondsrepubliek, die zich weliswaar bereid verklaarde om zijn verantwoordelijkheden te dragen, toch niet van plan was om de BEG-wet te herzien zoals werd gevraagd. Dat kwam alvast tot uiting in het amendement van 29 juni 1956. Maar het federale Duitsland verklaarde zich wel bereid om vrijwillige schadeloosstellingen te doen - die dus niet voortsporen uit een erkende 'verplichting' - die beperkt zouden blijven tot de slachtoffers die bijzonder sterk door het nazisme waren getroffen.

Op die basis werden de bilaterale onderhandelingen gestart. Wat België betreft, leidden deze tot de ondertekening van het Belgisch-Duitse akkoord van 28 september 1960 (goedgekeurd door de wet van 4 maart 1961) waarin Duitsland zich verbond tot de uitbetaling, in drie schijven, van een totale schadeloosstelling van 80 miljoen DM (1 miljard BEF tegen de toenmalige wisselkoers).

Het bilaterale akkoord beoogde de schadeloosstelling van de “Belgische onderdanen die het voorwerp waren geweest van nationaal-socialistische vervolgingen om raciale, confessionele of ideologische redenen en die, door die vervolgingen, in hun vrijheid of gezondheid waren geraakt”. De verdeling van het bedrag van 80 miljoen DM werd aan de Belgische regering overgelaten.²⁴⁰

Vier uitvoeringsbesluiten (23 november 1961, 7 februari 1963, 2 april 1965 en 23 november 1970) bepaalden de modaliteiten van de schadeloosstelling en definieerden de rechthebbenden. In deze context werden verschillende verenigingen geraadpleegd, onder meer de vereniging “Hulp aan Israëlieten, slachtoffers van de oorlog” (HISO). Volgens het Koninklijk Besluit van 27 november 1961 werd het bedrag uitsluitend verdeeld onder de Belgische onderdanen “die politieke gevangenen waren geweest en genoten van het statuut van als dusdanig erkende politieke gevangenen”, en hun rechthebbenden. Voor de joden, die in België verbleven en naar Duitsland waren gedeporteerd, was dat op zich niet voldoende om hen het Statuut van politiek gevangene toe te kennen, in de betekenis die de Wet van 26 februari 1947 daaraan gaf.²⁴¹

Het belangrijkste gegeven blijft zonder meer het feit dat de wetgever de beginselen van de Wet op het Statuut van politiek gevangene heeft toegepast op de Uitvoeringsbesluiten van het akkoord van 28 september 1960. Enerzijds was er geen enkele Belgische Wet met bijzondere aandacht voor de vervolgingen om redenen van ras of godsdienst, en anderzijds was de Wet op het Statuut van de politieke gevangenen restrictief wat nationaliteit betreft, net als dat het geval was met alle statuten van nationale erkentelijkheid. Bij de toepassing van het Belgisch-Duitse akkoord kwam de verdeling dus alleen ten goede aan de politieke gevangenen en aan de rechthebbenden op het Statuut van politiek gevangene die de Belgische nationaliteit bezaten “zowel op het ogenblik van hun gevangenzetting of van hun internering als op 28 september 1960” (of van hun overlijden).²⁴² Opgemerkt moet worden dat sommige overleden vreemdelingen en staatlozen met Belgen werden gelijkgesteld, als de echtgeno(o)t(e) Belg was of wanneer een kind de Belgische nationaliteit had verworven of kon verwerven.²⁴³ Maar het Uitvoeringsbesluit van 23 november 1961 liet die ‘geassimileerden’ maar toe tot de verdeling als zij aan bijkomende nationaliteitsvoorwaarden voldeden en als de schadeloosstellingen niet werden gecumuleerd.

Het HISO kreeg ook een weigering te horen op een bijzonder verzoek dat de vereniging in 1961, en nogmaals in 1965, formuleerde. Ongerust over het feit dat sommige Belgische joden geen enkele schadeloosstelling zouden krijgen, vroeg de vereniging een schadeloosstelling voor de onder-

danen die niet werden geïnterneerd maar wiens vrijheid werd beperkt en die verplicht waren de Davidster te dragen. De wetgever weigerde : dat zou “de eisen van de werkweigeraars alleen maar versterken en bijgevolg ook van de verzetsstrijders die ondergronds en bijgevolg in de illegaliteit hebben geleefd”.²⁴⁴

3.9.4 De BRüG-wet

Tot nu toe hebben we alleen aandacht besteed aan de schadeloosstelling voor het fysieke of morele leed veroorzaakt door de nationaal-socialistische vervolgingen. Tussen de *Bundesentschädigungsgesetz* en het bilaterale akkoord van 28 september 1960 werd een Duitse federale Wet goedgekeurd die het probleem van de materiële verliezen regelde.

De BRüG-wet (*Bundesrückerstattungsgesetz*), of federale restitutiewet, werd op 19 juli 1957 aangenomen. Deze Wet voorzag in het herstel van identificeerbare gespolieerde goederen (*feststellbar*) door betaling van een schadeloosstelling. Zij was tevens vrij expliciet wat de hoedanigheid van de beoogde goederen betreft : een kunstwerk is een identificeerbaar goed, een geldsom is dat niet.

De voor deze studie belangrijkste bepaling is deze die de weg opent voor schadeloosstelling van identificeerbare vermogens die tijdens het nationaal-socialistische regime buiten het Duitse grondgebied werden weggehaald “als bewezen is dat die goederen, na hun weghaling, naar het grondgebied van de huidige BRD werden overgebracht”.²⁴⁵ Dit gegeven was wel degelijk nieuw, want tot dan - en de BEG-wet is daar een voorbeeld van - konden alleen op het Duitse grondgebied gespolieerde voorwerpen recht geven op een vorm van schadeloosstelling. Maar het bewijs van overbrenging naar Duitsland moest telkens weer geleverd worden.

De BRüG-wet legde het plafond van de toe te kennen bedragen vast op 1,5 miljard DM.

Meteen na de oorlog werd het HISO (beter bekend onder zijn Franse benaming *Aide aux Israélites Victimes de la guerre* - AIVG) opgericht om de slachtoffers van de nationaal-socialistische vervolgingen op psychologisch en materieel vlak te steunen. Net zoals het *Fonds social juif unifié* (FSJU) in Frankrijk, hielp de vereniging de joodse burgers bij het verkrijgen van schadeloosstellingen. Zij ging onderhandelingen aan op twee fronten : met de regering in Bonn en met de Belgische regering. Het HISO kreeg steun van de Ministeries van Buitenlandse Zaken en Economische Zaken, en van de betrokken administraties, voor het documenteren van de aanvragen die zij bij de BRD indiende ten voordele van de joodse slachtoffers. Maar het samenstellen van de dossiers was soms moeilijk, omdat er geen gedetailleerde inventaris bestond van de roerende goederen die in beslag werden genomen, behalve dan de lijsten van de goederen die in de meubelbewaarplaatsen werden opgeëist. Daardoor was het dikwijls onmogelijk om een formeel bewijs te leveren van de transfer naar Duitsland.

Door de gezamenlijke inspanningen van de joodse organisaties in Frankrijk, Nederland en België, verzaakte de Duitse regering in oktober

1958 aan de eis dat “elke verzoeker de effectieve aankomst van de weggehaalde goederen in Duitsland moest opgeven”. De documenten die voor het proces van Nuremberg werden verzameld, evenals de attesten van de Belgische Dienst voor Economische Recuperatie, werden voldoende geacht.²⁴⁶

Nu de strikte bewijsverplichting was weggefallen, nam de Duitse regering genoegen met de mate van waarschijnlijkheid dat het object op het grondgebied van de BRD of in Berlijn was terechtgekomen. Na onderhandelingen aanvaardde de Duitse overheid dat 80 % van de roerende goederen tijdens de *Möbelaktion* overgebracht was van het Belgische grondgebied naar de Bondsrepubliek of Berlijn. De resterende 20 % werd verondersteld naar de Duitse Democratische Republiek te zijn overgebracht. Er werd dan beslist om een gemiddelde, forfaitaire waarde toe te kennen per leeggemaakte appartementenkamer : na discussie werd dat een bedrag van 6.000 DM. De Belgische onderdanen konden dus hopen op 80 % van dat cijfer, dat is 4.800 DM.

Wij hebben het reeds onderstreept, het HISO werd in zijn onderhandelingen met de Duitse regering bijgestaan door de Dienst Economische Recuperatie.²⁴⁷ Die Dienst werd ook door verschillende andere organisaties aangesproken. De URO, *United Restitution Organization*, een internationale hulporganisatie voor slachtoffers van de judeocide, vroeg de dienst om de dossiers over gespolieerde meubelen te documenteren. Ook de Federatie der Belgische Diamantbeurzen deed er een beroep op voor de kwestie van de spoliatie van edelstenen; zo ook de bankinstellingen voor de in beslag genomen goederen in de kluisen. En ten slotte vroegen de joodse gemeenschappen van België de steun van de dienst in de kwestie van de spoliatie van culturele goederen in de synagogen.

De hulp die de DER in het kader van de voorbereidingen van de BRÜG-dossiers bood, bestond uit het afleveren van een attest dat de stukken opsomt die in het Belgisch dossier Oorlogsschade voorkwamen, zodat deze dossiers niet naar Duitsland moesten worden gestuurd.²⁴⁸ De aanvankelijk verwachte 600 dossiers werden er uiteindelijk meer dan 2.000; de Dienst controleerde de dossiers en vulde ze desgevallend aan zodat ze in overeenstemming waren met de Duitse Wet. Die dossiers werden daarna voorgelegd aan de bevoegde Duitse federale diensten, met name het *Wiedergutmachungsamt* (WGA) en de *Sondervermögensverwaltung*.

Nog vóór het verschijnen van de BrÜG-wet had de DER de Belgische staat eveneens geholpen bij de aanpak van de restitutie. De Conventie van Bonn over de Regeling van kwesties ten gevolge van de oorlog en de bezetting, ondertekend op 26 mei 1952, voorzag in de artikels 3 en 4 van Hoofdstuk 5, reeds herstel voor al wie door diefstal of dwang van zijn bezittingen was ontdaan.²⁴⁹ Die conventie voorzag in de restitutie van het goed, of wanneer het was gebruikt, verbruikt, vernietigd of gestolen, in de schadeloosstelling ervan, als de eigenaar uiteindelijk op 8 mei 1965 een restitutievordering instelde bij een Duitse Rechtbank. Tegelijk met deze restitutieaanvragen, met name van kunstcollecties, wilde de Belgische Staat een globale terugvordering indienen voor de schadeloosstelling van goederen die

hadden toebehoord aan joden die waren verdwenen zonder erfgenamen achter te laten.²⁵⁰ De Staat raamde die vordering op ongeveer 1 miljard BEF.²⁵¹ De zaak werd aanhangig gemaakt bij de burgerlijke rechtbank van Bonn (*Landgericht*) en nam onredelijke proporties aan. De Griffie van de Rechtbank, die optrad als burgerlijke partij, eiste dat de DER een bedrag van 525.000 DM zou betalen. De zaak werd voor de Duitse Arbitragecommissie (voorzien door de Conventie) verdedigd door Meester Orfinger-Karlin, raadsheer voor de joodse verenigingen van België, en uiteindelijk opgegeven ten voordele van de BRüG-wet, die soepeler en ruimer werd geacht, zoals verder nog zal worden uitgelegd.²⁵²

Artikel 5 van de BRüG-wet bepaalde dat alleen de 'identificeerbare' goederen voor een schadeloosstellingsprocedure in aanmerking kwamen. Bijgevolg werden maar vier categorieën goederen door tussenkomst van de DER gedekt : huisraad, goederen van synagogen, inhoud van bankkluizen (valuta, waardepapieren, edele metalen), diamanten.

In maart 1959 diende de DER bij de *Sondervermögens- und Bauverwaltung beim Landesfinanzamt* in Berlijn twee lijsten van *claimants* in. Zij bevatten de namen die respectievelijk door 11 banken en door de Federatie der Belgische Diamantbeurzen werden bezorgd.²⁵³ Die lijsten hebben betrekking op de enige bezittingen waarvan men de transfer naar Duitsland heeft kunnen bewijzen, op grond van documenten van het *Devisenschutz-kommando*.²⁵⁴ De DER moest 91 aanvragen weigeren. Voor de 239 dossiers die aan de DER-vertegenwoordiger in Duitsland werden toevertrouwd, bedroegen de schadeloosstellingen 7.589.466 DM (hetzij 94.868.325 BEF).

Wat de banktegoeden betreft, bleek het probleem van de valuta, effecten, waardepapieren, enz. complex te zijn : de Duitse autoriteiten ontkenen dat de goederen in kwestie 'daadwerkelijk' op het grondgebied van het *Reich* waren beland.²⁵⁵ De DER diende dan zelf 228 aanvragen in, in naam van zijn cliënten. De Dienst stelde echter vast dat "veel goederen, waartegen voorbehoud werd gemaakt, uiteindelijk weer ter beschikking waren gesteld van de betrokkenen of van hun rechthebbenden, hetzij in natura, hetzij in tegenwaarde".²⁵⁶ En uiteindelijk was "het nadeel, geleden door enigen onder hen, van die aard dat de vordering werd ingetrokken".²⁵⁷ De kwestie van het goud (stukken en baar goud) werd in onderhandelingen afgerond, waarbij de omvang van de spoliatie op meer dan 5 miljoen BEF werd geschat.

Tegelijkertijd waren de dossiers m.b.t. de *Möbelaktion* die door het HISO of door de URO waren ingediend, naar Duitsland opgestuurd. Tussen 1960 en 1967 werd over 1.421 dossiers (ingediend via de Dienst voor Economische Recuperatie) met de Duitse overheden onderhandeld; uiteindelijk werd voor 369.000.000 BEF aan schadeloosstelling toegekend.

Wat ten slotte de spoliaties in de synagogen betreft, werd in juni 1960 een akkoord met de Duitse overheid afgesloten over de betaling van 2 miljoen DM voor de Israëlitische gemeenschappen en van 225.000 DM ten voordele van joodse culturele organisaties (hetzij 27,8 miljoen BEF).²⁵⁸ Door de medewerking en tussenkomst van de DER "hebben de Duitse federale

overheden ongeveer ½ miljard BEF betaald en ter beschikking gesteld van de slachtoffers” van de judeocide en hun verenigingen.²⁵⁹

Naarmate de tijd verstreek, doken er nieuwe problemen op. Veel mensen hadden uit nalatigheid of omdat ze slecht geïnformeerd waren hun dossier niet tijdig ingediend of hadden zich tot instanties gericht die niet bevoegd waren. Maar het politieke en economische klimaat was in Duitsland in de loop der jaren positief geëvolueerd. De Franse, Nederlandse en Belgische overheid vroegen de Duitse overheid zich inschikkelijk op te stellen tegenover de nog niet vergoede slachtoffers.

Die versoepeling kwam concreet tot uiting in een amendement op de BRüG-wet, of de *Novelle zum Bundesrückerstattungsgesetz*, aangebracht op 24 juni 1964 en goedgekeurd op 2 oktober 1964. Het betrof omzeggens een nieuwe wet die bepaalde beginselen van 1957 helemaal herzag. Terwijl aanvankelijk 1,5 miljard DM door de Duitse overheid was voorbehouden om de rechthebbenden van alle landen te vergoeden, “bepaalde de nieuwe wet dat de federale regering aan elke vraag moe(s)t tegemoetkomen”.²⁶⁰ Tot dan werden betalingen pas integraal uitgevoerd tot een bedrag van 20.000 DM; boven dat bedrag was de betaling degressief, met voorrang voor oudere personen. Voortaan werden verzoeken tot 40.000 DM en 75 % van alle bedragen die daarboven lagen, onmiddellijk gedekt. Het saldo werd ten laatste tegen 1 januari 1966 gestort.

Bovendien stond de nieuwe Wet toe dat aanvragen die na de vervaltermijn of bij niet-bevoegde diensten waren ingediend, opnieuw werden onderzocht. De schadeloosstelling bleef dan wel beperkt tot een plafond van 4.000 DM voor het meubilair en tot 1.000 DM voor de roof van juwelen.

Wij stelden reeds dat het bijzonder geschil, dat in 1956 door de Belgische regering voor de burgerlijke Rechtbank (*Landgericht*) van Bonn werd gebracht, opgelost kon worden dankzij de *BRüG-Novelle*. Het betrof een globale vordering waarin België de restitutie en schadeloosstelling eiste van de meubelen die in de woningen van ongeveer 6.000 joodse slachtoffers in beslag waren genomen.²⁶¹ België had in eerste instantie het advies van de Duitse Staat gevolgd door te verzaken aan zijn vordering in het kader van de Conventie van Bonn van 26 mei 1952 en deze verordening in het kader van de BRüG-wet in te schrijven. Maar wegens de vervaltermijn waren de dossiers niet langer ontvankelijk. Dankzij de derde herziening van de BRüG-wet en de opheffing van de verjaring, konden de Belgische onderdanen eindelijk hopen op een gunstige behandeling van hun verzoek. Er moest echter gewacht worden op het vonnis in een proces dat door een Belgisch onderdaan voor een Duitse burgerlijke Rechtbank was aangespannen. De beslissing viel pas in 1965 : de slachtoffers van de nazi-vervolgingen of hun rechthebbenden zouden van dat gunstiger regime kunnen genieten. Ondertussen was de uiterste datum al te zeer genaderd om nog nieuwe eisen aan de globale vordering van de Belgische Staat toe te voegen. Toch werd de nieuwe Wet in het Belgisch Staatsblad en via een grote advertentie in de pers ter kennis van de belanghebbenden gebracht. Anderzijds besliste het Ministerie van Financiën om de lijst van de 7.480 slachtoffers van de

Möbelaktion (voorwerp van de klacht van 1956) op 6 oktober 1965 - de uiterste datum was 8 oktober 1965 - aan de bevoegde Duitse overheden te bezorgen. Tegelijk werden in 1966 en 1967 681 nieuwe aanvragen behandeld en schadeloosgesteld.

Het is moeilijk om een precies beeld te krijgen van het aantal begunstigden van de *Bundesrückerstattungsgesetz* in België. De *Oberfinanzdirektion* in Berlijn identificeerde 13.000 'Belgische' dossiers, waarvan er 8.000 in een collectieve procedure (*Sammelverfahren*) werden behandeld, naast 5.000 'laattijdige' dossiers (*Härteausgleich*). In totaal heeft Duitsland 205 miljoen DM, dat is 2,5 miljard BEF, betaald als schadeloosstelling voor de vervolgingen. Die collectieve procedure voor zo'n 8.000 dossiers had, zoals reeds werd aangetoond, grotendeels betrekking op de spoliatie van meubelen in het kader van de *Möbelaktion*. De schadeloosstelling ging uit van de volgende parameters : (1) per kamer werd 4.800 DM toegekend; (2) een gemiddeld gezin werd op 4 personen vastgelegd. Dat gaf de volgende berekening : 8.000 (aanvragen) x 4 (personen) x 4.800 DM (per kamer). In totaal stortte Duitsland 160 miljoen DM aan de Belgische onderdanen. Bovendien deblokkeerde Bonn nog 800 miljoen DM, te verdelen over 8 jaar, voor de laatste 'achterstallige' dossiers. Deze hadden betrekking op 5.000 personen. De Duitse staat stortte nog 45 miljoen DM aan de Belgische onderdanen, ter algehele vereffening.

3.9.5 **Besluit**

De Duitse federale BEG-wet had het recht op schadeloosstelling toegekend aan personen die tijdens het nationaal-socialistische regime vervolgd waren wegens politieke oppositievoering of om redenen van ras, geloof of overtuiging. Toen de Belgische staat een bedrag van 80 miljoen DM ontving, te verdelen onder de slachtoffers van de vervolgingen, werden alleen de criteria 'politieke oppositie' en 'overtuiging' gehanteerd, voorbijgaand aan het bijzondere karakter van de schade geleden om redenen van ras en geloof. Wat er in de praktijk op neerkwam dat de slachtoffers van de racistische deportatie werden uitgesloten.

De toepassing van de BRüG-wet heeft de in België gespolieerde personen de kans gegeven om meer dan 2,5 miljard BEF te recupereren, met drie vierde van het globale bedrag voor het verlies van meubelen. Die schadeloosstelling gold ook voor niet-joden. Wij weten helaas niet in welke verhouding. De BRüG-wet was echter ontoereikend om het hele verlies te vergoeden. De Wet sloeg alleen op identificeerbare goederen, met uitsluiting dus van verloren of gespolieerde geldsommen die onder dwang gestort werden aan organisaties of verenigingen die voor het *Reich* werkten.

Dat alles betekent dat de joodse slachtoffers in België bij de schadeloosstelling deels werden vergeten. Zij werden door de Belgische wetgever vergeten bij het toekennen van het Statuut van politiek gevangene (omdat 95 % van de joodse bevolking niet aan het nationaliteitscriterium beantwoordde) en bij het bilaterale akkoord van 28 september 1960. Bovendien

hebben die joodse slachtoffers ook nooit compensatie gekregen voor het meest ongrijpbare deel van hun tegoeden, met name contant geld.

3.10 De lonen van de verplicht tewerkgestelde joodse arbeiders

Op vraag van het *Musée de la Communauté israélite de Liège* (Onderzoeksgroep Dannes-Camiers), heeft de Studiecommissie zich gebogen over de problematiek van de lonen van de in Noord-Frankrijk verplicht tewerkgestelde joden uit België.

De problematiek van de verplichte tewerkstelling illustreert, voor zover dat nog nodig is, de specifieke behandeling waaraan de joodse bevolking tijdens en na de oorlog onderworpen was, niet alleen ten aanzien van de Duitse diensten, maar ook ten aanzien van privé-instellingen (een financiële instelling, de Jodenvereniging in België - JVR) en openbare instellingen (het Rijksarbeidsambt - RA, Dienst van het Sekwester).

Het onderzoek benadert de problematiek in haar geheel : van de tewerkstelling van de 'asociale' elementen, in maart 1942, tot de definitieve toewijzing door de Belgische Regering van de in april 1958 niet uitbetaalde lonen aan het Nationaal Werk van Oudstrijders en Oorlogsslachtoffers.

3.10.1 Het historische kader

3.10.1.1 De verplichte tewerkstelling

Op 6 maart 1942 decreeteerde de bezetter de verplichte tewerkstelling in België.²⁶² Om een al te hevige reactie te vermijden van de bevolking, die sterk was aangegrepen door de massale deportatie van de Eerste Wereldoorlog, spaarde deze verordening enkele categorieën van de actieve bevolking : zij was vooral van toepassing op de werklozen, die werden gekwalificeerd als 'asociale' elementen.²⁶³ Tussen al die 'marginalen' zaten vele joden die door de progressieve 'ontjoodsing' van de economie getroffen waren (uitzetting uit bepaalde beroepen, vereffening van joodse bedrijven of van bedrijven met joodse aandeelhouders, enz.).²⁶⁴ Op 11 maart onderwierp de bezetter de joden aan bijzondere arbeidsvoorwaarden die hij op 8 mei als volgt omschreef : mannen (16 tot 60 jaar) en vrouwen (16 tot 40 jaar) die "ontzet zijn uit hun maatschappelijke rechten, zullen voortaan verplicht zijn de werkbezigheden te aanvaarden die hen toegewezen worden door de arbeidsdiensten".²⁶⁵

De bezetter hield zich op de achtergrond en liet het Rijksarbeidsambt onder leiding van VNV-er F.-J. Hendrickx het terrein effenen.²⁶⁶ De chefs van de lokale Arbeidsambten kregen richtlijnen in die zin.²⁶⁷ Om geen argwaan te wekken kaderde de bezetter deze maatregelen in een moreel doel : "Aangezien de werkloosheid nu volledig opgelost is en er schaarste aan arbeidskrachten is ontstaan, is het dringend noodzakelijk de joden, die tot dusver uit het normale economische leven waren uitgesloten, van echt nuttig werk te voorzien. Alleen op die manier kan men, in grote mate, de joden onttrekken aan het mercantilisme en andere noodoplossingen en hen daar-

bij te dwingen in hun eigen levensonderhoud te voorzien door eerlijke arbeid".²⁶⁸ Een overtuigende argumentatie.

Aan de hand van de "lijsten en mededelingen met betrekking tot de joden die verplicht waren hun zaak op te doeken" en het jodenregister konden de Arbeidsambten de betrokkenen oproepen, ze ondervragen over hun manier van leven en hun onderwerpen aan een medisch onderzoek.²⁶⁹ Daarna kreeg iedereen – met of zonder werk – een plaatsingskaart waarop de gehele of gedeeltelijke arbeidsgeschiktheid werd vermeld.²⁷⁰

Hendrickx, directeur van het Rijksarbeidsambt, besliste om in de grote agglomeraties speciale afdelingen op te richten die zich toededen op het plaatsen van joden. Dat gebeurde inderdaad in Brussel (dir. Marcel Hoedt), Antwerpen, Luik en vermoedelijk ook in Charleroi (dir. Arthur Back).²⁷¹ De *modus operandi* varieerde van afdeling tot afdeling. In Charleroi bijvoorbeeld maakte het Arbeidsambt "geen steekkaarten op voor de joden. Zij werden opgeroepen aan de hand van de lijsten van Israëlieten, die werden voorgelegd door de gemeenten, en werden zonder enige formaliteit per konvooien naar Frankrijk gestuurd".²⁷² In Luik werd een heus onderzoek gevoerd vooraleer de betrokkenen werden opgeroepen en gedeporteerd.²⁷³

3.10.1.2 De toewijzingen in België

De joodse arbeidskrachten werden bij voorkeur ingezet bij speciaal voor hun gecreëerde taken (reinigingsdiensten, enz.). De tewerkstelling in een "vrije onderneming" was evenwel ook mogelijk "als die maatregel (...) ervoor zorgde dat de betrokkene, als vakman, werd ingezet in een werk dat aanleunde bij zijn beroepskennis of ervoor zorgde dat er werklozen worden tewerkgesteld die anders geen kans op plaatsing zouden hebben". Bepaalde Belgische bedrijven, nuttig voor de oorlogsinspanning, zoals de *Fabrique Nationale* (FN - Herstal) of verschillende koolmijnen in het Luikse bekken, bleven een tijd joodse arbeidskrachten gebruiken.²⁷⁴

In dergelijke gevallen moest de directie ervoor zorgen dat de beschikkingen van artikel 8 van de verordening van mei 1942 werden nageleefd. Die beschikkingen voorzagen in de complete scheiding tussen de joden en de rest van het personeel. Omdat de directie van FN deze regel niet op de letter kon naleven, nodigde zij de joodse arbeiders en arbeidsters, via de JVR, uit om "binnen de muren van de fabriek zorgvuldig gesprekken te vermijden met niet-joodse personen"; ze dreigde er desgevallend mee hen te ontslaan.²⁷⁵ In de streek van Bergen deed het Arbeidsambt geen enkele concessie terzake: "als de arbeidsvoorwaarden enerzijds en de uren van toegelaten verkeer anderzijds niet overeenkomen, evenals wanneer de joden niet voldoende afgezonderd kunnen worden tewerkgesteld, moet men hun ontslag in overweging nemen".²⁷⁶

Ook de JVR probeerde joden tewerk te stellen in België. In Luik nodigde de heer Pirard, diensthoofd van het RA, de vertegenwoordigers van de JVR, de heren Nozyce en Garfinkels, uit "hem gelijkaardige gevallen voor te leggen" die hij zou onderzoeken "met welwillendheid en met grote kans op slagen".²⁷⁷ In Charleroi deed het lokale Comité van de JVR "een

aanzienlijke inspanning voor het plaatsen van joodse arbeiders in de mijnen en de zware industrie".²⁷⁸ In dat kader creëerde het Bestuurscomité een "Joodse dienst voor Heraanpassing en Plaatsing" (JDHP) waarvan de statuten op 9 juli 1942 werden goedgekeurd. Dit orgaan had een driedelige doelstelling : "de aanwerving van joodse arbeiders in de bestaande industrieën" (dir. Nozyce); de "oprichting van landbouwcentra" (dir. Hellendal), en tenslotte "de ontwikkeling van ateliers die uitsluitend joodse werkrachten gebruiken, eventueel onder Arische leiding" (dir. Lazare).²⁷⁹ In deze context kaderde de plaatsing van joodse arbeidsters in de FN van Herstal of van joodse arbeiders in de steengroeve van Merlemont. Hun heil was evenwel van korte duur, zoals blijkt uit de razzia in FN waarbij de joodse arbeiders werden opgepakt.

Van de initiatieven die de bescherming genoten van de JVR, waren alleen de atelierscholen een beter lot toebedeeld. Aangezien deze ateliers werkten voor de kledingdienst van het Duitse leger, werden hun activiteiten tot het einde van de oorlog getolereerd.

3.10.1.3 Tewerkstelling in Noord-Frankrijk

De deportaties naar Noord-Frankrijk (toegelaten omdat ze zich situeerden binnen het grondgebied onder Militair Bestuur in Brussel) begonnen midden juni 1942. De operatie was gespreid over drie maanden : de konvooien verlieten Antwerpen, Brussel, Luik en Charleroi tussen 13 juni en 12 september 1942.²⁸⁰ Zij vervoerden zo'n 2.252 joden naar de kampen in de streek van het Kanaal en van Boulogne.²⁸¹

Aan de kust werden een tiental werkkampen, onder naam "Israël I, II, III ...", geopend.²⁸² Zij verleenden onderdak aan de joodse werkrachten die ter beschikking waren gesteld van bedrijven die op vraag van de *Organisation Todt* instonden voor de bouw van de Atlantische Muur; de bezettingsgraad schommelde met de tijd. De eerste maanden waren de kampen heel dicht bevolkt, wat gevoelig verminderde na de deportaties. Tussen 24 en 31 oktober 1942 werden zo'n 1.833 verplicht tewerkgestelde arbeiders overgebracht naar Mechelen, richting Auschwitz.²⁸³ Na de grote aderlating van oktober, bleven de kampen halfleeg achter : alleen de joden van Belgische nationaliteit en de echtgenoten van 'arische' vrouwen bleven; zij kregen even later gezelschap van gevangenen van gemeen recht.²⁸⁴ In de lente van 1944 werden 650 Franse joden die waren gevangen gehouden in Aurigny op hun beurt overgebracht naar Noord-Frankrijk. De kampen gingen hun laatste bezettingsfase tegemoet. Uiteindelijk verbleven dus minstens drieduizend uit België, Frankrijk en elders afkomstige joden tijdelijk in de kampen van Noord-Frankrijk.

Deze joodse arbeiders werden tussen 1942 en 1944 tewerkgesteld bij een twintigtal, vooral Duitse, bedrijven die waren gespecialiseerd in grondwerken, betonwerken en ontbossing. In willekeurige volgorde citeren wij Julius Berger, Hermann Dohrmann, K. Durr & O. Rosetzky, Erbes Bau, Max Früh, Nikolaus Garçon & Söhne, Hachez & Isselstein, Leonhard Hanbuch & Söhne, Hermecke, Philipp Holzmann, Albert Jung, L. Livernet, Loth

& Bopp, Heinrich Micka, Joh. Schneider, Scholzen, Stutzenberger, Victor Vaisset en Friedrich Wolff, plus nog enkele onderaannemers (Flockerzie, enz.). In 1943 en 1944 stelden blijkbaar alleen Julius Berger en Victor Vaisset nog joden tewerk.

3.10.2 **De lonen van de joodse arbeidskrachten : beheer tijdens de oorlog**

3.10.2.1 Reglementaire tarieven

Midden augustus 1942 werden de lonen vastgelegd door de *Organisation-Todt*.²⁸⁵ Voor hun geleverde arbeid kregen de joodse arbeiders een magere verloning, waarvan het uurtarief werd gekopieerd op het Belgische : 5,50 BEF voor een ongeschoolde arbeider en 6,70 BEF voor een geschoolde arbeider.²⁸⁶ Reeds midden juli bevestigde de heer Baron, afgevaardigde bij het RA, aan de vertegenwoordigers van de JVR dat de "arbeiders die waren vertrokken naar Noord-Frankrijk op gelijke voet zouden worden behandeld met de Belgische arbeiders die op dat ogenblik in dienst waren".²⁸⁷ Deze informatie dient evenwel te worden genuanceerd. Op het vlak van de scheidingsvergoeding of de verschillende supplementen volgden de beschikkingen van het RA de verordening van 8 mei 1942 op de letter : er werd hoe dan ook geen enkele toeslag toegekend. Na aftrek van een voorschot dat aan de arbeider werd toegekend voor kleine uitgaven en voeding, werd het loon overgemaakt aan de persoon of instelling van zijn keuze in België.

3.10.2.2 De betalingsregeling : van de *Banque de Paris et des Pays-Bas* naar de begunstigde

Welke weg volgde het geld om tot bij de bestemming te komen ? In theorie werden de bedragen periodiek, via clearing, overgemaakt aan de *Banque de Paris et des Pays-Bas* die ze binnen een termijn van veertien dagen doorstortte. Na aftrek van de clearingkosten, kwam het globale bedrag terecht bij een financiële instelling die het verdeelde onder de werknemers en hun rechthebbenden.²⁸⁸ De kosten die op deze transactie werden afgehouden werden billijk verdeeld over alle arbeiders. Het bankpersoneel gebruikte hiervoor het 'Borderel - Bijlage tot een gezamenlijke Check'. Deze van vele aantekeningen voorziene documenten verwijzen naar het parcours dat de lonen aflegden. Wij proberen hier de afgelegde weg zo nauwkeurig mogelijk af te bakenen.

Op de *Lohnüberweisungsliste* werd er een onderscheid gemaakt tussen de verschillende bestemmingen. Het ging ofwel om : (1) een financiële instelling (de *Banque de Paris et des Pays-Bas*, de Bank van Brussel of de Bank van Antwerpen); (2) een bij naam geïdentificeerd en gelokaliseerd individu; (3) de *Judenrat* (Jodenvereniging in België). De terugbetalingen verschilden waarschijnlijk in functie van deze keuze.

Een financiële instelling

De *Banque de Paris et des Pays-Bas* en de Bank van Antwerpen werden vele malen aangewezen als bestemming van de stortingen. Hiervoor zijn twee mogelijke verklaringen :

- de bank kon op die manier bepaalde schuldvorderingen innen, zoals bijvoorbeeld een hypotheeklening;
- de bank kon, op aanvraag van haar klant, de ontvangen bedragen overmaken op een zicht- of spaarrekening die binnen die bank was geopend op naam van de betrokkene.

De tweede, meest voor de hand liggende hypothese, verwijst naar bepaalde vermeldingen die voorkwamen op de loonlijsten van de 'arische' werkkrachten : *Sparkonto* K[rediet] B[ank] of Bank van Parijs en de Nederlanden in depot voor x. Het waren vaak ongehuwden die voor deze betaalwijze kozen.

Een begunstigde – een verwante, een schuldeiser – bij naam geïdentificeerd en gelokaliseerd

Aanvankelijk zorgde de *Banque de Paris et des Pays-Bas* zelf voor de verdeling van de lonen onder de begunstigden. Een aantal van hen, het percentage is evenwel moeilijk te bepalen, inde de verschuldigde bedragen bij de bank zelf of aan het postkantoor (postassignatie). Anderen bleven trouw aan de verdeling door de *Banque de Paris et des Pays-Bas*, ook nadat deze de Jodenvereniging in België als verdeler van de lonen had aangeduid, zonder tussenkomst of medeweten van de werknemers (zie iii.).

Vermeldingen die in der haast met potlood op de loonlijsten werden aangebracht bevestigen deze verrichtingen : de vermelding *in kassa* verwijst vermoedelijk naar de eerste hypothese; de afkorting *ap* (*assignation postale*, postassignatie) gevolgd door een datum naar de tweede hypothese. Het dient te worden opgemerkt dat het versturen van een postassignatie niet *ipso facto* de inning ervan impliceerde. Enkele maanden later wees de JVR immers op dit ondertussen gigantisch geworden probleem, omdat de massale deportaties intussen begonnen waren : “er zijn nog vele betwiste postassignaties omdat de begunstigde afwezig is wegens opvordering voor de *Arbeitseinsatz*”, aldus de JVR; waardoor “de post in dergelijke gevallen uitaard niets anders (kon) doen dan de betaling weigeren, de mandaten bleven dan ook onafgehandeld liggen bij de *Banque de Paris et des Pays-Bas*”.²⁸⁹

*De Jodenvereniging in België en haar lokale afdelingen*²⁹⁰

Bepaalde werknemers wezen de *Judenrat* meteen aan als tussenpersoon tussen de bank en de begunstigde. Rekening houdend met de berooide toestand van bepaalde aangeslotenen, drong de Commissie voor Maatschappelijke Bijstand van de JVR er op 13 augustus 1942 bij het Bestuurscomité op aan “contact op te nemen met de *Organisation Todt* of de *Militärverwaltung* om de overdracht van de lonen van de in Noord-Frankrijk werkende joodse

arbeiders te normaliseren".²⁹¹ In de daaropvolgende dagen crediteerde de boekhouding van de vereniging zo'n 15.000 BEF, wat overeenkomt met de in augustus 1942 te betalen lonen aan de bij de JVR gedomicilieerde postassigaties. 10 % van het bedrag werd effectief herverdeeld. De volgende maand werd circa 6.000 BEF op de rekening van de vereniging gestort.²⁹² 25 % van het bedrag bereikte zijn bestemmingen.

Een aantal begunstigden kloegen bij de vereniging over vertragen in de uitbetaling van de lonen. In september 1942 stelden enkelen "dat zij nog geen geld hadden ontvangen als vergoeding voor de prestaties van hun echtgenoten in Frankrijk". De JVR kwam dan tussenbeide bij de *Banque de Paris et des Pays-Bas* of bij de Duitse overheid.

Eind september 1942 overwoog de *Banque de Paris et des Pays-Bas* "de verdeling van de uit Noord-Frankrijk overgemaakte lonen aan de vereniging toe te vertrouwen".²⁹³ Na contactname aanvaardde het Bestuurscomité van de JVR "het beginsel van de opening van een rekening bij de *Banque de Paris et des Pays-Bas*".²⁹⁴ Deze rekening, die rond 20 oktober 1942 geopend werd, droeg het nummer 29.658. Conform de overeenkomst, gesloten tussen de vereniging en de bankinstelling, werd op 28 oktober een bedrag van 171.561,50 BEF overgemaakt. Deze storting was de eerste van een reeks van een 80-tal betalingen gespreid over tien maanden (van oktober 1942 tot augustus 1943) [zie Bijlage 11 : Lonen van verplicht tewerkgestelde arbeiders overgemaakt aan de Jodenvereniging in België, 1942-43]. In totaal werd 504.054,81 BEF overgemaakt op de rekening van de JVR bij de *Banque de Paris et des Pays-Bas*.

Uitgaande van de beschikbare documenten, blijkt de tussenkomst van de JVR in de uitbetaling van de lonen zich te beperken tot de lokale comités van Brussel en Antwerpen.²⁹⁵ Het is evenwel niet uitgesloten dat deze praktijk ook werd toegepast in de comités van Charleroi en Luik, van waaruit het derde en het vierde contingent joodse arbeiders vertrokken waren.

In zijn briefwisseling schreef het Comité van Brussel immers "de Vereniging staat helemaal in voor de financiële dienst met betrekking tot de overmaking van de lonen van arbeiders in Noord-Frankrijk".²⁹⁶ Deze stelling moet evenwel genuanceerd worden. De archieven waarover wij beschikken reppen met geen woord over de eventuele tussenkomst van andere comités in de uitbetaling van de lonen. Het is mogelijk dat de lokale vertegenwoordigers zich rechtstreeks tot de *Banque de Paris et des Pays-Bas* richtten zonder de tussenkomst van het Bestuurscomité, noch van het Comité van Brussel. Misschien zal de inventarisering van de archieven van de lokale secties hierover in de toekomst klaarheid brengen.

Rekening houdend met de hierboven geformuleerde reserves, geldt de beschrijving die volgt enkel voor Antwerpen en Brussel. Concreet gezien richtte de *Banque de Paris et des Pays-Bas* aan de centrale zetel van de JVR een creditbericht dat de vereniging inlichtte over de storting van een globaal bedrag, samen met een namenlijst van de begunstigden.²⁹⁷ In december 1942 stonden er 376 arbeiders op de lijst, hoofdzakelijk in dienst van de fir-

ma Micka.²⁹⁸ Op het einde van het volgende semester waren het er ongeveer 400. Circa 60% van de nieuwkomers werden effectief uitbetaald. Zodra de rekening was gecrediteerd, nodigde de JVR, via haar lokale afdelingen, de begunstigden uit zich aan in haar kantoren aan te bieden om er de verschuldigde bedragen in ontvangst te nemen.²⁹⁹

In een brief van 11 november 1942 stuurde het Bestuurscomité aan de Antwerpse JVR-afdeling "lijsten met vermelding van de lonen voor de in Noord-Frankrijk tewerkgestelde Antwerpse joden, gedeponereerd bij de *Banque de Paris et des Pays-Bas*".³⁰⁰ Het comité vroeg "de begunstigden ervan te verwittigen dat zij in Antwerpen terecht konden om de bedragen die hen toekwamen op te nemen".³⁰¹ Zodra de begunstigden – of hun rechthebbenden – waren gelokaliseerd, vroeg de Antwerpse afdeling dat de verschuldigde bedragen overgemaakt werden op haar PCR nr. 30.31.88. In noodsituaties en aan mensen die erop aandrongen, stond zij soms voorschotten toe op verdiende lonen. Zij er drong er dan bij de Brusselse afdeling op aan de lonen zo snel mogelijk uit te betalen : "wij vragen u bij hoogdringendheid de door u aangekondigde storting te doen (...) omdat wij al de verschuldigde lonen aan de genoemden J. en B., hetzij bijna 5.000 BEF hebben uitbetaald".³⁰²

De pogingen om de begunstigden van de gestorte lonen te lokaliseren hadden uiteenlopende resultaten. De vaststellingen van het Bestuurscomité waren verre van rooskleurig. Op 31 december 1942 had slechts 38.000 BEF van de gestorte 480.000 BEF zijn bestemming bereikt, wat minder is dan 8 % ofwel 27 werknemers op 376. De uitbetalingen bereikten een dieptepunt in oktober 1942, met een resultaat van amper 2,5 %. De daaropvolgende maand lag het resultaat rond de 4,5 % [zie Bijlage 12 : uitbetaling van de via de Jodenvereniging in België gestorte lonen]. De uitleg hiervoor ligt voor de hand : de massale deportatie van de arbeiders en hun begunstigden.

Ten gevolge van de toenemende deportaties van de arbeiders, daalde vanaf januari 1943 de loonmassa die uitbetaald werd aan de Jodenvereniging. Het aantal effectief uitbetaalde lonen schommelde toen tussen de 60 en de 100 %. Omdat rond hetzelfde moment de achterstallige betalingen gestort werden, lag het uitbetalingspercentage zelfs even hoger dan 100 %. In absolute cijfers werd ongeveer 100.000 BEF op een globaal bedrag van meer dan 500.000 BEF uitbetaald aan de begunstigden.

Bij gebrek aan begunstigden probeerde de JVR, en dan vooral de Antwerpse afdeling, rechthebbenden te identificeren om de niet uitbetaalde lonen te kunnen uitkeren. Met het motief dat de "begunstigde werd ingezet voor de *Arbeitseinsatz*" kwam de Antwerpse afdeling tussen bij het Comité van Brussel opdat "de schoonzuster van de opdrachtgever, die in Antwerpen was gebleven met een kind van zes maanden, in staat van ontredde en ten laste van [haar] hulporganismen" zou kunnen genieten van de onbetaalde bedragen.³⁰³ Het ging hier niet om een alleenstaand geval. In juni 1943 prees diezelfde afdeling zich gelukkig dat "uitstaande lonen voor een bedrag van 36.624,15 BEF, meestal van arbeiders die sindsdien naar een on-

bekende bestemming vertrokken zijn, konden worden uitbetaald (...) aan 26 rechthebbenden".³⁰⁴ Het gaat vermoedelijk om de achterstallen van de vorige maanden.

Een belangrijke open vraag blijft echter wat er gebeurd is met de fondsen die de JVR niet heeft kunnen uitbetalen aan de begunstigden (zij het een verplicht tewerkgestelde, een begunstigde of een derde). Het onderzoek van de boekhouding in de archieven van de vereniging licht een tipje van de sluier op.³⁰⁵ Aan de hand van dat document kan worden uitgemaakt dat de beschikbare activa bij de *Banque de Paris et des Pays-Bas* aanzienlijk bleven tot in juni 1943, wanneer ze nog 504.081,54 BEF bedroegen. Een eerste vaststelling dringt zich op. Vreemd genoeg werd de rekening nr. 29.658, die speciaal hiervoor werd geopend in juni 1943, nooit gedebiteerd met bedragen die overeenkwamen met de lonen afkomstig uit Frankrijk. De bedragen uitbetaald door de JVR werden dus gedebiteerd van een andere rekening, die werd gespijsd door bijdragen, subsidies of andere inkomsten uit de activiteiten van de JVR. Met andere woorden, de JVR betaalde voorschotten uit die zij ten gepaste tijde aan zichzelf moest terugbetalen, maar was dit wel zo? De op 11, 15 en 17 juni uitgeschreven cheques, voor een globaal bedrag van 170.000 BEF, kunnen in die richting wijzen, ware het niet dat de verrichte boekingen opnieuw twijfel zaaien. Tegen alle verwachtingen in werd het bedrag gecrediteerd aan de *Banque de Paris et des Pays-Bas*, zonder enige vermelding van begunstigde. De drie eerder vermelde stortingen werden nog door vier andere gevolgd, samen goed voor 335.000 BEF. Welke verklaring is er voor deze opeenvolgende transfers die het saldo op de rekening nr. 29.658 - rekening die op 26 juni 1943 nog slechts 3.024,57 BEF bedroeg - zo sterk deden verminderen?

Twee hypothesen zijn mogelijk. Een eerste hypothese zou kunnen zijn dat de JVR zich schuldig heeft gemaakt aan de verduistering van fondsen, door de bedragen uit Noord-Frankrijk te gebruiken voor sociale of caritatieve activiteiten ten gunste van een geprivilegieerde minderheid. Verschillende, *a priori* onbeduidende elementen, versterken deze indruk. Door de massale deportaties van de joden van Belgische nationaliteit (september 1943), kwamen de lidgelden, waarvan de vereniging gedeeltelijk leefde, niet meer binnen. Op hetzelfde moment vroegen steeds meer mensen, omwille van het toenemende gevaar, de tussenkomst en de bescherming van de vereniging die onder meer moest zorgen voor extra huisvestingscentra (weeshuizen, homes, gasthuizen, enz.). Door deze stijgende geldnood zag de vereniging zich genoodzaakt om de fondsen die toebehoorden aan de verenigingen die zij had opgeslorpt, vrij te maken, om potentiële geldschieters aan te porren en de lonen aan te spreken van de in Noord-Frankrijk tewerkgestelde joodse arbeiders. Zo vernam de vereniging in het voorjaar van 1943 van haar schatbewaarder A. Blum, "dat de *Banque de Paris et des Pays-Bas* en de BTG in hun boekhouding voor een totaal bedrag van circa 1.600.000 BEF hadden ingeschreven voor lonen die door de arbeiders van Noord-Frankrijk aan hun families waren geadresseerd, (...) en dat die fondsen zich onaangeroerd bevonden in de twee bankinstellingen". De ver-

eniging deed dan extra inspanningen om over die tegoeden te kunnen beschikken in haar eigen voordeel.³⁰⁶ De vertegenwoordiger van de Groep 12, die hierover geraadpleegd werd, formuleerde enig voorbehoud : “het vrijmaken van de fondsen is erg moeilijk, omdat zij niet rechtstreeks aan de vereniging zijn gericht, maar wel degelijk aan begunstigden waarvan sommigen ze alsnog kunnen opvragen”.³⁰⁷ Op 11 juni 1943 werd het Bestuurscomité over deze weigering geïnformeerd.³⁰⁸ Dezelfde dag nog werden de eerste 50.000 BEF gedebiteerd van rekening nr. 29.658. Toeval ? Zou de vereniging, die zich de 1.600.000,- BEF niet eigen kon maken, op eigen initiatief of met de stilzwijgende toestemming van de bezettende overheid, de hand hebben gelegd op de bedragen die in haar boekhouding waren ingeschreven ?

Een tweede hypothese wijst met een beschuldigende vinger naar de *Brüsseler Treuhandgesellschaft* die, door te anticiperen op de operaties van november 1943 (zie volgend punt), zich de in de boeken van de JVR geschreven lonen heeft toegeëigend. Al sinds de lente van 1943 was de BTG geïnteresseerd in deze bescheiden bron van inkomsten. Wanneer de eerste belangrijke bedragen werden opgenomen op rekening nr. 29.658, besloot de BTG de lonen van de arbeidskrachten die in Noord-Frankrijk waren tewerkgesteld te bevriezen. Begin juni 1943 verontschuldigde de *Banque de Paris et des Pays-Bas* zich ervoor “dat ze de bedragen (...) die waren geblokkeerd door de *Brüsseler Treuhandgesellschaft* niet kon vrijmaken”.³⁰⁹ De begunstigden van de uit te betalen lonen voor prestaties ten gunste van de *Organisation Todt*, moesten zich voortaan rechtstreeks tot de BTG richten : de betrokkenen dienden hiertoe “de gebruikelijke gele formulieren” in te vullen.³¹⁰ De tussenkomst van de BTG ging evenwel nog veel verder !

3.10.2.3 De overdracht naar de Société française de Banque et de Dépôts

In april 1943 reeds werden de lonen van de *Banque de Paris et des Pays-Bas* naar een rekening van de *Brüsseler Treuhandgesellschaft* getransfereerd. Deze transactie, waarover de details ons ontbreken, had betrekking op een bedrag van minstens 20.588,50 BEF, wat overeenkwam met de lonen verdiend door de arbeiders die tussen 7 en 20 maart 1943 nog in dienst waren van de firma Julius Berger. De betrokken *Überweisungen für Jüdische Arbeitskraft* bevestigden de verrichting.³¹¹ De firma Victor Vaisset was de enige onderneming die op dat ogenblik nog een klein contingent joden tewerkstelde. De hun voor diezelfde veertien dagen toegekende lonen bedroegen ongeveer 5.000 BEF.

Deze bedragen werden niet gecrediteerd op rekening nr. 29.998 van de BTG bij de *Société française de Banque et de Dépôts*, zoals dat wel het geval was voor een andere overdracht die enkele maanden later werd uitgevoerd.³¹² Waar werden ze dan wel gestort ? En hoe moet men dan, in eenzelfde gedachtengang, de storting interpreteren van de lonen aan de *Truppführer* Adolf Zillingen enkele maanden later (periode 24/X-23/XI/1943) ? Was dat ook een gezant van de BTG ?

De JVR, die op de hoogte was van deze eerste verrichting, betreurde deze geldverplaatsing die haar in moeilijkheden bracht wanneer naar uitbetaling werd gevraagd.³¹³ Daarom overwoog de vereniging aan de BTG te vragen de fondsen vrij te geven te haren gunste. Wij weten niet welk gevolg de BTG aan dit verzoek gaf.

Op het einde van 1943 werden er duidelijke instructies gegeven met het oog op een massale overdracht naar de *Société française de Banque et de Dépôts*. Op 10 november 1943 vorderde de BTG bij de *Banque de Paris et des Pays-Bas* de overmaking van de bedragen die niet waren opgevraagd door de joodse arbeiders of door hun gezinnen, en die samengebracht waren op een tussenrekening.³¹⁴ Het saldo, goed voor 1.349.265,08 BEF, werd op 20 november gestort op rekening nr. 29.998 van de BTG bij de *Société française de Banque et de Dépôts*.³¹⁵ Deze rekening, beter gekend onder de naam *Mecheln*, werd later gevoed door stortingen vanuit andere bronnen.

Om in te spelen op de verwachtingen van de BTG, maakte het personeel van de *Banque de Paris et des Pays-Bas* een "Staat van onbetaalde lonen die toekomen aan Israëlieten" op. Deze samenvattende lijsten, die *a posteriori* werden opgemaakt, dekten het kwartaal dat voorafging aan de deportaties van oktober 1942, op één uitzondering na (de firma Julius Berger).

Bij het samenstellen van die lijsten, werden de *Lohnüberweisungsliste* van de betrokken firma's van aantekeningen voorzien. Naast de op deze samenvattende lijsten vermelde namen, kwam systematisch *Tft Brüsseler* [Transfert Brüsseler Treuhandgesellschaft] voor. De vermelding *Tft Brüsseler* werd bijvoorbeeld met een dik potlood aangebracht naast de 28 namen op de lijst voor de firma Livernet.³¹⁶ Het is ook weinig waarschijnlijk dat de 29 overige bedragen hun bestemming bereikt hebben.

Samengeteld bedragen de sommen die vermeld staan op de lijsten ongeveer 1.400.000,- BEF, bedragen die werden gecrediteerd aan de BTG, zonder rekening te houden met de 500.000,- BEF in depot bij de Jodenvereniging in België (cfr. supra).

3.10.3 Lonen van de joodse arbeidskrachten : beheer na de oorlog

3.10.3.1 Sekwester van de Brüsseler Treuhandgesellschaft

Om het einde van de oorlog stond er op de rekening *Mecheln* circa 24 miljoen BEF, waarvan 1.350.251,08 BEF overeenkwam met niet uitbetaalde lonen van 1.490 personen.³¹⁷ In februari 1945 maakte A. Pranger, mandataris van het Sekwester op de *Brüsseler Treuhandgesellschaft*, statistieken op in verband met de verdeling van deze bedragen. Hij telde 59 participaties onder de 100 BEF; 609 tussen 100 BEF en 500 BEF; 285 tussen 500 BEF en 1.000 BEF; 367 tussen 1.000 BEF en 2.000 BEF; 153 tussen 2.000 BEF en 3.000 BEF; 16 tussen 3.000 BEF en 4.000 BEF en 1 tussen 4.000 BEF en 4.444 BEF.

Een jaar na de bevrijding werden de eerste lonen terugbetaald aan de rechthebbenden. Onmiddellijk daarna volgden nog zo'n 200 terugbeta-

lingen, waarvan vele op aanvraag van de Vereniging van Joodsche Politieke Gevangenen (*Association des Prisonniers politiques juifs*), vertegenwoordigd door Bernard Naidorf.³¹⁸ Deze groepering, waaraan de rechthebbenden een volmacht gaven, vervulde de nodige formaliteiten voor de teruggave van de verschuldigde bedragen. Vele honderden dossiers werden tussen 1945 en 1950 met succes afgerond.

Om de verwerking van de dossiers te bevorderen, opteerde de Dienst van het Sekwester ervoor het globale bedrag op te splitsen volgens verschillende onderdelen. Aan elk onderdeel werden er subrekeningen (F450-xxx) gekoppeld. Hiervoor baseerde de Dienst van het Sekwester zich op de eerder vermelde lijsten.

In mei 1946 vroeg het Ministerie van Financiën aan de *Société française de Banque et de Dépôts* de rekeningen die in haar boeken waren geopend onder de rubriek *Mecheln, Zigeuner*, enz. aan het Bestuur der Postchecks over te maken.³¹⁹ Op 11 juni werd het saldo, 1.122.765,13 BEF, overgemaakt op de PCR nr. 359.85 met als titel *Onder sekwester : Brüsseler Treuhandgesellschaft –Lonen*.

De trage uitbetaling van de lonen ging tot in 1958 door. Alle terugbetalingen die tijdens deze periode gebeurden werden bewaard in een register (ook de rekeninguittreksels zijn bewaard gebleven).³²⁰

Er werden initiatieven genomen door de Dienst van het Sekwester, die de verplichte tewerkgestelden of hun rechthebbenden ertoe uitnodigden contact op te nemen met de Dienst. In juni 1948 werden op die manier niet minder dan 289 personen uitbetaald voor een totaal bedrag van 293.345,20 BEF. Het waren er 325 in maart 1953 (totaal bedrag : 344.969,55 BEF); 347 in november 1955 (totaal bedrag : 377.279,75 BEF); 353 in mei 1958 (totaal bedrag : 384.492,30 BEF).³²¹

3.10.3.2 De definitieve toewijzing van de niet opgevraagde lonen
De Wet van 2 april 1958 kende aan de begunstigden van het Nationaal Werk van Oudstrijders en Oorlogsslachtoffers (NWOO) de niet opgevraagde fondsen toe die afkomstig waren van de lonen die waren verdiend in de oorlog 1940-1945 in Duitsland en in de door Duitsland bezette gebieden.³²² Dit gold onder meer voor voormelde “onuitbetaalde bedragen in handen van de in België gevestigde banken (...) in hoofde van hun tussenkomst in de overdrachten van voormelde lonen in België”.

Op 16 mei 1958 interpeleerde de Dienst van het Sekwester het Ministerie van Volksgezondheid en het Gezin “om te weten of de Wet van 2 april 1958 van toepassing was op de fondsen afkomstig van de lonen die eertijds waren ingeschreven op de ‘Mechelen’ rekening bij de *Société française de Banque et de Dépôts*”. Het antwoord was bevestigend : op die manier werd er een bedrag van 965.758,70 BEF overgemaakt.³²³

Deze transfer gebeurde via de Deposito- en Consignatiekas (DCK nr. 41), die spijtig genoeg geen enkel spoor van die transactie heeft bijgehouden. Gelukkig blijken er lijsten bewaard te zijn in de archieven van het Sekwester-BTG : zij vermelden alle dossiers F450-xxx die op dat moment

nog niet uitbetaald waren.³²⁴ Spijtig genoeg vermelden ze geen verschuldigde bedragen. Aangezien de overeenstemmende dossiers niet konden worden ingekeken, moest het onderzoek zich dus beperken tot de fichier die door het Sekwester-BTG werd bijgehouden.

Na storting van het bedrag aan de Deposito- en Consignatiekas, beschikten de eventuele rechthebben nog over “een termijn van drie maanden (...) om een aanvraag tot terugbetaling in te dienen”. Na het verstrijken van die termijn waren de aanvragen niet langer ontvankelijk. De fondsen “die ambtshalve niet aan de rechthebbenden konden worden teruggegeven en die geen enkel voorwerp van een vraag tot terugbetaling uitmaakten” (...) “werden ter beschikking gesteld van het Nationaal Werk van Oudstrijders en Oorlogsslachtoffers (NWOO), zowel in hoofdsom als in intresten”. Zij werden ondermeer gebruikt ten voordele van “wezen, jonger dan 21 jaar, van ouders die vervolgd zijn geweest op grond van racistische motieven”.

In die context werden er eveneens fondsen gestort door de *Banque de Paris et des Pays-Bas* en door de Kredietbank.³²⁵ Op 2 juni 1958 ging 4.719.681,70 BEF van de *Banque de Paris et des Pays-Bas* naar het NWOO, via de Deposito- en Consignatiekas. Dit bedrag was het saldo van vier rekeningen die frequent werden gebruikt tijdens de oorlog voor het uitbetalen van de lonen. Het gaat om de rekeningen nr. 80.076, “saldo van het RA uit te betalen via kassa”; nr. 80.077, “niet uitbetaalde lonen”; nr. 80.081, “niet uitbetaalde Duitse assignaties” en nr. 80.082, “niet uitbetaalde Belgische en buitenlandse assignaties”. Men kan niet uitsluiten dat ook deze rekeningen hebben gediend voor verrichtingen die verband hielden met de joodse arbeidskrachten. Minstens één document bevestigt dit.³²⁶

3.10.4 **Besluit**

Aan de hand van de archieven van de *Banque de Paris et des Pays-Bas* en na het uitpluizen van de archieven van de Jodenvereniging in België, kon de weg die de lonen uit Noord-Frankrijk hebben afgelegd met meer precisie worden uitgetekend.

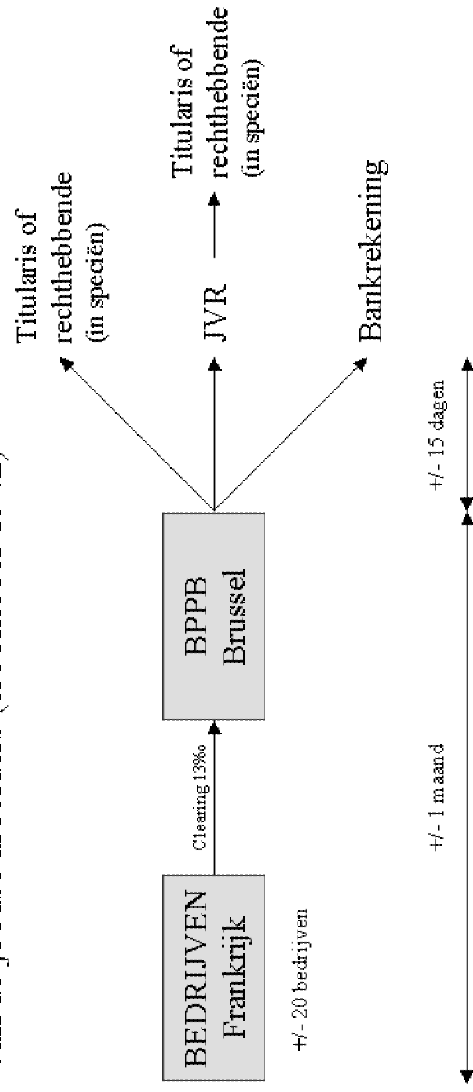
Het theoretische schema zoals het werd toegepast tot in oktober 1942 is eenvoudig [zie Schema 4 : Verplichte tewerkstelling - Lonen van de joodse arbeidskrachten tot in oktober 1942]. De globale bedragen die overeenkwamen met de lonen die verschuldigd waren aan de in Noord-Frankrijk tewerkgestelde arbeiders, werden via clearing doorgestort aan de *Banque de Paris et des Pays-Bas*, die zelf instond voor de verdeling ervan onder de begunstigden. De verrichting gebeurde binnen de anderhalve maand na de arbeidsprestatie. Deze op papier perfect geoliede machine begon echter te vertragen en vast te lopen : de achterstallige bedragen liepen steeds meer op.

Vanaf oktober 1942 deed de *Banque de Paris et des Pays-Bas* gedeeltelijk een beroep op de Jodenvereniging in België voor de verdeling van de verschuldigde bedragen. De globale bedragen afkomstig uit Noord-Frankrijk werden nog steeds gecentraliseerd bij de *Banque de Paris et des Pays-Bas*; de lonen verdiend door 400 arbeiders werden er verzameld op een

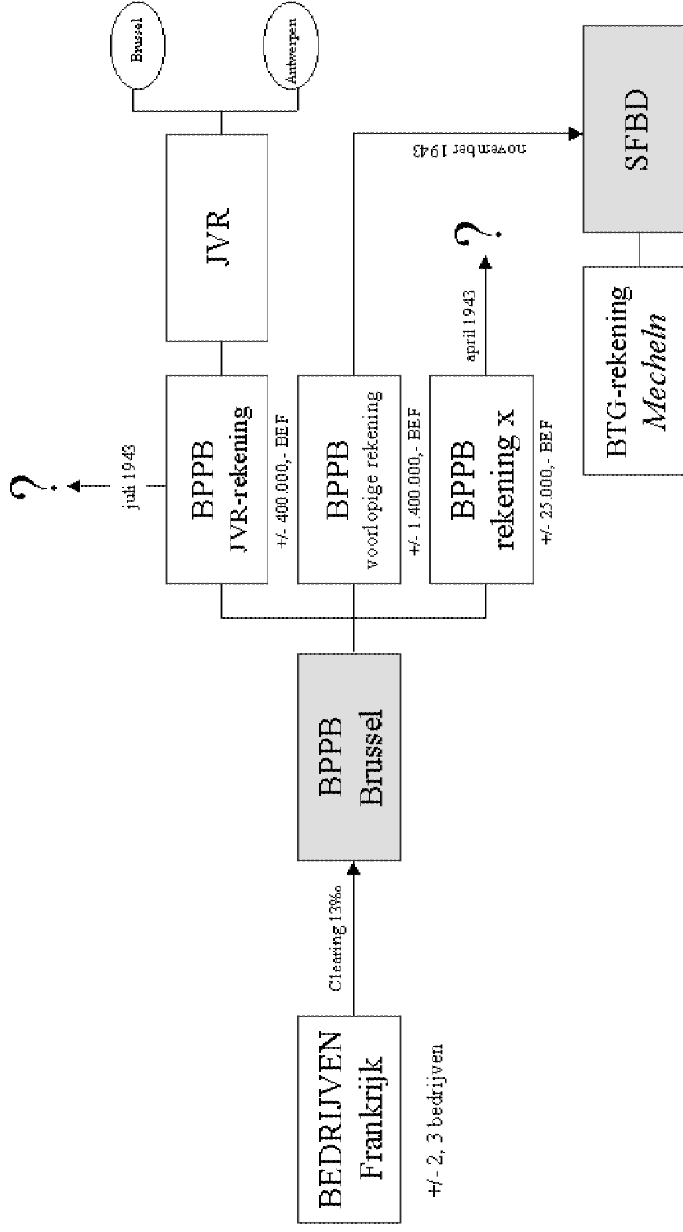
rekening die binnen de bank werd geopend op naam van de lokale afdeling van Brussel van de JVR [zie Schema 5 : Verplichte tewerkstelling - Lonen van de joodse arbeidskrachten na november 1942]. Daarna dienden er zich twee mogelijke wegen aan die ook moesten leiden tot de uitbetaling van de door de opdrachtgevers aangeduide begunstigden of minstens hun rechthebbers. Deze op papier gewillige beschikkingen kregen telkens een andere resultaat : de begunstigden en/of rechthebbers waren vaak onvindbaar (gedepoteerd, ondergedoken, verbannen, enz.). In die omstandigheden liepen de achterstallige bedragen snel op : zij bedroegen circa 400.000 BEF bij de JVR en 1.400.000 BEF bij de *Banque de Paris et des Pays-Bas*.

Beide uitstaande bedragen werden niet op dezelfde wijze beheerd tijdens en na de oorlog. Het parcours van het bedrag dat bij de *Banque de Paris et des Pays-Bas* was blijven staan, nl. 1.400.000 BEF, kon zonder grote moeilijkheden worden gevolgd [zie Schema 6 : Verplichte tewerkstelling - Lonen van de joodse arbeidskrachten na september 1944]. In november 1943 werd het overgemaakt, op vraag van de *Brüsseler Treuhandgesellschaft*, aan de *Société française de Banque et de Dépôts*, ter spijzing van de algemene rekening *Mecheln*. Na de oorlog werd deze rekening onder sekwestre geplaatst en bleef zij tijdelijk bij dezelfde financiële instelling; in mei 1946 werd zij overgemaakt aan het Bestuur der Postchecks, waar zij werd opgesplitst in twee grote onderdelen : de lonen en inbeslagnemingen van contanten in Mechelen. De Dienst van het Sekwestre deed tussen 1945 en 1958 verschillende honderden terugbetalingen voor een totaal bedrag van circa 385.000 BEF. Het saldo, goed voor nagenoeg 966.000 BEF werd uiteindelijk, op grond van de Wet van 2 april 1958, toegewezen aan het Nationaal Werk van Oudstrijders en Oorlogsslachtoffers.

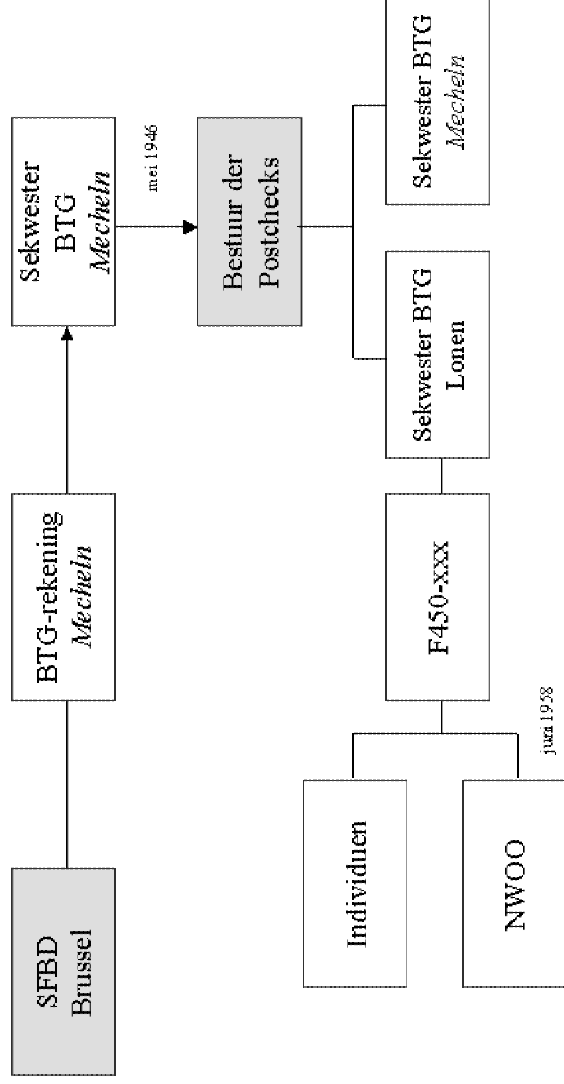
Schema 4 : Verplichte tewerkstelling in Noord-Frankrijk: de lonen van de joodse arbeiders (tot oktober 1942)

Schema 5 : Verplichte tewerkstelling in Noord-Frankrijk: de lonen van de joodse arbeiders (vanaf november 1942)

Schema 6 : Verplichte tewerkstelling in Noord-Frankrijk: de lonen van de joodse arbeiders (vanaf september 1944)

Het lot van de 400.000 BEF overgemaakt op rekening van de Jodenvereniging in België is veel minder duidelijk. Twee sporen werden gevolgd : met de huidige inzichten kan aan geen van beiden de voorkeur gegeven worden. Eén ding staat evenwel vast : met de bedragen die via de JVR zijn overgebracht werd geen rekening gehouden bij de terugbetalingen die door de Dienst van het Sekwester werden uitgevoerd. Zo heeft geen enkele arbeider die bij de firma Micka tewerkgesteld was (en evenmin hun rechthebbers) na de oorlog de niet uitbetaalde bedragen kunnen opnemen. Anderen, die werkten voor verscheidene ondernemingen (Berger, Hanbuch, Schneider, enz.), deelden hetzelfde lot. Vandaag zijn ze allemaal bekend dankzij de bestanden die in het raam van dit onderzoek werden aangelegd.

3.11 De recuperaties en vergoedingen in de diamantsector

3.11.1 Bestemming van de buit

3.11.1.1 Geslepen diamanten

In Hoofdstuk 2.2.5 werd uiteengezet hoe het merendeel van de diamanten voor een lager bedrag dan hun werkelijke waarde door de vertegenwoordigers van diverse Duitse diensten aangekocht werd. De sommen die deze verkoop voortbracht werden bij de *Société française de Banque et de Dépôts* (SFBD) te Brussel gestort waar ze zich na de bevrijding nog steeds bevonden. Gezien de verkoopsomstandigheden was het bedrag bij de SFBD ontoereikend om de slachtoffers van de roof schadeloos te stellen. Daarom dienden de bestemmingen van de ontvreemde diamanten opgespoord te worden. Frensel, Breugelmans, Plümer en Urbanek waren slechts tussenpersonen die weliswaar profijt trokken uit de roofoperatie maar meestal geen diamanten voor zich hielden.

Industriediamanten waren in hoofdzaak bestemd voor de *Reichsstelle für Technische Erzeugnisse* (RTE) (cf. Hoofdstuk 2.6). Geslepen diamanten waren in hoofdzaak bestemd voor de dienst van het *Vierjahresplan* in Den Haag (hoewel in een beginfase ook in beperkte mate met andere distributiekanaalen werd geëxperimenteerd). Het is niet steeds duidelijk of het hier om diamanten gaat die onder dwang werden verkocht. Dit hoofdstuk bestrijkt slechts een beperkt aantal transacties die hoogstens het topje van de ijsberg zijn. Bij het lezen van de betreffende archiefdocumenten wordt bij de lezer het vermoeden gewekt dat de eindbestemming van de meeste geslepen diamanten de Verenigde Staten was. Buiten de Imico-transacties kon dit helaas niet concreet aangetoond worden.

De Imico-connectie naar de Verenigde Staten

Net na de vestiging van de bevoegdheid van de FK 520 over de Belgische diamantnijverheid werd Ernst Cremer, bedrijfsleider van de firma *Diamantkontor-GmbH* tijdelijk aangesteld als *Kommissar der Diamanthandel und Diamantindustrie* in Antwerpen.³²⁷ Hij gebruikte *Diamantkontor* om in België

buitgemaakte of gekochte diamanten naar Duitsland te brengen en ter beschikking te stellen van een tweede firma : *International Mortgage Handelsgesellschaft mbH*, een Duits filiaal van het Amerikaanse *International Mortgage and Investment Company* (Imico). Imico zorgde voor de nodige exporttoelatingen bij het *Reichswirtschaftsministerium*, de *Wehrmacht* en de Amerikaanse overheden waarna het de diamanten via een onbekende nepfirma in Portugal naar de USA exporteerde. Klanten betaalden de verschuldigde bedragen op een rekening op naam van de *Reichskreditgesellschaft A/G Berlin* bij de *Guaranty Trust Company New York, Broadway 140* of bij de *Manufacturies Trust Company, New York*. Een andere bestemming was een rekening op naam van *Marcus & Harting Lda.* bij de Portugese Bank *Espiritu Santu* te Lisbon. De *Reichskreditkasse* betaalde de overeenkomstige som in BEF uit aan de verkoper a rato van 31.25 BEF/\$.³²⁸ Cremer exporteerde op deze wijze minstens 510.06 Kt naar de USA.³²⁹

De Iberische connectie

Hierbij ging het niet langer om ‘verkochte’ diamanten die in de periode juni – september 1941 onttrokken werden aan de achtergelaten patrimonía van gevluchte diamantairs, maar duidelijk om verbeurdverklarde goederen. In een beginfase werd de buit, hoofdzakelijk ruwe diamanten maar ook 290 Kt geslepen diamanten verkocht aan Frans Van Elsen, toenmalig voorzitter van de Diamantclub. Zulks was echter een uitzondering. Naarmate de reorganisatie van de nijverheid door Lemberg vorm vatte en er definitieve uitvoerkanalen werden gevestigd, werden geslepen diamanten, alles bijeen ongeveer 13.000 Kt, voor het grootste deel ter beschikking gesteld van de dienst van het *Vierjahresplan* in Den Haag.³³⁰ Slechts van een aantal partijen kon de bestemming achterhaald worden.

Ruw geschat moet ongeveer 40 % van de 13.000 Kt of ca. 5.000 Kt beland zijn bij de firma *Westen GmbH* in Den Haag, die een witwasinstelling onder controle van het *Vierjahresplan* was. Westen moest de geplunderde diamanten aan de man brengen zonder argwaan te wekken bij potentiële kopers (of de geallieerden). De diamanten werden in opdracht van Hermann Göring voor valuta en goud aan het buitenland verkocht door een Duitse tussenpersoon of -firma. Afnemers bevonden zich in Zwitserland, Portugal, Spanje, Griekenland, Turkije en Zweden.³³¹ De ruiloperatie kwam echter moeizaam van de grond en in 1944 bevonden de meeste diamanten zich nog steeds in Duitsland.

Begin 1943 werd een deel van het *Treuhandgut* door Plümer en dus door de firma *Westen* aan Breugelmans verkocht om voor harde valuta te worden omgeuild. Breugelmans schakelde de Duitse agent Hans Rohrbach in om de diamanten in het buitenland van de hand te doen. Het ging om minstens 3.500 Kt met een tegenwaarde van ca. 11.000.000 BEF die in verschillende reizen door Rohrbach werden aangeboden in Spanje en Portugal.³³² Het aantal diamanten dat in opdracht van Plümer en konsoorten door Rohrbach werden verkocht was dus groter dan 3.500 Kt. Het juiste aantal kon niet met precisie achterhaald worden. Rohrbach werd uiteinde-

lijk door de Portugese autoriteiten gevat en gevangen gezet. De overblijvende diamanten werden zoals hoger vermeld, door de Portugese douaneautoriteiten verbeurd verklaard.

De Duitse connectie

Over de bestemming van een ander lot van 3.000 Kt is geweten dat het gevoegd werd bij een grote partij van 31.700 Kt geslepen diamanten van Nederlandse joden die tussen september 1943 en september 1944 uit de verplichte depots te Arnhem werden weggenomen. In het totaal vertrokken er dus 34.700 Kt naar Duitsland. Het is de Nederlandse onderzoekers na de oorlog gaandeweg duidelijk geworden dat slechts geringe partijen diamanten voor de schijn werden geëxporteerd en dat de bulk uiteindelijk via allerlei nepadressen in handen van *Ministerialrat* Kurt Kadgien, (financieel adviseur van Göring) is terechtgekomen. Men weet niet of Kadgien voor eigen rekening of in opdracht handelde met het oog op het oprichten van een nieuwe Duitse inlichtingsdienst. Alles werd met de grootste geheimhouding behandeld. Paul Körner, executieve van het *Vierjahresplan* beval nog vóór de ondergang van het Derde Rijk de diamanten aan een lijst personen en instellingen over te maken. Een aantal van deze bestemmingen waren fictief en verschillende bronnen wijzen erop dat Kadgien de diamanten (ca. 8.130 Kt) over Zwitserland naar Zuid Amerika stuurde. Hier bestaan echter geen harde bewijzen voor. Kadgien vluchtte zelf naar Zwitserland waar hij na de oorlog ongestoord verder leefde. De Nederlandse onderzoekers meenden echter te weten dat Kadgien niet aan de haal ging met diamanten die uit België afkomstig waren.

Bij bestaande personen en instellingen werden toch een aantal diamanten teruggevonden waaronder de Belgische diamanten zich wel konden bevinden. Zij waren echter niet langer als dusdanig herkenbaar. Bij de *Zentrale Lagergemeinschaft für die Textilhandel* werden 11.500 Kt teruggevonden. Een lot van 2.000 Kt verdween in Zwitserland. Een deel van de overige diamanten werd eveneens op buitenlandse markten verkocht, namelijk aan Spanje (2.600 Kt), Zwitserland, Joegoslavië, Hongarije (370 Kt) en aan de firma Hallberg te Stockholm (2.000 Kt). In de eerste maanden van 1945 werd een grote partij diamanten aangeboden op de Zwitserse markt, waarschijnlijk afkomstig van het Duitse Gezantschap te Bern. Een aantal Zwitserse juweliers kochten de partij. Ongeveer 1.800 Kt werden achtergehouden door de Duitse diamantfunctionarissen en -handelaars (Cremer, Bozenhardt, Plümer, Wilm, Neumetzger, Viehman en Duve) en werden verhandeld of zelfs gestolen. De rest verdween spoorloos (waaronder 4.000 Kt toevertrouwd aan Dr. Harald Jörges, *Oberregierungsrat* bij het *Reichswirtschaftsministerium* en bestemd voor de SS).³³³

3.11.1.2 Ruwe en industriediamanten

Ook industriediamanten van gevluchte diamantairs werden aanvankelijk op de Belgische markt gebracht waar zij door Belgische diamantairs werden gekocht. Diamanten die in pand gegeven waren aan de Amsterdamsche

Bank voor België en die in de periode juni – september 1941 aan de bank werden onttrokken, werden alle verkocht aan Frans Van Elsen. Diamanten die aan de Amsterdamsche Bank voor België in gewone bewaring toevertrouwd waren, werden tussen februari en november 1941 verdeeld onder een veertiental kopers.³³⁴ Breugelmans kocht tussen 10 augustus 1940 en 31 december 1941 6.967,3 Kt buitgemaakt *Treuhandgut* van Frensel en de *Diamantkontrollestelle* met een waarde van 3.154.253.30 BEF.

Ook de verkoop van industriediamanten werd, net als deze van de geslepen diamanten, definitief gereguleerd waardoor zij rechtstreeks of onrechtstreeks belandden bij Urbanek voor rekening van de RTE. Duitse ondernemingen die industriediamanten nodig hadden, konden deze mits toelating van de RTE verkrijgen bij de *Wirtschaftsforschungsstelle* en de *Rohstoff Handelsgesellschaft* (WIFO en ROGES). Ook werd met grote distributeurs gewerkt.³³⁵

De *Fachuntergruppe Idar-Oberstein*, een filiaal van de *Fachgruppe* Berlijn, stond in voor de verdeling van de slijpbare diamanten onder haar leden. Deze grondstof ontving zij ook van de RTE. 98 % van de Duitse slijpers bevonden zich in Idar-Oberstein en allen waren verplicht aangesloten bij de *Fachuntergruppe*.

De grootste eindverbruikers werden direct bediend door de hoofddienst van de RTE.³³⁶

Duitsland stond bovendien in voor de leveringen van machines voor diamantbewerking in gans Europa omdat de Britse en Franse leveranciers geen toegang hadden tot de continentale markt. Een Belgische klant was de *Belgian Tool Company* (BTC) uit Mechelen. De BTC kende in het jaar 1941 een binnenlandse omzet die het drievoudige bedroeg van de vorige jaren. Het zakencijfer met Zwitserland oversteeg het totaal van de zaken die werden gedaan met alle andere landen. Ook met Zweden, Finland en Denemarken bestonden interessante perspectieven.³³⁷

De firma *Diamant Boart* (Koningsstraat 42 te Brussel) reinigde onder controle van de RTE zwart poeder of afval uit de diamantateliers. Het eindproduct, meestal boort, werd verkocht aan tal van afnemers, vooral in de staal- of metaalindustrie in binnen- en buitenland. Ook *Diamant Boart* had veel binnen- en buitenlandse afnemers.³³⁸

Zeer duidelijk betrokken bij het roofproces was de firma Meier & Co, Louizalaan, 3 te Brussel die de verbeurdverklarde Navon-Misrahi-diamanten verkocht aan de Duitse ambassade in Bern voor 64.360 CHF. Verder verkocht Meier & Co ook 5000 Kt boort voor 230.000 CHF in Zwitserland.

3.11.2 Restitutie

In dit hoofdstuk wordt nagegaan in welke mate de beperkte opbrengst van de gedwongen verkoop van diamanten, die gestort werd op geblokkeerde rekeningen bij de *Société française de Banque et de Dépôts*, in aanmerking kwam voor restitutie aan de slachtoffers van de roof. Geroofde diamanten werden ook in uiteenlopende omstandigheden in het verslagen Duitsland

en in de rest van Europa gerecupereerd en uiteindelijk aan België gerestitu-eerd. De rol van de belangrijkste actoren in deze recuperatie, de Dienst Eco-nomische Recuperatie (DER), de Federatie der Belgische Diamantbeurzen en het Ministerie van Buitenlandse Zaken, wordt hier bondig uiteengezet.

3.11.2.1 Restitutie van de geblokkeerde geldsommen bij de *Société française de Banque et de Dépôts* aan de slachtoffers van de dia-manroof

Begin 1946 beschikte Alfred Pranger, de ambtenaar die belast werd met de vereffening van de BTG, eindelijk over de archieven van Frensel zodat werk kon gemaakt worden van de vereffening van de individuele onderrekenin-gen van de beroofde diamantairs. Het bedrag dat door het Sekwester bij de SFBD werd aangetroffen en dat uitsluitend betrekking had op ontvreemde diamanten, bedroeg 19.660.438,68 BEF. Dit bedrag was afkomstig van twee rekeningen van de Westbank die later overgeheveld werden op een globale onder het nummer 29.999 bij de SFBD. Deze rekening bevatte twee subre-keningen waarvan de eerste (Nr. 78.220) diamanten betrof die onder dwang waren overgemaakt aan de Diamantcontrole, de tweede (Nr. 78.039) betrof diamanten die in kluizen, bij diamantinstellingen, bij banken en ten huize van de diamantairs werden aangetroffen. Per instructie van Frensel moesten nog 7 bijkomende onderrekeningen geopend worden bij de SFBD. Ook al werden zijn instructies niet uitgevoerd, toch konden door de brief van Fren-sel achteraf een reeks onderrekeningen aangemaakt worden. Tenslotte werd nog een bedrag van 1.625.618,35 BEF aangetroffen bij de Westbank, dat de resultante betrof van de verkoop van diamanten van de firma Landau & Zonen die door de Duitsers bij de diensten van de Post in beslag waren ge-nomen.³³⁹

Tabel 29 : geblokkeerde onderrekeningen van joodse diamantairs

SFBD	29.999 – 78.220	443	8.569.800,59
SFBD	29.999 – 78.039	437	10.360.213,74
SFBD	<i>Sonderschreiben</i> Frensel	7	730.424,35
Westbank	Landau & Zonen	1	1.625.618,35
Totaal		888	21.286.057,03

De inhoud van deze rekeningen kon niet zonder meer vrijgemaakt worden. Nadat de Schatkist op 14 mei 1946 instructies gaf aan de SFBD om over te gaan tot de oprichting van volwaardige nominale rekeningen wer-den de reglementen betreffende de muntsanering retroactief toegepast. Re-keningen waarvan de inhoud de 4.444 BEF niet overschreed (méér dan 500) werden meteen vrijgemaakt en werden eveneens vrijgesteld van kapitaals-belasting.³⁴⁰ Van de overblijvende rekeningen werd 10 % vrijgemaakt, bleef 36 % geblokkeerd en werd 54 % omgezet in staatsobligaties van de muntsa-nering die werden beheerd door de Nationale Bank.³⁴¹ Op dit laatste deel werden geen intresten geïnd. De schatkist ontving de 3,5 % intrest op de rekening Frensel voor de periode januari-augustus 1946 (194.868,50 BEF).³⁴² Uitkeringen van rekeningen van méér dan 4.444 BEF waren krachtens Art. 7

van de Wet van 17 oktober 1945 onderworpen aan een heffing van 5 % na afronding naar het onderliggende honderdtal en aftrekking van 5000 BEF. De toepassing van de monetaire Besluitwetten op de globale diamantrekening (29.999) gaf het volgende globaal beeld :³⁴³

Saldo Frensel 9 oktober 1944	19.660.438,68 BEF
Beschikbaar	3.738.538,68 BEF
Geblokkeerd	5.307.300,00 BEF
Lening muntsanering	10.614.600,00 BEF

Vanaf juni 1946 werd gestart met het opsporen van rechthebbenden. Hiertoe werden vooral de gemeenten aangesproken van de laatste verblijfplaats van de rechthebbenden. Pranger ging echter ook verder. Diamantinstellingen in binnen- en buitenland werden aangeschreven om te helpen bij de opsporingswerken.³⁴⁴

In de diamantmiddens reageerde men met enig voorbehoud. Binnen de patronale organisatie Syndicaat der Belgische Diamantnijverheid (SBD) vergaderde op 26 en 27 juni 1946 een zgn. 'Verdedigingscomité' dat de beroofde diamantairs op de hoogte bracht van de laatste ontwikkelingen m.b.t. hun onvreemd bezit. De voorwaarden van de Dienst voor het Sekwester om aanspraak te kunnen maken op de uitkering van de geblokkeerde sommen werden er bekend gemaakt. De voornaamste voorwaarde was dat, wanneer rechthebbenden een vergoeding van de Dienst van het Sekwester ontvingen, zij dan geen aanspraak konden maken op restitutie van het onvreemde goed. Deze maatregel was conform de Besluitwet van 10 januari 1941, uitgevaardigd door de regering in Londen, waarbij elke door de bezetter gedwongen verkoopakte of liquidatie van een onderneming nietig verklaard werd. Dit betekende dat het onvreemde bezit ter restitutie opgeëist kon worden maar dat alle recht op de geblokkeerde verkoopprijs ervan verviel. Het Sekwester liet de slachtoffers toe de keuze te maken tussen restitutie of het product van de gedwongen verkoop.³⁴⁵ In het laatste geval zou het teruggevonden goed toekomen aan de staat. Een cummul van beiden werd niet toegestaan. Zolang er geen nieuws was van de onvreemde diamanten kozen talrijke beroofde diamantairs om de verkoop aan de Duitsers te erkennen en de inhoud van de geblokkeerde rekeningen in ontvangst te nemen. 259 van de 888 rekeninghouders verzaakten officieel aan de sommen die beschikbaar waren bij de Dienst van het Sekwester om een restitutie te ontvangen uit handen van de Federatie der Belgische Diamantbeurzen (zie verder). Wanneer later duidelijk werd dat belangrijke partijen diamanten zouden gerestitueerd worden, verkozen de meeste titularissen om hun keuze ongedaan te maken.

De schadeloosstelling op basis van de gerestitueerde diamanten werd toevertrouwd aan de Federatie der Belgische Diamantbeurzen. Op die manier had Pranger maar één onderhandelingspartner (i.p.v. de vele individuele diamantairs).³⁴⁶ Bij de Federatie kwamen de teruggevonden diamanten terecht. Deze werden door de Federatie verkocht en de som van die verkoop diende voor de restitutie aan rechthebbenden. De Federatie restitue-

eerde in het totaal aan 441 rechthebbenden. Nu waren er 115 rechthebbenden die reeds een uitkering hadden ontvangen van de Dienst van het Sekwester. Door een uitzonderlijk akkoord tussen Pranger en de Federatie konden deze rechthebbenden alsnog aanspraak maken op restitutie op voorwaarde dat de van het Sekwester ontvangen som teruggestort werd. Het bedrag van deze terugbetalingen werd door de Federatie teruggestort op postchequerekening nummer 256.94 '*Sous-séquestre : Brüsseler Treuhandgesellschaft (Diamants)*'.³⁴⁷

Tabel 30 : nooit uitbetaalde of teruggestorte bedragen op de SFBD-rekening Fensel (in BEF)

Saldo SFBD-rekening Fensel	144	3.223.797,03
Terugbetalingen aan Sekwester	115	5.308.000,80
Totaal	259	8.531.797,83

Tijdens onderhandelingen tussen de betrokken diensten (Sekwester, Domeinen, Federatie en Wederopbouw) werd bepaald dat de teruggevoerde sommen (cf. bovenstaande tabel) noch vijandelijke goederen, noch onbeheerde goederen waren en dus niet aan het Sekwester toekwamen. Zowel de sommen aan dewelke was verzaakt als de teruggestorte bedragen werden daarom doorgestort op postchequerekening Nr. 25.88 "*Budget Voies et Moyens - Recettes relatives à la guerre 1940-1945*" van het 3de bureau van de Administratie van Registratie en Domeinen te Brussel.³⁴⁸ Ook het gedeelte van de rekeningen dat door de muntsanering geblokkeerd was of omgezet in obligaties belandde uiteindelijk op dezelfde postchequerekening nr. 25.88.³⁴⁹ Intresten op de bedragen geblokkeerd door de muntsanering, behorend aan rechthebbenden die aan de inhoud van deze rekeningen verzaakten (14.289 BEF), werden eveneens op dezelfde postchequerekening 25.88 gestort. Vreemd genoeg echter stortte het Sekwester volgens Pranger slechts 6.181.222 BEF door aan Domeinen.³⁵⁰ Confirmatie van de stortingen kon niet verkregen worden bij de Administratie van Registratie en Domeinen. De rekeningen van Domeinen worden regelmatig gedebiteerd ten bate van de Schatkist.

Na het besluit van de beheerraad van de Dienst van het Sekwester van 15 december 1953 (PV nr. 439, p. 5.) werd de inhoud van onbeheerde onderrekeningen (de erfloze tegoeden) overgeheveld naar de Deposito- en Consignatiekas (DCK). Slechts 36 gevallen zijn gekend voor een totaal bedrag van 656.351,65 BEF. Het waren er wellicht méér dan 36. De documentatie hierover is echter eveneens ontoereikend. Het Sekwester heeft in een aantal gevallen de DCK op latere data verzocht om rekeningen bij de SFBD te heropenen om sommen alsnog ter beschikking te stellen van laat opgedoken rechthebbenden.³⁵¹ Tussen 1957 en 1969 werden nog een aantal dossiers behandeld door de DCK.

Het is dan nog de vraag hoeveel rechthebbenden exclusief een uitkering hebben kunnen ontvangen van het Sekwester. Omdat hierover met geen woord gerept wordt in de rapporten van Alfred Pranger is men aangewezen op het systematisch napluizen van de individuele dossiers "Fren-

sel" van het archief van het Sekwester. Dit onderzoek is echter zinloos omdat de collectie voor de onderrekening 78.039 onvolledig is.

3.11.2.2 Restituties van diamanten aan België

De geallieerde bezettingstroepen konden de hand leggen op talrijke door de Duitsers ontvreemde goederen waaronder ook ruwe, industriële en geslepen diamanten. Verscheidene buitenlandse afvaardigingen, waaronder de DER, onderhandelden met de geallieerden met het oog op de repatriëring van deze diamanten. Niet alle restitutiegevallen werden door de DER behandeld : alles buiten Duitsland moest op regeringsniveau behandeld worden en viel onder de bevoegdheid van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (bijvoorbeeld de restitutie uit Portugal).

Restitutie van diamanten uit Portugal 1944-1948

Er werd reeds op gewezen hoe de Duitse agent Hans Rohrbach werd ingeschakeld om geslepen diamanten in Spanje en Portugal van de hand te doen. Een klein deel hiervan, 19 partijen geslepen diamanten met een totaalgewicht van 562.13 Kt en met een waarde van 2.500.000 BEF, werd op 5 juni 1943 bij de arrestatie van Rohrbach op het vliegveld van Lissabon als smokkelwaar in beslag genomen en aan de douanedirectie van Lissabon toevertrouwd.³⁵² Het Portugese Ministerie van Financiën besloot op 28 november 1944 de diamanten openbaar te verkopen hoewel getuigen bevestigden dat deze diamanten afkomstig waren van Israëlitische diamantairs uit Antwerpen.³⁵³ De Belgische delegatie in Lissabon slaagde erin de verkoop te laten uitstellen.³⁵⁴ Het uitstel kon worden aangewend om de Belgische claim voor te bereiden. De Portugese rechter, belast met deze zaak, stond erop dat de individuele slachtoffers geïdentificeerd werden en stelde de capaciteit van de delegatie om de slachtoffers te vertegenwoordigen in vraag.³⁵⁵ Buitenlandse Zaken, het Auditoraat-generaal, het Krijgsauditoraat van Antwerpen en de Diamantclub van Antwerpen besloten daarop nauwer te gaan samenwerken om de Belgische claim beter te onderbouwen.³⁵⁶ Helaas waren in dit stadium de archieven van Frensel en de BTG nog niet ontdekt, laat staan gerepatriëerd. Eigenaars bleven voorlopig onidentificeerbaar. De gebrekkige bewijsvoering kon de veeleisende rechter van het Portugese douanetribunaal niet overtuigen. België won het pleit slechts nadat de Federatie der Belgische Diamantbeurzen zich burgerlijke partij had gesteld. Op 21 februari 1948 werden de diamanten uiteindelijk door de Portugese douane vrijgegeven. De opbrengst van de 555,18 Kt gerecupereerde Portugal-diamanten (952.865,55 BEF) diende slechts onrechtstreeks tot de schadevergoeding van de oorspronkelijke eigenaars.³⁵⁷ Ze werd in grote mate aangewend om de hoge kosten voor de restitutie van de ruwe diamanten uit de Amerikaanse zone (Stützerbach-diamanten) te dekken. De totale kosten voor de recuperatie uit Portugal, zo'n 167.000 BEF, werden door de Federatie gedragen.³⁵⁸

Restitutie van diamanten uit Göttingen 1946-1947

De Britten vonden in hun bezettingszone geplunderde diamanten uit Frankrijk, Nederland en België terug. Eén partij betrof duidelijk diamanten afkomstig van de BTG. Hun afkomst kon dankzij het kruisen van talrijke archiefstukken haarfijn uitgestippeld worden en toont zonder enige twijfel aan dat het om in België aan joden onvreemde diamanten ging.

De pakjes met diamanten werden na de Duitse capitulatie samen met juwelen, zilverwerk en deviezen in 15 koffers te Göttingen in een garage verborgen.³⁵⁹ Met de komst van de geallieerde troepen overhandigde de eigenaar van de garage de koffers aan de Britse militaire regering die ze naar Hannover liet overbrengen. Alweer ondervond de DER enige moeilijkheden om de teruggevonden goederen te recupereren. Voor de Britse militaire regering was een restitutie van de diamanten net als voor de Portugezen onbespreekbaar zolang de eigenaars niet met zekerheid geïdentificeerd waren, ook al stonden hun namen op de omslagen. De dienst *Property Control* van het Brits bevel te Hannover werd alvast belast met het opmaken van een uitvoerige inventaris.³⁶⁰ Een eigen berekening op basis van deze voorlopige Britse inventaris gaf een resultaat van ca. 1000 Kt briljanten. Pas in het begin van 1947 verleende het Brits hoofdkwartier te Berlijn de toestemming om de diamanten aan België te restitueren.³⁶¹

In een eerste document uit de archieven van de DER werd de gehele schat geëvalueerd op 20.000.000 BEF waarvan 5.000.000 BEF aan deviezen. De twee belangrijkste loten diamanten vertegenwoordigden 1 en 3 miljoen BEF.³⁶² Een tweede bron vermeldt voor 18.000.000 BEF juwelen, waardepapieren, goud en diamanten gerestitueerd aan particulieren en voor 2.000.000 BEF aan de staat.³⁶³ Het is niet uitgesloten dat meerdere partijen teruggevonden "Belgische" diamanten hier werden gebundeld. In een ander document van de DER spreekt men van een partij diamanten met een waarde van 20.000.000 BEF die volgens officiële Britse schatting in de *Reichsbank* te Hannover werd gerecupereerd en aan de rechthebbenden gerestitueerd.³⁶⁴ Het is niet duidelijk of het hier om dezelfde partij gaat.

Er werd een bijeenkomst georganiseerd door het Syndicaat der Belgische Diamantnijverheid (SBD) waar de namen van de rechthebbenden werden genoemd. Men constateerde dat 1 op de 10 joodse diamantairs niet teruggekomen was van de kampen. Over de niet geïdentificeerde loten zouden de diamantairs in de schoot van de SBD een organisatie oprichten die zich over de verdeling van deze stenen zou bezinnen.³⁶⁵ Over de uiteindelijke restitutie kon geen informatie worden gevonden.³⁶⁶ Het enige individueel dossier van de DER dat bestudeerd kon worden, toont aan dat alvast voor de betrokken firma de restitutie plaats vond op 29 januari 1947. Het betrof diamanten die verplicht bij de diamantcontrole werden gedeponeerd. Er dient op te worden gewezen dat de begunstigde op deze restitutie een belasting moest betalen.³⁶⁷

Restitutie van diamanten uit Hamburg 1948-1949

Van de 31.700 Kt geslepen diamanten die uit het Nederlandse Arnhem door het *Vierjahresplan* werden weggehaald en waarbij er 3.000 Kt geslepen diamanten uit België werden gevoegd, werden er 12.941 Kt aan de *Zentrale Lagergemeinschaft für die Textilhandel* toevertrouwd. Later werden twee delen van deze partij teruggevonden : ca. 9.000 Kt in de Amerikaanse zone en ca. 1.350 Kt in Hamburg in de Britse zone.³⁶⁸

M.b.t. tot de eerstgenoemde partij van 9.000 Kt kwamen Belgen en Nederlanders overeen om één gezamenlijke claim (claim 15776H-Geslepen diamant) aan de Amerikaanse autoriteiten voor te leggen.³⁶⁹ De Belgische eisen voor diamantrestitutie bij de Amerikaanse bezettingsautoriteiten waren tot dusver niet goed onthaald. Nederland stond toe een gezamenlijke claim voor te leggen opdat de Belgen voordeel konden halen uit de voor­sprong die de Nederlanders hadden verworven in hun onderzoeken.³⁷⁰ De diamanten, waarschijnlijk ongeveer 5.000 Kt werden aan Nederland vrijgegeven. Achteraf zou de partij verdeeld worden volgens een verdeelsleutel die steunde op de schade die geleden werd door de respectievelijke staten. De Belgische bewijsvoering vorderde echter schoorvoetend. De onderhandelingen met de Nederlanders verliepen dus moeizaam en sleepten aan tot april 1950. Uiteindelijk leverde het Algemeen Commissariaat voor Economische Recuperatie van Nederland 952.49 Kt geslepen diamant uit aan de DER. Op 2 mei 1950 maakte de DER de partij over aan de Federatie conform de beslissing van het Ministerie van Financiën, en op basis van dezelfde voorwaarden die leidden tot de overgave van andere gerestitueerde loten aan de Federatie als vertegenwoordiger van de diamantairgemeenschap. De opbrengst bedroeg 899.024,20 BEF.³⁷¹

Ook de in Hamburg door het Nederlandse Commissariaat Generaal voor Restitutie (CGR) teruggevonden 1.350 Kt werden door de Britten pas uitgeleverd nadat een akkoord ontstond tussen België en Nederland. Zo poogden de Britten gevrijwaard te blijven van klachten voor onrechtmatige restitutie. Ditmaal werden de diamanten aan België uitgeleverd om van daaruit de verdeling te laten plaatsvinden. Nederland moest nu sluitende bewijzen naar voor brengen maar beschikte hier evenmin over als België. Dankzij de sterkere positie van België in deze onderhandelingen werd het veronderstelde Belgische aandeel opgetrokken zonder dat hiervoor bewijs­materiaal moest worden voorgelegd.³⁷² De diamanten werden in de loop van 1949 te Amsterdam in ontvangst genomen. Het aantal diamanten dat België uiteindelijk in de wacht sleepte is niet gekend, maar de toepassing van de verdeelsleutel laat vermoeden dat het ongeveer om 260 Kt moet gaan.

Restitutie van diamanten uit Stützerbach 1947-1950

➤ Ontdekking

De ruwe en industriediamanten die in Antwerpen waren opgekocht door Johannes Urbanek waren ter beschikking gesteld van de RTE. In juli 1944

ging deze instelling op in de *Reichsstelle für Edelmetalle* (RE) die de resterende Duitse voorraad, zo'n 344.878,30 Kt met een waarde van 23.370.943,79 RM de laatste weken van het Derde Rijk opborg in Friedrichroda in Thüringen.³⁷³ Begin april 1945 werd een deel van de diamanten in een bank te Waltherhausen geborgen, waar de Sovjets er beslag op legden. Een ander deel werd ondergebracht in de privéwoning van *Abteilungsleiter* Max Uhlig, adjunct van de *Leiter* van de RTE te Stützerbach. Kort na de capitulatie bereidden de Amerikaanse strijdkrachten een terugtrekking voor uit deze streek die aan de Sovjets toegewezen was. Uhlig, die de diamanten niet in Russische handen wilde zien vallen, nam contact op met de Amerikanen. Zo legden deze laatsten op 23 mei 1945 beslag op ca. 186.000 Kt ruwe diamanten.³⁷⁴ De partij werd ondergebracht in de *Reichsbank* te Frankfurt.

➤ *Recuperatiepogingen door de Belgische Staat*

De grootste belanghebbende in deze restitutiezaak was meteen België.³⁷⁵ Een claim werd voorgelegd aan de *Foreign Exchange Depository* te Frankfurt am Main en werd geregistreerd als "*Claim 15775H-Industrial Diamonds*". België zou in deze zaak slechts na langdurige en moeizame onderhandelingen succes boeken. Het relaas van deze onderhandelingen wordt hier tot de essentie herleid.

Op 3 april 1947 vond een conferentie plaats in de *Reichsbank* te Frankfurt waar de Amerikaanse autoriteiten met alle vertegenwoordigers van de buitenlandse zendingen vergaderden om de restitutiekwestie te bespreken. De onderhandelaars van de DER konden toen nog geen sluitende documentatie voorleggen voor de diamantclaim. Zij gingen echter uit van de herkenbaarheid van de oorsprong van ruwe diamanten. Om aan te tonen dat de diamanten uit België afkomstig waren moest dringend een expertise toegelaten worden. Hun herhaalde verzoeken om de gevonden diamanten door experts uit Amsterdam, Parijs en Antwerpen te laten schouwen, werd echter systematisch verworpen. Op 24 november 1948 werden de Belgische Economische en Militaire Zendingen er in Berlijn officieel van op de hoogte gebracht dat de Belgische claim definitief verworpen werd. De Amerikanen waren beducht voor een precedent waarbij, ten gevolge van de onmogelijkheid om individuele claims te documenteren, een collectieve claim zou worden aanvaard. Daarna zouden ook tal van andere landen zulke claims kunnen indienen. Men overwoog een juridische actie maar de Belgische regering wenste niet te worden betrokken bij een proces tegen de Verenigde Staten op een ogenblik dat de steun van dit land in talrijke aangelegenheden nog zeer welkom was.³⁷⁶ Daarom besloot de DER het dossier officieel toe te vertrouwen aan de Federatie der Belgische Diamantbeurzen.³⁷⁷

➤ *Recuperatiepogingen door de Federatie der Belgische Diamantbeurzen (april 1949)*

De Federatie kon in haar hoedanigheid van privé instelling de Amerikaanse Autoriteiten wél voor het gerecht dagen om de ontvankelijkheid van de Belgische claim af te dwingen. De DER bleef in deze zaak volledig afzijdig

maar bleef bereid om de nodige gegevens te verschaffen aan de Federatie. Het Ministerie van Financiën stemde ermee in dat, gezien het falen van de officiële pogingen en de hoge kost van de dagvaarding, de restitutie uitsluitend ten bate van de Federatie zou geschieden. Tevens zou de DER verzaken aan de bijdrage die normaal op restituties werd geheven. Wel verklaarde de DER bereid te zijn om zich over de repatriëring van de diamanten te ontfemen. De Federatie vertrouwde de zaak op 4 november 1949 toe aan het prestigieuze advocatenkantoor *Cumming, Stanley, Truit & Cross* tegen een honorarium van 12 % *ad valorem* op de gerestitueerde diamanten.³⁷⁸ Het advocatenkantoor boog zich over de fundamentele tekortkomingen van het Belgische pleidooi. Net als bij de twee reeds besproken zaken diende de band met individuele slachtoffers beter aangetoond te worden.

Nadat het advocatenkantoor naar behoren gewapend was met een verbeterd dossier bleef het resultaat niet uit. Op 26 juli 1950 werden de Federatie en de DER op de hoogte gebracht van de beslissing van de Amerikanen om de diamanten aan België af te staan.³⁷⁹ Op 24 oktober 1950 maakte de *Restitution Branch* te Frankfurt een partij van 165.457,69 Kt over aan vertegenwoordigers van de Belgische regering. Een klein aantal diamanten (geen exacte cijfers bekend) werd afgehouden en toegewezen aan Nederland en aan de in Antwerpen beroofde Amerikaanse diamantonderneming *Parser*.³⁸⁰

Eén van de voorwaarden die de Amerikanen stelden was dat alle slachtoffers, ongeacht hun nationaliteit in aanmerking zouden komen voor een schadeloosstelling. De DER had zich hiertoe verbonden en de Federatie besloot dit engagement te honoreren.³⁸¹ Dit is uitermate belangrijk omdat in andere restitutieaangelegenheden niet-Belgen niet aan bod kwamen en dus ook niet de meeste joodse slachtoffers die zich tijdens de Duitse bezetting op Belgisch grondgebied bevonden.

Op 21 december 1950 stemde de beheerraad van de DER in met het toevertrouwen van de diamanten aan de Federatie.³⁸² Deze stond dan ook in voor de verkoop en de verdeling van de opbrengst onder de rechthebbenden. De DER behield wel de uiteindelijke controle over deze handelingen.

Slechts 162.000 Kt ruwe diamanten voor industriële doeleinden kwamen voor verkoop in aanmerking. Zij werden op 12 juli 1951 voor 48.709.990,85 BEF verkocht aan de *Antwerp Diamond Company*, de Antwerpse vertegenwoordiger van de Amerikaanse firma *Diamond Distributors Corporation*. Het saldo : 3.248,65 Kt slijpbare diamanten werd op 15 januari 1952 voor 3.450.237 BEF verkocht aan een waaier van Belgische kopers.³⁸³

Tegen het begin van 1952 bedroegen de advocaatkosten voor de behandeling van de zaak *Stützerbach* 350.000 BEF voor de advocaat van de Federatie, meester Lilar, 2.696.855,4 BEF voor *Cumming, Stanley, Truit & Cross* en 670.000 BEF voor het overbrengen van de opbrengst naar België.³⁸⁴ In het totaal bedroeg dit ongeveer 3.716.855,4 BEF.

3.11.3 **Schadeloosstelling**

3.11.3.1 De schadeloosstelling van de slachtoffers van de diamantroof door de Federatie der Belgische Diamantbeurzen

De Raad van 20

Wij stellen vast dat in drie van de hoger besproken restituties de Federatie door de Belgische Staat erkend werd als vertegenwoordiger van de diamantairgemeenschap en als bewaarder van de diamanten werd aangeduid.³⁸⁵ Het betrof de diamanten uit Hamburg, Stützerbach en Portugal. De netto opbrengst van de verkoop van de diamanten, na aftrek van de kosten opgelopen voor de recuperatie (zie verder), kwam in aanmerking voor de creatie van een fonds om slachtoffers van de diamantroof te vergoeden. Er moet duidelijk gesteld worden dat deze slachtoffers niet enkel uit joden bestonden. Het is vanaf dit punt in het onderzoek onmogelijk om exclusief over “joodse goederen” te spreken. Er werd besloten om binnen de Federatie een comité op te richten dat zich zou buigen over de bestemming van het fonds en over de individuele dossiers van deze slachtoffers. Het comité, dat op 8 mei 1951 werd opgericht onder het voorzitterschap van Adolphe Rotti, voorzitter van de Federatie en van de Diamantclub, bestond uit 20 personen : 3 statutaire afgevaardigden van de 4 aangesloten beurzen en 2 raadsleden per beurs. Het werd bijgestaan door H. Rossignol en J.P. Sabbe van de DER en Castagne van het Ministerie van Wederopbouw.³⁸⁶ Sabbe zou later zelfs worden aangeworven door de Federatie om er de restitutieactiviteiten te leiden. Alle besluiten die de Federatie in dit dossier nam, moesten steeds worden goedgekeurd door de regering. Dit comité of de Raad van XX (Conseil des XX) zoals het snel zal worden genoemd, genoot een volledige onafhankelijkheid t.o.v. de Federatie. Enkel zijn reglement moest worden voorgelegd aan de beheerraad van de Federatie die het op zijn beurt aan de Algemene Vergadering voorlegde (en dus aan de goedkeuring van de 4 diamantbeurzen). Naast de opstelling van het reglement had de Raad van XX tot taak de gerestitueerde diamanten te verkopen en het product van deze verkoop onder de rechthebbenden te verdelen. Het vermogen, gevormd door de gerestitueerde goederen mocht niet worden vermengd met het patrimonium van de Federatie. De archieven van de Raad van XX bevatten dan ook brieven van de diamantbeurzen waarin deze er zich toe verbonden geen aanspraak te maken op de opbrengst van de verkoop van de diamanten.³⁸⁷

De basis voor de schadeloosstelling

➤ Wettelijke toepassingen

In juni 1951 werden op een vergadering in Brussel de voorwaarden besproken waaraan de restituties moesten beantwoorden. De betrokken partijen, bestaande uit de Raad van XX, het Ministerie van Economische Zaken, het Ministerie van Wederopbouw en de DER spraken er onder het voorzitterschap van De Grunne, afgevaardigde van het Ministerie van Economische Zaken, af dat de vergoedingsprocedure opgesteld zou worden op basis van

de bepalingen van de Wet van 1 oktober 1947 betreffende de herstelling van oorlogsschade aan private goederen.³⁸⁸ Dit hield onder andere in dat de ontvreemding op het Belgische grondgebied moest plaatsgevonden hebben. Diamantairs wiens diamanten in Frankrijk verbeurdverklaard werden konden dus geen aanspraak maken op een schadevergoeding. Bovendien werd enkel een vergoeding voorzien voor het verlies van handelswaar en dit aan de prijzen van 1940. In dit werk werd zowel bij de analyse van de ontvreemding als bij die van de restitutie enkel rekening gehouden met diamanten en niet met het overige bezit van de diamantairs. Deze beperking werd eveneens gehanteerd door de Staat bij het toekennen van schadevergoedingen. Alleen ruwe of geslepen diamanten kwamen in aanmerking, gekleurde edelstenen, parels of juwelen niet. Om aanspraak te kunnen maken op een schadevergoeding moesten erfgenamen van overleden slachtoffers (40 % van de dossiers) een geldige akte van bekendheid voorleggen. Zo'n akte werd opgesteld door een vrederechter of een notaris die de geldigheid van de erfenisrechten vaststelde.

Belangrijk is ook dat krachtens de Wet van 1 oktober 1947 enkel personen met de Belgische nationaliteit in aanmerking kwamen voor een tussenkomst terwijl 80 % van de beroofde diamantairs daar niet over beschikte. Dit betekende dat de Belgische slachtoffers op kosten van de niet-Belgische vergoed zouden worden, een situatie waar men zich in diamantmiddens moeilijk mee kon verzoenen.³⁸⁹ Het lag echter niet in de bedoeling van de regering om een verschil te maken tussen Belgen en vreemdelingen. Men besloot dus de Wet naast zich neer te leggen, eveneens om aan de Amerikaanse eis te voldoen. Een andere belangrijke voorwaarde hield in dat de cumul van verschillende tegemoetkomingen, in de vorm van vergoedingen, verzekeringsuitkeringen of restituties, niet werd toegelaten. Dit betekende onder andere dat de opbrengst van de diamantverkoop niet cumuleerbaar was met uitkeringen door de Belgische staat ten titel van oorlogsschade noch cumuleerbaar was met de bedragen, ontvangen van het Sekwester.³⁹⁰ Ook de schuldaflossingen die uitgevoerd werden door Frensel, werden afgetrokken van het toegewezen bedrag.³⁹¹

➤ Uitvoeringsmodaliteiten

Hoewel de Federatie over een officieel mandaat beschikte om het product van de restitutie te verdelen onder de rechthebbenden, viel de controle over de operatie en de beslissing over de ontvankelijkheid van de ingediende dossiers onder de bevoegdheid van de DER.³⁹² De meeste ingeleverde dossiers waren onvolledig en werden daarom aan de hand van de archieven, toen in handen van het Krijgsauditoraat, aangevuld alvorens terug aan de Federatie ter uitvoering te worden overgemaakt. Aanvullend onderzoek werd eveneens door de DER uitgevoerd. De slachtoffers van de diamantroof die op dit bedrag een aanspraak wilden maken moesten hun documentatie voorleggen uiterlijk op 29 februari 1952. Later werd de vervaldag verschoven naar 31 augustus 1952.³⁹³ Late aanvragen konden nog ingediend worden bij de DER. Het lange wachten op de uitvoering van de schadeloosstel-

ling was niet enkel het gevolg van de duur van het onderzoek maar tevens van de toenmalige maatregelen die genomen werden om de munt te saneren. Een groot deel van het beschikbare fonds was tot 17 februari 1953 geblokkeerd.

De dossiers werden in verschillende categorieën verdeeld :

Categorie A : Verplichte bewaargeving bij de Diamantcontrole

Categorie B : Door het *Devisenschutzkommando* verbeurd verklaard

Categorie C : Opeengebroken kluizen en brandkasten

Categorie D : Diversen (prijs niet gekend of te vervolledigen)

De financiële raming van elk schadegeval was een delicate aangelegenheid. Men moest de waarden van inbeslagnames op- of afwaarderen naargelang de datum van het voorval om elk slachtoffer op gelijke voet te behandelen. Voor de evaluatie van de categorieën A, B en C werd gesteund op de gegevens van Frensel, concreet : de gehanteerde prijzen van 10 mei 1940. Enkel voor de categorie A beschikte men over de waardeschatting. Enig voorbehoud ten opzichte van de waarde opgegeven door de diamantairs bij het in bewaring geven van hun waar is evenwel aangewezen : *“une évaluation dont l’exactitude s’avère actuellement incontrôlable”*.³⁹⁴ Voor categorie D moesten de bewijzen uit de dossiers worden gebruikt.

Nog ingewikkelder werd het toen men zich ging buigen over opwaarderingscoëfficiënten. Ook in deze kwestie heeft de Federatie zich laten leiden door bepalingen uit de Wet van 1 oktober 1947. De verhogingscoëfficiënten moesten er voor zorgen dat, eenvoudig gesteld, welstellende slachtoffers een kleiner percentage werd toegewezen van wat hen afgenomen was dan de minder welstellenden. De hoogste opwaarderingsfactor (×3) werd toegepast op maar liefst 89 % van de behandelde dossiers. Er is dus duidelijk sprake van een sociale bezorgdheid m.b.t. de restitutiepolitiek in hoofde van de DER en de Federatie. De dossiers onder categorie D werden niet opgewaarderd zoals de anderen omdat deze diamanten door de Duitsers naar hun werkelijke waarde en niet aan de prijzen van 10 mei 1940 geschat werden. Zij werden terzijde gelaten om later aan een nieuw onderzoek te worden onderworpen. In geen geval echter hadden de gehanteerde barema's tot gevolg dat rechthebbenden minder recupereerden dan zij van het Sekwester zouden hebben ontvangen. Vergoeding op deze basis werd als *“edelmoedig, rechtvaardig en geschikt beschouwd”*.

Na afronding van de voorbereidende werkzaamheden vond op 18 februari 1954 een vergadering plaats waar ditmaal ook de slachtoffers uitgenodigd werden. J.P. Sabbe gaf een uiteenzetting van de procedure voor schadeloosstelling. De gekozen methode werd door geen enkele aanwezige in vraag gesteld. Er werd aangekondigd dat de terugbetalingen op 1 maart 1954 zouden aanvangen. Het was voor de betrokkenen toegestaan hun dossiers in te kijken. Er werd op de vergadering beloofd dat wat na de verdeling overbleef geschonken zou worden aan personen die er wegens tijdsomstandigheden niet in geslaagd waren hun dossiers binnen de vastgelegde termijnen in te dienen.³⁹⁵

De schadeloosstelling

De Federatie besloot dat de bevoegdheid van de Raad van XX zou strekken over de weergevonden diamanten uit Portugal, Hamburg en Stützerbach. De opbrengst uit deze drie restituties werd opgenomen in een "Speciaal Fonds Diamant". Dankzij het proces-verbaal van de Algemene Vergadering van de Federatie van 23 april 1952 is de opbrengst van de restitutie gekend :

Verkoopopbrengst Stützerbach-diamanten	52.160.227,85 BEF
Verkoopopbrengst Portugal-diamanten	952.865,55 BEF
Verkoopopbrengst Hamburg-diamanten	899.024,20 BEF
Kosten (advocaten + transfert)	3.716.855,40 BEF
Netto opbrengst	50.295.262,20 BEF ³⁹⁶

De discrepantie van 154.909,05 BEF met de door de Federatie opgegeven netto-opbrengst van 50.140.353,15 BEF is wellicht te wijten aan de tijdelijke koersschommelingen van de Belgische frank en de US-dollar. Deze netto opbrengst werd verdeeld onder de Antwerpse Diamantbank (35 miljoen BEF) en de Amsterdamsche Bank voor België (15 miljoen BEF).³⁹⁷

➤ De eerste uitkering

Van 1954 tot 1963 leidden een totaal van 441 dossiers tot een totale schadevergoeding van 47.033.512,95 BEF waarvan 5.308.000,80 BEF teruggestort werd aan het Sekwester.³⁹⁸

In de jaren vijftig en zestig deden bepaalde liefdadigheidsinstellingen een beroep op de Raad van XX om een gedeelte van het Speciaal fonds toe te kennen aan hun werk. Daar het fonds toebehoorde aan de slachtoffers van de diamantroof kon de Raad van XX dit moeilijk toezeggen. Giften van de begunstigen kwamen hier echter wel voor in aanmerking. Sommige putten giften uit hun uitkering om geneesmiddelen op te kopen voor de gewonden van Israël (vermoedelijk ten gevolge van de gevechten in Gaza en tegen Syrië).³⁹⁹ Anderen maakten de sommen over aan een bijzondere kas die werd beheerd door de Federatie. In 1959 bevatte deze kas 780.955,00 BEF. Hier volgt een overzicht van de aanwending :

Catastrofe van Fréjus 1959	50.000,00 BEF
Bejaardentehuis van de "Centrale" 1960	25.000,00 BEF
Forêt Reine Elisabeth Nazareth 1960	25.000,00 BEF
Giften aan rechthebbenden	96.000,00 BEF
Anderen	13.605,00 BEF
Centrale voor Joodse Weldadigheid 1962	114.270,00 BEF

Het overblijvende saldo werd uitgekeerd aan de hulpfondsen van de vier aangesloten beurzen.⁴⁰⁰

➤ De tweede uitkering

Tijdens de zitting van 23 oktober 1963 besloot de Raad van XX op voorstel van voorzitter Rotti een tweede uitkering toe te kennen à rato van 8 % van

de vorige en op basis van de overgebleven fondsen, aangezwollen met in-tresten. Tot maart 1966 verliepen de uitkeringen vrij vlot maar daarna begon de operatie wat moeizamer te verlopen.⁴⁰¹ Het werd moeilijker om erfge-namen op te sporen of om de vereiste notariële stukken te verkrijgen. Op 7 maart 1966 hadden 264 dossiers een tweede uitkering genoten voor een totaal bedrag van 3.202.850 BEF. De afwikkeling van de overblijvende dos-siers liet op zich wachten.⁴⁰² De overgebleven som, bestemd voor de tweede uitkering, bedroeg 651.637 BEF.

➤ De derde uitkering

Naast deze 651.637 BEF bestemd voor de afhandeling van de tweede uitke-
ring, bevatte het “Speciaal Fonds Diamant” toen nog 1.064.579 BEF. De Raad
van XX nam zich voor om een derde en laatste uitkering voor te bereiden.
Ditmaal moesten de dossiers aan bod komen die aanvankelijk waren ver-
worpen maar die geen grote bezwaren opleverden. Zo ver kwam het echter
nooit. Ten gevolge van een gerechtelijke proces dat door oud voorzitter van
de Diamantclub Jos Lens werd aangespannen, werd de uitbetaling van dit
saldo tot onbepaalde datum uitgesteld.⁴⁰³ Niet iedereen was het eens met de
afgesproken werkwijze of met het mandaat dat aan de Federatie werd ver-
leend. Sommigen waren niet te spreken over de grote sommen die werden
uitgegeven voor de behandeling van dit dossier zonder dat de slachtoffers
hiervan op de hoogte werden gebracht.⁴⁰⁴ Zodoende heeft de Federatie haar
werkzaamheden moeten staken tot de erfgenamen van de inmiddels over-
leden Jos Lens de klacht introkken op 27 augustus 1973. Eindelijk kon men
overgaan tot de uiteindelijke uitkering. Het bleek echter een onmogelijke
taak. Teveel tijd was voorbijgegaan sinds 1966. Men stuitte op erfenissen
met verschillende erfgenamen, titularissen die sinds de 1ste uitbetaling
overleden waren enz.. Bovendien, en dit lijkt de doorslaggevende factor
geweest te zijn, verwachtte men dat de kosten voor een voortgezet onder-
zoek hoger zouden oplopen dan het uit te keren saldo. Ook vreesde men
voor verdere moeilijkheden maar vooral was er al die tijd geen enkele indi-
viduele vraag of claim meer voorgelegd.⁴⁰⁵ Op 13 april 1984 werd de Ant-
werpse Diamantbank door H. Rottenstein (Beheerder), M. Saxer (Alg. Se-
cretaris), S. Zucker (voorzitter) verzocht de rekening n° 640-0541300-83
“Speciaal Fonds Diamant” af te sluiten en het ondertussen tot 3.063.270 BEF
aangezwollen kredietsaldo over te schrijven op de gewone rekening
n° 640-0785300-31 van de Federatie.⁴⁰⁶ Daarna stierf de Raad van XX een
stille dood zonder ooit officieel ontbonden te worden.

3.11.3.2 Het Bundesrückerstattungsgesetz 1957-1967

Hoewel de BRüG-wet vooral bedoeld was voor goederen, geroofd op eigen
West-Duits grondgebied, kwamen ook goederen in aanmerking waarvan
kon aangetoond worden dat zij na hun ontvreemding uit bezet gebied naar
Duitsland afgevoerd werden. Zo werd de deur geopend voor een aanvul-
lende schadeloosstelling van beroofde diamantairs uit Antwerpen.⁴⁰⁷

In maart 1959 zijn op verzoek van het *Aide aux Israélites Victimes de la Guerre* (AIVG), het Centraal Israëlitisch Consistorie van België, de Federatie der Belgische Diamantbeurzen en bepaalde banken, vier aanvragen ingediend om schadeloosstelling, onder meer voor inbeslaggenomen diamanten.⁴⁰⁸ Er werd van de aanvragers echter verwacht dat zij voor elk dossier konden aantonen dat de ge-'claimde' goederen na de ontvreemding op het grondgebied van de voormalige Bondsrepubliek Duitsland terecht kwamen, een haast onmogelijke opdracht. Daarom deden de Belgische schuldeisers een beroep op de DER om in hun naam te bemiddelen.⁴⁰⁹ De DER boekte echter evenmin succes. De vrees voor een onbillijke behandeling van de slachtoffers was daarom niet uit de lucht gegrepen. Frankrijk, België en Nederland oefenden druk uit op Duitsland om aan deze wantoestand te verhelpen. Duitsland liet de verplichting om het individuele bewijs van afvoer naar Duitsland te leveren, vervolgens varen ten voordele van de erkenning van de algemene bestemming van bepaalde goederen, steunend op historisch onderzoek of op de stukken van het proces van Nürnberg.

Op 6 februari 1959 werd op basis van de BRÜG-wet een conventie gesloten tussen Brussel en Bonn waardoor de eis van de diamantairs uiteindelijk conform verklaard kon worden. Binnen de DER, intussen de officiële woordvoerder van de Belgische rechthebbenden bij het Duitse *Wiedergutmachungsamt*, werd J.P. Sabbe aangesteld om de belangen van de diamantairs te behartigen. Sabbe riep meteen een vergadering samen om een aanvullende Duitse eis te uit te voeren. Er moest rekening gehouden worden met de andere schadeloosstellingen.⁴¹⁰ In de dossiers moesten dus de sommen voorkomen die reeds aan de slachtoffers werden uitgekeerd door de Duitse banken, door de Federatie of door het Sekwester. Deze sommen moesten in mindering gebracht worden op de volledige schade.⁴¹¹ De oorspronkelijke in het kader van de BRÜG-wet ingediende schadeclaim bevatte 238 dossiers van beroofde joodse diamantairs voor een totale som van 85.000.000 BEF.⁴¹² Een totaal van 327 dossiers van joodse diamantairs werden uiteindelijk aan de *Sondervermögens- und Bauverwaltung beim Landesfinanzamt Berlin* voorgelegd.⁴¹³ De tussen 1960 en 1967 uitgekeerde bedragen bedroegen samen 7.639.068,51 DM. Aan de door de BRD gehanteerde wisselkoers van april 1956 (11,88 BEF per DM) is dat 90.752.133,90 BEF. Aan een aantal dossiers werd geen gevolg gegeven omdat onder andere geen geldige overlijdensakte werd voorgelegd. Deze verworpen dossiers vertegenwoordigden een bedrag van 2.375.360,97 BEF.

Er werd ook besloten dat personen die dankzij de tussenkomst van de DER een schadeloosstelling genoten hiervoor een bijdrage zouden afstaan aan de DER. In een eerste fase werd deze regel niet toegepast. De bijdrage van 10 % die geheven werd op de verkoop van erfloze nalatenschappen was aanvankelijk toereikend om de kosten van de DER te dekken. Om de hoge administratieve kosten van de onderhandelingen met Bonn te dekken werd uiteindelijk toch besloten om een bijdrage van 1 % te heffen op particuliere schadevergoedingen beneden de 50 miljoen BEF en een heffing van 0,5 % op bedragen boven de 50 miljoen BEF.⁴¹⁴

Op 2 oktober 1964 stond de Duitse wetgever een fundamentele uitbreiding van het toepassingsveld van de BRüG-wet toe (*BRüG Novelle*) die een opheffing inhield van het plafond van 1.5 miljard DM. Voortaan kwamen alle claims in aanmerking zonder financiële beperking. In november 1968 was door Duitsland een totaal van 3,9 miljard DM uitgekeerd. De vernieuwde BRüG-wet stond ook een heropening toe van de geweigerde dossiers waarvoor de transfer naar Duitsland niet bewezen kon worden.⁴¹⁵ Ook Antwerpse diamantairs gingen hier op in.⁴¹⁶

In de praktijk werden de meeste uitkeringen verricht in de periode 1961-1964 met uitlopers tot 1967. Zij bedroegen een totaal van 15.148.959,65 DM. Voor een tot nog toe onbekende reden werd de opwaardering naar BEF uitgevoerd op basis van de koers van 1 april 1956. Deze koers werd ook in Frankrijk gehanteerd. In BEF ging het dus om een totaal bedrag van 179.969.640,58 BEF.⁴¹⁷

Tabel 31 : aantal dossiers van joodse diamantairs, behandeld in het kader van de BRüG-wet

Totaal aantal dossiers	328
Totaal aantal zaken	368
Aantal uitkeringen	234
Zonder gevolg	93
Reeds elders uitbetaald	1

Een voorbeeld van het individueel dossier kan een duidelijker beeld scheppen van de concrete toepassing van de vergoeding.

De joodse diamantair D.R. werd verplicht zijn diamanten met een verklaarde waarde van 76.335 BEF in bewaring te geven aan de Diamantcontrole. Na overname door Frensel werden de diamanten aan Duitsland verkocht voor 22.842,05 BEF, een bedrag dat op een geblokkeerde rekening kwam. De Federatie stelde D.R. schadeloos met het drievoudige van het geblokkeerde bedrag of 68.526 BEF. De tweede uitkering door de Federatie aan D.R. bedroeg 8 % van de vorige of 5.482 BEF. In het totaal ontving D.R. 74.008 BEF. De derde uitkering moest nog 3.400 BEF opleveren maar deze werd niet uitgevoerd. Wél genoot D.R. in 1964 krachtens de BRüG-wet (zie verder) nog een uitkering van het *Wiedergutmachungsamt* van 39.036,49 BEF.⁴¹⁸

3.11.4 Algemeen besluit

De noden van de oorlogsindustrie waren reëel. Geroofde industriediamanten werden dan ook op regelmatige basis in het industrieel circuit opgenomen. Wat de geslepen diamant betreft ligt de zaak opvallend anders. Slecht een relatief klein aantal diamanten werden in het buitenland omgeruild voor ruwe of industriediamanten. De briljanten verdwenen na de oorlog in handen van een aantal vertrouwelingen. Er werd geen sluitend antwoord gevonden op de vraag of deze figuren zichzelf wilden verrijken of dat de diamanten moesten dienen voor een geheime opdracht. Een fractie van deze diamanten werden door de geallieerde autoriteiten in het bezette Duits-

land gerecupereerd. Andere partijen werden in neutrale staten aan de zwarte handelcircuits onttrokken.

Dankzij de verwoede pogingen van de Belgische Staat en van de diamantsector, vertegenwoordigd door de Federatie der Belgische Diamantbeurzen, konden een aantal van deze partijen gerecupereerd worden. De meeste buitenlandse autoriteiten lieten deze diamanten niet gemakkelijk los. Het is duidelijk dat legale belemmeringen meer dan eens de vertaling waren van de politieke onwil om de waardevolle goederen af te staan. Anderzijds lijkt een Amerikaanse voorwaarde bijgedragen te hebben tot het opheffen van de discriminatie tussen en Belgen en niet-Belgen onder de slachtoffers van de diamantroof. Krachtens de Wet van 1 oktober 1947 over schadevergoedingen konden enkel Belgische staatsburgers, waaronder slechts 20 % van de beroofde diamantairs, schadevergoedingen ontvangen. Tot dusver lijkt deze Wet enkel in de diamantnijverheid omzeild te zijn.

Nog andere uitzonderingen konden worden waargenomen. Talrijke slachtoffers ontvingen sommen van de Dienst van het Sekwester en lieten daarbij krachtens de Besluitwet van 10 januari 1941 alle aanspraak op restitutie van het hun ontnomen goed varen. Nadat geroofde diamanten aan België werden gerestitueerd, werd het deze slachtoffers uitzonderlijk toegestaan om hun beslissing alsnog ongedaan te maken. Deze bijzondere behandeling moet wellicht in verband gebracht worden met het uitzonderlijk economisch belang van de diamantnijverheid. Er kan een parallel getrokken worden met de relatieve voorkeursbehandeling die de diamantnijverheid genoot onder de Duitse bezetting. Ook toen stond de politiek t.a.v. de joodse diamantairs in het teken van het grote economische nut dat zij vertegenwoordigden. Het geheel werd bekroond met de schadeloosstelling van de Duitse Bondsrepubliek (BRD) aan de slachtoffers van de roof : méér dan het drievoudige van de reeds verkregen compensaties werd door de BDR ter beschikking gesteld. Hoewel de slachtoffers van de diamantroof wellicht nooit voor 100 % schadeloos gesteld werden, blijkt uit deze synthetische uiteenzetting toch duidelijk dat hun claims een meer dan billijke behandeling genoten. De Belgische Staat en de representatieve diamantinstellingen hebben tijd noch middelen gespaard om deze operatie tot een gunstig resultaat te brengen.

In cijfers uitgedrukt (zie Bijlage 13) ziet het resultaat van deze inspanningen er als volgt uit : via de Belgische kanalen werd er voor 50,2 miljoen BEF aan schadeloosstelling uitbetaald door de Federatie der Belgische Diamantbeurzen. Daarbij kwam nog een onbekend aantal miljoenen (wellicht tussen de 5 en 10 miljoen te schatten) dat rechtstreeks door de Dienst van het Sekwester BTG werd schadeloos gesteld. Daarnaast werd in het kader van de *Widergutmachung* 90,7 miljoen BEF terugbetaald. De globale schadeloosstelling voor de spoliatie in de diamantsector kan bijgevolg op ca. 150 miljoen BEF worden geraamd. Dit komt, zoals uit Bijlage 13 blijkt, heel dicht in de buurt van de gezamenlijk geschatte waarde van de geroofde diamanten die op 160,6 miljoen werd geschat.

3.12 De onbeheerde en erfloze nalatenschappen van de judeocideslachtoffers

In het begin van de jaren vijftig werd de Belgische Staat geconfronteerd met het openvallen van nalatenschappen van slachtoffers van de judeocide. De Staat beschouwde deze, bij het ontbreken van erfgenamen, als onbeheerd of erfloos, en eiste meerdere van deze nalatenschappen op.⁴¹⁹ Om deze erfloze en onbeheerde nalatenschappen in kaart te brengen verrichtte de Studiecommissie onderzoek in de kantoren van de Administratie van Registratie en Domeinen van Antwerpen, Brussel, Charleroi, Luik, Hasselt en Brugge.⁴²⁰

De belangrijkste bron voor het opsporen van erfloze en onbeheerde nalatenschappen is het zogenaamde Register 35 bij de Administratie van Registratie en Domeinen (verder afgekort als 'Domeinen'). Hierin opent de bevoegde ontvanger van Domeinen telkens een dossiernummer voor elke onbeheerde of erfloze nalatenschap die in zijn ambtsgebied openvalt. Elk kantoor der Domeinen beschikt over zo'n Register. Het Register 35 vermeldt de naam, geboortedatum, overlijdensdatum (indien bekend) en de laatste verblijfplaats van de overledene. Voor de afhandeling van elke onbeheerde en erfloze nalatenschap opent de ontvanger een dossier. Hierin vindt men meer gedetailleerde informatie over de vereffening van de nalatenschap terug. De diverse kantoren van Domeinen die verantwoordelijk zijn voor de afhandeling van zulke nalatenschappen, bewaren eveneens deze dossiers. In Antwerpen, Luik, Charleroi en Hasselt werden de oorspronkelijke dossiers teruggevonden. In Brussel bleken de meeste dossiers onvindbaar.⁴²¹ Ook de Directie van Brugge kon de dossiers, afkomstig van het voormalig kantoor van Oostende, niet lokaliseren.

Daarnaast verschaffen bepaalde dossiers, geopend door het Hoofdbestuur van de Administratie van Registratie en Domeinen naar aanleiding van specifieke problemen bij de afhandeling van erfloze nalatenschap, bijkomende informatie bij het onderzoek. De ontvangers vroegen namelijk meermaals de tussenkomst van het Hoofdbestuur bij de afhandeling van nalatenschappen waarvan de erflaters judeocideslachtoffers waren.⁴²²

3.12.1 Erfloze en onbeheerde nalatenschappen : terminologie en procedure

Een nalatenschap waarvoor geen erfgenamen worden teruggevonden of waaraan de gekende erfgenamen verzaken, wordt als onbeheerd beschouwd. Een onbeheerde nalatenschap die wordt opgeëist door de Belgische Staat (via het bevoegd kantoor van de Administratie van Registratie en Domeinen) wordt een erfloze nalatenschap.

De Belgische Staat heeft volgens het Burgerlijk Wetboek het recht om een onbeheerde nalatenschap waarvoor geen erfgenamen bestaan, op te eisen. Indien dat gebeurt, is de staat gebonden aan een aantal vormelijke

voorschriften die omschreven staan in artikel 770 van het Burgerlijk Wetboek. De ontvanger van het kantoor van Domeinen in wiens ambtsgebied de nalatenschap openvalt is verantwoordelijk voor de opeising. Zijn collega van het kantoor Burgerlijke Akten en Successierechten brengt hem hiervan op de hoogte. Ook het Parket kan de ontvanger op de hoogte brengen van de aanstelling van een voorlopige bewindvoerder of curator over een onbeheerde nalatenschap; de ontvanger zal dan eveneens een artikel in zijn Register 35 openen. De ontvanger start in dat geval een onderzoek naar de aard van de nalatenschap. Als hij oordeelt dat de Staat aanspraak kan maken op de nalatenschap, kan de ontvanger een verzoek indienen om de curator te ontlasten van zijn taak. Vooraleer over te gaan tot een mogelijke inbezitstelling ten voordele van de Staat tracht de ontvanger de waarde van de nalatenschap te bepalen. Een nalatenschap wordt als voordelig beschouwd indien de schuldenlast kleiner is dan het actief.

Wanneer de nalatenschap geen positieve balans vertoont of wanneer het bestaan van erfgenamen wordt vermoed, zal Domeinen beslissen de nalatenschap onbeheerd te laten. Indien de Staat een onbeheerde nalatenschap niet wenst op te eisen, stelt de Rechtbank van Eerste Aanleg een curator of een voorlopige bewindvoerder aan om de nalatenschap te vereffenen. De aangestelde curator recupereert zijn onkosten en ereloon op het actief van de nalatenschap. De onkostennota dient wel te worden goedgekeurd door de voorzitter van de Rechtbank die hem heeft aangesteld. Indien er een batig saldo rest, wordt dat gestort bij de Deposito- en Consignatiekas. Wanneer er later erfgenamen opdagen, kunnen die het saldo bij de Deposito- en Consignatiekas opeisen. Na een termijn van 30 jaar vervalt het saldo aan de Belgische Staat.

Om het eventueel bestaand passief van een nalatenschap aan te zuiveren dient, in afwachting van de definitieve inbezitstelling, de ontvanger een verzoekschrift in bij de Rechtbank van Eerste Aanleg om het voorlopig beheer te bekomen. Bij de opeising van eigendommen die toebehoorden aan slachtoffers van de judeocide ontbrak dikwijls de overlijdensakte omdat de datum van overlijden niet kon worden vastgesteld.⁴²³ De ontvanger of curator moest in zulk geval een verzoekschrift indienen bij de Rechtbank van Eerste Aanleg om een gerechtelijke overlijdensverklaring te bekomen. Een vaststelling van overlijden, uitgesproken door de Rechtbank van Eerste Aanleg, vermeldde vrijwel nooit een exacte overlijdensdatum, maar stelde het overlijden vast binnen een bepaalde tijdspanne (bv. tussen juli 1943 en augustus 1945). Dit kon soms verregaande gevolgen hebben voor de erf-overdracht van de nalatenschap.

Indien er reeds een curator benoemd was op het ogenblik dat Domeinen overwoog de nalatenschap op te vorderen dan verzocht de ontvanger aan de curator of voorlopige bewindvoerder het beheer van de nalatenschap aan hem over te dragen. Zodra de Rechtbank het voorlopig beheer aan Domeinen toewees, vroeg de ontvanger de curator alle bescheiden en waarden in zijn bezit aan zijn kantoor te overhandigen. Bij het kantoor van Domeinen Brussel bracht het Parket, in de meeste gevallen, de ontvanger op

de hoogte van een mogelijke opengevallen erfloze nalatenschap.⁴²⁴ De ontvanger der Domeinen Brussel trad bijna nooit als vereffenaar van een nalatenschap op. In bijna alle gevallen werd door de Rechtbank van Eerste Aanleg (9de Kamer) een curator aangesteld.

Wanneer de ontvanger de definitieve inbezitstelling bekwam, recupereerde de Staat zowel de roerende als onroerende goederen. Het batig saldo van de erfenis kwam terecht in de Schatkist. Indien er zich na de definitieve inbezitstelling toch nog erfgenamen meldden, draaide men de procedure terug en was de Administratie van Registratie en Domeinen verplicht om de nalatenschap te restitueren aan de rechtmatige eigenaar.

3.12.2 **De jaren vijftig : het Ministerie van Financiën gelast een onderzoek naar joodse erfloze nalatenschappen**

Op 31 juli 1951 gaf het Ministerie van Financiën de opdracht om de onbeheerde onroerende goederen en vermogens (gelegen in Antwerpen) van afwezige joden in kaart te brengen. Het onderzoek werd ingegeven door een schrijven van het *World Jewish Congress* (WJC) gericht aan Minister Paul van Zeeland.⁴²⁵ Het WJC wilde de aandacht vestigen op de achtergelaten eigendommen van judeocideslachtoffers in Europa. Volgens de wetgeving vielen deze goederen toe aan de Staat waar de goederen gelegen waren. Het WJC vroeg aan de Belgische Staat stappen te ondernemen om de onbeheerde joodse goederen op Belgisch grondgebied op te sporen en maatregelen te overwegen om deze aan joodse organisaties over te dragen. Het dossier werd overgemaakt aan het Ministerie van Financiën, meer bepaald aan het Hoofdbestuur van Administratie van Registratie en Domeinen.

Het Ministerie van Financiën wenste te onderzoeken of via een nieuwe Wet erfloze joodse goederen konden worden overgedragen aan joodse organisaties.⁴²⁶ Het Ministerie koesterde aanvankelijk twijfels over het mogelijk bestaan van joodse erfloze nalatenschappen. Het dossier kwam terecht bij Domeinen Antwerpen waar inspecteur Croket de opdracht kreeg om erfloze joodse tegoeden gelegen in Antwerpen op te sporen.

Inspecteur Croket gaf op 26 september 1951 aan de ontvangers van de Dienst Belasting op het Kapitaal en Domeinen de opdracht om mogelijke onbeheerde of erfloze goederen van afwezige joden op te sporen. Elke ontvanger diende een lijst te bezorgen met vermelding van de aard van de belastbare goederen, de identiteit en het laatst gekende adres van de afwezige joodse eigenaar. Soms werd melding gemaakt van de aanstelling van een voorlopige bewindvoerder. Croket merkte op dat opzoeken door de ontvangers onvolledig konden zijn. Vooral de onbeheerde roerende goederen onder het belastbare minimum van 40.000 BEF konden moeilijk worden opgespoord.⁴²⁷ De uitgevoerde enquête leidde tot de identificatie van 61 joodse vermogens waarvan de eigenaars om het leven waren gekomen of in het buitenland verbleven. Domeinen Antwerpen beheerde op dat ogenblik slechts vier joodse vermogens die eventueel door de Staat konden worden opgeëist.⁴²⁸

De advocaten Marck, Boelens en Van Put werden meermaals als voorlopige bewindvoerders vermeld. Na de bevrijding waren zij verantwoordelijk voor het beheer van joods vastgoed dat tijdens de bezetting onder Duits beheer had gestaan (zie Hoofdstuk 3.4). De drie advocaten waren namelijk kort na de bevrijding door de Rechtbank van Eerste Aanleg Antwerpen aangesteld om de voormalige Duitse *Verwaltung für feindlichen und Jüdischen Haus- und Grundbesitz* verder te beheren zolang de eigenaars van die goederen afwezig waren of het beheer door hun volmachtdraggers of een voorlopige bewindvoerder werd opgeëist.⁴²⁹ Zowel tijdens de bezetting als na de bevrijding werden Van Put, Boelens en Marck door de Rechtbank van Antwerpen aangesteld als voorlopige bewindvoerders over het vermogen van afwezige joden. Het was niet uitgesloten dat deze drie bewindvoerders na de bevrijding over een dubbele functie beschikten : als voorlopige bewindvoerder van een afwezig persoon en als beheerder van de voormalige Duitse *Verwaltung*.

In zijn verslag aan de Domeinen Antwerpen maakte Croket de opmerking dat de aangestelde voorlopige bewindvoerders - alluderend op Boelens, Van Put en Marck - het beheer van deze vermogens niet zomaar zouden afstaan en dat het initiatief hiervoor zou moeten uitgaan van de overheid. Croket stelde voor samen te werken met het Departement van Justitie, om de onbeheerde goederen te identificeren van afwezige joden die na de bevrijding aan Belgische advocaten of aan andere mandatarissen waren toevertrouwd.⁴³⁰ De directie van Antwerpen stuurde op haar beurt het verslag van inspecteur Croket door naar de Minister van Financiën en stelde voor om dit dossier aan een hogere ambtenaar toe te vertrouwen.⁴³¹ Aan dit voorstel werd geen gevolg gegeven.

3.12.3 Een afgewezen wetsontwerp m.b.t. erfloze joodse nalatenschappen

Min of meer parallel aan dit onderzoek van het Ministerie van Financiën lagen, begin de jaren vijftig, twee als problematisch ervaren dossiers van erfloze nalatenschappen van judeocide - slachtoffers aan de basis van de uitwerking van een wetsvoorstel.⁴³² Beide dossiers brachten de problemen m.b.t. de volgorde van overlijden van familieleden aan het licht en de verregaande gevolgen hiervan voor de erfgenamen.

De onmogelijkheid om de exacte datum van overlijden van de leden van eenzelfde familie vast te stellen, leidde er in bepaalde gevallen toe dat de Staat aanspraak kon maken op de nalatenschap van de persoon die zonder wettelijke erfgenamen overleed, terwijl de overige familieleden wel over erfgenamen beschikten. Verder en meer algemeen waren er ook de bevoegdheden van de Administratie van Registratie en Domeinen t.a.v. van de achtergelaten goederen van tussen 1940 en 1945 verdwenen personen.

Domeinen Antwerpen, meermaals geconfronteerd met het patrimonium van volledig uitgemoorde gezinnen, kon in vele gevallen voor de gezinsleden geen exacte overlijdensdatum vaststellen. Dit had verregaande gevolgen voor de erfopvolging van de nalatenschap. Artikel 135 van het

Burgerlijk Wetboek oordeelt immers dat iedereen die aanspraak maakt op een recht dat te beurt gevallen is aan een persoon wiens bestaan niet als zeker erkend wordt, moet kunnen bewijzen dat bedoelde persoon nog bestond wanneer dit recht openviel. Zolang hij dit niet kan bewijzen, wordt zijn eis onontvankelijk verklaard. Concreet betekent dit dat erfgenamen moeten kunnen bewijzen wanneer een erflater om het leven kwam.

Voor het wetsontwerp diende een specifiek dossier als voorbeeld.⁴³³ Een joods gezin, bestaande uit vader, moeder en twee kinderen, werd in Auschwitz vermoord. Het vonnis van overlijden vermeldt voor geen enkel lid van het gezin de exacte datum van overlijden, waardoor men in de onmogelijkheid verkeert om de volgorde van de overlijdens vast te stellen. De vader laat buiten zijn vrouw en twee kinderen geen erfgenamen achter. Indien zijn echtgenote en kinderen erfgenamen nalaten kunnen hun erfgenamen enkel aanspraak maken op de nalatenschap van de vader als 1/deze eerst gestorven is en 2/als zij dat kunnen bewijzen. Omdat de erfgenamen niet over de nodige bewijsstukken beschikken, wordt de nalatenschap van de vader door de Staat als erfloos beschouwd en als dusdanig opgevorderd.

Wanneer dus verschillende personen, van eenzelfde gezin, door eenzelfde gebeurtenis om het leven komen zonder dat kan worden vastgesteld wie eerst overlijdt, leidt de toepassing van artikel 135 tot de uitsluiting van ieder van hen tot de erfenis van de andere. De Staat verwerft dan de nalatenschap van die persoon die zonder erfgenamen overlijdt. Het was rond deze problematiek dat de Directeur Generaal van de Administratie van Registratie en Domeinen gewetensbezwaren had. Hij schreef naar de Minister : "Het stuit nochtans tegen de borst dat de Staat bezit zou opvorderen van vermoorde gezinnen, als wanneer er nog verwanten van een van de overleden personen bestaan."⁴³⁴

Het wetsvoorstel stelde voor om aan overlevende familieleden toe te laten een erfenis op te eisen van de aanverwanten die zonder erfgenaam waren overleden. Het gaf de mogelijkheid om de persoon die geen erfgenamen naliet voor overleden te laten verklaren. Dit had tot gevolg dat zijn erfenis kon overgaan aan de persoon die wel over erfgenamen beschikte. Het voorstel werd voorgelegd aan het Departement van Justitie dat pas in juli 1956 een oordeel velde over de rechtsgeldigheid van het wetsontwerp. Justitie vond het voorontwerp onbruikbaar omdat het zich verwijderde van de wettelijke erfopvolging die steunt op het principe van bloedverwantschap. Het wetsvoorstel vestigde namelijk een band van verwantschap tussen personen die geen bloedband deelden.⁴³⁵ In afwachting van een eventuele goedkeuring van het wetsvoorstel kreeg de ontvanger instructies om de dossiers, waar er discussie bestond over de erfopvolging, af te handelen volgens de bestaande procedure.⁴³⁶

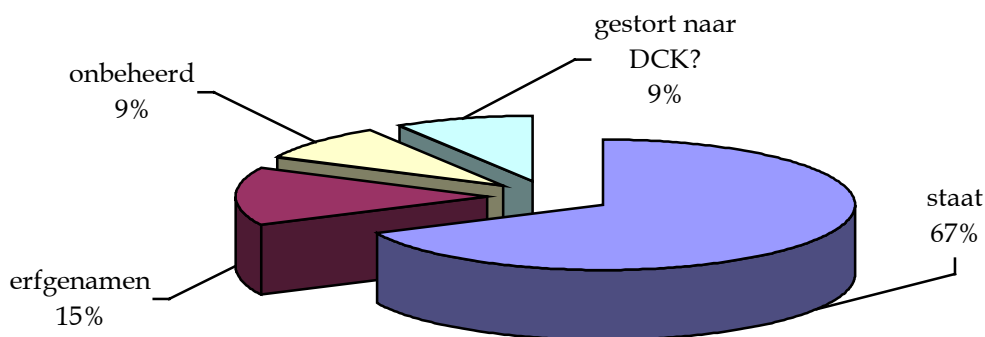
Omdat het eerste artikel van het wetsvoorstel was afgekeurd, verdween ook de poging om de achtergelaten goederen van joodse slachtoffers door de Administratie van Registratie en Domeinen te laten beheren in de prullenmand. Dit voorstel speelde duidelijk in op het probleem van de aanstelling van voorlopige bewindvoerders, door de Rechtbanken van Eerste

Aanleg, voor het beheer van dergelijke achtergelaten goederen (in het bijzonder in Antwerpen). Het onderzoek van inspecteur Croket had precies uitgewezen dat daarop geen enkele controle was uitgeoefend en – binnen het bestaande wettelijke kader – ook niet mogelijk was.

Uiteindelijk leidde het onderzoek van inspecteur Croket er toch toe dat Domeinen Antwerpen erfloze en onbeheerde joodse nalatenschappen op het spoor kwam en de nodige procedures voor een eventuele inbezitstelling in werking stelde.

3.12.4 **Opgeëiste joodse nalatenschappen door de Administratie van Registratie en Domeinen te Antwerpen**

Grafiek 13 : kantoor van de Administratie van Registratie en Domeinen te Antwerpen : bestemming nalatenschappen judeocideslachtoffers

Een veertigtal dossiers werden onderzocht met betrekking tot erfloze of onbeheerde nalatenschappen van judeocide-slachtoffers, waarvoor de Belgische Staat een mogelijke procedure voor inbezitstelling overwoog. De ontvanger der Domeinen Antwerpen opende en handelde de meeste dossiers af tijdens de jaren vijftig en zestig. Meestal bracht een collega van de Dienst Burgerlijke Akten en Successie de ontvanger op de hoogte van een mogelijke erfloze nalatenschap. Het onderzoek naar onbeheerde joodse vermogens, geleid door inspecteur Croket, droeg bij tot de identificatie van mogelijk joodse erfloze nalatenschappen.

Domeinen Antwerpen startte voor 36 dossiers de procedure tot definitieve inbezitstelling. Het was niet uitzonderlijk dat tijdens die procedure wettelijke erfgenamen de nalatenschap opvorderden. In vijf gevallen eisten erfgenamen de erfenis op nadat Domeinen de definitieve inbezitstelling had bekomen en de nalatenschap reeds was vereffend. Wanneer dit het geval was, moest Domeinen het netto bedrag van de nalatenschap overdragen aan de rechtmatige erfgenamen. Een akte van ontlasting ontsloeg Domeinen van alle verantwoordelijkheid over de nalatenschap.⁴³⁷

Drie nalatenschappen werden als onbeheerd beschouwd. In dat geval diende het saldo door een door de Rechtbank aangestelde curator bij de Deposito- en Consignatiekas (DCK) gestort te worden, waar het na een periode van dertig jaar aan de Staat vervalt.⁴³⁸ In één geval meldde de ontvanger dat het saldo in juni 1952 werd gestort bij de DCK.⁴³⁹ Hiervan werd geen spoor teruggevonden bij het bijkantoor van de Deposito- en Consignatiekas van Antwerpen. Voor de twee overige dossier werd eveneens geen bewijs van de storting teruggevonden.⁴⁴⁰

Indien het kantoor van Domeinen op het spoor komt van achtergelaten onroerende goederen opent de ontvanger hiervoor ook een artikel in het Register 35. De oorspronkelijke eigenaar wordt, indien geen bewijs kan worden geleverd van zijn overlijden, als afwezige beschouwd. Na een periode van dertig jaar of honderd jaar na de geboorte van de afwezige vervalt het bezit aan de Staat. De Rechtbank van Eerste Aanleg doet uitspraak over de definitieve inbezitstelling (art.109 B.W.). Het kantoor van Antwerpen kwam drie onbeheerde onroerende goederen op het spoor en draagt nog steeds de verantwoordelijkheid voor twee dossiers.⁴⁴¹ Eén dossier betreft een onbeheerd onroerend goed, gelegen in Antwerpen waarover de ontvanger pas begin de jaren negentig op de hoogte werd gebracht. Het huis stond reeds twintig jaar leeg. De woning werd tot in de jaren zeventig verhuurd, maar de ontvanger slaagde er niet in te achterhalen wie de huur inde. Nooit vond men enig bewijs van het overlijden van de rechtmatige eigenaars. De oorspronkelijke eigenaars komen niet voor op de deportatielijsten. De ontvanger besliste een verklaring van afwezigheid in te dienen bij de Rechtbank van Eerste Aanleg. Dit betekende evenwel dat het onroerend goed niet kon worden verkocht en dat Domeinen enkel daden van beheer kon stellen. De stad Antwerpen nam het onroerend goed in beslag naar aanleiding van het niet betalen van een krotbelasting. De aangestelde notaris ging over tot de openbare verkoop in november 2000.⁴⁴² De verkoopprijs bedroeg 1,9 miljoen BEF. Dit bedrag blijft in handen van de notaris tot de rangregeling van de schuldeisers is opgemaakt. Het is voorlopig onduidelijk of er na de vereffening van de schulden nog een saldo overblijft.

Het tweede dossier betreft een achtergelaten stuk weide dat Domeinen Antwerpen sinds oktober 1964 verhuurde.⁴⁴³

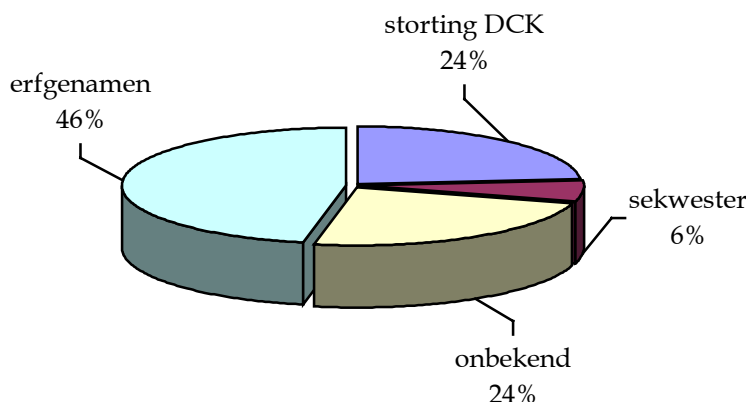
Zoals eerder vermeld werden de meeste dossiers geopend en afgehandeld in de loop van de jaren vijftig en zestig. Slechts een beperkt aantal dossiers dateren van een latere datum. Het laatste dossier dateert van 1997. Het betreft een nalatenschap waarvan het beheer tot op heden in handen is van advocaat Jos Marck, die het dossier in 1957 overnam van zijn overleden vader, Hendrik Marck.⁴⁴⁴ Het beheer van advocaat Marck is nog steeds de voortzetting van het voormalig Duitse beheer. De nalatenschap bestaat uit een onroerend goed, gelegen in Antwerpen. Het kantoor van Domeinen wenste de nalatenschap in het voordeel van de Staat op te eisen, maar een onderzoeker van de Studiecommissie slaagde erin erfgenamen te lokaliseren.⁴⁴⁵ De ontvanger der Domeinen werd hiervan op de hoogte gebracht.

Het saldo van de 23 erfloze nalatenschappen die door de Belgische Staat werden opgeëist, bedroeg 4.544.465 BEF.

3.12.5 **Kantoor van de Administratie van Registratie en Domeinen te Brussel**

Het kantoor van Domeinen Brussel overhandigde aan de Studiecommissie de Registers (legger 35) waarin erfloze en onbeheerde nalatenschappen opgetekend worden.⁴⁴⁶ Alle namen die in het Register voorkwamen, werden gekruist met de Mala Zimetbaum databank (MZDB). Een veertigtal dossiers kwam voor verder onderzoek in aanmerking. De belangrijkste informatiebron, namelijk de afzonderlijke dossiers opgesteld door de verantwoordelijke ontvanger, bleef echter in de meeste gevallen onvindbaar. Om te bepalen of de Staat de nalatenschap al dan niet opvorderde, kon enkel de informatie uit het Register zelf worden geraadpleegd, waardoor het moeilijker was een duidelijk beeld te schetsen van de afhandeling van de erfloze en onbeheerde nalatenschappen in Brussel.

Grafiek 14 : Kantoor van de Administratie van Registratie en Domeinen te Brussel: bestemming nalatenschappen

De gevolgde procedure voor de opeising van erfloze nalatenschappen door het kantoor van Domeinen Brussel verschilde wezenlijk met deze van het kantoor Antwerpen. In Antwerpen was de ontvanger grotendeels zelf verantwoordelijk voor de vereffening van een nalatenschap. De ontvanger van Brussel daarentegen was zelden betrokken bij een vereffening. In de meeste gevallen benoemde de Rechtbank van Eerste aanleg een curator vooraleer de ontvanger de kans kreeg om het voorlopig beheer van een erfloze nalatenschap aan te vragen.⁴⁴⁷ Niet de ontvanger, maar een aangestelde curator wikkeld dan de nalatenschap af.

De ontvanger werd verplicht contact op te nemen met de curator om de omvang van de nalatenschap te kennen en te achterhalen of er eventueel

erfgenamen waren. De ontvanger besliste op basis van het verslag van de curator of de Staat de nalatenschap opvorderde. Indien de Staat afzag van enige aanspraken moest de curator het saldo storten bij de Deposito- en Consignatiekas. Indien Domeinen de nalatenschap wenste op te vorderen, startte de procedure voor inbezitstelling en moest de curator het saldo overdragen aan Domeinen. In sommige gevallen ondervond de ontvanger moeilijkheden om informatie te verkrijgen over onbeheerde nalatenschappen toegewezen aan curatoren.⁴⁴⁸

Domeinen Brussel had vooral te maken met weinig kapitaalkrachtige nalatenschappen. In tegenstelling tot Antwerpen bevatte een nalatenschap hier zelden onroerende goederen. Dit is waarschijnlijk de verklaring waarom slechts een beperkt aantal van deze bezittingen tijdens de bezetting onder Duits beheer stond, meer bepaald bij de *Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes Belgien*. Het kantoor van Domeinen Antwerpen daarentegen werd meermaals geconfronteerd met de gevolgen van het Duitse beheer (het beheer door Hütteman, Voigt en Wauters). Het ontbreken van onroerende goederen had als gevolg dat het batig saldo van de nalatenschappen beperkt bleef, zodat het kantoor van Domeinen Brussel dikwijls afzag van een eventuele opvordering.

Toch werd Domeinen Brussel met evenveel onbeheerde joodse nalatenschappen geconfronteerd als de Administratie van Registratie en Domeinen Antwerpen. Maar terwijl Antwerpen rechtstreeks met de gevolgen van de judeocide te maken kreeg, was dit niet het geval voor het kantoor van Brussel.

Sommige personen die in eerste instantie na de kruising met de MZDB waren weerhouden bleken na de bevrijding op natuurlijke wijze te zijn overleden in Brussel.⁴⁴⁹ In totaal kwamen 36 nalatenschappen in aanmerking voor verder onderzoek, waarvan in 12 gevallen de erfflater op natuurlijke wijze, tijdens de bezettingsperiode, in Brussel overleed.⁴⁵⁰ Hierdoor handelde het kantoor van Domeinen Brussel reeds enkele dossiers af tijdens de bezetting. In sommige gevallen meldde de ontvanger dat de overledene over erfgenamen beschikte die in het buitenland verbleven, maar dat de oorlogsomstandigheden een mogelijke opvordering bemoeilijkten. In vier gevallen benadrukte de ontvanger dat het ging om joodse nalatenschappen.

Het eerste dossier had betrekking op een joods Duits echtpaar dat kort na de invasie zelfmoord pleegde. De Rechtbank benoemde een curator, die verslag uitbracht aan de ontvanger der Domeinen. Het echtpaar liet erfgenamen na in Duitsland. De curator wees de ontvanger erop dat de nalatenschap viel onder de joodse verordening en dat de bezettende macht de nalatenschap kon opeisen. De ontvanger meldde op zijn beurt dat de nalatenschap niet diende te worden opgevorderd aangezien zij volgens de Duitse verordeningen verviel aan het Duitse rijk. De ontvanger stelde daarom voor het artikel te schrappen. Het dossier werd opnieuw geopend in april 1961. De Rechtbank stelde een nieuwe curator aan. Het saldo van de nalatenschap bedroeg 28.736 BEF. Blijkbaar signaleerden noch de curator noch

de ontvanger de nalatenschap aan de Duitse autoriteiten. Het is niet duidelijk of de curator erin slaagde de erfgenamen opnieuw te lokaliseren en de nalatenschap aan hen over te dragen, of dat hij het geld deponeerde bij de Deposito- en Consignatiekas.⁴⁵¹

De overige drie dossiers hadden eveneens betrekking op nalatenschappen van joden met een Duitse nationaliteit. In deze dossiers waren de erfgenamen bij de curator bekend. Doordat de rechtmatige erfgenamen vermoedelijk in Duitsland verbleven konden zij, door de oorlogsomstandigheden, onmogelijk voornoemde erfenissen opvorderen. Na de bevrijding legde het Sekwester beslag op één van de nalatenschappen. Op vraag van de aangestelde curator werd het sekwester opgeheven en de nalatenschap overgedragen aan de rechtmatige erfgenaam.⁴⁵² Wat betreft de twee overige nalatenschappen bestonden twee mogelijkheden : ofwel stortte de bevoegde curator het saldo bij de DCK of droeg hij het over aan de rechtmatige erfgenamen.⁴⁵³ We vonden geen aanwijzingen van het dossier bij de DCK, dit versterkt het vermoeden dat erfgenamen de nalatenschap opeisten (of de curatoren het saldo niet doorstorten).

Zoals eerder vermeld verzaakte Domeinen Brussel er meermaals aan om een nalatenschap in het voordeel van de Staat op te eisen omdat het saldo ontoereikend was. Het saldo van de nalatenschap werd in dit geval meestal verder beheerd door de aangestelde curator. Hij moest, indien de erfgenamen de nalatenschap niet opvorderden, het saldo storten bij de Deposito- en Consignatiekas. Uit de beschikbare informatie is niet altijd duidelijk of dit daadwerkelijk gebeurde en om welke bedragen het ging. Voor slechts twee dossiers vonden we het saldo terug bij de DCK.⁴⁵⁴ In twee dossiers vonden we een duidelijk bewijs dat de verantwoordelijke curator overging tot een storting bij de DCK, maar bij het bevoegde DCK – kantoor kon de Studiecommissie dit, bij gebrek aan bronnen, niet nagaan.⁴⁵⁵

Slechts twee nalatenschappen werden door Domeinen Brussel als erfloos beschouwd.⁴⁵⁶ De ontvanger verzocht de curator om het batig saldo over te dragen aan zijn kantoor waarna het bedrag gestort werd aan de Schatkist. Het uiteindelijke bedrag dat door Domeinen Brussel werd overgedragen bedroeg 118.196 BEF. In twee gevallen moest Domeinen Brussel afzien van een mogelijke inbezitstelling omdat erfgenamen erin slaagden de overlijdensakte van de erflater te wijzigen in hun voordeel.⁴⁵⁷

3.12.6 **De kantoren van de Administratie van Registratie en Domeinen te Charleroi, Luik, Hasselt en Oostende**

Het kantoor van Domeinen Charleroi overhandigde aan de Studiecommissie kopies van de Registers 35, van 1940 tot en met 1965. Na kruising met de MZDB werd aan de ontvanger van Charleroi inzage gevraagd in drie dossiers. Hieruit bleek dat de dossiers werden afgehandeld door de verantwoordelijke ontvanger. Slechts in één geval werd een nalatenschap ten voordele van de Staat opgevorderd (het dossier was oorspronkelijk geopend door Domeinen Antwerpen).⁴⁵⁸ De erflaters bezaten daar verschillende on-

roerende goederen. In het tweede dossier meldden zich op de valreep erfgenamen en in het laatste dossier weigerde de erfgenaam de nalatenschap op te vorderen wegens een deficitair saldo.⁴⁵⁹ Het saldo gestort door het Kantoor van Domeinen Charleroi aan de Schatkist bedroeg 736.304 BEF.

In de door de ontvanger van Luik overhandigde kopies van het Register 35 vonden we 5 dossiers terug die voor verder onderzoek in aanmerking kwamen. Al deze dossiers werden door de ontvanger van Luik afgehandeld. Twee nalatenschappen ter waarde van 448.288 BEF werden als erfloos beschouwd en door de Staat opgevorderd.⁴⁶⁰ In één geval werd het bestaan van erfgenamen vermoed waarna de Rechtbank van Eerste Aanleg een voorlopige bewindvoerder benoemde die het saldo (279.972 BEF) van de nalatenschap stortte bij de DCK.⁴⁶¹ De erfgenamen woonden in het buitenland. Blijkbaar overleed één van de erfgenamen voordat ze de nalatenschap kon opvorderen.

Het kantoor van Domeinen Hasselt handelde slechts één dossier af met betrekking tot een mogelijke erfloze joodse nalatenschap. De nalatenschap werd niet opgeëist door de Staat omdat de ontvanger erin slaagde erfgenamen te vinden.⁴⁶²

Het voormalig kantoor van Domeinen Oostende behandelde twee joodse nalatenschappen. De dossiers werden door het kantoor van Domeinen Brugge, waar de archieven van het voormalig kantoor werden ondergebracht, niet teruggevonden. Waarschijnlijk werd één dossier geopend tijdens de bezetting, de erflater stierf op natuurlijke wijze in Oostende.⁴⁶³ In het tweede dossier vermeldde het Register dat werd afgezien van verdere opeising. Het actief van de erfenis werd aan een collega der erfenisrechten gestort.

3.12.7 **Besluit**

De erfloze nalatenschappen die rechtstreeks het gevolg waren van de judeocide en aan de Belgische Staat vervielen vertegenwoordigen de totale som van 5.847.253 BEF. Daarin werd nadrukkelijk geen rekening gehouden met nalatenschappen die onrechtstreeks aan de Staat vervielen. M.a.w., wanneer na de bevrijding een erfenis openviel en er toen erfgenamen ontbraken als gevolg van de jodenuitroeiing, werd deze successie niet in rekening gebracht.

De bronnen die werden gebruikt om tot dit resultaat te komen kunnen als vrij volledig worden bestempeld. De 'Leggers 35' voor de periode 1940-1965 van alle kantoren van de Administratie van Registratie en Domeinen werden door de Studiecommissie gekruist met de MZDB. Voor Brussel en Antwerpen werd dit onderzoek tot in het jaar 2000 doorgetrokken. Zoals reeds opgemerkt ontbraken de eigenlijke dossiers in het Kantoor Brussel. Dit is dus een eerste punt van reserve t.a.v. het resultaat.

Verder verdeelt dit totaal zich als volgt over de Kantoren van Domeinen :

Antwerpen	4.544.465 BEF
Brussel	118.196 BEF
Charleroi	736.304 BEF
Luik	448.288 BEF

In deze tabel valt de grote discrepantie op tussen Antwerpen en Brussel. Er zijn wellicht meerdere redenen die deze discrepantie verklaren. Vooreerst was de inventarisatie bij het Ministerie van Financiën (Administratie van Registratie en Domeinen) van de onbeheerde joodse nalatenschappen in Antwerpen vollediger dan elders. Daar had het onderzoek van inspecteur Crocket voor gezorgd. Verder werden de onbeheerde goederen in Brussel steevast door de Rechtbank van Eerste Aanleg aan voorlopige bewindvoerders toevertrouwd, zodat de Administratie van Registratie en Domeinen er nauwelijks zicht op had. De controle op de werking van de voorlopige bewindvoerders was, zowel voor het Ministerie van Financiën toen als voor de Studiecommissie vandaag, een zo goed als onbegonnen taak. Daar waar in een dergelijke situatie het saldo zou moeten worden teruggevonden, met name bij de arrondissementele kantoren van de Deposito- en Consignatiekas, bleek maar al te vaak geen spoor aanwezig te zijn.

Al deze argumenten wijzen erop dat niet alle erfloze joodse nalatenschappen uit het Brusselse aan de Staat vervielen. Toch is er tevens een argument dat deze stelling dan weer in belangrijke mate afzwakt. Uit het onderzoek van de vereffening van het Sekwester op het joods onroerend goed in Brussel (cf. Hoofdstuk 3.3) blijkt dat er nauwelijks eigendommen waren die niet aan de eigenaars of hun rechthebbenden werden geretourneerd. M.a.w. het verschil in judeocide-mortaliteit tussen Brussel en Antwerpen kan in dit dossier eveneens een bepalende rol hebben gespeeld.

Gezien de onvolledigheid van de bronnen in Brussel en rekening houdend met de hierboven ontwikkelde argumenten, zal het bedrag van 5.847.253 BEF geherwaardeerd moeten worden.

3.13 **Het naoorlogse vermogensrechtsherstel gewogen**

In het vermogensrechtsherstel van de joodse slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog waren, zoals in de hoofdstukken van Deel 3 van dit Eindverslag kon worden vastgesteld, in België vele instellingen actief. Sommige van deze instellingen waren specifieke creaties die voorsproten uit de afwikkeling van het oorlogsgebeuren, andere zetten net als in vreedstijd hun activiteiten verder. Tot de eerste categorie behoren de Dienst van het Sekwester, de Dienst Economische Recuperatie en de Dienst oorlogsschade bij het Ministerie van Wederopbouw; tot de tweede behoren twee onderdelen van de Administratie van het Ministerie van Financiën, met name de Deposito- en Consignatiekas en de Administratie van Registratie en Domeinen, en ten slotte de Rechtbanken van Eerste Aanleg en de private bewindvoerders over de onbeheerde goederen die door hen werden aangesteld. Lopende

over een lange periode van september 1944 tot het einde van de jaren zestig, hebben deze instellingen en personen erg veel werk verzet en globaal genomen kan er dan ook niet van een mislukking van het rechtsherstel worden gesproken. Toch kunnen de bijwijken opvallende onvolkomenheden en structurele zwakheden van dit rechtsherstel hier niet onvermeld blijven.

De instelling die zonder enige twijfel de belangrijkste rol speelde in dit vermogensrechtsherstel was de Dienst van het Sekwester. Deze was, de ervaring van de Eerste Wereldoorlog indachtig, opgericht om in opdracht van de Staat de goederen te beheren van de 'vijanden' en de 'verdachten'; de bedoeling was deze goederen te vrijwaren voor vervreemding of vernietiging om ze naderhand als onderpand te kunnen gebruiken voor de schade die door de bezetter aan het nationaal patrimonium was aangericht geworden. Daarin was wettelijk noch organisatorisch een plaats voorzien voor de bezittingen van de slachtoffers van de Duitse bezetting. Toch kwamen dergelijke bezittingen bij de sekwestratie van de Duitse 'vijandelijke' goederen onder het beheer van de Dienst. Veruit het meest omvangrijk waren de goederen die onder beheer stonden van de Dienst Sekwester op de *Brüsseler Treuhandgesellschaft* (BTG), de beheersmaatschappij die door de bezetter was opgericht om de vijandelijke en joodse goederen te beheren. Daarnaast was er het Sekwester op de *Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes in Belgien* en ten slotte waren er de vele honderden sekwesters op de bezittingen van de Duitse en Oostenrijkse joden.

Slechts erg langzaam groeide bij de Dienst van het Sekwester inzicht in deze problematiek. De beheerder van het Sekwester op de BTG was wellicht een van die zeldzame Belgen die zich, enkele maanden na de bevrijding, een correct beeld kon vormen van wat de '*Endlösung*' werkelijk betekend had : duizenden en duizenden mensen die voor altijd waren verdwenen, met ganse families, hun huisraad geroofd, hun andere goederen systematisch gesekwestreerd. Men kan zich vandaag de vraag stellen hoe de overlevenden op een verantwoorde manier in hun rechten konden worden hersteld door een openbare dienst die was opgezet om de bezittingen van de 'vijanden' en 'verdachten' te beheren ? Nimmer werd voor dit juridisch, maar ook moreel en politiek probleem, een bevredigende oplossing voorgesteld, laat staan gevonden.

In stilzwijgende 'onwettelijkheid' en met pragmatische overwegingen omklede ijver vereffenden de Diensten van het Sekwester het overgrote deel van de goederen van de joodse slachtoffers. Geval per geval zochten de mandatarissen van de Diensten oplossingen voor de problemen die zich aandienen. Het gebrek aan duidelijkheid, en daardoor deels eveneens rechtszekerheid, werd gecompenseerd door veel goede wil en improvisatietalent. Toch valt ook bij de Dienst van het Sekwester op hoe gebrekkig de coördinatie wel was tussen de diverse diensten en administraties in het dossier van het vermogensrechtsherstel in België : de mandataris van het Sekwester BTG vernam pas 6 jaar na het begin van zijn mandaat dat er bij het Ministerie van Wederopbouw een Dienst voor de Oorlogsslachtoffers actief

was die ondermeer systematisch gegevens had verzameld over de joodse oorlogsslachtoffers.

Begin 1945 begon de Dienst van het Sekwester op de BTG met de vereffening van de goederen. Rekeningen en waardepapieren van joden die bij de *Société française de Banque et de Dépôts* waren gecentraliseerd geworden, werden onder bepaalde voorwaarden vrijgegeven aan de titularissen en de rechthebbenden. Ook de financiële instellingen kregen toestemming om, zonder tussenkomst van de titularissen, de rekeningen te recupereren die zij voor de bezetting hadden beheerd (en waarop niet het product was geplaatst van één of andere Duitse spoliatieactiviteit). De waardevolle objecten die in de Mechelse Dossinkazerne in beslag waren genomen werden geïnventariseerd en eveneens druppelsgewijs aan de rechthebbenden vrijgegeven.

De rekeningen, waardepapieren en goederen waarvan de eigenaars niet konden worden geïdentificeerd vervielen via de Administratie van Registratie en Domeinen aan de Schatkist. In Deel 4 maakt de Studiecommissie daarvan, en van de andere sommen die aan de Schatkist zijn vervallen, de eindbalans op. Daarnaast kwam bijna een miljoen BEF, middels een bijzondere Wet, ook bij het Nationaal Werk voor Oudstrijders en Oorlogsslachtoffers terecht. De rekeningen, waardepapieren en (verkochte) objecten waarvan de eigenaars wel bekend waren, maar die na vele jaren geen teken van leven hadden gegeven of geen rechthebbenden bleken te hebben (maar dan moesten die rechthebbenden wel op de hoogte zijn van het bestaan van het bezit, wat lang niet altijd het geval was), werden op het einde van de jaren vijftig naar de Deposito- en Consignatiekas getransfereerd. Bij de DCK vervallen de bezittingen dertig jaar na hun neerlegging aan de Schatkist.

Een uitzondering op deze politiek van vereffening werd gemaakt voor de Duitse en Oostenrijkse joden : zoals bij het uitbreken van de oorlog (zij werden door de Belgische autoriteiten in mei 1940 als verdachten opgepakt en gedeporteerd) en tijdens de bezetting (hun bezittingen werden door de nazi's niet gesekwestreerd maar aangeslagen), werden zij opnieuw twee maal slachtoffer : één maal als jood en één maal als Duitser. Op initiatief van de geallieerde autoriteiten in Duitsland kregen de Duitse joden na de bevrijding opnieuw de Duitse nationaliteit toebedeeld die ze als gevolg van de racistische Neurenbergerwetten na 1935 waren kwijtgespeeld. Daardoor werden zij door de Dienst van het Sekwester als 'vijanden' beschouwd en behandeld : de goederen van de afwezigen (inclusief de overleden gedeporteerden) vervielen aan de Belgische Staat. De Studiecommissie berekende dat een 12,6 miljoen BEF op die wijze aan de Schatkist is vervallen. De goederen van de overlevenden werden slechts na 1947 (op voorlegging van een attest van 'niet-vijand') druppelsgewijs vrijgegeven.

Een tweede negatief gevolg van de juridische *flou artistique* waarin de vermogensvereffening van de joodse oorlogsslachtoffers in België diende te gebeuren, was de tussenkomst van de rechterlijke macht met in haar kielzog de voorlopige bewindvoerders. Conform de voorschriften van het Burgerlijk Wetboek wezen sommige Rechtbanken van Eerste Aanleg voorlopige

bewindvoerders aan voor het beheer van goederen van joodse afwezig. Dat was bijvoorbeeld het geval met het beheer van het vastgoed van joodse afwezig in Antwerpen (in tegenstelling tot Brussel waar de Dienst van het Sekwester zich over die opdracht ontfermde). De opdracht van de drie bewindvoerders behelsde de inventarisatie en het beheer (als een 'goede huisvader') van de betrokken goederen. Hoewel zij zonder toestemming van de rechter uiteraard niet over deze goederen konden 'beschikken', behoorde het opzoeken van eventuele nabestaanden/erfgenamen uitdrukkelijk niet tot hun taken. De Diensten van het Sekwester die betrokken waren bij de vereffening van de joodse goederen, hebben op dit punt, na verloop van tijd, wel bescheiden inspanningen gedaan.

Vele bewindvoerders waren plaatsvervangende rechters die door deze beheersactiviteiten hun inkomsten als advocaat wat konden optrekken; daarenboven waren sommige van deze bewindvoerders reeds tijdens de bezetting tussengekomen bij de 'verplichte' verkopen van gehypothekeerde joodse onroerende goederen. De bewindvoerders moesten slechts verantwoording afleggen over hun beheer wanneer de rechthebbenden zich manifesteerden, wat in de specifieke context van de systematische uitroeiing van ganse gezinnen toch wel problematisch kan genoemd worden. Daarenboven ging het in het geval van Antwerpen over het beheer van een collectieve Duitse '*Verwaltung*' van joods onroerend goed, waarvan het eigen vermogen uitsluitend onder de wettelijke bevoegdheid van het Sekwester viel. Dat weerhield de rechter er in september 1944 evenwel niet van het beheer aan 'zijn' voorlopige bewindvoerders toe te vertrouwen. Dat deze private bewindvoerders na verloop van tijd zelfs konden beschikken over een kantoor in het Antwerpse justitiepaleis ervaart de Studiecommissie eveneens als bevreemdend. De Studiecommissie ontdekte bij toeval dat de zoon/jurist van een bewindvoerder die bij de bevrijding in Antwerpen bij deze beheersactiviteit betrokken was, anno 2000 nog steeds een joods onroerend goed beheerde. Of dit het enige goed is dat nog op dergelijke wijze in 'beheer' is en, in het algemeen, hoe de vereffening van dat beheer is verlopen, kon niet worden onderzocht. Aangezien op geen enkele manier systematisch verantwoording werd of wordt afgelegd, ook niet aan de rechter, ontbraken tevens de bronnen voor het onderzoek.

Een tweede onderdeel in de afweging van het naoorlogs vermogensrechtsherstel van de joodse oorlogsslachtoffers in België behelst een evaluatie van de mogelijkheid tot restitutie of schadeloosstelling van het vermogensverlies. Voor deze aspecten waren respectievelijk de Dienst Economische Recuperatie (DER) en de Dienst Oorlogsschade (DO) bij het Ministerie van Wederopbouw bevoegd.

De DER werd opgericht in 1944 om alle roerende bezittingen op te sporen en te restitueren die als gevolg van de oorlog uit openbaar of privaat bezit waren verdwenen of ontvreemd. In de schoot van de DER functioneerde een kunst- en cultuurcel. De restitutieresultaten van deze cel bleven m.b.t. het dossier van de Studiecommissie (en in vergelijking met de ons omringende landen Frankrijk en Nederland) bijzonder bedroevend. Slechts

1,2 % van de geroofde bibliotheken en 7 % van de geroofde kunstwerken van joodse verzamelaars werden aan de eigenaars gerestitueerd. 90% van de uit het buitenland gerecupereerde cultuurgoederen kwam uiteindelijk in Belgische culturele instellingen en musea terecht. Vele cultuurgoederen werden ook openbaar verkocht in het Paleis voor Schone Kunsten of via de Administratie van Registratie en Domeinen; de met zekerheid als joodse objecten geïdentificeerde goederen brachten uiteindelijk een 3 miljoen BEF op.

Opvallend is tevens het totaal gebrek aan coördinatie tussen de verschillende administraties en gemeentelijke diensten die bij de efficiënte recuperatie van geroofde goederen een rol hadden kunnen spelen. Opvallend is tevens het amateurisme waarmee België de opsporing in het buitenland heeft georganiseerd en hoe afhankelijk deze wel was van de Amerikaanse en later Franse welwillendheid.

De wetten op herstelling van de materiële oorlogsschade van 1945 en 1947 leidden ertoe dat de meeste joodse oorlogsslachtoffers niet in aanmerking kwamen voor vergoedingen. Vooreerst kwamen banktegoeden, levensverzekeringen, juwelen of kunstvoorwerpen niet in aanmerking voor vergoeding. Veel meer dan onroerende goederen waren dat de beleggingsinstrumenten geweest van de bemiddelden in de schoot van de joodse bevolking. Verder en vooral gold de schadeloosstelling enkel voor personen van Belgische nationaliteit, wat per definitie 95% van de joodse bevolking uitsloot. Ten slotte waren de raciale deportatie en vervolging niet in aanmerking genomen voor het Statuut van de politieke gevangene⁴⁶⁴; daardoor waren de uitzonderingsregels die in de Wet van 1947 waren voorzien m.b.t. de vergoeding van de materiële oorlogsschade geleden door de politieke gevangenen (ondermeer een prioritaire en volledige vergoeding van alle gespolieerde roerende en onroerende goederen) niet op de joodse oorlogsslachtoffers van toepassing. Dit is de reden waarom de systematische roof van de meubelen en de huisraad van de joodse slachtoffers in het kader van de *Möbelaktion* (dit gold voor gedeporteerden zowel als voor niet-gedeporteerden) nooit door de Belgische overheid werd schadeloosgesteld. Nochtans bestond die mogelijkheid volgens de Wet op de oorlogsschade nadrukkelijk wel en kan er hier dus om meerdere redenen (nationaliteit, niet erkenning als politieke gevangenen) van een discriminatie t.a.v. de joodse oorlogsslachtoffers worden gesproken.

Deze discriminatie kreeg een verlengstuk in de wettelijke toepassing van de eerste fase van Duitse *Wiedergutmachungs*-wetgeving in België toen ca. 1 miljard BEF onder de politieke gevangenen werd verdeeld. Hoewel het *Bundesentschädigungsgesetz* (BEG, 1953) expliciet de raciale en religieuze vervolging als motief voor morele schadevergoeding voorzag, vielen de joodse oorlogsslachtoffers in het Belgisch verdeelmechanisme uit de boot. Opnieuw waren het de criteria die in de onmiddellijke na-oorlog waren weerhouden voor het statuut van de politieke gevangenen (en de discriminatie op basis van nationaliteit die erin vervat zat) die werden toegepast. Slechts met de tweede Duitse Wet in het kader van de *Wiedergutmachung*,

het z.g. *Bundesrückerstattungsgesetz* (BRüG, 1957) die de materiële schadeloosstelling beoogde, bekwamen de joodse oorlogsslachtoffers in België een substantiële vergoeding voor de geleden verliezen. 13.000 Belgische dossiers werden afgewerkt (joodse en niet-joodse samen) voor een totaal van 205 miljoen DM (ca. 2,5 miljard BEF aan de koers van 1960). Daaronder waren (in 1965) naar schatting 6.500 dossiers ingediend door joodse slachtoffers uit België (voornamelijk m.b.t. de *Möbelaktion* en daarnaast voor een bedrag van 187 miljoen BEF m.b.t. de diamant) voor een totaal van ca. 1,6 miljard BEF.

Het is wellicht geen toeval dat deze gebrekkige restitutie en discriminatoire schadeloosstelling van de joodse oorlogsslachtoffers vanwege de Belgische Staat niet van toepassing was op de diamantsector. De DER recupereerde na opmerkelijke inspanningen van de Belgische Staat een belangrijke partij geroofde diamanten in Duitsland. Omdat de Amerikaanse autoriteiten niet wensten een land (België) maar wel de eigenlijke slachtoffers schadeloos te stellen, trad de Federatie der Belgische Diamantbeurzen op als eisende partij. Toen waren reeds door de Dienst van het Sekwester BTG vele rekeningen vrijgegeven van tijdens de bezetting (aan dumpingprijzen) verkochte diamanten. Die operatie terugdraaien en de opbrengst van de gerecupereerde diamanten onder de rechthebbenden verdelen, vormde nauwelijks een probleem en kan gelden als een schoolvoorbeeld van Belgisch improvisatietalent.

Twee elementen kunnen in het rechtsherstel in de diamantsector opmerkelijk worden genoemd : 1/bij de uiteindelijke schadeloosstelling werd het nationaliteitsbeginsel - mede onder Amerikaanse druk - gewoon genegeerd (d.w.z. alle slachtoffers, de vreemdelingen zowel als de Belgen, kregen evenveel) en 2/de praktische uitvoering van de schadeloosstelling werd geprivatiseerd en toevertrouwd aan de Federatie der Belgische Diamantbeurzen. Dit zorgde er uiteindelijk voor dat - volgens de berekeningen van de Studiecommissie - de Belgische schadeloosstelling samen met wat op basis van de BRüG-wet door de BRD aan de diamantsector werd uitbetaald zo goed als volledig de vermogensroof in de diamantsector dekte. Het economisch en politiek belang van de diamantsector zal ongetwijfeld een belangrijke factor geweest zijn in de soepelheid waarmee dit rechtsherstel van diverse zijden werd afgewerkt.

De eindconclusie van de Studiecommissie m.b.t. het na-oorlogs vermogensrechtsherstel van de joodse oorlogsslachtoffers is dat er op bepaalde terreinen bevredigend werk werd geleverd, maar dat er anderzijds ook zwaarwegende tekortkomingen en fouten kunnen worden aangestipt. In hoofdzaak ontbrak het de politieke en administratieve verantwoordelijken aan inzicht en visie op wat de judeocide werkelijk had betekend en wat dat voor gevolgen had m.b.t. de zorg over de onbeheerde goederen. Een beheersinstituut dat zich, zoals in Nederland, los van de gesekwestreerde goederen van de vijanden, ontfermde over de bezittingen van de slachtoffers, en het beheer ervan op een gecontroleerde basis toevertrouwde aan voorlopige bewindvoerders, zag in België nooit het licht.

M.b.t. de recuperatie in de kunst- en cultuursector sloeg België een belabberd figuur, maar daarvan waren zeker niet enkel de joodse burgers het slachtoffer. De materiële schadeloosstelling daarentegen was voor de joodse slachtoffers (net zoals voor eventuele andere vreemdelingen) ronduit discriminatoir. Dat het ook anders kon wanneer hogere belangen meespeelden bewees het degelijk werk dat in de diamantsector werd gepresteerd.

De Belgische Staat verwierf, zo concludeert de Studiecommissie na een uitgebreid onderzoek, ca. 6 miljoen BEF aan erfloze nalatenschappen van judeocide-slachtoffers. Dit is in feite erg weinig en wellicht ondermeer toe te schrijven aan de gebrekkige, eigenlijk nauwelijks bestaande, controle die het Ministerie van Financiën kon en kan uitoefenen op de activiteiten van de door de Rechtbanken aangestelde voorlopige bewindvoerders. Daarenboven zijn de mogelijkheden om onbeheerd onroerend goed op het spoor te komen (waarin de joodse bevolking minder had geïnvesteerd) aanzienlijk groter dan dat het geval is voor de vele vormen van roerende bezittingen, bijvoorbeeld bankrekeningen of waardepapieren aan toonder (waarin de joodse bevolking nadrukkelijk wel had belegd).

Dat er - in het bijzonder met het oog op het opsporen van deze erfloze nalatenschappen - tot laat in de jaren negentig nooit een vraag werd gesteld naar de tegoeden van de slachtoffers in de financiële sector en bij de verzekeringen, zal aansluitend bij het gebrek aan inzicht dat het naoorlogse rechtsherstel kenmerkte, niet echt verbazen.

Eindnoten Deel 3

¹ GRIET MARECHAL, "Vijanden en verdachten. Het archief van het Sekwester na de Tweede Wereldoorlog", in *Docendo Discimus. Liber Amicorum Romain Van Eenoo*, Gent, 1999, p. 57-73.

² Besluitwet van 1 augustus 1945.

³ Ministerie van Financiën (MF), Dienst van het Sekwester (DS), Hoofdbestuur (HB), Verslag van 31 december 1946, p. 5.

⁴ Dit onderzoek werd pas op het einde van het mandaat aangevat, waardoor een volledig onderzoek niet meer mogelijk was.

⁵ MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*".

⁶ Voorlopige nota over de BTG, 10/XI/1944 (MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*").

⁷ Cfr. Chronologisch overzicht van evolutie van de BTG-rekeningen bij de SFBD in Bijlage.

⁸ De diverse operaties en stadia van de naoorlogse financiële sanering, de zogenaamde operatie Gutt, beïnvloedden tevens de vereffening van het Sekwester BTG. Essentieel is dat daarbij bepaalde vermogens werden vrijgegeven, andere tijdelijk en nog andere definitief geblokkeerd werden. In oktober 1945 werden de definitief geblokkeerde bedragen omgezet in obligaties van een langlopende staatslening (de 'muntsaneringslening') over 40 jaar aan 3,5%. De tijdelijk geblokkeerde tegoeden werden geleidelijk, naarmate het economisch herstel zich doorzette in de periode 1944-1949, weer vrijgegeven.

⁹ Proces-verbaal (PV) van het Hoofdbestuur van het Sekwester, 21/XII/1944 (MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*").

¹⁰ Rondzendbrief van de Belgische Vereniging van Banken (BVB), 31/I/1945 (BVB).

¹¹ Brief van de directie van de SFBD aan het Hoofdbestuur van het Sekwester, 01/II/1945 (MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*").

¹² PV van de Raad van Bestuur van het Sekwester, 15/II/1945 (MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*").

¹³ Brief van de Meesters Hermans, Marck en Marx aan de DS, 24/V/1945 (MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*").

¹⁴ Brief van Pranger en Moureaux aan het Hoofdbestuur van het Sekwester, 20/IX/1945 (MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*").

¹⁵ Een speciale rekening 'Goederen van de Belgische vrijmetselarij' valt hier verder buiten beschouwing. Deze rekening was de resultante van de liquidatie van de bezittingen van de logewerkplaatsen en van de Rotary-club.

¹⁶ Wij signaleren hier uitzonderlijk ook het bestaan van een rekening *Zigeuner*, eveneens naar de Postcheckrekening overgebracht, met erop een bedrag van 239.692,12 BEF.

¹⁷ Rapport van Pranger aan het Bestuur van de DS, 06/XI/1948, p. 2 (MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*").

¹⁸ Brief van het Sekwester BTG aan het Hoofdbestuur, 07/II/1946 (MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 12, BTG).

¹⁹ Tussen deze bundels bevonden zich heel wat archieven van joodse bedrijven die tijdens de bezetting door de BTG waren in beslag genomen. Bedrijven die geïnteresseerd waren in de recuperatie van hun gestolen archieven konden daartoe een verzoek indienen bij het Sekwester BTG, mits betaling van 50 BEF per bundel en 20 BEF per map (onkosten voor repatriëring en klassering).

²⁰ Idem noot 13.

²¹ Nota van Pranger, 01/I/1951 (MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*").

²² Brief van Pranger aan het BLW, 27/XI/1945 (MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 12, BTG).

²³ Verslag van Pranger over vergadering met de heer Bringer, adjunct-directeur van de SFBF, 20/I/1947; Brief van SFBF aan Pranger, 28/I/1947 (MF, DS, HB, Farde "*SFBF*").

²⁴ Rapport van Pranger aan het Bestuur van het Sekwester, 13/II/1948, p. 3-4 (MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*").

²⁵ Rapport van Pranger aan het Bestuur van het Sekwester, 10/III/1953, p. 1 (MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*").

²⁶ Rapport van Pranger aan het Bestuur van het Sekwester, 11/II/1949, p. 2 (MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*").

²⁷ Voor deze laatste periode die loopt tot aan de ontbinding van de DS op 1 januari 1960, beschikken wij slechts over enkele overzichtsverslagen van de directeur van de Dienst A. Bernier, respectievelijk van 1961 en 1963. Beide zijn gericht aan de Minister van Financiën en reageren op kritieken die door het Rekenhof werden geuit op de werking van de ontbonden DS.

²⁸ Besluitwet van 10/I/1941 uitgevaardigd door de regering in ballingschap in Londen.

²⁹ Brief van de DS aan Meester Marx, 21/III/1945 (MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*").

³⁰ Brief van Meesters Marc, Marx en Hermans aan de directie van de DS, 24/V/1945 (MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*").

³¹ Ibidem.

³² Uittreksel van de PV van de Raad van Bestuur aan directie A, 12/V/1953 (MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*").

³³ Rapport van Hopchet, 24/IX/1953 (MF, DS, HB, Farde "*Comptes Globaux*").

³⁴ Uittreksel van de Raad van Bestuur, 29/IX/1953 (MF, DS, HB).

³⁵ Brief van de DS aan Hopchet, 06/X/1953 (MF, DS, HB).

³⁶ Brief van A. Bernier i.v.m. rekeningen *Brüsseler Treuhandgesellschaft* bij de Hansa Bank, getransfereerd naar de DCK, 08/VI/1956 (MF, DS, HB).

³⁷ Bij de DCK werden 22 rekeningen teruggevonden. De rekeningen kwamen terecht op rekeningnummer 26.231 met vermelding van de referentie "*Immeubles Israéélites*".

³⁸ Brief van Hopchet aan de DCK, 14/V/1954 en 27/X/1954 (MF, DS, HB).

³⁹ Er bestaan onduidelijkheden omtrent de door Hopchet geïnde beheerskosten. Oorspronkelijk rekende hij hiervoor 5% aan. Vanaf 1950 werd dit opgetrokken tot

10%. We konden voorlopig niet achterhalen hoe en wanneer Hopchet deze beheerskosten aanrekende.

⁴⁰ MF, Centrale Administratie van Registratie en Domeinen (CARD), Bureau van Domeinen Brussel (BDB), nrs. 35/14/42 en 35/14/149.

⁴¹ Brief van het sekwester op *de Verwaltung des Jüdischen Grundbesitzes in Belgien* (VJGB) aan de DS, 06/VIII/1956.

⁴² MF, DS, HB, Farde "Comptes Globaux".

⁴³ Wet van 10/I/1941 oordeelde dat elke verkoop, op initiatief van de bezetter, ongeldig was.

⁴⁴ Besluitwet van 13/I/1947 : "*Procédure de mainlevée. Mention non-ennemi*" (NIS 44).

⁴⁵ We spreken hier over de bank van herkomst omdat tijdens de bezetting de verplichting bestond om het product van de verkoop te storten bij de *Banque de Commerce* of de *Banque de Paris et des Pays-Bas* (zie 2.3).

⁴⁶ Vonnis, 16/IX/1944 en verzoekschrift, 18/III/1945 (Archief Rechtbank van Eerste Aanleg, Antwerpen).

⁴⁷ Brief van Hoofdinspecteur Berge, DS aan het Kabinet van de Voorzitter van de DS, 05/VI/1946. De Rechtbank van Eerste Aanleg benoemde hier onmiddellijk na de bevrijding de advocaten Sano en Van Put voor het sekwester op de goederen van Voigt. De hoofdinspecteur weet de benoeming aan het feit dat de voorzitter van de Rechtbank van Eerste Aanleg niet op de hoogte was van de nieuwe wetgeving op het Sekwester. Dit kan een mogelijke verklaring zijn waarom Marck, Van Put en Boelens werden benoemd voor de vereffening van het joods en vijandelijk beheer van de Duitse *Verwalters* Voigt, Hütteman en Wauters (MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 454).

⁴⁸ MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 454.

⁴⁹ De brief was wellicht gericht aan de oversten van de heer Hougardy (MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 454).

⁵⁰ MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 4.932.

⁵¹ Verzoekschrift nr. 1.665, 07/XII/1944 (Archief Rechtbank van Eerste Aanleg, Antwerpen).

⁵² Verzoekschrift nr. 191, 22/II/1945 (Archief Rechtbank van Eerste Aanleg, Antwerpen).

⁵³ Verzoekschrift nr. 1.666, 07/XII/1944 (Archief Rechtbank van Eerste Aanleg, Antwerpen).

⁵⁴ MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 4.874.

⁵⁵ Het dossier van Ernest Wauters viel onder de verantwoordelijkheid van het Sekwester Verdachten.

⁵⁶ MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 11.689.

⁵⁷ Hütteman had de gewoonte om een bedrag in kas te houden voor de kleine uitgaven van de *Verwaltung*. Blijkbaar groeide het aan tot een aanzienlijk bedrag en zag Hütteman zich verplicht het geld op een rekening te plaatsen.

⁵⁸ Dit geld werd waarschijnlijk door Hütteman bij zijn vlucht uit de kas weggenomen.

⁵⁹ Het rapport gaf geen verdere uitleg over de aard van deze vorderingen.

- ⁶⁰ MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 11.689.
- ⁶¹ Brief van Aimé Hopchet aan DS, 31/V/1948 (MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 11.689).
- ⁶² Ibidem.
- ⁶³ MF, DS, Sekwester Vijanden nrs. 6450 en 867B.
- ⁶⁴ MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 11.689.
- ⁶⁵ Ibidem.
- ⁶⁶ Ibidem.
- ⁶⁷ MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 4.874; Verzoekschrift nr. 191, 22/II/1945 (Archief Rechtbank van Eerste Aanleg, Antwerpen).
- ⁶⁸ Wäser was naast zijn functie van *Verwalter* eveneens werkzaam als bakker.
- ⁶⁹ Duitse Marken waren na de bevrijding niet inwisselbaar, de rekening bleef geblokkeerd.
- ⁷⁰ MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 4.874.
- ⁷¹ Brief van de DS aan het Consulaat van West-Duitsland, 15/X/1957 (zie noot 33).
- ⁷² Een ambtenaar van het Sekwester vroeg inzage in het dossier van Walter Wäser bij het Krijgsauditoraat om een beter inzicht te krijgen in de beheersactiviteiten van Wäser tijdens de bezetting.
- ⁷³ Zie noot 33.
- ⁷⁴ MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 4.874.
- ⁷⁵ Ibidem.
- ⁷⁶ Vermoedelijk diende de echtgenote het verzoekschrift in.
- ⁷⁷ Op 13 juni 1947 werd door de Rechtbank van Eerste Aanleg de lichte van het sekwester op het huis voorgeschreven, gezien de nietigheid van de verkoop door de *Verwalter* aan mevrouw Voigt (MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 4.932).
- ⁷⁸ In nota: Bij beslissing van het Hoofdbestuur, dd 03/IV/1963 meegedeeld, werd deze zaak "transactioneel" afgehandeld. Het transactiebedrag van 20.000 BEF werd rechtstreeks betaald op 22/III/1963. De schadevergoedingen moeten aldus als volledig vereffend beschouwd worden (MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 104.094).
- ⁷⁹ A. BERNARD, R. CHARLES, R. HAYOIT DE TERMICOURT, e.a., *Répertoire pratique du droit belge. Législation, Doctrine et Jurisprudence. Complément.*, t. 5, Brussel, 1977, p. 121.
- ⁸⁰ Idem, p. 122.
- ⁸¹ Ministerieel Besluit ter uitvoering van het Koninklijk Besluit van 18 maart 1934 ter coördinering van de wetten op de organisatie en werking van de DCK, artikel 4.
- ⁸² Ten laatste zes maanden vóór de vervaldatum wordt aan de gekende rechthebbenden een aangetekende brief gestuurd. Als deze zich niet aanmelden, verschijnt er een bericht in het Staatsblad. *Instructie B*, Boekhouding van DCK, § 25.
- ⁸³ Ibidem.
- ⁸⁴ KB nr. 150, 18/III/1935 ter coördinatie van de wetten op de organisatie en werking van de Deposito- en Consignatiekas, 27/III/1935, artikel 25.

⁸⁵ J. VAN HOUTTE, *La réparation des dommages de guerre aux biens privés*, Brussel / Leuven, 1948, p. 24-25, 191.

⁸⁶ *Manuel usuel des lois et arrêtés*, Brussel, 1948, p. 320-321.

⁸⁷ Ministerieel besluit ter uitvoering van koninklijk besluit nr.150 van 18 maart 1935 ter coördinering van de wetten betreffende de organisatie en werking van de Deposito- en Consignatiekas, 27/III/1935, artikel 1, punt C. 3°.

⁸⁸ *Idem*, artikel 30.

⁸⁹ Artikel 2 van de wet van 6 juli 1959 bepaalt de ontbinding van de DS en draagt de bevoegdheden ervan over aan het MF, Centrale Administratie van Registratie en Domeinen (CARD).

⁹⁰ 'Belgische' banken: *Crédit Lyonnais*, SFBD, *Banque de Commerce*, *Lloyds & National Provincial Foreign Bank*, *Westminster Foreign Bank Ltd* en *Banque de Paris et des Pays-Bas*. Duitse banken, in Brussel gevestigd : *Continental Bank*, *Hansa Bank* en *West Bank*.

⁹¹ Besluitwet betreffende de biljetten van de Nationale Bank van België en deposito's van geld in de nationale munt, 6/X/1944. Deze besluitwet, bekend onder de naam operatie Gutt, legde de grondslag voor de muntsanering die meteen na de oorlog plaatsvond. Dit financiële besluit bepaalde dat er nieuwe biljetten in omloop werden gebracht waartegen biljetten van het oude type gedeeltelijk konden worden ingeruild (ten bedrage van 2.000 BEF per persoon). Het overschot aan chartaal geld en de banktegoeden boven een bepaalde limiet werden opgedeeld in "tijdelijk onbeschikbare tegoeden" (40%) en in "geblokkeerde tegoeden" (60%). Het globale geblokkeerde bedrag, 63 miljard, werd volgens het besluit van 14 oktober 1945 omgezet in obligaties op een staatslening op lange termijn, de Lening Muntsanering, die over 40 jaar liep. De tijdelijk onbeschikbare tegoeden, zo maar eventjes 42 miljard, werden tussen 1944 en 1949 geleidelijk vrijgegeven, naarmate de economische heropbouw van het land vorderde. Zie daaromtrent : L.H. DUPRIEZ, *Les réformes monétaires en Belgique*, Brussel, 1978; V. JANSSENS, *Le franc belge. Un siècle et demi d'histoire monétaire*, Brussel, 1976, p. 301-355; M. VAN AUDENHOVE, *Histoire des finances communales dans l'évolution économique, financière et sociale de la Belgique: 1919-1985*, Brussel, 1990, p. 319-322. Een ander financieel Besluit van 6 oktober 1944 betrof het beheer van Belgische en buitenlandse effecten. Het bepaalde dat elke persoon die houder, depositaris, vruchtgebruiker of eigenaar was van Belgische of buitenlandse titels (aan toonder of op naam), deze moest aangeven binnen de termijn en volgens de voorwaarden die de wet bepaalde.

⁹² Brief van de Voorzitter van de Nationale Kamer der Notarissen aan de voorzitters van de Provinciale Kamers der Notarissen, Brussel, 29/II/2000.

⁹³ Ministerieel besluit ter uitvoering van KB nr. 150 van 18/III/1935 ter coördinering van de wetten betreffende de organisatie en werking van de DCK, 27/III/1935, artikel 25.

⁹⁴ Nationale Bank van België (NBB), BLW, Bijzondere Verrekeningskas voor Gezinsvergoedingen ten Bate van de Arbeiders der Diamantnijverheid, Aegon Leven, *Banque Sud Belge*, e.a.

⁹⁵ Instructie D, § 1766.

⁹⁶ Instructie B, Boekhouding/Uitgaven, § 326.

⁹⁷ L. SAERENS, *Vreemdelingen in een wereldstad. Een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944)*, Tielt, 2000, p. 547.

⁹⁸ Instructie B, Boekhouding/Deposito en consignatie, § 699.

⁹⁹ L. SAERENS, op. cit., p. 547.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ De vereffening van handelsvennootschappen wordt behandeld in paragraaf X van het KB op de gecoördineerde wetten op de handelsvennootschappen van 30 november 1935. Artikel 186 bepaalt dat “de vereffenaars tegenover derden en tegenover de vennoten verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van hun mandaat en voor de fouten begaan tijdens hun beheer”. Idem, p. 763-783.

¹⁰² Verslag van het Directiecomité van het HWB, 06/X/1947 (Nationale Bank van België (NBB), Herdisconteerings- en Waarborg Instituut (HWB), Interventies. Instelling in moeilijkheden; faillissement. *Crédit anversois*, KA 43-17).

¹⁰³ De DCK aanvaardt “vrijwillige deposito’s, dat zijn deposito’s zonder andere reden dan dat de deposant er vrij over beschikt, met speciale toestemming van het hoofd van de DCK, daartoe gemachtigd door de Minister van Financiën, en binnen de voorwaarden die hij bepaalt”. E. BRUNET, J. SERVAIS ET CH. RESTEAU (red.), *Répertoire pratique du droit belge. Législation, doctrine et jurisprudence*, Complément, tome V, Brussel, 1977, p. 121-126.

¹⁰⁴ F. SWEERTS, “L’expérience des banquiers face aux avoirs dormants”, in *L’obligation de restitution du banquier*, Brussel, 1999, p. 126.

¹⁰⁵ *Bulletin usuel des lois et arrêtés*, Brussel, 1935, p. 790-792.

¹⁰⁶ Krachtens artikel 71, alinea 8, bestaat de borgstelling van de wisselagenten uit een effectieve waarde van 150.000 BEF aan de Brusselse beurs; van 100.000 BEF aan de Antwerpse beurs en van 50.000 BEF aan de beurzen van Gent en Luik. De borgstelling die bij voorrang als waarborg dient voor de professionele verbintenissen van de agent, wordt gedeponereerd voor rekening van de DCK, bij de NBB. *Bulletin usuel des lois et arrêtés*, Brussel, 1934, p. 173-179.

¹⁰⁷ Brief van de DS aan de DCK, 06/XI/1958 (MF, DS, Farde SFBD, Effecten LMS).

¹⁰⁸ Brief van de DS aan de DCK, 22/I/1959 (MF, DS, Farde SFBD, Effecten LMS).

¹⁰⁹ Brief van Bringer aan Pranger, 28/I/1947 (MF, DS, Farde SFBD, Effecten LMS).

¹¹⁰ De Wet zegt niets over het lot van de intresten, dividenden, bedragen en voordelen met betrekking tot effecten op naam, waarvan de betaling of levering niet werd gevraagd. Die bedragen blijven in theorie op het passief staan van de vennootschappen waaruit zij afkomstig zijn, met name onder de rubriek “Niet-geïnde dividenden”. De Wet heeft het wel over de intresten, dividenden, bedragen en voordelen met betrekking tot effecten aan toonder die bij de DCK worden gedeponereerd.

¹¹¹ Voor dit deelonderzoek maakte de Studiecommissie joodse goederen hoofdzakelijk gebruik van het fragmentarisch bewaarde archief van de cel kunst- en cultuurgooderen van de Dienst Economische Recuperatie (DER), dat ongeïventariseerd gelokaliseerd werd bij het Koninklijk Instituut van het Kunstpatrimonium (KIK). Dit werd welwillend in bruikleen afgestaan aan het Ministerie van Economische Zaken (MEZ). Van grote waarde waren de individuele schadedossiers van het Ministerie van Wederopbouw, die momenteel onder het beheer staan van het Mi-

nisterie van Infrastructuur en Transport. Voor de financiële aspecten werden de algemene en specifieke oorlogsdossiers (Dossiers G & GP) geraadpleegd bij het MF. De documenten van de DS werden verwerkt, evenals het archief van het Derde Bureau van de Administratie van Registratie en Domeinen betreffende de verkopen georganiseerd door de DER. Voor de geallieerde restituties uit Duitsland en Oostenrijk werd het gigantisch archiefonds *Treuhandverwaltung von Kulturgut* (B323) geraadpleegd, bewaard in het *Bundesarchiv* van Koblenz. Voor het West-Duitse onderzoek naar cultuurgoederen tijdens de jaren vijftig werd de administratieve briefwisseling tussen het *Bundesamt für äussere Restitutionen* en de DER van het MEZ geconsulteerd.

¹¹² DER, *Rapport Intégration dans l' Economie Belge des Réparations Allemandes en Biens d' Equipements*, Brussel, 1953, p. 20-25. De *Wet houdende goedkeuring van het internationaal akkoord betreffende de herstelbetalingen* verscheen op 30 maart 1948 in het BS.

¹¹³ P. VAN REYN & P. RONGY, *Essai juridique sur la vie d'un établissement public. L'Office de Récupération Economique*, Tome I, Brussel, s.d., p. 5-25.

¹¹⁴ *Bulletin usuel des lois et arrêtés concernant l'administration générale avec notes de concordance et de jurisprudence administrative et judiciaire*, Brussel, nr. 345, 16/XI/1944, p. 198-201.

¹¹⁵ *Bulletin usuel des lois et arrêtés concernant l'administration générale avec notes de concordance et de jurisprudence administrative et judiciaire*, Brussel, nr. 41, 15/I/1945, p. 27-28.

¹¹⁶ DER, *Rapport Intégration dans l' Economie Belge des Réparations Allemandes en Biens d' Equipements*, Brussel, 1953, p. 57-62, 87-92.

¹¹⁷ *Idem*, p. 100.

¹¹⁸ "Op een algemene wijze zal de restitutie beperkt blijven tot identificeerbare goederen die (I) bestonden op het ogenblik dat het land bezet werd en die met of zonder betaling genomen werden; (II) tijdens de bezetting gefabriceerd werden en die onder dwang genomen werden". *Conférence de Paris. Resolution au sujet des restitutions*. Bijlage nr. 3, Parijs, 21 december 1945, p. 20. J. LUST, *Dossier de base relatif à la récupération d'oeuvres d'art spoliées pendant la seconde guerre mondiale. Législation de l'après-guerre*, Brussel, p. 5; DER, *Rapport Décennal. Les Activités de l'OIL/ORE et leurs résultats au cours de la période 1940-1949*, Bruxelles, 1950, p. 43-47.

¹¹⁹ *Idem*, p. 45-54.

¹²⁰ *Idem*, p. 55-68.

¹²¹ *Idem*, p. 70-71.

¹²² DER, *Rapport Intégration dans l' Economie Belge des Réparations Allemandes en Biens d' Equipements*, Brussel, 1953, p. 76-82.

¹²³ J. LUST, "The Spoils of War removed from Belgium during World War II", in *Spoils of War*, New York, 1997, p. 58-62.

¹²⁴ "Enkel de restitutie van cultuurgoederen aan de rechtmatige eigenaars. (...) Het in stand houden van deze onvervangbare culturele erfenis van alle landen wordt vandaag aanvaard als een internationale verantwoordelijkheid". F. HOOGEWOUDE, "The Nazi Looting of Books and its American 'Antithesis'. Selected Pictures from Offenbach Archival Depot's Photographic History and Its Supplement", in *Studia Rosenthaliana*, Deel 26, nr. 1-2, 1992, Assen, p. 167. Voor de evolutie in restitutiepolic-

tiel : M. J. KURTZ, "The End of the War and the occupation of Germany, 1944-52. Laws and Conventions enacted to counter German appropriations : the Allied Control Council", in *Spoils of War*, New York, 1997, p. 112-116.

¹²⁵ C. H. SMYTH, "The Establishment of the Munich Collecting Point", in *Spoils of War*, New York, 1997, p. 126-130.

¹²⁶ F. HOOGEWOUD, op. cit., p. 167-170.

¹²⁷ F. HOOGEWOUD, op. cit., p. 172-173.

¹²⁸ "Belgisch, veelal vrijmetselaarsmateriaal en joodse bibliotheken van Antwerpen en Brussel"; "bibliotheek en archiefmateriaal van verscheidene Belgische bibliotheken"; "117 stukken, boeken, 1 kist"; "175 stukken, boeken behorend tot verscheidene Belgische bibliotheken" DER, *Inventaire des oeuvres d'art rentrées en Belgique*, Brussel, s.d. (KIK, DER).

¹²⁹ "De steekkaarten bevatten 7.700 namen, waaronder enkele namen (vermoedelijk) van Belgen teruggevonden werden : prof. Eviera, Edmond en Lucien Tolkonski (twee musici uit Antwerpen), M. Seyffers, Van Hulthem, M. de Blauwe, Alfred en Arthur Stern, Paul Oppenheim. Hebt U deze namen in uw documentatie?". Symptomatisch voor het onderzoek werden enkele namen verkeerd genoteerd: onder 'Prof. Eviera' moet Prof. Errera en 'Tolkonski' moet Tolkowsky begrepen worden. DER, Rapport van F. Baudouin aan Raymond Lemaire, Munchen, 27/II/1947, p. 4-5 (KIK, DER, Dossier *Autriche*).

¹³⁰ "In Tanzenberg bevinden zich een groot aantal uiterst belangrijke boeken, toebehorend aan voornoemde bibliofielen, waarvan we de verblijfplaats niet kennen. Onderzoek in de joodse en bibliofiele milieus in België dringt zich op". DER, Rapport van F. Baudouin aan Raymond Lemaire, Munchen, 27/II/1947, p. 6 (KIK, DER, Dossier *Autriche*).

¹³¹ "Belgische Werkliedenpartij-Theosofische vereniging-Parlement-Hogeschool [Gent]"; "boeken [Alice] Pels- Hogeschool van Gent-Agaduth Zion- maçonnieke boeken-varia". DER, *Inventaire des oeuvres d'art rentrées en Belgique*, Brussel, s.d. (KIK, DER).

¹³² DER, Nota van F. Baudouin aan R. Lemaire, Munchen, 04/II/[1948] (KIK, DER, Dossier *Autriche*).

¹³³ "Boekenopslagplaats in het Jubelpark geliquideerd & verkoop door de [Administratie van] Domeinen". DER, *Inventaire des oeuvres d'art rentrées en Belgique*, Brussel, s.d. (KIK, DER).

¹³⁴ Alhoewel de bibliotheek van Samuel Hartveld bestaande uit ongeveer 2.000 boeken aan België werd gerestitueerd, vonden we geen enkel document dat deze aan de beroofde eigenaar teruggeven werd.

¹³⁵ J. LUST, *De ERR en de bibliotheekroof in België (1940-1943)*, Brussel, Studiecommissie joodse goederen, 2000.

¹³⁶ DER, *Rapatriement des œuvres d'art de France*, Brussel, 14/I/1955 (KIK, DER, Dossier *Vente Palais des Beaux-Arts 22.12.1954*).

¹³⁷ M, FA & A, *Summary of Operations March 1949*, p. 8 (BA Koblenz, *Treuhand B 323*, nr. 549).

¹³⁸ K. Esser, *Tätigkeit des Einsatzstabes Reichsleiter Rosenberg*, Bonn, 06/V/1947 (KIK, DER, Dossier ERR).

¹³⁹ A. J. VAN DER LEEUW, "The Best Years", in *The Return of Looted Collections (1946-1996)*, Amsterdam, 1997, p. 19-25; A. CACAN DE BISSY, "La Commission de Récupération artistique", in *Pillages et Restitutions*, Parijs, 1997, p. 101-106.

¹⁴⁰ DER, *Inventaire des oeuvres d'art récupérés*, s.d. (KIK, DER).

¹⁴¹ Zie 2.2.7.

¹⁴² Daarnaast werden nog 9 schilderijen en 1 tapijt gerecupereerd van Julius Gerson, die niet geroofd waren, maar door Gerson in veiligheid ondergebracht waren bij zijn vriend Fritz Frankenberg te Keulen. (MEZ, DER, Dossier *Bundesamt fur aussere Restitutionen*). Eveneens werd de Franse restitutie van archeologisch materiaal uit de *Möbelaktion* niet in rekening gebracht, gezien de onzekere herkomst van deze stukken.

¹⁴³ J. LUST, "Het Lam Gods en de nationaal-socialistische cultuurpolitiek in België tijdens de Tweede Wereldoorlog", in catalogus *De Stoutmoedige diefte van het Lam Gods*, Gent, Sint-Pietersabdij, 29/IX/1995-07/I/1996, p. 75.

¹⁴⁴ Dossiers *Collections privés* (KIK, DER).

¹⁴⁵ Telegram van R. Lemaire aan F. Baudouin, Brussel, 1947 (KIK, DER, Dossier *Autriche*).

¹⁴⁶ Dossier *schilderij Lovis Corinth* (MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 12, BTG, Dossier mauve nr. 267).

¹⁴⁷ Zie 4.4.

¹⁴⁸ "Al het meubilair te liquideren, zelfs deze buiten de gemeentelijke opslagplaatsen en zonder de DER van zijn activiteiten op de hoogte te houden". Nota van M. Reul, Brussel, 12/III/1947 (MF, G(uerre) nr. 3014, *Dossier meubles*).

¹⁴⁹ Gezien dit archief laattijdig door de Studiecommissie joodse goederen teruggevonden werd en ongeïventariseerd is, kon dit voor het onderzoek niet gebruikt worden.

¹⁵⁰ Académie royale d'archéologie de Belgique, *Liste d'objets d'art à réclamer en compensation des objets d'art détruits*, [Brussel, 1947] (KIK, DER, *Dossiers 300*).

¹⁵¹ Dossier Valerie Daniel, Frederik Stern, Salvator Van Wien (Ministerie van Transport en Infrastructuur, Dienst Oorlogsschade (DO), nrs. 2.020.454, 2.016.434, 2.068.044).

¹⁵² Zie 4.4.

¹⁵³ Brief van A. Rossignol aan M. Casterman, Brussel, 23/IX/1948 (MF, CARD, Fonds Oorlogsbuit, Dossier G(uerre) P(rovinces) 2/234).

¹⁵⁴ "Wenst niet in het bezit van deze boeken te komen. Gezien het specifiek karakter van deze koopwaar, kunnen we enkel een andere liefhebber vinden als het Israëlitisch Consistorium". Nota van Inspecteur Generaal aan Directeur Brussel IV, Brussel, 14/II/1948 (MF, CARD, Fonds Oorlogsbuit, Dossier GP2/234).

¹⁵⁵ "De Heer Ontvanger van Domeinen heeft de werking van het depot van de Cinq-quantenaire volledig op zich genomen en de agenten van de SR worden niet meer toegelaten" Brief van Y. Bourguin aan Directeur Generaal van Registratie en Domeinen, Brussel, 23/VI/1949 (MF, CARD, Fonds Oorlogsbuit, G3014, *Dossiers meubles*).

¹⁵⁶ *La Libre Belgique*, 06/X/1946.

¹⁵⁷ “De toegang tot de lokalen is verboden buiten de voorziene uren”; “de terugelingen gelden enkel voor de in de inventaris vermelde meubelen, gevoegd bij de DER ingediende aanvraag tot opsporing” DER, *Formulaire Dépôt de meubles*, Brussel, 16/XI/1945 (Ministerie van Transport en Infrastructuur, DO, Dossier Alfred Errera, nr. 2.082.310).

¹⁵⁸ “Onze dienst zal zich extreem rigoureuus tonen in het onderzoek van de bewijzen die voorgelegd worden” DER, *Formulaire Exposition de Meubles Neder-Over-Heembeek*, Brussel, 19/III/1947 (Ministerie van Transport en Infrastructuur, DO, Dossier Alfred Errera, nr. 2.082.310).

¹⁵⁹ *Liste des livres appartenant à monsieur Alfred Errera et confisqués par les Allemands en janvier 1944*, Bruxelles, 24/II/1947 (Ministerie van Transport en Infrastructuur, DO, Dossier Alfred Errera, nr. 2.082.310).

¹⁶⁰ “Het is correct dat mijn boeken op het ogenblik dat ik ze catalogeerde een kleine zwarte of rode ‘c’ op de kaft of het titelblad kregen. Maar het kan dat dit teken op sommige van deze werken niet meer voorkomt omdat dit gemakkelijk kan gewist worden. (...) Sommige boeken bevatten ook opdrachten aan mijn vader Léo Errera”. DER, Brief van A. Errera aan R. Lemaire, Brussel, 26/II/1945 (Ministerie van Transport en Infrastructuur, DO, Dossier Alfred Errera, nr. 2.082.310).

¹⁶¹ “Permettez-moi de vous faire la remarque suivante, concernant un ouvrage dédié de G. Clémenceau, qui se trouve à la page 16 de la liste des livres qui m’ont été volés par les Allemands. Il s’agit du livre intitulé: ‘Claude Monet. Les nymphéas’ (et non pas les nymphes). (...) Pour je ne sais quelle raison, lorsque Clémenceau a bien voulu me dédicacer ce livre, il a écrit: ‘à M. Herrera’, prétendant que mon nom étant d’origine espagnole, devait s’écrire ainsi” . Brief van A. Errera aan [R] Lemaire, Brussel, 30/VI/1948 (Ministerie van Transport en Infrastructuur, DO, Dossier Alfred Errera, nr. 2.082.310).

¹⁶² DER, *Résultat de nos recherches*, Brussel, 20/V/1949 (Ministerie van Transport en Infrastructuur, DO, Dossier Alfred Errera, nr. 2.082.310).

¹⁶³ Brief van de DER aan A. Errera, Brussel, 27/IV/1949 (Ministerie van Transport en Infrastructuur, DO, Dossier Alfred Errera, nr. 2.082.310).

¹⁶⁴ “Uit de woning Wassermann (...) Brussel” ERR, *Empfangsbescheinigung*, Brussel, 24/IX/1943 (KIK, DER, Dossier ERR).

¹⁶⁵ OS, *Conseil d’Administration*, PV nr. 359, 22/IV/1952 (MF, DS, Farde “Réunions du Conseil d’Administration”/Vergaderingen Raad van Beheer).

¹⁶⁶ *Biens meubles*, Los Angeles, s.d. (Ministerie van Transport en Infrastructuur, DO, Dossier Alfred Stern, nr. 2.097.849).

¹⁶⁷ Om zeker te zijn dat Alfred Stern zijn boeken niet via een andere weg terugkreeg, moeten de Britse bronnen en de Amerikaanse documenten nagecheckt worden.

¹⁶⁸ *Veilingcatalogus Vente publique de Tableaux anciens et modernes et d’objets d’art*, Brussel, Paleis voor Schone Kunsten, 30-31/I/1950, p. 49.

¹⁶⁹ Brief van L. Christophe aan de Minister van Financiën, Brussel, 06/IX/1949 (MF, CARD, G0622, Dossier d’oeuvres d’art).

¹⁷⁰ Brief van A. Rossignol aan Dierckx, Brussel, 17/XI/1949 (MF, CARD, Fonds Oorlogsbuit, G0622, Dossier Oeuvres d’art).

- ¹⁷¹ J. LUST, *Door de DER afgestane cultuurgoederen aan Belgische culturele instellingen*, Brussel, Studiecommissie joodse goederen, 2000, p. 5.
- ¹⁷² DER, *Inventaire des oeuvres d'art récupérées en Allemagne par le Service de la Récupération artistique et mises en dépôt par le dit Service aux Musées royaux d'Art et Histoire à Bruxelles*, Brussel, 13/X/1949 (KIK, DER).
- ¹⁷³ Legger van de immateriële goederen die aan de Staat toebehoren en van de opbrengsten die algemeen als 'diverse opbrengsten' worden aangeduid, nr. 33/67, ref. 302 & 313 (MF, Archief Derde Bureau van Domeinen).
- ¹⁷⁴ Brief van R. Lemaire aan Dorcq, Brussel, 21/XII/1948 (MF, CARD, Fonds Oorlogsbuit, G0622, Dossier *Oeuvres d'art*); MF, Brief van Dierckx aan Directeur-Generaal DER, Brussel, 11/XII/1951 (KIK, DER, Dossier *Œuvres cédées aux musées*).
- ¹⁷⁵ Veilingscatalogus *Catalogue d'un important ensemble de meubles anciens et modernes*, Brussel, Paleis voor Schone Kunsten, 30/XII/1948, p. 1-36 (MF, CARD, Fonds Oorlogsbuit, GP2/2, Dossier *Oeuvres d'art déposées à la loge Union et Progrès*).
- ¹⁷⁶ Brief van J. Dinjaert aan Dierickx, Brussel, 10/XII/1951 (MF, CARD, Fonds Oorlogsbuit, GP2/267, Dossier *W. Katz. Revendication*).
- ¹⁷⁷ Veilingscatalogus *Vente publique de tableaux anciens et modernes et d'objets d'art*, Brussel, Paleis voor Schone Kunsten, 30 & 31/I/1950 (KIK, DER, Dossier *Vente 30 & 31/I/1950*).
- ¹⁷⁸ Brief van E. Mouteau aan Dierickx, Brussel, 16/V/1950 (MF, CARD, Fonds Oorlogsbuit, GP2/272, Dossier *Mme Hirsch. Restitution prix de vente*).
- ¹⁷⁹ Veilingscatalogus *Catalogue d'un important ensemble de meubles anciens et modernes*, Brussel, Paleis voor Schone Kunsten, 30/XII/1948, p. 1-36 (MF, CARD, Fonds Oorlogsbuit, GP2/2, Dossier *Oeuvres d'art déposées à la loge Union et Progrès*).
- ¹⁸⁰ Brief van A. Rossignol aan Dorcq, Brussel, 05/VIII/1948 (MF, CARD, Fonds Oorlogsbuit, GP 2/2, Dossier *Œuvres d'art déposées à la loge Union et Progrès*).
- ¹⁸¹ "Oorlogsmateriaal, categorie A" Brief van A. Demeulder aan het MF, Brussel, 27/VI/1949 (MF, CARD, Fonds Oorlogsbuit, GP2/2, Dossier *Oeuvres d'art déposés à la loge Union et Progrès*); Legger nr. 33/67, p. 19 (MF, Archief Derde Bureau van Domeinen).
- ¹⁸² Alhoewel dit de voornaamste verkoop van de DER was, vonden we noch in de archieven van de DER, noch bij het MF de precieze cijfers van elk verkocht kunstwerk, enkel een schattingswaarde per kunstwerk. De raming van de volledige veiling bedroeg 909.290 BEF. Met zekerheid bezitten 62 van de tijdens de Tweede Wereldoorlog verhandelde schilderijen in deze verkoop en die niet uit joods bezit afkomstig waren een waarde van 509.220 BEF of 56% van de totale schatting. Indien we deze cijfers extrapoleren naar de werkelijke omzet van de veiling, dan kunnen we stellen dat het joods bezit 44% uitmaakt van de totale som van 2.184.790 BEF, namelijk 961.307,6 BEF. *Liste avec estimations*, s.d. (KIK, DER, Dossier *Vente Palais des Beaux-Arts 30 & 31/I/1950*).
- ¹⁸³ Brief van A. Rossignol aan Dorcq, Brussel, 05/VIII/1948 (MF, CARD, Fonds Oorlogsbuit, GP2/2, Dossier *Oeuvres d'art déposées à la loge Union et Progrès*).
- ¹⁸⁴ Brief van J. Buseo aan J. Demul, Brussel, 31/I/1950 (KIK, DER, Dossier *Vente Palais des Beaux-Arts 30 & 31.01.1950*).
- ¹⁸⁵ Legger nr. 33/67, p. 19 (MF, Archief Derde Bureau van Domeinen).

- ¹⁸⁶ Brief van A. Rossignol aan Dierckx, Brussel, 28/VIII/1951 (KIK, DER, Dossier *Vente Palais des Beaux-Arts 21/V/1951*).
- ¹⁸⁷ Brief van J. De Mul aan de DER, Brussel, 29/VI/1951 (KIK, DER, Dossier *Vente Palais des Beaux-Arts 21 & 22/VI/1951*).
- ¹⁸⁸ "Goederen uit Duitsland gerecupereerd". Legger nr. 33/67, ref. 289 (MF, Archief Derde Bureau van Domeinen).
- ¹⁸⁹ "Restituties uit Duitsland". Legger nr. 33/67, p. 60. (MF, Archief Derde Bureau van Domeinen).
- ¹⁹⁰ A. Bochart, *Inventaire des tableaux remis par l'ORE à J. De Mul en vue de leur vente au PBA pour compte de l'Administration de l'Enregistrement et des Domaines*, Brussel, 25/XI/1954 (KIK, DER, Dossier *Vente Palais des Beaux-Arts 22.12.1954*).
- ¹⁹¹ Legger nr. 33/67, p. 95. (MF, Archief Derde Bureau van Domeinen).
- ¹⁹² Sinds het Derde Bureau van Domeinen instond voor veel verkopen voor de Belgische Staat, werden deze kritisch bekeken door de Studiecommissie. Enkel veilingen van materiaal afkomstig van de DER en de SR werd opgenomen in de telling. Ten tweede werd enkel materiaal in aanmerking genomen als het om huisraad en meubelen ging, die niets met bureaumateriaal, sekwesters of commerciële ondernemingen te maken hadden d.w.z. bij meubilair uit verschillende kamers van een woning als de eet- en slaapkamer. Aanvullend werd rekening gehouden in de verkoopakten met de vermelde opslagplaats als de hall van het Jubelpark of aanduidingen als "*biens sans maître*" ("goederen zonder eigenaar"). We beseffen vanzelfsprekend dat de DER en de SR eveneens heel wat cultuurgoederen rechtstreeks verkochten, wat we in deze cijfergegevens niet opnamen, gezien de dossiers hiervan ontbreken.
- ¹⁹³ *Verkoopakten*, Brussel, 1946-1954 (MF, Archief Derde Bureau van Domeinen).
- ¹⁹⁴ Royaume de Belgique, Ministère des Affaires Economiques, DER, *Oeuvres d'art dont la Belgique a été spoliée durant la guerre 1939-1945 et non récupérées à ce jour*, Bruxelles, 1955 (MEZ, Dossier *Bundesamt für äussere Restitutionen*).
- ¹⁹⁵ DER, *Accords contractuels*, 1955-1962 (MEZ, Dossier *Bundesamt für äussere Restitutionen, Dossiers I-V*).
- ¹⁹⁶ New York Times, 1964 (NIOD, *Persknipsels Kunstroof*).
- ¹⁹⁷ Transfer van de tegoeden of van de opbrengst van de verkoop ervan als het niet om contanten of effecten gaat.
- ¹⁹⁸ De activiteit van de regionale kantoren van de Administratie der Domeinen wordt beschreven in hoofdstuk 3.10.3 over de erfloze nalatenschappen.
- ¹⁹⁹ Brief van de Minister van Financiën aan de Directeur van de Registratie en Domeinen, Brussel, 31/VIII/1945 (MF, CARD, Fonds Oorlogsbuit, G0621, Dossier "Restituties. Speciale tegoeden. Sekwester BTG").
- ²⁰⁰ Instructie B, § 29 (MF, CARD).
- ²⁰¹ Instructie D, § 140 (MF, CARD).
- ²⁰² Idem, § 338 (MF, CARD).
- ²⁰³ PV nr. 483 van de Raad van Beheer van de DS, Brussel, 30/XI/1954 (MF, DS, Vergaderingen Raad van Beheer).

- ²⁰⁴ Legger van de immateriële goederen die aan de Staat toebehoren en van de opbrengsten die algemeen als 'diverse opbrengsten' worden aangeduid, nr. 33/63, ref. 178, Brussel, 20/XII/1955 en 19/VI/1956 (MF, Archief Derde Bureau van Domeinen).
- ²⁰⁵ Legger nr. 33/63, ref. 264, Brussel, 21/III/1968 en 16/V/1968 (MF, Archief Derde Bureau van Domeinen).
- ²⁰⁶ Instructie D, § 140.
- ²⁰⁷ Brief van Pranger aan de boekhoudkundige dienst van de DS, Brussel, 18/V/51 (MF, DS, CF/22.471).
- ²⁰⁸ Opmerking : in 1951 volgde het saldo van de rekening BTG/Zigeuner dezelfde weg. PV nr. 181 van de Raad van Beheer van de DS, Brussel, 27 /VIII/1948 (MF, DS, Vergaderingen Raad van Beheer).
- ²⁰⁹ Deze subparagraaf is voornamelijk gebaseerd op het fonds "oorlogsbuit", dossier 'Sekwester BTG. Tegoeden toebehorend aan onbekende personen' (MF, CARD, Dossier GP2/299).
- ²¹⁰ Besluitwet betreffende de biljetten van de NBB en de deposito's van geld in de nationale munt, 6/X/1944. Voor uitleg en bibliografie over de operatie Gutt, zie noot 91.
- ²¹¹ MF, CARD, Fonds Oorlogsbuit, G0621, Dossier "Restituties. Speciale tegoeden (goud, valuta, juwelen, diamanten). Sekwester BTG".
- ²¹² Ibidem; Legger van de immateriële goederen die aan de Staat toebehoren en van de opbrengsten die algemeen als 'diverse opbrengsten' worden aangeduid", nr. 33/46, ref. 301 en 33/61, ref. 1752. (MF, Archief Derde Bureau van Domeinen).
- ²¹³ *Le Bulletin législatif belge*, Londen, 1944, p. 17-18.
- ²¹⁴ *Bulletin usuel des lois et arrêtés concernant l'administration générale avec notes de concordance et de jurisprudence administrative et judiciaire*, Brussel, 1945, nr. 1065, p. 610-613.
- ²¹⁵ A. W. VRANCKX, *Het Herstel der stoffelijke oorlogsschade*, Brugge, 1949, p. 31-39.
- ²¹⁶ A. W. VRANCKX, op. cit., p. 317-318; F. DEBAEDTS, *De Wetgeving betreffende de Herstelling der Oorlogsschade aan Private Goederen*, Antwerpen, 1948, p. 113-140; J. VAN HOUTTE, *La Réparation des Dommages de Guerre aux Biens privés*, Brussel /Leuven, 1948, p. 27-52.
- ²¹⁷ *Bulletin usuel des lois et arrêtés concernant l'administration générale avec notes de concordance et de jurisprudence administrative et judiciaire*, Brussel, 1947, nr. 1215, p. 804.
- ²¹⁸ Idem, p. 803-804.
- ²¹⁹ Idem, p. 804.
- ²²⁰ Idem, p. 803- 804.
- ²²¹ Ibidem.
- ²²² Idem, p. 810- 812.
- ²²³ Idem, p. 804.
- ²²⁴ A. VAN HOUTTE, op. cit., p. 81.
- ²²⁵ Idem, p. 804.
- ²²⁶ Idem, p. 804-805.

²²⁷ Onder Belgisch werd eveneens Belgisch Kongo begrepen. Idem, p. 804.

²²⁸ Ibidem.

²²⁹ Ibidem.

²³⁰ Kort na de bevrijding werden een aantal statuten met de daaraan verbonden financiële en andere voordelen wettelijk vastgelegd : het statuut van gewapende weerstand met de Besluitwet van 19/IX/1945, het statuut van burgerlijke weerstand en werkweigeraars met de Besluitwet van 24 december 1946, het statuut van inlichtings- en actieagent met de Besluitwet van 16 februari 1946, het statuut van krijgsgevangene met de wet van 25 februari 1947 en tenslotte het statuut van de weerstanders voor sluikpers met de wet van 1 september 1948. De rechten en voordelen die middels deze wetten werden toegekend waren eveneens gestoeld op het bezitten van de Belgische nationaliteit.

²³¹ Wet van 05/II/1947, BS van 15/II/1947.

²³² KB van 30/I/1954, BS, 19/II/1954.

²³³ Akkoord van 02/IX/1948, BS van 02/IX/1948.

²³⁴ Akkoord van 02/III/1950, BS van 02/III/1950; akkoord van 02/VI/1951, BS van 02/VI/1951; akkoord van 30/VI/1951, BS van 30/VI/1951; akkoord van 07/III/1952, BS van 07/III/1952; akkoord van 01/X/1952, BS van 01/X/1952 en akkoord van 26/XII/1953, BS van 26-27/XII/1953.

²³⁵ Akkoord van 28/I/1956, BS van 28/I/1956.

²³⁶ J. Pezechkian, *La Möbelaktion*, Studiecommissie joodse goederen, Brussel, 04/IX/2000, p. 17-18.

²³⁷ Conventie over de regeling van kwesties ten gevolge van de oorlog en de bezetting, ondertekend te Bonn op 26 mei 1952 en geamendeerd door het Protocol, getekend te Parijs op 23 oktober 1954, hoofdstuk 5, externe restituties, artikel 1.

²³⁸ Federale wet ter schadeloosstelling van de slachtoffers van de nationaal-socialistische vervolgingen. Federale wet op de schadeloosstelling, hoofdstuk I, § 4.

²³⁹ Idem, hoofdstuk II, § 43 et § 47.

²⁴⁰ Akkoord tussen het Koninkrijk België en West-Duitsland over de prestaties ten voordele van de Belgische onderdanen die het voorwerp waren geweest van nationaal-socialistische vervolgingen, 28/IX/1960, artikel 1.

²⁴¹ Hebben recht op de titel van politiek gevangene, "1° de Belgen wiens arrestatie het rechtstreekse gevolg is van een belangloze, vaderlandslievende activiteit ; 2° de Belgen wiens arrestatie te wijten is aan hun politieke of filosofische overtuigingen en zij die door de vijand werden gegijzeld; 3° de Belgen die, zonder aan een van bovenvermelde criteria te voldoen, tijdens hun gevangenschap blijken hebben gegeven van een echte ingesteldheid van verzet tegen de vijand ". Wet betreffende het statuut van politieke gevangenen en hun rechthebbenden, 26/II/1947, artikel 1. Het KB van 16 oktober 1954 ter coördinatie van de wettelijke bepalingen met betrekking tot het statuut van politieke gevangenen en van hun rechthebbenden, brengt geen wijziging aan in de criteria om voor het statuut van politiek vluchteling te kunnen genieten.

²⁴² KB met betrekking tot de verdeling van een som van 80 miljoen DM, te storten door de Duitse Bondsrepubliek, ter uitvoering van het akkoord tussen het Koninkrijk België en de Duitse Bondsrepubliek over de uit te voeren prestaties ten gunste

van Belgische onderdanen die het voorwerp zijn geweest van nationaal-socialistische vervolgingen, ondertekend te Bonn op 28 september 1960, 23/XI/1961, artikel 3, § 1, 1°.

²⁴³ Wet van 26/II/1947, zie noot 5.

²⁴⁴ Nota voor de Ministerraad, 18/VIII/1961, p. 12.

²⁴⁵ Federale wet ter regeling van de financiële verplichtingen van het Duitse *Reich* van de gelijkgestelde rechtspersonen, op het vlak van restitutie, 19/VII/1957, artikel 5.

²⁴⁶ PV van de zitting van 19/X/1959, punt VII : "Activiteitsverslag van het 1ste semester 1959", p. 5 (Archieven Belgisch Interventie en Restitutie Bureau (BIRB), DER, Raad van Beheer).

²⁴⁷ PV van de zitting van 18/V/1960, punt III : "Duitse federale wet betreffende de restituties, de zogenaamde BRüG" : verordening van de DER (BIRB, DER, Raad van Beheer).

²⁴⁸ Het standpunt van de DER in die aangelegenheden blijkt uit zijn prerogatieven, verkondigd in de gecoördineerde besluiten van 16 november 1944, 16 januari 1945 en 16 december 1946 : "wat alle andere goederen of roerende bezittingen betreft die werden achtergelaten, vernietigd, verloren zijn geraakt, van hun oorspronkelijke bestemming werden weggehouden of onbeschikbaar werden gemaakt, krijgt de DER de opdracht om de eigenaars of hun rechthebbenden te zoeken, te identificeren, te helpen, ofwel om weer in het bezit te komen van hun goederen, ze te vereffenen of "de terugbetaling van de waarde ervan na te streven". Voorts is er de verplichting "om bijstand te geven aan de bevoegde overheden in hun onderhandelingen met de buitenlandse autoriteiten, zowel voor rekening van Belgische eigenaars als in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken"(artikel 2) (BIRB, DER, Statuut van de DER, ca. 1946).

²⁴⁹ Conventie geamendeerd door het Protocol van Parijs van 23 oktober 1954 over de stopzetting van het bezettingsregime.

²⁵⁰ Zie daaromtrent : Archieven "oorlogsschade". Dossier Hugo Andriessse - Brief van het Bundesamt für äussere Restitutionen aan de Dienst voor Economische Recuperatie, 25/VII/1958.

²⁵¹ PV van de zitting van 03/V/1956, p. 7 (BIRB, DER, Raad van Beheer).

²⁵² PV van de zitting van 17/X/1957, punt VIII, p. 3-4; PV van de zitting van 07/IV/1960, punt III : "Activiteitenverslag van het boekjaar 1959", p. 7 (BIRB, DER, Raad van Beheer).

²⁵³ Ibidem.

²⁵⁴ PV van de zitting van 19/X/1959, punt VII : "Activiteitenverslag van het 1^e semester 1959", p. 5 (BIRB, DER, Raad van Beheer).

²⁵⁵ Activiteitenverslag van het boekjaar 1961, 05/III/1962, p. 3 (BIRB, DER, Raad van Beheer).

²⁵⁶ PV van de zitting van 2/IV/1963, punt III : "Activiteitenverslag van boekjaar 1962", p. 7 (BIRB - DER, Raad van Beheer).

²⁵⁷ Idem, p. 9.

²⁵⁸ PV van de zitting van 13/IV/1961, p. 4 (BIRB, DER, Raad van Beheer).

²⁵⁹ PV van de zitting van 29/III/1968, punt III : “Activiteitenverslag boekjaar 1967” (BIRB, DER, Raad van Beheer).

Overzichtstabel van het aantal aanvragen ingediend bij de DER

Jaar	Aantal aanvragen voor de <i>Möbelaktion</i>	Via HISO	Via URO	Diamantairs	Banken
1960	331	193	128		
1961	658	398	260	204	
1962	296			29	228
1963	65			5	
1964	52			1	
1965	8				
1966	7				
1967	4				

²⁶⁰ Studieopdracht over de spoliatie van joden in Frankrijk, *Rapport général*, april 2000, p. 97.

²⁶¹ PV van de zitting van 28/X/1964, punt VII : “Schadeloosstelling van moreel en fysiek gespolieerde personen - BRüG-wet”, p. 1 (BIRB, DER, Raad van Beheer).

²⁶² *Verordnungsblatt*, fasc. 68-2, 07/III/1942, p. 845-846.

²⁶³ Tijdens de Eerste Wereldoorlog waren zo'n 120.000 werknemers gedeporteerd geworden. LUC VANDEWEYER, “De verplichte tewerkstelling tijdens de eerste wereldoorlog”, in *Le travail obligatoire en Allemagne. De verplichte tewerkstelling in Duitsland 1942-1945*, SOMA, Brussel, 1993, p. 39-45.

²⁶⁴ In Brussel worden ze op 5.000 geraamd door M. STEINBERG, 1942. *Les 100 jours de la déportation des Juifs de Belgique*, Brussel, 1984, p. 144.

²⁶⁵ *Verordnungsblatt*, fasc. 70-2, 18/III/1942, p. 857 en fasc. 76-2, 15/V/1942, p. 913-915.

²⁶⁶ Het Rijksarbeidsambt (RA), een uitvloeisel van de Nationale Dienst voor Plaatsing en Controle, werd opgericht op grond van een Duitse verordening van 10 april 1941. Aan het hoofd ervan stond een lid van het Vlaams Nationaal Verbond F.-J. Hendrickx. Deze benoeming en de beslissingen inzake vrijheid en recht op arbeid leidden tot het ontslag van Verwilghen, die ervan uitging dat hij geen vrij spel meer had. MARK VAN DEN WIJNGAERT, “De sekretarissen-generaal tegenover de tewerkstellingspolitiek tijdens de Duitse bezetting, het minste kwaad?”, in *Le travail obligatoire en Allemagne. De verplichte tewerkstelling in Duitsland 1942-1945*, SOMA, Brussel, 1993.

²⁶⁷ RA, Verplichte tewerkstelling: aanwijzingen aan de chefs van de AD 19/VI/1942 (MSP, R. 497, Tr. 226.496); RA, Convocatie, VII/1942 (MSP, R. 497, Tr. 84.153).

²⁶⁸ MV, Groep 7, Rondschrijven aan de Ober- en Feldkommandanturen : Tewerkstelling van joden, VI/1942 (MSP, R. 497, Tr. 226.496).

²⁶⁹ Brief van de Arbeidsdienst van Bergen aan de *Werbestelle*, 01/VII/1942 (SOMA, Militair Auditoraat, AA 1418-326); Richtlijnen aan de Arbeidsdiensten voor de tewerkstelling van joden, 19/VI/1942 (SOMA, Militair Auditoraat, AA 1417-3, “Groupement économique de collaboration / Office national du Travail”).

²⁷⁰ Ging het om personen met werk, dan werd nagegaan of hun werk beantwoordde aan de beschikkingen van de verordening. Was dat niet het geval en kon er geen regeling in die zin worden getroffen, dan werd de betrokkene ontslagen. Hij werd dan vervangen door een sedentaire werkloze of door een oudere of gedeeltelijke ongeschikte werkloze. Militaire administratie, Groep 7 aan de *Ober- en Feldkommandanturen* : Tewerkstelling van joden, VI/1942 (MVG, R. 497, Tr. 226.496).

²⁷¹ ANDRÉ HARVENGT, *L'Organisation Todt. La participation des travailleurs belges en Belgique et dans le Noorden van Frankrijk pendant la guerre 1940-1945*, Brussel, 1969, p. 67.

²⁷² Verslag BO over de documenten met betrekking tot de in Frankrijk tewerkgestelde Israëlieten, 2/X/1951 (MVG, BO, R. 497, Tr. 82.629).

²⁷³ Verslag BO over de documenten met betrekking tot de in Frankrijk tewerkgestelde Israëlieten, 4/X/1951 (MVG, BO, R. 497, Tr. 81.624).

²⁷⁴ De Nationale Plaatsingdienst van de streek de Luik voorzag de regionale bedrijven in arbeidskrachten. Er werden ook arbeiders, vooral arbeidsters, toegewezen aan de Fabrique nationale van Herstal. *Liste des Juifs mis au travail obligatoire. Office national du Placement et du Chômage. Bureau régional de Liège*, 1943 (MVG, BO, R. 497, Tr. 110.810).

²⁷⁵ Brief van de JVR, Lokaal comité van Luik aan de joodse arbeiders en arbeidsters van FN, 21/VIII/1942 (IHOES, Archief A. Wolf).

²⁷⁶ Brief van de Arbeidsdienst van Bergen aan de *Werbestelle*, 1/VII/1942 (SOMA, Militair auditoraat, AA 1418-326).

²⁷⁷ Verslag van een gesprek dat werd toegestaan door de heer Pirard aan de heren Nozyce en Garfinkels, 24/VI/1942 (Consistorie, Archieven JVR, Dossier 13 A : “Tewerkstelling. Noord-Frankrijk. Algemeenheden”).

²⁷⁸ Verslag van een gesprek dat werd toegestaan door de Baron aan de heren Bénédictus en Heiber, 13/VII/1942 (Consistorie, Archieven JVR, Dossier 13 A : “Tewerkstelling. Noorden van Frankrijk. Algemeenheden”).

²⁷⁹ Notulen van de zittingen van het Bestuurscomité, 26/VI/1942 en 9/VII/1942 (MVG, BO, R. 497 Tr. 146.666).

²⁸⁰ De konvoeien vertrokken vanuit Antwerpen op 13/VI, 14/VII, 15/VIII en 12/IX/1942; vanuit Brussel op 26/VI/1942; vanuit Charleroi op 31/VII/1942 en vanuit Luik op 03/VIII/1942. M. STEINBERG, op. cit., p. 145.

²⁸¹ Lijst van de Israëlieten gedomicilieerd in België in mei 1940, geïnterneerd in de verplichte werkkampen in Noord Frankrijk, aangeworven door bedrijven die werken uitvoeren voor de Organisatie Todt, overgebracht naar de verzamelkampen van Mechelen, van Drancy, naar het concentratiekamp van Breendonk en in de Belgische gevangenissen (Gedeporteerd, gevlucht, vrijgelaten en overleden, Brussel, MVG, BO, 1978).

²⁸² Over de levens- en werkomstandigheden in deze kampen, zie DANIELLE DELMAIRE, “Les camps des Juifs dans le Nord de la France (1942-1944)”, in *Bulletin*

d'information MEMOR, december 1987, p. 47-66; DANIELLE DELMAIRE, "Eté 1942 : L'antichambre d'Auschwitz. Les camps des Juifs dans le Boulonnais", in *TSAFON. Revue d'Etudes juives du Nord*, nrs. 9-10, p. 68-87; GABY VERBEKE, *Werkkampen in de departementen Nord en Pas-de-Calais*, s.d.

²⁸³ Vier konvooien waren in grote mate samengesteld uit arbeiders in de kampen in het Noorden; het ging om de konvooien XIV en XV van 24 oktober 1942; XVI en XVII van 31 oktober 1942. D. DELMAIRE, op.cit., p. 50.

²⁸⁴ Tijdens die vergadering werd het Bestuurscomité ingelicht over de nakende evacuatie van de kampen in Noord-Frankrijk. Het meende dat "de gezinnen door alle mogelijke middelen zouden moeten worden verwittigd dat zij naar Mechelen kunnen gaan om er hun aanverwanten te vervoegen". PV van de zitting van het Bestuurscomité van de JVR, 03/X/1942 (MVG, R. 497, Tr. 206.891).

²⁸⁵ Brief van de *Organisatie Todt, Einsatzgruppe West* aan alle *Oberleitungen der Einsatzgruppe West* en aan de ondernemers met betrekking tot de *Entlohnung der Juden in Audinghem und Charleville*, 13/VIII/1942 (SOMA, *Militärbefehlhaber in Belgien und Nordfrankreich. Organisatie Todt in België.*, rondschrijven, AA 567).

²⁸⁶ Voor elke vergelijking, zie A. HARVENGT, op. cit., p. 42, naar Marbourg, Film III, nr. 1544.

²⁸⁷ Verslag van het gesprek dat door de heer Baron werd toegestaan aan de heren Bénédicte en Heiber, 13/VII/1942 (Consistorie, Archieven JVR, Dossier 13 A : "Tewerkstelling. Noord-Frankrijk. Algemeenheden").

²⁸⁸ De clearingkosten bedroegen ca. 2‰ van het ontvangen bedrag aan Belgische zijde [*Belg. Clearinggebühren*] en 4‰ aan de Franse zijde [*Franz. Clearinggebühren*], plus 7‰ discontokosten [*Vorschusszinsen*].

²⁸⁹ Brief van de JVR, lokale afdeling Antwerpen aan de JVR, lokale afdeling Brussel, Brussel, 02/XII/1942 (Museum van de Weerstand, Joods Fonds, Doos nr. II).

²⁹⁰ De Jodenvereniging in België (JVR) is gebaseerd op de Duitse verordening van 25 november 1941. Deze vereniging, die officieel was opgericht voor het "bespoedigen van de emigratie van de Joden", vervulde vooral een educatieve en hulpverlenende functie. Zij kon werken dankzij de lidgelden die werden afgehouden van de leden, de door de Staat toegekende subsidies en de fondsen die toebehoorden aan de stichtingen en instellingen waarvan zij de opdracht behartigde. *Verordnungsblatt*, Fasc. 63, nr. 3, p. 798-800. De archieven van de JVR en van het lokaal comité van Brussel zijn verspreid op verschillende plaatsen : BO van het Ministerie van Volksgezondheid; het Museum van de Weerstand en het Instituut Martin Büber (overgebracht naar de Consistorie). Tot op heden bestaat er geen enkele inventaris, met uitzondering van Max Katzenellebogen, *Travail sur les archives de l'Association des Juifs en Belgique*, CNHEJ, Brussel, onuitgegeven. De ongeveer tien dozen die worden bewaard in het Museum van de Weerstand worden nu geïnventariseerd.

²⁹¹ Brief van het CLB aan het Bestuurscomité, 13/VIII/1942 (Consistorie, Archieven JVR, Dossier 13 B : "Tewerkstelling. Noord-Frankrijk. Briefwisseling").

²⁹² Borderel van de lonen gericht aan de Jodenvereniging in België. Samenvatting volgens het Grootboek, 31/XII/1942 (Consistorie, Archieven JVR, Dossier 13 D : "Tewerkstelling. Noord-Frankrijk. Lonen van de werknemers in Noord-Frankrijk. Borderel").

- ²⁹³ PV van de zitting van het Bestuurscomité van de JVR, 28/IX/1942 (SOMA, Archief Katz, AA753); Brief van de *Banque de Paris et des Pays-Bas* aan het Bestuurscomité, 25/IX/42 (Consistorie, Archieven JVR, Dossier 13 D : "Tewerkstelling. Noord-Frankrijk. Lonen van de werknemers van Noord-Frankrijk. Briefwisseling").
- ²⁹⁴ PV van de zitting van het Bestuurscomité van de JVR, 01/X/1942 (SOMA, Archief Katz, AA753).
- ²⁹⁵ De producent van archieven van het fonds dat op verschillende plaatsen wordt bijgehouden is uiteraard het LCB en het RC van de de JVR. Wij weten niet wat er gebeurd is met de archieven van de andere comités en lokale agentschappen. Onze visie is derhalve slechts een beperkte visie. De JVR telde in 1942 zes lokale comités (Antwerpen, Brussel, Charleroi, Gent, Luik en Bergen), plus twee lokale agentschappen in Oostende en Aarlen.
- ²⁹⁶ Brief van de JVR, Bestuurscomité aan het LCA, 11/XI/1942 (Museum van de Weerstand, Joods fonds, Doos nr. II).
- ²⁹⁷ Consistorie, Archieven JVR, Dossier 13 D : "Tewerkstelling. Noord-Frankrijk. Lonen van de werknemers van Noord-Frankrijk. Borderel".
- ²⁹⁸ De JVR hield een nominatief bestand bij van de arbeiders die betrokken waren bij de overdracht van lonen afkomstig uit Noord-Frankrijk. Naast de verschuldigde bedragen stonden de effectief uitbetaalde bedragen. Dit bestand, dat door de opeenvolgende verhuizingen, aan flarden is getrokken, kon gedeeltelijk worden hersteld (de letters A en B ontbreken) (Consistorie, Archief JVR).
- ²⁹⁹ Consistorie, Archief JVR, Dossier 13 D : "Tewerkstelling. Noord-Frankrijk. Lonen van de werknemers van Noord-Frankrijk. Briefwisseling".
- ³⁰⁰ Borderel van de lonen gericht aan de Jodenvereniging in België, XI-XII/1942. (Museum van de Weerstand, Joods fonds, Dozen nrs. II et IV).
- ³⁰¹ Brief van de JVR, Bestuurscomité aan de JVR, afdeling Antwerpen, 11/XI/1942. (Museum van de Weerstand, Joods fonds, Doos nr. IV).
- ³⁰² Brief van het LCA aan het LCB, 11/XII/1942 (Consistorie, Archieven JVR, Dossier 13 D : "Tewerkstelling. Noorden van Frankrijk. Lonen van de werknemers van Noord-Frankrijk. Briefwisseling").
- ³⁰³ Brief van het LCA aan het LCB, 08/III/1943 (Consistorie, Archieven JVR, Dossier 13 D : Tewerkstelling. Noord-Frankrijk. Lonen van de werknemers van Noord-Frankrijk. Briefwisseling").
- ³⁰⁴ Consistorie, Archieven JVR, Dossier 5 : "Lokaal comité van Antwerpen. Notulen en financiën".
- ³⁰⁵ A. Blum beschouwt de BTG, ten onrechte, als een financiële instelling. *Banque de Paris et des Pays-Bas*, Rekening nr. 29.658 : rekeninguittreksel en intrestrekening, 147/I/1944, 12/VII/1943, 15/I/1944 (Consistorie, Archief JVR).
- ³⁰⁶ PV van de zitting van het Lokaal comité van Brussel van de JVR, 02/VI/1943 (MVG, R. 497, Tr. 206.891).
- ³⁰⁷ Notulen van de vergaderingen van het Lokaal comité van Brussel de de JVR, 16/VI/1943 (MVG, R. 497, Tr. 206.891).
- ³⁰⁸ Verslag voorgelegd door Dhr. Rosenfeld op 11 juni 1943 in verband met zijn gesprekken met de bezettende overheid (Consistorie, Archief JVR).

- ³⁰⁹ Brief van het LCB aan het LCA, 29/VI/1943 (Consistorie, Archief JVR, Dossier 13 D: "Tewerkstelling. Noord-Frankrijk. Lonen van de werknemers van Noord-Frankrijk. Briefwisseling").
- ³¹⁰ Brief van het LCB aan het LCA, 26/VII/1943 (Consistorie, Archieven JVR, Dossier 13 D: "Tewerkstelling. Noord-Frankrijk. Lonen van de werknemers van Noord-Frankrijk. Briefwisseling").
- ³¹¹ MVG, Archief van de *Banque de Paris et des Pays-Bas*, Dossier 5/16, nr. 48.
- ³¹² MF, DS, HB, inventaris Marechal nr. 290, Rekening in speciën nr. 29.998.
- ³¹³ PV van de zittingen van het LCB de JVR, 02/IV/1943 (MVG, R. 497, Tr. 206.891).
- ³¹⁴ Brief van het *Brüsseler Treuhandgesellschaft* aan de *Banque de Paris et des Pays-Bas*, 10/XI/1943; brief van de *Banque de Paris et des Pays-Bas* aan het *Brüsseler Treuhandgesellschaft*, 13/XI/1943.
- ³¹⁵ Deze rekening, beter gekend onder de naam 'Mecheln', werd ook gespijsd door de inbeslagnemingen van speciën in de Dossin-kazerne en overgemaakt door de Emissiebank, filiaal Mechelen (MF, DS, HB, inventaris Marechal nr. 290, Rekening in speciën nr. 29.998).
- ³¹⁶ MVG, Archief van de *Banque de Paris et des Pays-Bas*.
- ³¹⁷ Op deze rekening stond inderdaad niet alleen de 1.349.265,08 BEF die waren gestort door de *Banque de Paris et des Pays-Bas*, maar ook een zeer grote betaling van meer dan tweëntwintig miljoen door de Emissiebank (Verslag B0 over de documenten met betrekking tot de in Frankrijk tewerkgestelde Israëlieten, oktober-november 1960 (MVG, R. 497, Tr. 193.620). De storting van 1.349.265,08 BEF lonen door de *Banque de Paris et des Pays-Bas* op 20/XI/1943 werd aangevuld met een tweede lonenbetaling van 986,- BEF door dezelfde bankinstelling op 23/I/1945 (MF, DS, HB, inventaris Marechal nr. 263).
- ³¹⁸ MF, DS, HB, inventaris Marechal nr. 290, Briefwisseling VJPG.
- ³¹⁹ Brief A. Pranger aan de Dienst van het Sekwester, 07/VI/1946 (MF, DS, inventaris Marechal nr. 290, Diverse briefwisseling. SFBF, Mechelen 2/4).
- ³²⁰ MF, DS, HB, inventaris Marechal nr. 263 en 264.
- ³²¹ R. VAN DOORSLAER, *De vereffening van de Brüsseler Treuhandgesellschaft*, Brussel, oktober 1999 (Werknota van de Studiecommissie).
- September 1946 : 1.122.765,13
December 1954 : 974.615,33
- ³²² BS, 11/V/1958, nr. 131, p. 3800-3801.
- ³²³ Verslag BO in verband met de niet door Israëlieten opgevraagde fondsen bij de *Société française de Banque et de Dépôts*, X-XI 1960 (MVG, R. 497, Tr. 193.620).
- ³²⁴ MF, DS, HB, inventaris Marechal nr. 229, Lijst lonen en juwelen.
- ³²⁵ De Kredietbank kwam tussen in de betaling van de lonen die verschuldigd waren aan Belgische werknemers die in Duitsland waren tewerkgesteld. De Deposito- en Consignatiekas bewaart in haar effectenafdeling sporen van een transactie die is gebeurd op 18 juli 1958 in het kader van de Wet van 02/IV/1958. De overgemaakte som bedraagt 312.029,- BEF. Deposito- en Consignatiekas, Effecten, Afgewerkte dossiers, nr. 530. Het dossier met als titel Belgische arbeiders die hebben gewerkt in

Duitsland houdt verband met een collectieve rekening in de boeken van de Deutsche Bank onder de vermelding *Lohnersparnisse Arbeiter aus Belgien*. Op deze rekeningen stonden alle “stortingen van de Belgische arbeiders in de banken of spaarkassen in de nabijheid van hun werkplaats, met het oog op de overmaking ervan aan de gezinnen in België. Vanaf de zomer 1944 werden die overmakingen niet meer uitgevoerd. Op het einde van de oorlog bedroeg het creditsaldo op de rekening 14.101.450,64 RM. De bank, waarvan de archieven in beslag werden genomen door de Sovjetoverheden, kan geen enkele extra informatie voorleggen over de houders van die rekeningen”. Dit bedrag, overgemaakt aan de DCK in november 1950, valt ook onder de toepassing van de Wet van 02/IV/1958 (CDC, Dossier “Effecten, Afgewerkte dossiers”, nr. 18630).

³²⁶ MVG, Archief van de *Banque de Paris et des Pays-Bas*, 4/11, nr. 48.

³²⁷ Diamantkontor was de firma die ontvreemde diamanten van Duitse joden verdeelde, liet bewerken en exporteerde.

³²⁸ Cremer aan Lemberg, 16/X/1940 (AN, Parijs, nr. AJ/40/73-4).

³²⁹ AWG aan Lemberg, 10 januari 1941 (AN, Parijs, nr. AJ/40/73-04).

³³⁰ Ongeveer 1.000 Kt geslepen diamanten werden niet verkocht aan Plümer en werden door de BTG in koffers naar Duitsland gestuurd in augustus 1944. Het totaal aantal geroofde geslepen diamanten bedroeg dus ca. 31.000 Kt (zie Hoofdstuk 2.2.5).

³³¹ Westen aan Holstein, 10/VII, 1944 (AN, Parijs, nr. AJ/40/72-10 K).

³³² De bestemmingen waren de volgende : aan de Zwitser Albert Plajet/Jerez de la Frontera : 850.000 BEF; aan de Fransman Armenac Hamparzumian (oorspronkelijk uit Antwerpen) : 6.250.000 BEF; aan de firma's Armando Halpern et Nunes Pinheiro (Porugal) : 482 Kt voor 1.250.000 BEF; in beslag genomen door Portugese autoriteiten : 562.13 Kt voor 2.500.000 BEF. Nog belangrijkere partijen diamanten werden verkocht aan Hamparzumian (waarschijnlijk voor 2.000.000 CHF) en een zekere “X” waarvan Rohrbach ook na de oorlog weigerde de naam te onthullen. Men heeft het in de archieven ook wel over een zekere Kössler waar echter geen bijkomende informatie gevonden werd. Plajet is waarschijnlijk de beheerder van de firma Vda. de E. Plajet, Primo de Rivera 20, Jerez de la Frontera ((W. Milton, Britse Ambassade te Madrid aan Jacques de Thier, Belgisch Zaakgelastigde in Madrid, 17/VII/1946 (BKR, KAA, Affaire 78/44 Frensel, III “Diamantzwendel Spanje”)).

³³³ H. Dienske, afdelingshoofd van het Generaal Commissariaat voor de Nederlandse Belangen in Duitsland aan van Buren, Procureur Fiscaal, Amsterdam, 05/V/1948 (CJO).

³³⁴ Rapport *Ministerialrat* Friedrich en Amtsrat Theurich – Rechnungshof Berlijn, 10/I/1942 (MVG, BO, R. 184 Tr. 77.146, Farde nr. 3) : L. Braeckmans, G. Breugelmans, J. Verboven, O. Daniel, E. Wuyts, C. Coppé, J. Hellings, Claes & Van Gestel, O. Bozenhardt, J. Urbanek, Daniel, W. Frensel, het *Devisenschutzkommando*, Fr. Van Elsen en Anton Smit & Co.

³³⁵ Grote distributeurs zoals : Joh. Urbanek & Co (Frankfurt); Ernst Winter & Sohn (Hamburg); Urbanek & Co (Berlin); W.A. Carl Hesse (Berlin-Charlottenburg); Fritz Wendt (Düsseldorf); L.M. Dürr & Co (Thale/Harz).

³³⁶ Het ging vooral om de volgende firma's : *Carl Zeiss Werke* (Jena); *Badische Saphir-Schleifwerke GmbH* (Elzach); *Osram GmbH Kommanditgesellschaft* (Berlin) (*Bericht der*

Deutschen Revisions- und Treuhand-Aktiengesellschaft Berlin über die bei der Reichsstelle für Technische Erzeugnisse – Abteilung Diamanten vorgenommene Sonderprüfung 1944, 29/II/1944 (BA, nr. R8, IX - Reichsstelle für Technische Erzeugnisse - 3)).

³³⁷ Afnemers waren : N.V. Metaaldraadweverij; A.B. Svenska Stallinor; Sandviken Fernverks; Fabriks Aktiebolaget (Sandviken); A/B Kanthal (Hallstahammer); A/B Svenska Metallverken (Västerås); A/B Liljeholmens Kabelfabrik (Stockholm); Telefon A/B.L.M. Ericsson Älvsjö; Elektromekano (Hälsingsborg); Ericsson (Stockholm); Aktieselskabet Nordiske Kabel- og Traadfabriker (Kopenhagen).

³³⁸ Buitenlandse afnemers van *Diamant Boart* : NV Mij. voor Diamantbewerking Amsterdam Zuid, Albert Cuypstraat 2-6 (later opgeslorpt door Westen GmbH); Firma Eskenazi, 24 rue Joseph Girard, Carouge-Genève (Zwitserse distributeur); Michelin (FR); Panhard et Levassor, Paris; Société d'outillage mécanique et d'usinage d'artillerie (Somua), Saint Ouen. Duitse succursalen in België, afnemers van *Diamant Boart* : G.Heyde Werkstätten für Feinmechanik und Optik, Gent; FN, Luik (Deutsche Waffen und Munitionsfabriken A.G.); Forges et Acieries de la Sarre, 37 blvd Barthélémy, Bruxelles (succ. van Röchlingsche Eisen und Stahlwerke GmbH (Völklingen-Saar). Belgische afnemers van *Diamant Boart* : ACEC; Acieries Marathon (33 rue du Parc, Liège); At. Const. Mec. Forest; At. Dutrannoit; ATEA; Ateliers de la Dyle; Ateliers Demoor (Forest, rue des trois fontaines 39); Ateliers Fr. Stevens (lange koepoortstraat 6-8 Antwerpen); Clout. & Tref. Fland.; D'Ieteren; Defawes; Delmotte & Gielkens; Despa; Forges Usines Fond. Haine St. Pierre; Gevaert; Glaces Boussois; Heyde; Karges-Hammer; Laceba; Le Pyrex industriel (39 av. des princes Brabançons, Watermael); LMB; M. Taelman; Meura; Michel; Out. Pneum.; Philips; SA Ougrée Marihaye (Ougrée); Schippers Podevyn; SEM; Société Belge Griffin (Merksem); Thiebaut; Tudor. De volgende ondernemingen waren rechtstreekse afnemers van de RTE, de Wifo of ROGES : Anton Smit & Co, Pelikaanstraat 98 (voor uitvoer naar NL - klant niet gekend); Compagnie Belge du Diamant Industriel Braun-Bourron & Co (COBELDI) Bd d'Ypres, Brussel (verkocht aan G.Schaub-Bucher, Luzern); Etablissements Georges Molle (verkocht aan H.F. Sandelin, Stockholm); Ford; General Motors; Osram; Yvon Hancart (verkocht aan Rich. Meixelberger, Zwitserland).

³³⁹ FBDB aan DS, 15/VI/1954 (MF, DS, Farde "*Fédération Belge des Bourses Diamantaires*").

³⁴⁰ Pranger en Moureaux aan DS, 07/II/1946 (MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 12, BTG, Farde 2).

³⁴¹ Pranger en Moureaux aan Vercruysse, Administr. Schatkist, 25/III/1946 (MF, DS, HB, Dossier "*Local, Matériel, Comptes Globaux, Pieces diverses 1944 à 1953*").

³⁴² Handgeschreven nota van Pranger, s.d. (MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 12, BTG, "Frensel-1154").

³⁴³ SFBD aan Pranger, II/1946 (MF, DS, HB, Dossier "*D.G. Local, Matériel, Comptes Globaux, Pieces diverses 1944 à 1953*").

³⁴⁴ Pranger aan London Diamond Club, Diamond Dealers Club-New York 19, Diamond Center Inc.-New York, 16/VI/1947 (MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 12, BTG, "Frensel 1154").

³⁴⁵ Pranger, sekwester BTG aan DS, 26/II/1954 (MF, DS, Sekwester nr. 12/A, BTG).

³⁴⁶ Pranger aan Elinck, 06/IV/1954 (MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 12, BTG, "Frensel 1154").

- ³⁴⁷ Samenvatting, 09/X/1978 (FBDB, Farde “1/Procédure d’indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux”).
- ³⁴⁸ Pranger aan de directeur van de dienst Inschrijvingen en Domeinen – 4de directie, 17/XII/1954 (MF, DS, Farde “Fédération Belge des Bourses Diamantaires”).
- ³⁴⁹ Nota, 26/VII/1954 (MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 12/A, BTG).
- ³⁵⁰ Rapport sekwester BTG, 15/XII/1955 (MF, DS, Sekwester Vijanden nr. 12, BTG).
- ³⁵¹ MF, DS, Dossier 78.220 / 146 – Van Creveld Edouard.
- ³⁵² Krijgsauditoraat Antwerpen aan Dekaan der Rechters te Lissabon, 05/II/1945 (FBDB, Farde “Récupération Portugal”).
- ³⁵³ Nota voor Krijgsauditeur, 22/XII/1944 (BKR, KAA, Affaire 78/44 Frensel, II “Diamantzwendel Portugal”).
- ³⁵⁴ Zaakgelastigde Minister van België te Lissabon André Motte aan P.H. Spaak, 12/XII/1944 (BKR, KAA, Affaire 78/44 Frensel, II “Diamantzwendel Portugal”).
- ³⁵⁵ Memorandum Portugees Ministerie van Buitenlandse Zaken, 19/VI/1945 (BKR, KAA, Affaire 78/44 Frensel, II “Diamantzwendel Portugal”).
- ³⁵⁶ W. Ganshof aan Minister van Justitie, 04/II/1946 (BKR, KAA, Affaire 78/44 Frensel, II “Diamantzwendel Portugal”).
- ³⁵⁷ Rapport van de buitengewone vergadering van de RV20, 19/VI/1952 (FBDB, map “1/Procédure d’indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux”).
- ³⁵⁸ MBZ aan FBDB, 07/V/1948 (FBDB, Farde “Récupération Portugal”).
- ³⁵⁹ Zie Hoofdstuk 2.2.5 De roof in de diamantsector.
- ³⁶⁰ Verklaring Henri Briché - Ministerie Economische Zaken, 20/VIII/1946 (BKR, KAA, Affaire 78/44 Frensel, IV “Diamantzwendel Göttingen”).
- ³⁶¹ Mann aan Jans, 08/I/1947 (BKR, KAA, Affaire 78/44 Frensel, IV “Diamantzwendel Göttingen”).
- ³⁶² Dagorde Restitutie Diamanten, Juwelen et Waardepapieren (BIRB, DER, Farde Raad van beheer 09/I- 20/03/1947, vergadering 13/II/1947).
- ³⁶³ Rapport over de activiteiten van de DER tijdens het vierde trimester van 1947 (BIRB, DER, Farde Raad van beheer 15/I-17 /VI/1948, vergadering 19/II/1948).
- ³⁶⁴ Rapport over de activiteiten van de DER tijdens het eerste trimester van 1947 (BIRB, DER, Farde Raad van beheer 03 /IV- 17 /VII/1947, vergadering 29/V/1947).
- ³⁶⁵ *La Libre Belgique*, 15 januari 1947.
- ³⁶⁶ Rapport over de activiteiten van de DER tijdens het eerste trimester van 1947 (BIRB, DER, Farde Raad van beheer 03/IV- 17/VII/1947, vergadering 29/V/1947).
- ³⁶⁷ Briché aan Max Fischer, 03/II/1947 (MEZ, DER, Dossier 304.116, “SNC Max Fischer Anvers”).
- ³⁶⁸ Johan J. Smit Sr. - Londen aan Jos Lens, Diamantclub, 03/IX/1946 (BKR, KAA, Affaire 78/44 Frensel, IV “Diamantzwendel Göttingence”).
- ³⁶⁹ Rapport H. Dienske, 18/XI/1948 (CJO).
- ³⁷⁰ Sabbe aan Lens, Diamantclub, X/1948 (FBDB, Farde “Correspondance ORE”).
- ³⁷¹ Rapport van de buitengewone vergadering van de RV20, 19 juni 1952 (FBDB, map “1/Procédure d’indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux”).
- ³⁷² Rapport H. Dienske, 18/XI/1948 (CJO).

- ³⁷³ Nota Granzow ROGES, 22/III/1946 (BA, nr. R121 Industriebeteiligungsgesellschaft - 674).
- ³⁷⁴ Cumming, Stanley, Truit & Cross aan Rossignol, 08/XII/1950 (FBDB, Farde "*Correspondance ORE*").
- ³⁷⁵ Rapport over de activiteiten van de DER tijdens het eerste trimester van 1947 (BIRB, DER, map Raad van beheer 03.IV - 17/VII/1947, vergadering 29/V/1947).
- ³⁷⁶ Advocaat Albert Lilar aan FBDB, 23 april 1949 (FBDB, Farde "*Correspondance ORE*").
- ³⁷⁷ Proces verbaal vergadering 24/III/1949 (BIRB, DER, Farde Raad van beheer februari - juni 1949).
- ³⁷⁸ Federatie aan Raoul Lehrfeld, 1949 (FBDB, Farde "*Intervention des avocats américains Cumming, Stanley, Truit & Cross*").
- ³⁷⁹ Federatie aan DER, 26 juli 1950 (FBDB, Farde "*Correspondance ORE*").
- ³⁸⁰ Proces verbaal vergadering 27 december 1950, (BIRB, DER, Farde Raad van beheer 01/VI-12/XII/1950).
- ³⁸¹ Rapport van de vergadering van de RV20, 26/VI/1951 (FBDB, Farde "*1/Procédure d'indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux*").
- ³⁸² Dinjeart aan Rotti, 22/XII/1950 (FBDB, Farde "*Correspondance ORE*").
- ³⁸³ Rotti aan Lilar, 22/I/1952 (FBDB, Farde "*Intervention des avocats américains Cumming, Stanley, Truit & Cross*").
- ³⁸⁴ Rapport van de vergadering van de RV20, 01/II/1952 (FBDB, Farde "*1/Procédure d'indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux*").
- ³⁸⁵ Rotti aan Rossignol, 06/V/1950 (FBDB, Farde "*Correspondance ORE*").
- ³⁸⁶ Rapport van de vergadering van de RV20, 20/VI/1952 (FBDB, Farde "*1/Procédure d'indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux*").
- ³⁸⁷ Antwerpsche Diamantkring (06/VI/1951), Vrije Diamanthandel (07/VI/1951), Diamantclub van Antwerpen (05/VI/1951) aan Federatie (FBDB, Farde "*1/Procédure d'indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux*").
- ³⁸⁸ Nota J.P. Sabbe, s.d. (LO, Restituties FBDB, dossier J.P. Sabbe).
- ³⁸⁹ Rapport van de vergadering van de RV20, 08/VI/1951, (FBDB, Farde "*1/Procédure d'indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux*").
- ³⁹⁰ Verslag over de algemene vergadering der gespolieerden, 18/II/1954, (FBDB, map "*1/Procédure d'indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux*").
- ³⁹¹ Ontwerp van de RV20 voor de schadeloosstellingsprocedure, s.d. (FBDB, Farde "*1/Procédure d'indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux*").
- ³⁹² DER aan Federatie, V/1952 (FBDB, Farde "*Correspondance ORE*").
- ³⁹³ Uiteenzetting van J.P. Sabbe, 18/II/1954 (FBDB, Farde "*1/Procédure d'indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux*").
- ³⁹⁴ Ontwerp van de RV20 voor de schadeloosstellingsprocedure, s.d. (FBDB, map "*1/Procédure d'indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux*").
- ³⁹⁵ Rapport van de vergadering van de RV20, 18/II/1954 (FBDB, map "*1/Procédure d'indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux*").

- ³⁹⁶ Rapport van de buitengewone vergadering van de RV20, 19/VI/1952 (FBDB, Farde “1/Procédure d’indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux”).
- ³⁹⁷ Rapport van de vergadering van de RV20, 14/I/1952 (FBDB, Farde “1/Procédure d’indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux”).
- ³⁹⁸ Samenvatting, 09/X/1978, (FBDB, Farde “1/Procédure d’indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux”).
- ³⁹⁹ Rapport van de vergadering van de RV20 op 21 en 22/VI/1956 (FBDB, Farde “1/Procédure d’indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux”).
- ⁴⁰⁰ Rapport van de vergadering van de RV20, 2 april 1962 (FBDB, Farde “1/Procédure d’indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux”).
- ⁴⁰¹ Samenvatting, 9 oktober 1978, (FBDB, Farde “1/Procédure d’indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux”).
- ⁴⁰² Rapport van de vergadering van de RV20, 01/IX/1965 (FBDB, Farde “1/Procédure d’indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux”).
- ⁴⁰³ Nota voor A. Rotti, s.d. (FBDB, Farde “Fonds Diamants, Deuxième répartition”).
- ⁴⁰⁴ Speyer aan Federatie, 14/I/1952 (FBDB, map “Correspondance ORE”).
- ⁴⁰⁵ Gesprek met Sylvain Zucker op 24/X/2000.
- ⁴⁰⁶ Federatie aan Antwerpse Diamantbank, 13/IV/1984 (FBDB, Farde “Fonds Diamants; Extraits de compte Banque Diamantaire Anversoise”).
- ⁴⁰⁷ MISSION D’ÉTUDE SUR LA SPOILIATION DES JUIFS DE FRANCE (COMMISSION MATTÉOLI), *Rapport général*, april 2000, p. 97.
- ⁴⁰⁸ 2de tienjaarlijks verslag 1950-1959, oktober 1962 (MEZ, DER).
- ⁴⁰⁹ Rapport van de vergadering van de RV20, 04/V/1959 (FBDB, Farde “1/Procédure d’indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux”).
- ⁴¹⁰ MISSION D’ÉTUDE SUR LA SPOILIATION DES JUIFS DE FRANCE (COMMISSION MATTÉOLI), *Rapport général*, april 2000, p. 97-99.
- ⁴¹¹ Rapport van de vergadering van de RV20, 4 mei 1959, (FBDB, map “1/Procédure d’indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux”).
- ⁴¹² (BIRB, DER, map “Conseil d’Administration, Documents réunions 1960-62-63-64-65”).
- ⁴¹³ Stand speciaal fonds, 10/V/1963 (FBDB, Farde “1/Procédure d’indemnisation, 2/Conseil des XX, Constitution, Procès-verbaux”).
- ⁴¹⁴ Vergadering van de raad van beheer, 06/II/1959 (BIRB, DER, Farde “Conseil d’Administration, Documents réunion 1959”).
- ⁴¹⁵ MISSION D’ÉTUDE SUR LA SPOILIATION DES JUIFS DE FRANCE (COMMISSION MATTÉOLI), *Rapport général*, april 2000, p. 101-102.
- ⁴¹⁶ M. Fischer aan DER, 14/IX1965 (MEZ, DER, Dossier 304.116, SNC. Max Fischer Anvers).
- ⁴¹⁷ Overzichtstabellen van het *Wiedergutmachungsamt*-1967 (LO, Schadeloosstelling, *Wiedergutmachungsamt*).
- ⁴¹⁸ 3.285,90 DM X 11,88 (FBDB, Individueel dossier nr. 82/1 D. R.)
- ⁴¹⁹ Hierbij wensen wij wel de opmerking te maken dat het onderzoek naar de erfloze/onbeheerde nalatenschappen zich beperkt tot de rechtstreekse slachtoffers

van de jodenvervolging maar dat niet vergeten mag worden dat de gevolgen van de deportatie verder reikten dan door de Studiecommissie opgelegde periode.

⁴²⁰ De nalatenschap van de overledene moest in zijn geheel aan de staat vervallen, m.a.w. er werden door de staat geen erkende erfgenamen teruggevonden

⁴²¹ Het kantoor der Domeinen Brussel verhuisde meermaals en daardoor gingen heel wat dossiers verloren.

⁴²² Verder vonden we bij de Directie Registratie Brussel enkele dossiers terug die afkomstig waren van de Directie der Domeinen Brussel. Deze dossiers bevatten de verslagen van de ontvanger van Brussel, gericht aan de directie van Brussel. Deze dossiers worden bewaard bij het Ministerie van Financiën bij de dienst Directie Registratie Brussel.

⁴²³ De wet van 20/VIII/1948 regelde de verklaringen van overlijden en van vermoedelijk overlijden. De wet van 30/VI/1953 ondertekende de slotakte van Lake-Success inzake de verklaring van overlijden van tijdens de oorlog vermiste personen.

⁴²⁴ Het parket moet telkens wanneer het beslist tot de aanstelling van een voorlopig beheerder of curator, het kantoor der Domeinen hiervan op de hoogte brengen.

⁴²⁵ Brief van het *World Jewish Congress* aan minister Paul van Zeeland, Londen, 30/V/1951.

⁴²⁶ Brief van het Hoofdbestuur Registratie en Domeinen aan de Minister van Buitenlandse Zaken.

⁴²⁷ Brief van Croket aan de directeur der Domeinen Antwerpen, 08/X/1951.

⁴²⁸ Brief van de ontvanger Antwerpen aan inspecteur Croket, 29/IX/1951.

⁴²⁹Fanny Coeckelbergh, *Joods vastgoed in België: roof en restitutie (1940-1963)*, Brussel, 31/I/2000 (Werknota Studiecommissie joodse goederen).

⁴³⁰ Brief van inspecteur Croket aan de Directeur van Registratie en Domeinen Antwerpen III, 09/X/1951.

⁴³¹ Brief van Directie Domeinen Antwerpen naar Minister van Financiën.

⁴³² Kantoor der Domeinen Antwerpen, dossiers 35/10/67 en 35/10/86. Hoofdbestuur Registratie en Domeinen dossier E.D. 7000/811 en 7000/816. De omstandigheden van het tot stand komen van dit initiatief is niet helemaal duidelijk. Wel was een prominent joods advocaat, Marcel Marinower, nauw betrokken bij het wetsvoorstel. Marinower trad namelijk naar voren als raadsman van de familieleden van bovenvermelde dossiers.

⁴³³ Kantoor der Domeinen Antwerpen, dossier 35/10/86 en Hoofdbestuur der Registratie en Domeinen, E.D. 7000/811.

⁴³⁴ Brief van E. Schreuder, Hoofdbestuur der Registratie en Domeinen aan de Minister van Justitie, 31/XII/52.

⁴³⁵ Ministerie van Justitie aan de minister van Financiën, 27/VII/1956.

⁴³⁶ Kantoor der Domeinen Antwerpen, dossier 35/10/67.

⁴³⁷ BDA, dossiers 35/10/64, 35/10/67,35/10/94,35/12/42 en 35/12/71.

⁴³⁸ BDA, dossiers 35/10/40 (definitieve inbezitstelling werd bekomen maar er werd geen aangifte gedaan van de nalatenschap), 35/12/48 en 35/13/43.

- ⁴³⁹ BDA, dossier 35/12/48. Tijdens de bezetting had de erflater geld in bewaring gegeven bij een kennis. Na de bevrijding deed de persoon in kwestie aangifte en werd het geld gedeponereerd op een geblokkeerde rekening van de Deposito - en Consignatiekas bij de postcheque.
- ⁴⁴⁰ In dossier 35/13/43 vermeldt de ontvanger het rekeningnummer bij de DCK. Daaruit kunnen we afleiden dat er effectief een storting plaatshad.
- ⁴⁴¹ BDA, dossiers 35/46/40. (De stad Antwerpen zal binnenkort overgaan tot de openbare verkoop van de eigendom), 35/16/14 (wordt nog steeds verhuurd door Domeinen), 35/10/68 (werd in 1950 overgedragen aan het kantoor der Domeinen Brecht).
- ⁴⁴² BDA, dossier 35/46/40.
- ⁴⁴³ BDA, dossier 35/16/14.
- ⁴⁴⁴ Vonnis Rechtbank van Eerste Aanleg Antwerpen, 16/V/1957.
- ⁴⁴⁵ BDA, dossier 35/50/7.
- ⁴⁴⁶ De Studiecommissie besloot om enkel de nalatenschappen die tussen mei 1940 en 1965 werden ingeschreven in het Register te ontwerpen aan een controle met de Databank.
- ⁴⁴⁷ De Rechtbank van Eerste Aanleg benoemd steeds dezelfde advocaten als curator of voorlopig beheerder.
- ⁴⁴⁸ BDB, dossiers 35/14/20 en 35/15/89.
- ⁴⁴⁹ BDB, dossiers 35/17/10, 35/10/101, 35/10/86 en 35/14/20.
- ⁴⁵⁰ De gemiddelde leeftijd van de erflaters in Brussel bedroeg 66 jaar, aanzienlijk hoger dan de gemiddelde leeftijd in Antwerpen.
- ⁴⁵¹ BDB, dossier 35/9/31.
- ⁴⁵² BDB, dossier 35/09/34 en Archief van het Sekwester, dossier vijand. 12.186.
- ⁴⁵³ BDB, dossier 35/09/49 en 35/09/35.
- ⁴⁵⁴ BDB, dossiers 35/12/131 en 35/09/141 en DCK, kantoor Brussel.
- ⁴⁵⁵ BDB, dossiers 35/11/88 en 35/15/89.
- ⁴⁵⁶ BDB, dossiers 35/20/34 en 35/18/72.
- ⁴⁵⁷ BDB, dossiers 35/14/42, 35/15/62.
- ⁴⁵⁸ Kantoor der Domeinen Charleroi, dossier 35/2/34.
- ⁴⁵⁹ Kantoor der Domeinen Charleroi, dossiers 35/1/67 en 35/2/36.
- ⁴⁶⁰ Kantoor der Domeinen Luik dossiers 35/6/534 en 35/6/505, de erflater stierf kort na zijn repatriëring
- ⁴⁶¹ DCK agentschap Luik.
- ⁴⁶² Kantoor der Domeinen Hasselt, dossier 35.
- ⁴⁶³ Legger nr. 35 van Oostende III, 35/4/36.
- ⁴⁶⁴ De bedoeling van het wetsontwerp ter instelling van het Statuut van Belgische politieke gevangene (januari 1947) was wel degelijk de erkenning van het leed (in gevangenschap, door deportatie of door overlijden), zonder onderscheid van de oorzaak van de aanhouding. Door het spel van de politieke meerderheden, werd dit ontwerp wel zo goed als unaniem in de Kamer goedgekeurd, maar in de Senaat door de katholieke oppositie afgewezen. In het compromis dat uiteindelijk uit de

bus kwam viel, door de toevoeging van het aantonen van een 'patriottische' activiteit of een politiek of filosofisch motief voor de arrestatie, de raciale deportatie uit de boot. De joodse oorlogsslachtoffers (zo'n 60% van het totaal in België) en hun rechthebbenden werden als pasmunt gebruikt in dit politiek compromis. Het Statuut van de vreemde politieke gevangene was nog restrictiever in de zin dat daarvoor enkel de vreemdelingen in aanmerking kwamen die een activiteit in het verzet in België konden aantonen.

Pieter Lagrou, *The Legacy of Nazi Occupation, Patriotic Memory and National Recovery in Western Europe, 1945-1965*. Cambridge, CUP, 2000, pp. 221-225.